



VIDÉKFEJLESZTÉSI MINISZTERIUM

Nemzeti Vidékstratégia 2012 – 2020

(„a magyar vidék alkotmánya”)

*"Az Úristen vette az embert
és Éden kertjébe helyezte,
hogy művelje és őrizze."
(Teremtés könyve 2,15)*

*„Ez a föld, melyen annyiszor
Apáid vére folyt;
Ez, melyhez minden szent nevet
Egy ezredév csatolt.”
(Szózat)*

Előszó

Történelme során, nehéz helyzetekben **mindig vidéki gyökerekből táplálkozva, a falusi közösségek erejére támaszkodva tudott a magyar társadalom megújulni.** A vidék nem csupán profitérdekeket kiszolgáló termelési tér, hanem társadalmi, kulturális és természeti értékek összessége. Vidéki tájaink az emberi méltóság, életminőség biztosításához szükséges feltételek megteremtésének, a természet és a társadalom harmonikus együttélésének sajátos, történetileg kialakult színterei. E térségek egyrészt az ott élők számára biztosítják az életfeltételeket, másrészt mással nem helyettesíthető ökoszisztéma-szolgáltatásokat biztosítanak, amelyek az egész társadalom számára biztonságos élelmiszerellátást, jó környezetminőségi alapfeltételeket, természeti erőforrásokat és értékeket, regenerációs és rekreációs lehetőséget kínálnak. A magyar vidék, a mezőgazdaság és a környezet ügye ezért nemcsak a falun élő honfitársaink gondja. **A vidék sikereinek és kudarcainak a társadalom minden tagja részese.**

A természeti erőforrások és értékek megőrzése, az azokkal való felelős, fenntartható gazdálkodás, a mezőgazdaság és a vidék fejlesztése, az épített és a természeti környezet védelme, a természeti értékek megőrzése a XXI. században egyre inkább felértékelődő, egymással szorosan összefüggő, **nemzetbiztonsági jelentőségű stratégiai feladat.** A jó minőségű, biztonságos élelmiszerellátás, a tájfenntartás, az ivóvízbázisok, a talajok védelme, az élővilág sokfélesége és a jó környezeti állapot megőrzése, a vidéki élet, a helyi közösségek és a kultúra, valamint a helyi közszolgáltatások feltételeinek megteremtése egész Európában a legfontosabb kormányzati célok között szerepel.

Magyarországon azonban – kedvező változásokat hozó, ám rövid periódusok után és többnyire az előző kormányzati ciklusokban meghozott vidékellenes döntések következményeként – **a vidék mély válságba került.** Különösen a kistelepülések, valamint a külső és belső „végeken” elhelyezkedő kistérségek kerültek szinte kilátástalan helyzetbe. Egyszerre van jelen a krónikussá vált munkanélküliség és egyes területeken, illetve szakmákban a munkaerőhiány. **A vidéki, helyi közösségek** sorra elveszítették szolgáltató és közösgémgeltartó intézményeiket, iskoláikat, közösségi közlekedési lehetőségeiket, egészségügyi ellátó intézményeiket, hivatalaikat, postáikat, természet adta tevékenységüket, a környezethez alkalmazkodó mezőgazdálkodást, az élelmiszertermelést. Mindezek következtében **az ország és a magyar társadalom – élelmezési, víz- és energiaellátási, foglalkoztatási, szociális – kiszolgáltatottsága** egyre súlyosabbá vált. A vidéki élet a magyar közgondolkodásban mára egyenlő lett a hátrányos helyzettel.

Mezőgazdaságunkat csökkenő termőterület, szétesett üzemi és torz gazdálkodási szerkezet jellemzi. A **tőmegtermelő, iparszerű gazdálkodás** emelkedő energia- és forgóeszközigénnyel jár, emiatt megnövekedett kiszolgáltatottságunk a bankok, az energetikai piacok és a beszállítói iparágak felé. Az **alacsony hozzáadott érték, a csökkenő fajlagos nyereség** következménye egyfelől a kényszeres birtokkoncentráció és a nagyobb élőlátás-igényű állattartás föladata, másfelől a családi **gazdálkodás felszámolása és a föld eladása.** Mindezek következtében rohamosan csökken a mezőgazdaság élőlátás-igénye, és ezzel egyidejűleg **a föld, a vidék népességeltartó és népességgéltartó képessége.**

E folyamatban a 2004. évi **EU-csatlakozás** – amely alapvetően megváltoztatta a támogatások szerkezetét és piaci helyzetünket – a mezőgazdaság szereplőit és a vidék társadalmát felkészületlenül érte. **Elmaradt az alkalmazkodás,** nem történt meg az állam szerepének, feladatainak – az új helyzethez igazodó – újragondolása. **Ennek hiányában és következményeként** a 10 évvel ezelőttihez képest **a mezőgazdaságban tevékenykedő,** statisztikailag nyilvántartott **gazdasági egységek száma** több mint 1/3-ával (mintegy 350 ezerrel), a regisztrált – élethivatásszerűen mezőgazdasági tevékenységet folytató – gazdaságoké pedig 1/5-ével (mintegy 50 ezerrel) **csökkent,** a magyar mezőgazdaság pedig nem csupán export-, de hazai **piacai jelentős részét is elveszítette.**

Bár természeti adottságaink – termékeny földjeink, világviszonylatban is kimagaslóan értékes termál-, gyógy- és ivóvízbázisaink, változatos természeti és kultúrtájaink, továbbá a földhöz kötődő („agri”) kultúránk, a helyi közösségek felhalmozott tudása, élelmiszereink, helyi és regionális termékeink („hungarikumaink”) – **kiválóak,** mégis azt látjuk, hogy **nem tudunk megfelelően élni velük.**

A vidéki életfeltételek jelentős romlása, a negatív irányú – a vidéki közösségek gazdasági létalapját felszámoló – folyamatok gyors megállítása érdekében alapvető gazdaság- és társadalompolitikai fordulatra, „nép-

párti” államra és annak gyors lépéseire, közép-és hosszú távú stratégiai fejlesztési és cselekvési programra és ebbe illeszkedő rövidtávú válságkezelő intézkedésekre **van szükség**. Ahhoz azonban, hogy – e válságos helyzetben a végveszélybe sodródott agrárium, gazdasáradalom és vidék újraélesztését a siker reményével megcélzó – reális cselekvési programot tudjunk alkotni, ahhoz a tünetek pusztá felsorolása és az ezek alapján megfogalmazott diagnózis – bár elengedhetetlenül szükséges, de – nem elégséges feltételek. Egy ilyen program kidolgozásához és sikeres végrehajtásához a pontos helyzetértékelésen túl **jövőképre**, világos **célmeghatározásra**, az e jövőkép és célok eléréséhez vezető **stratégiai programokra** és **fejlesztési akciókra** van szükség.

Az eddig hiányzó Nemzeti Vidékstratégia megalkotása, széleskörű nemzeti konzultációja ezt a célt szolgálta. A Stratégia olyan dokumentum, amely **a lehető legszélesebb társadalmi konszenzus alapján kíván irányt szabni** az agrár- és vidékpolitikának, a környezetpolitikai szempontok érvényesítésének, **a vidéki térségek felemelkedésének**. Ez ad alapot a megvalósítás kereteit adó vidékstratégiai nemzeti programok rendszeréhez, s határozza meg a szükséges jogalkotási, illetve költségvetési, pénzügyi lépéseket, a fejlesztés eszközrendszerét.

A nemzeti érdekeinket szolgáló vidékstratégia a „magyar vidék alkotmánya”!

Dr. Fazekas Sándor
vidékfejlesztési miniszter

Tartalomjegyzék

1. BEVEZETÉS	1
1.1. <i>A stratégia célja</i>	<i>1</i>
1.2. <i>A stratégia időtávja, hazai, Európai Unió és nemzetközi szakpolitikai keretei</i>	<i>1</i>
1.2.1 <i>A stratégia időtávja</i>	<i>1</i>
1.2.2 <i>A stratégia hazai szakpolitikai keretei</i>	<i>1</i>
1.2.3 <i>A stratégia Európai Unió és nemzetközi szakpolitikai keretei</i>	<i>2</i>
1.3. <i>A vidékpolitika funkciói</i>	<i>3</i>
2. HONNAN JÖVÜNK, HOL TARTUNK?	4
2.1. <i>A tájhasználat, természeti feltételek alakulása</i>	<i>4</i>
2.2. <i>A magyar agrárgazdaság történeti folyamatai</i>	<i>4</i>
2.3. <i>Vidéki térségeink történeti folyamatai</i>	<i>7</i>
3. GLOBÁLIS KIHÍVÁSOK ÉS „MOZGÁSTÉR” A VIDÉK SZÁMÁRA	9
3.1. <i>Vidékstratégiai kihívások</i>	<i>9</i>
3.1.1 <i>Klímaváltozás, éghajlati szélsőségek erősödése</i>	<i>9</i>
3.1.2 <i>Ivóvíz, vízkészletek kulcsfontossága</i>	<i>9</i>
3.1.3 <i>Élelmiszerellátás és az élelmiszerlánc biztonsága</i>	<i>9</i>
3.1.4 <i>Génmódosított növények veszélye</i>	<i>10</i>
3.1.5 <i>Az energiaellátás biztonsága, energetikai rendszerproblémák</i>	<i>11</i>
3.1.6 <i>Környezeti fenntarthatóság, biológiai sokféleség, tájfenntartó mezőgazdaság</i>	<i>11</i>
3.1.7 <i>Demográfiai válság, népesedési trendek</i>	<i>11</i>
3.1.8 <i>Globalizáció és lokalizáció</i>	<i>11</i>
3.1.9 <i>Társadalmi és térbeli egyenlőtlenségek</i>	<i>11</i>
3.1.10 <i>Átalakuló város-vidék kapcsolatrendszer</i>	<i>12</i>
3.1.11 <i>Információs kor, tudásalapú társadalom</i>	<i>12</i>
3.2. <i>Globális feltételek, nemzetközi kötelezettségek</i>	<i>12</i>
3.3. <i>Az Európai Unió vidékstratégiai keretrendszere</i>	<i>13</i>
3.3.1 <i>Az egységes piaccal összefüggő kötelezettségek</i>	<i>13</i>
3.3.2 <i>A Közös Agrárpolitika (KAP) várható változása</i>	<i>13</i>
3.3.3 <i>A Közös Halászati Politika (KHP) reformja</i>	<i>14</i>
3.3.4 <i>Fejlesztéspolitikai mozgástér: a kohéziós és regionális politika vidékfejlesztési vonatkozásai</i>	<i>15</i>
3.3.5 <i>A Kárpát-medence vidéki térségei az Európai Unióban</i>	<i>16</i>
4. A JELENLEGI HELYZET ÉRTÉKELÉSE	18
4.1. <i>A természeti értékek és erőforrások, a vidéki környezet állapota</i>	<i>18</i>
4.1.1 <i>Talaj, termőföld</i>	<i>18</i>
4.1.2 <i>Vízkészletek, vízminőség</i>	<i>19</i>
4.1.3 <i>Ár- és belvizek</i>	<i>20</i>
4.1.4 <i>Biodiverzitás, természeti területek</i>	<i>21</i>
4.1.5 <i>Terület- és földhasználat</i>	<i>23</i>
4.1.6 <i>Levegőminőség, zajterhelés</i>	<i>24</i>
4.1.7 <i>Hulladékgazdálkodás</i>	<i>25</i>
4.1.8 <i>Szemlélet és életmód</i>	<i>25</i>
4.2. <i>Az agrár- és élelmiszertermelés helyzete</i>	<i>25</i>
4.2.1 <i>A mezőgazdaság nemzetgazdaságon belüli szerepe és foglalkoztatási színvonala</i>	<i>25</i>
4.2.2 <i>Üzemszerkezet és birtokstruktúra</i>	<i>27</i>
4.2.3 <i>Szövetkezesek, termelői összefogások helyzete</i>	<i>28</i>
4.2.4 <i>A gazdátársadalom demográfiai jellemzői</i>	<i>28</i>
4.2.5 <i>Földpiac, földárak alakulása</i>	<i>28</i>
4.2.6 <i>Vidéki vagyonbiztonság</i>	<i>29</i>
4.2.7 <i>Az agrárium exportszerkezete</i>	<i>29</i>
4.2.8 <i>Termelési szerkezet</i>	<i>30</i>

4.2.9 Egyes ágazati jellemzők	30
4.2.10 Génbankok, génmegőrzés	32
4.2.11 A hazai élelmiszeripar	33
4.2.12 Élelmiszerbiztonsági kockázatok	34
4.2.13 Értékesítési és jövedelmezőségi nehézségek	34
4.2.14 Helyi feldolgozás, helyi értékesítés	34
4.2.15 Külső tényezőknek való kiszolgáltatottság	35
4.3. A vidéki térségek, települések és közösségek helyzete	35
4.3.1 Vidék-város kapcsolat	35
4.3.2 A vidék hagyományos és új funkciói	36
4.3.3 A vidéki térségek foglalkoztatási helyzete	37
4.3.4 A vidéki települések infrastrukturális helyzete	39
4.3.5 A vidéki települések épített környezete, kulturális öröksége	40
4.3.6 A hagyományos vidéki közösségek	40
4.3.7 A vidéki népesség demográfiai helyzete	41
4.3.8 A vidéki népesség egészségi állapota	42
4.3.9 A vidéki települések működési és intézmény-fenntartási helyzete	45
4.3.10 A vidéki cigányság helyzete	46
4.4. A szabályozás és az intézményrendszer értékelése	47
4.4.1 Támogatás- és adópolitika	47
4.4.2 A korábbi vidékfejlesztési gyakorlat értékelése, tapasztalatok	48
4.4.3 Intézményrendszer	49
4.4.4 Oktatás, képzés, kutatás	50
4.5. Erősségek, gyengeségek, lehetőségek és veszélyek (SWOT) elemzése	51
5. A VIDÉKSTRATÉGIA JÖVŐKÉPE	54
6. STRATÉGIAI ALAPELVEK ÉS CÉLKITŰZÉSEK	56
6.1. Alapelvek	56
6.1.1 Az állam közösségi és környezeti érdekeket érvényesítő szerepvállalása, átláthatóság	56
6.1.2 Községi hasznosulás, méltányos elosztás	56
6.1.3 Rendszerszemléletű megközelítés	57
6.1.4 A helyi gazdaságra és a hálózati jellegű együttműködésekre építkezés	57
6.1.5 Helyi közösségi részvétel, együttműködés	57
6.2. Célkitűzések	57
6.2.1 Átfogó célkitűzés	57
6.2.2 Horizontális szempontok	58
6.2.3 Stratégiai célok	58
6.2.4 Stratégiai területek	60
6.2.5 A stratégia célcsoportjai	60
6.2.6 A stratégia térségi és ágazati irányultsága	61
7. STRATÉGIAI TERÜLETEK ÉS TEENDŐK, VIDÉKSTRATÉGIAI NEMZETI PROGRAMOK	63
7.1. Természeti értékek és erőforrások védelme, fenntartható használata	65
7.1.1 Talajvédelmi és ásványi nyersanyag-gazdálkodási program	65
7.1.2 Természeti értékek, területek, ökoszisztéma szolgáltatások védelme és helyreállítása program	66
7.1.3 Környezetbiztonsági program	67
7.1.4 Vízkészlet- és vízminőségvédelmi program	67
7.1.5 Területi vízgazdálkodási program	68
7.2. Vidéki környezetminőség javítása	69
7.2.1 Ivóvízminőség-javító program	69
7.2.2 Szennyvíz program	70
7.2.3 Települési csapadékvíz-gazdálkodás program	70
7.2.4 Levegőminőség-védelmi és zajterhelés csökkentési program	70

7.2.5 Zöldterületi rendszer fejlesztése program	71
7.2.6 Hulladékgyűjtési program	71
7.3. Föld- és birtokpolitika	72
7.3.1 Föld- és birtokrendezési, üzemszabályozási program	73
7.3.2 Demográfiai földprogram, „fiatal gazda életpályamodell”	74
7.4. Fenntartható agrárszerkezet- és termeléspolitika	75
7.4.1 Ökológiai gazdálkodás program	76
7.4.2 Génmegőrzési program	77
7.4.3 Táj- és agrár-környezetgazdálkodási program	78
7.4.4 Állattenyésztés-fejlesztési program	79
7.4.5 Lovasprogram	81
7.4.6 „Kert-Magyarország” kertészeti program	81
7.4.7 Szőlő- és borprogram	83
7.4.8 Szántóföldi növénytermesztés program	83
7.4.9 Gyepgazdálkodás program	84
7.4.10 Erdőprogram	85
7.4.11 Halgazdálkodási program	86
7.4.12 Vadgazdálkodási program	87
7.5. Hozzáadott értéknövelés, biztonságos élelmiszerellátás, biztonságos piac	88
7.5.1 Élelmiszer-feldolgozási program	88
7.5.2 Ellenőrzött élelmiszerlánc program	90
7.5.3 „Egészséges helyi terméket a közétkeztetésbe” program	91
7.5.4 Agrármarketing, bel- és külpiaci program	92
7.6. Helyi gazdaságfejlesztés	93
7.6.1 Helyi termék, helyi piac, közvetlen értékesítés program	93
7.6.2 Helyi energiatermelés és -ellátás program	94
7.6.3 Vidéki turizmus, falusi vendéglátás program	95
7.6.4 Kézműves program	97
7.6.5 Szövetkezés-fejlesztési program	97
7.6.6 Helyi vállalkozásfejlesztés, szociális gazdaság program	98
7.6.7 Szociális földprogram	99
7.7. Vidéki szellemi és fizikai infrastruktúra, egészségfejlesztés, életképes vidéki települések, helyi közösségek	99
7.7.1 Képzés, szakoktatás program	100
7.7.2 Fogyasztói szemléletformálás program	101
7.7.3 Népfőiskola program	102
7.7.4 Modellgazdaságok, tájközpontok, agrár-szaktanácsadás program	102
7.7.5 Kutatás-fejlesztés, innováció program	103
7.7.6 Falufejlesztés, vidéki értéktár és örökség program	104
7.7.7 Egészségügyi ellátás, egészségfejlesztés program	105
7.8. Térségi komplex vidékfejlesztési nemzeti programok	106
7.8.1 Tanyás térségek fejlesztési programja	106
7.8.2 Aprófalvas térségek fejlesztési programja	106
7.8.3 Tisza-völgy komplex fejlesztési program	107
7.8.4 Homokhátság program	108
7.8.5 Ormánság program	108
7.8.6 Cserehát program	109
7.8.7 Tokaj-Hegyalja Világörökségi Térségfejlesztési Program	109
7.8.8 „Videkfejlesztési együttműködések a Kárpát-medencei határon túli magyarsággal” program	110
8. A VIDÉKPOLITIKAI CÉLOK ÉRVÉNYESÍTÉSÉT SZOLGÁLÓ ESZKÖZ- ÉS INTÉZMÉNYRENDSZER	112
8.1. A vidékstratégia megvalósítását szolgáló eszközök	112
8.2. A végrehajtás intézményrendszere, szervezeti keretei	118

8.3. A vidékstratégia nemzetközi környezete	121
8.4. Nyilvánosság, társadalmi részvétel a vidékstratégia megvalósításában	122
8.5. A folyamatok nyomon követése	123
8.5.1 A stratégiai monitoring rendszer kialakítása, működtetése.....	123
8.5.2 A vidékstratégia indikátorai, számszerűsített célkitűzései.....	123
8.6. A stratégia ütemezése, lépései	125

Ábrajegyzék

1. ábra: A Nemzeti Vidékstratégia helye a hazai fejlesztési stratégiák, szakpolitikai tervek és programok között.....	2
2. ábra: A mezőgazdasági ágazat szereplői 2010-ben (Forrás: KSH alapján AKI számítás).....	27
3. ábra: A foglalkoztatottak aránya a gazdaságilag aktív korú (15-74 éves) népességből	37
4. ábra: Az egy éven belül meghaltak száma 1000 éveszülöttre vetítve, 2010. (Forrás: OGyl).....	43
5. ábra: A 19 évesnél idősebb népesség többlethalálózása az országos átlaghoz viszonyítva a települések lakosság száma szerint (Forrás: OEP adatok alapján ÁSZ számítás).....	44
6. ábra: A stratégia célrendszere és területei.....	60
7. ábra: Stratégiai területek és vidékstratégiai nemzeti programok.....	64

Táblázatjegyzék

1. táblázat: A mezőgazdaság és élelmiszeripar részesedése a GDP-ből, a beruházásokból és a foglalkoztatásból, 2010 (Forrás: KSH)	25
2. táblázat: A mezőgazdasági foglalkoztatottak száma, 2010 (Forrás: KSH).....	26
3. táblázat: A mezőgazdasági munkaerő felhasználás, 2010 (Forrás: KSH).....	26
4. táblázat: A földhasználat alakulása az egyes szektorokban, 2010 (Forrás: VM)	27
5. táblázat: A szakágazatok exportértékesítésének változása, 2009 (Forrás: KSH)	30
6. táblázat: A meghatározó élelmiszeripari szakágazatok bruttó termelési értéke, 2009 (Forrás: KSH)	34
7. táblázat: A vidéki települések infrastrukturális helyzete, 2010 (Forrás: KSH)	39
8. táblázat: SWOT elemzés	53
9. táblázat: A stratégia indikátorai.....	125

Térképjegyzék

1. térkép: Szántóterületek aranykorona értéke, 2009 (Forrás: VÁTI).....	18
2. térkép: Felszíni víztestek ökológiai minősítése, 2010 (Forrás: Országos Vízügyi-gazdálkodási Terv).....	20
3. térkép: Belvízzel elöntött területek kiterjedése és az átemelt víz mennyisége vízügyi igazgatóságok szerint, 2003-2007 (Forrás: VÁTI).....	21
4. térkép: Magyarország Natura 2000 területeinek felszínborítási térképe, 2006 (Forrás: VM)	22
5. térkép: Magyarország művelési ág térképe, 2006 (Forrás: VÁTI)	23
6. térkép: Magyarország területének agrár-környezetgazdálkodási térképe, 2003 (Forrás: SzIE)	24
7. térkép: Térségtípusok a bűncselekmények gyakorisága és főbb típusai szerint, 2009 (Forrás: VÁTI)	29
8. térkép: Tanyás és aprófalvas térségek, 2009 (Forrás: VÁTI)	36
9. térkép: Rendszeres szociális segélyben részesülők száma ezer lakosra, 2009 (Forrás: VÁTI)	38
10. térkép: A saját régióközpont elérhetősége a régió településeiről, 2009 (Forrás: VÁTI)	39
11. térkép: Az Öregedési Index területi eloszlása Magyarországon, 2010.....	41
12. térkép: Születéskor várható átlagos élettartam (2006-2008. évek átlaga) (Adatforrás: KSH)	42
13. térkép: Az elkerülhető halálozás területi egyenlőtlenségei, 2004-2008. (Forrás: A magyar lakosság egészségügyi ellátáshoz köthető, elkerülhető halálozásának egyenlőtlenségei, 2004-2008. Magyar Epidemiológia 2010).....	43
14. térkép: A 19 évesnél idősebb népesség összhálózásának területi egyenlőtlenségei Magyarországon 2005-2009. (Forrás: Állami Számvevőszék).....	45
15. térkép: Az általános iskolai ellátás problématerületei, 2008 (Forrás: VÁTI)	46
16. térkép: Magas arányú cigány népességgel rendelkező térségek, 2008 (Forrás: VÁTI)	47

1. BEVEZETÉS

1.1. A stratégia célja

A Nemzeti Vidékstratégia célja, hogy a hazánk vidéki térségeinek nagy részén érvényesülő kedvezőtlen folyamatokat megfordítva, a **fenntarthatóságot, az életképes agrár- és élelmiszertermelést és a vidéki élet értékeit középpontba állító jövőkép** alapján kijelölje az ország vidékpolitikájának célkitűzéseit, alapelveit, valamint az azok elérését biztosító programok és intézkedések végrehajtási kereteit. A vidéki Magyarország egészének megújítását tűzi ki célul, ezért a természeti értékek és a környezet védelmére, a **természeti erőforrások fenntartható hasznosítására** alapozva határozza meg az **agrár-és élelmiszergazdaságra**, valamint a **vidékfejlesztésre** vonatkozó tennivalókat. Legfontosabb területei a foglalkoztatás növekedése, a kiegyensúlyozott és sokszínű mező- és erdőgazdálkodás, termelési szerkezet, a helyi élelmiszertermelés és élelmiszerpiacok helyreállítása, a helyi energiatermelés, a vidék helyi közösségeinek megerősödése, a népesedési mutatók javulása és a természeti rendszerek, a biológiai sokféleség megőrzése.

1.2. A stratégia időtávja, hazai, Európai Unió és nemzetközi szakpolitikai keretei

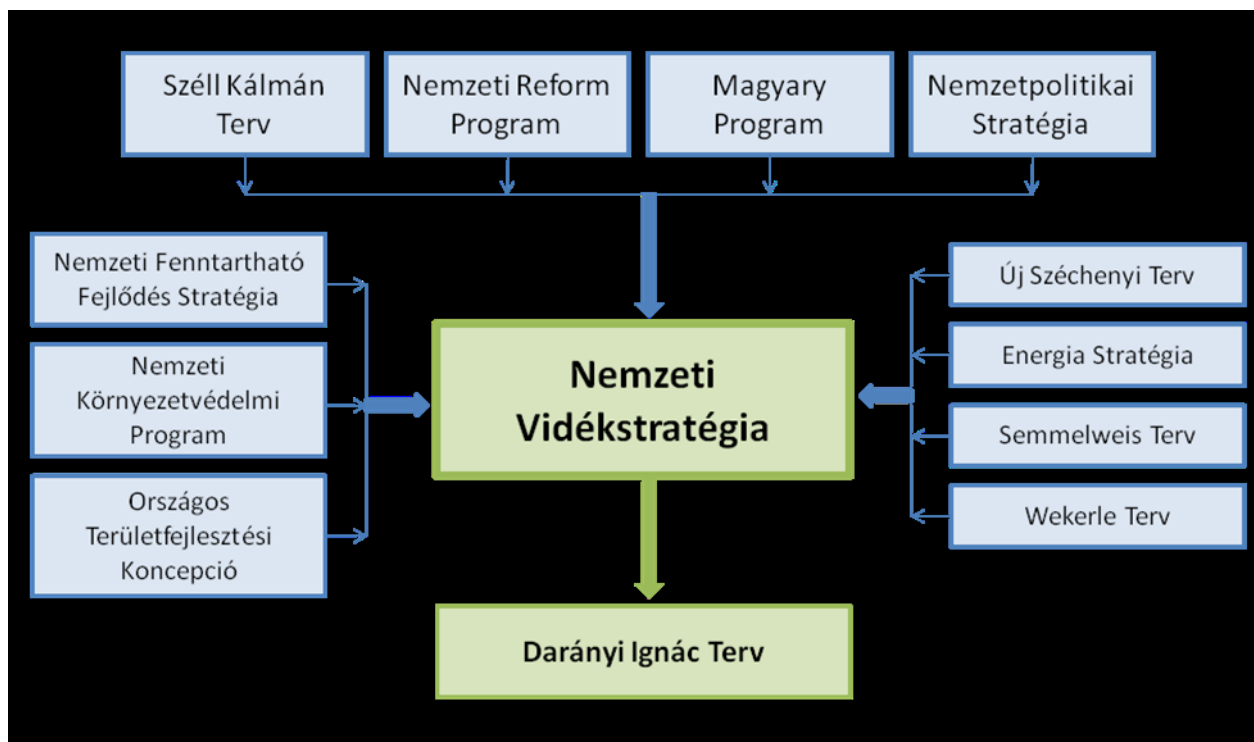
1.2.1 A stratégia időtávja

A stratégia 2020-ig terjedő időtávja egyrészt a benne foglalt nemzetstratégiai szintű célok megvalósítását szolgáló programok ütemezett végrehajtásához, másrészt az Európai Unió Európa 2020 Stratégiájához és a kapcsolódó, 2014-2020 közötti programfinanszírozási időszakhoz illeszkedik. A Stratégia **nemzeti programjai és intézkedései** így összességükben azt célozzák, hogy **2020-ig a vidék társadalmi és gazdasági folyamataiban, illetve a vidéki élet minőségében az érintettek számára is érezhető javulás** következzen be a vidék természeti tőkéjének megőrzése, lehetőség szerinti gyarapítása mellett.

1.2.2 A stratégia hazai szakpolitikai keretei

A vidék ügye a kiegyensúlyozott területi fejlődés érdekében **átfogó megközelítést** igényel. A stratégia és programjai kidolgozásának alapjául az Alaptörvényben és a Kormányprogramban foglaltak szolgálnak, összhangban haladva a Nemzeti Fenntartható Fejlődési Stratégiával, illetve illeszkedve a **kiemelt nemzeti stratégiai tervekhez** (például Széchenyi Terv, Széll Kálmán Terv, Semmelweis Terv, Magyar Terv, Külpolitikai Stratégia) és kapcsolódva további, már meglévő átfogó és ágazati tervekhez és programokhoz (például 3. Nemzeti Környezetvédelmi Program, az ennek részét képező Nemzeti Természetvédelmi Alapterv, Nemzeti Éghajlatváltozási Stratégia, Országos Területfejlesztési Konceptió, Energiastratégia, Vízgyűjtő-gazdálkodási terv, az MTA vízgazdálkodási stratégiai dokumentuma, Nemzeti Erdőprogram).

A Nemzeti Vidékstratégia az eddig egymással gyakran szemben álló ágazati szemlélet helyett a szakterületek közötti kapcsolatrendszerre építve ad **közös stratégiai keretet a vidékfejlesztés, a természet- és a környezetvédelem, a vízügy, az agrárgazdaság, valamint az élelmiszertermelés** számára. A vidék helyzetének átfogó javítását célzó **vidékpolitika** a Vidékfejlesztési Minisztérium hatáskörébe tartozó vidékfejlesztési szakpolitikákon túlmenően a terület- és településfejlesztés és –rendezés, a közigazgatás-szervezés, a foglalkoztatáspolitikai, az energiapolitika, a gazdaságpolitika, a vállalkozásfejlesztés, oktatás- és kultúrapolitika, a szociális és egészségügy, a közlekedésfejlesztés és a közbiztonság-irányítás hozzájárulását is kívánja. A Nemzeti Vidékstratégia ezért **épít e szakpolitikák és az irányításukért felelős minisztériumok, valamint az érintett partnerek együttműködésére**. A Nemzeti Vidékstratégia és a megvalósítási kereteit adó Darányi Ignác Terv hazai fejlesztési stratégiák, szakpolitikai tervek és programok között elfoglalt helyét az **1. ábra** szemlélteti.



1. ábra: A Nemzeti Vidékstratégia helye a hazai fejlesztési stratégiák, szakpolitikai tervek és programok között

1.2.3 A stratégia Európai Unió és nemzetközi szakpolitikai keretei

A stratégia kidolgozása során Európai Unió (továbbiakban EU) és egyéb nemzetközi kötelezettségeinket is számba kell venni. Ezek közül a Stratégia jellegéből adódóan ki kell emelni a **Közös Agrárpolitika (KAP) reformját**, mely a megvalósítás időszakában alapvetően meghatározza a hazai agrár- és vidékstratégia mozgásterét. A haltermeléshez és a felszíni vizekhez köthető stratégia elemek szempontjából jelentős az **EU Közös Halászati Politikájának reformja** is. Ezen túl - az átfogó EU stratégiai dokumentumok közül - ki kell emelni az **EU Fenntartható Fejlődés Stratégiáját**, az **Európa 2020 Stratégiát**, az EU 6., illetve előkészületben lévő 7. Környezetvédelmi Akcióprogramját, az EU Klíma és Energia Csomagját, illetve az Erőforrás-hatékony Európa Zászlóshajó Kezdeményezést és Útitervet. A magyar soros elnökség alatt elfogadott Területi Agenda 2020 a következőt állapítja meg: „Elismerjük, hogy Európa-szerte sokszínű a kapcsolat a városi és vidéki területek között – a városkörnyéki régióktól egészen a vidéki, periférikus régiókig. A városi és vidéki térségek kölcsönös függését széles körű partnerségen alapuló, integrált kormányzás és tervezés révén kellene elismerni. Üdvözljük a hely-alapú stratégiákat, amelyeket helyi szinten, a helyi problémák megoldására dolgoznak ki. A vidéki területeken jelentős szerepet játszanak a kis és közepes méretű városok. Ezért fontos javítani e városi központoknak a kapcsolódó vidéki területekről történő megközelíthetőségét, hogy a munkalehetőségek és az alapvető közszolgáltatások elérhetők legyenek. A nagyvárosi régióknak tisztában kell lenniük azzal is, hogy tágabb környezetük fejlődéséért is felelősek.” A kohéziós politika is számos eszközt biztosít a vidékstratégia számára, az **EU kohéziós politikájának az agrár- és vidékfejlesztési politikával való összehangolása**, közös stratégiai kerete ezért kedvező feltételeket teremt a stratégia végrehajtásához.

A Nemzeti Vidékstratégia integráns részét kell hogy képezze még számos további EU stratégia, jogszabály, és irányelv hazai megvalósítása (pl. az EU 2020-ig szóló Biológiai Sokféleség Stratégiája, Élőhelyvédelmi Irányelv, Madárvédelmi Irányelv, a Víz Keretirányelv, a készülő **Európai Víz Stratégia** (az Európai Bizottság 2012 évi „Blueprint” jelentése az európai vízkészletek védelme érdekében), az EU aszály és vízhiánykezelési politikája és munkaprogramja), míg más stratégiai dokumentumok olyan konkrét kötelezettségeket, végrehajtandó feladatokat tartalmaznak, amelyeket a stratégiaalkotás során figyelembe kell venni (pl. az Európai Bizottság Versenyképességi és Innovációs Keretprogramja, az Európai Duna Régió Stratégia). Az EU 2020-ig szóló **Biológiai Sokféleség Stratégiája** értelmében 2020-ra meg kell állítanunk a biológiai sokféleség és az ökoszisztéma-szolgáltatások további csökkenését, többek között az EU természetvédelmi irányelveinek teljes körű megvalósítása, az ökoszisztémák helyreállítása, és az érintett ágazatok – pl. mezőgazdaság, erdészet, halászat – hathatósabb bevonása révén. Ennek megfelelően maximalizálni kell azoknak a

mezőgazdasági célra hasznosított földterületeknek az arányát, amelyek a Közös Agrárpolitika biológiai sokféleséggel kapcsolatos intézkedéseinek hatálya alá tartoznak egyrészt a biológiai sokféleség megőrzése érdekében, másrészt azért, hogy a mezőgazdaságtól függő, illetve általa érintett fajok és élőhelyek védettségi helyzete javuljon. Olyan agrár-környezetgazdálkodási intézkedéseket kell alkalmazni, amelyek a mezőgazdasági célú genetikai erőforrások változatosságának megőrzését célozzák.

A fentiek mellett számos *nemzetközi egyezmény* is összefügg a vidékfejlesztési politika alakításával (pl. a Biológiai Sokféleség Egyezmény, az Élelmezési és Mezőgazdasági Célú Növényi Genetikai Erőforrásokról szóló Nemzetközi Egyezmény, Európai Táj Egyezmény).

Az elmúlt 60 éves időszak túlnyomó többségében a kényszeres megfelelési törekvések határozták meg a magyar lépéseket. A „nép-párti” vidékstratégia nemzeti érdekeinkből indul ki, s ezek érvényesítése érdekében kívánja a nemzetközi feltételeket nemcsak a lehető legnagyobb mértékben kihasználni, de a nemzeti érdekek érvényre juttatásáért abban aktívan és alkotóan részt venni. Az alárendelt szerepkörből egy **aktív nemzetpolitika** irányába kell az agrár-, vidék és környezetügyek területén is gyökeres változást végrehajtunk, hatékonyabban **képviselve saját érdekeinket.**

1.3. A vidékpolitika funkciói

A fenti szakpolitikai keretekbe illeszkedő vidékpolitika funkciója a **vidéki térségek fenntartható fejlődésének biztosítása**, melynek **elemei**:

1. A táj, a természeti értékek és erőforrások védelme és fenntartható használata, az ökoszisztéma szolgáltatások megőrzése, a környezetminőség javítása.
2. Egészséges és biztonságos élelmiszer előállítás és –ellátás.
3. Megélhetés, kedvező életfeltételek és életminőség biztosítása a vidéki népesség számára.

2. HONNAN JÖVÜNK, HOL TARTUNK?

2.1. A tájhasználat, természeti feltételek alakulása

A magyar tájakat a felszíni formák **kiegyensúlyozott változatossága** (síkságok, domb- és hegyvidékek), a medence jellegű tükröző vízrajzi adottságok, az élővilágnak az ország földrajzi elhelyezkedésével és tagoltságával összefüggő sokszínűsége, a történetileg kialakult, sajátos településszerkezet (pl. alföldi tanyák és mezővárosok, dunántúli aprófalvak, kisvárosok) jellemzik. A tájhasználatot évszázadokig a **helyi előnyök sokoldalú hasznosítása, valamint a korlátokhoz és kockázatokhoz való alkalmazkodás** jellemezték. Ezt a szemléletet és gyakorlatot később (elsősorban a 19. századtól kezdődően) alapvetően új tájhasznosítási koncepció váltotta fel, amely mögött a társadalmi-gazdasági viszonyok megváltozása és a technikai lehetőségek bővülése állt. A feltételekhez való alkalmazkodással szemben a feltételeknek az „igényekhez való igazítása”, a kockázatok csökkentése vált hangsúlyossá.

A **tájhasználat változásában** – az általános gazdaságpolitikával szoros összefüggésben – az egyes ágazatokhoz kötődő tevékenységek szempontjai váltak meghatározóvá. A szabályozó- és ösztönző rendszerekben a gazdasági szempontok dominanciája hátráltatta, akadályozta az erőforrás- és területhasználatban a környezet-, természet- és tájvédelmi szempontok kiegyensúlyozott érvényesítését.

Az **ország erdőszűksége** a honfoglalás időszakában például még mintegy 40%-os volt. Mezőgazdasági hasznosításra elsősorban a szigethegységekkel tagolt medence sík területei voltak alkalmasak. A vízgazdálkodást tekintve természeti adottságokat sokrétűen hasznosító – a természethez alkalmazkodó **ártéri gazdálkodás** volt ebben a korban jellemző. A differenciált termőhelyi adottságok sokoldalú hasznosítást tettek lehetővé, és az **ökológiai viszonyokhoz alkalmazkodó gazdálkodási szerkezet** alakult ki. A területhasznosítást egyre jelentősebb mértékben formálta a külső és belső áru piacokra történő árutermelés és a városiasodás kibontakozása. A 18. századra már nagy területeket sújtott a szikesedés, a mocsarasodás, vagy a pusztásodás. A környezeti feltételekre jelentős hatást gyakorolt az ország középső és peremterületein az erdőtakaró kipusztítása. A művelési ágak szerkezetének nagyobb arányú átrendezése a 17. században kezdődő, de valójában a 19. században a Tisza, a Duna és a Körösök völgyében kibontakozó **ármentesítési és vízrendezési munkálatokhoz** köthető, amelyek következtében **gyökeresen megváltoztak a térségekben a természeti feltételek és a termelés biztonsága**. Ennek, valamint a technikai eszközök teljesítményjavulásának hatására jelentősen bővültek a művelésbe vonható területek és megváltozott a művelési ágak szerkezete (növekvő szántó és csökkenő gyepterületek). A területhasználat nagyszerkezeti változásai mellett ökológiai, tájökológiai hatásában ugyancsak nagy jelentőségű a kis- és nagyüzemi termelés szétválása, majd ez utóbbi több évtizedes, máig ható meghatározó szerepe, illetve a rendszerváltozást követő újrastrukturálódása.

Mindezen folyamatok, illetve az intenzív emberi használat hatására az érintett térségek hő- és vízháztartása, talajviszonyai lényegesen megváltoztak, a természetes élőhelyek jelentős része megsemmisült vagy feldarabolódott, a természeti területek aránya és a **biológiai sokféleség lecsökkent, az ökoszisztéma-szolgáltatások gyengültek**. Bár a jelentős természetközeli élőhelyek és a fontos természetvédelmi értéket képviselő fajok élőhelye még az ország területének több mint 30%-át fedi le, a hazánkban előforduló közösségi jelentőségű élőhelyek csupán 11%-ának az állapota mondható kedvezőnek, míg a nálunk előforduló közösségi jelentőségű fajok mindössze 25%-ának természetvédelmi helyzete kedvező. Számos hazai növényfaj, azon belül valamennyi természetes erdőfaj és a hazánkban megtalálható fajoknak megközelítően 20-25%-a veszélyeztetetté vált.

Összességében ugyanakkor Magyarország európai viszonylatban is élenjáró még a termőterület nagyságát, a mezőgazdálkodás környezeti feltételrendszerét tekintve, és a természetvédelmi törekvések is alapvetően hozzájárulnak ahhoz, hogy e térségek természeti öröksége fennmaradjon, és a többcélú-többhasznú tájgazdálkodási formák ismét teret kapjanak. Kiemelt fontosságú, hogy jelen stratégia egy környezet-harmonikus irányba vezető, a jövőbeni kihívásokhoz (pl. éghajlatváltozás és hatásai) való alkalmazkodást is magában foglaló utat mutasson az agrár- és vidékfejlesztés számára.

2.2. A magyar agrárgazdaság történeti folyamatai

A mezőgazdálkodás a kezdetek óta arra törekszik, hogy a termékei iránt állandóan növekvő keresletet a földhasználat intenzitásának növelésével minél jobban kielégítse. Ez az egymás után következő **földművelési,**

földhasználati rendszerek kialakulásán, fejlődésén jól nyomon követhető. A **parlagos, legelő- és/vagy erdő-váltó földművelési rendszer** több mint ezer évig volt a mezőgazdasági termelés uralkodó formája. Erre az időszakra a kis népsűrűség, a nomád, vándorló életmód és a primitív földművelő eszközök használata volt jellemző. Amikor a szántóföldek már nagyobb arányt foglaltak el, fokozatosan újabb – **az ugaros – földművelési rendszer** alakult ki. Jellemzője a **nyomásos gazdálkodás** volt. Ebben a rendszerben fokozatosan kialakultak a művelési ágak, és állandósult a szántóföldi művelés. A települések közvetlen környékén konyhakerti növényeket termesztettek, gyümölcsösöket telepítettek. A rétek és legelők a szántónak kevésbé alkalmas területekre szorultak vissza. Az ugaroltatás felváltására kialakult többféle földművelési rendszer közül a legnagyobb arányban a **vetésváltó földművelés** terjedt el. Kialakult a növényfajok évenkénti váltására alapozott növénytermesztés. A rendszert a tájak és termőhelyek adottságaihoz alkalmazkodó, változatosabb növényi összetétel és **vetésforgó** jellemezte. A rendszer második szakaszában jelentős tényezővé vált a **gépesítés** is. A jobb talajművelő eszközök, a gőzeke, a traktor megjelenése lehetővé tette a mélyebb talajművelést. Ez a sokoldalú fejlődés a termésátlagok nagymértékű növekedését hozta, de még nem okozta a környezet egyensúlyának megbomlását. Azonban e folyamat eredményeként elkezdődött az a napjainkban felerősödő folyamat, amely a természetes élőhelyek (kiterjedt gyepterületek, vizes élőhelyek, alföldi erdőterületek) drasztikus visszaszorulásához, feldarabolódásához vezetett.

Az új út, amelytől a XX. század közepén a további növekedést remélték, az iparosodás és a mesterséges energiaráfordítás növelésére alapozó, a **terméktömeg növelését célzó iparszerű gazdálkodás** lett. A piac, a tömegtermékek iránti kereslet és a világkereskedelem fejlődéséből következően az iparszerű, energia-intenzív, nagy mennyiségű, mesterséges, ipari eredetű anyag- és energiafelhasználású mezőgazdálkodási rendszerrel **az ipar logikája jelent meg az ágazatban**, amely egyfajta „*biológiai iparrá*” vált. Alaptörekvése a függetlenedés, a mesterséges szabályozás, a természeti erőforrások fokozatos kicserélése (helyettesítése) mesterséges erőforrásokkal. Ennek megfelelően a tér egyéb (biológiai és társadalmi) szerepeinek rovására figyelmét kizárólag csak a termelési feladatokra irányítja, a megoldásokat, technológiai folyamatokat kizárólag azok termelékenységére, gazdaságosságára alapján választja ki. Ennek érdekében koncentrációra és centralizációra törekszik, igyekszik minél nagyobb „homogén” területeket kialakítani. Mindezekkel összefüggésben a folyamatot kényszerű, mesterséges erőforrás (műtrágya, növényvédőszer, gépi munka, üzemanyag, stb.) ráfordítás növekedés kíséri.

Az iparszerű mezőgazdaság elterjedésével párhuzamosan történt meg az élelmiszer-feldolgozás korábbi kézműves, manufakturális jellegének nagyüzemivé válása is. A nagyüzemi technológiák elterjedésével kizárólagossá vált a hatékonyság és versenyképesség szerinti megítélés, melyben kiemelt szerepet kapott a minél olcsóbban előállítható késztermék. A tőkehatékonysággal mért versenyképesség, ennek érdekében az olcsó alapanyag fölhasználása miatt a technológiai fejlesztések nem a minőségjavulást eredményezték, s az eredetihez való hasonlatosságot-csak póttanyagokkal, adalékanyagokkal lehet elérni, mely már kimeríti sok esetben a hamisítás, csalás, megtévesztés fogalmakat.

Az iparszerű mező- és élelmiszer gazdaság legfontosabb eredményei, érvei:

- A terméktömeg, valamint a termésátlag a hazai mezőgazdaság iparosításának fő időszakában, 1960 és 1985 között többszöröződött, részeként a Föld népességszaporulását követő „zöld forradalom”-nak. Magyarország ennek hatására mezőgazdasági termékekből ismét gyorsan önellátóvá vált, majd jelentős export árualapot is előállított.
- Miközben az abszolút termésingadozás nőtt, a relatív (termésátlagokhoz viszonyított) termésingadozás – éppen a termésátlagok rohamos növekedése következtében – csökkent.
- Viszonylagos anyagi jólét, szociális biztonság jellemezte a falvakat, ami a TSZ-ekbe és állami gazdaságokba kényszerített parasztság bér munkássá válásával járó rendszeres jövedelemmel is összefüggött.
- Különböző üzemi formák (nagyüzem és háztáji) sajátos, hatékony együttműködése valósult meg.
- Az élelmiszeripari nagyüzemek az adott – általában vidéki – térség jelentős foglalkoztatóivá váltak.
- A nagyüzemi élelmiszeripar aktív export termelése révén jelentős mértékben járult hozzá az ország deviza mérlegének javításához.

A jelentős termelésnövekedés mellett azonban egyre nagyobb számban jelentkeznek azok a problémák, amelyek kedvezőtlenül hatnak a természeti környezetre, a termelés alapjait adó erőforrásokra, valamint a helyi társadalomra és az általános emberi létfeltételekre is.

Az iparszerű mező- és élelmiszergazdaság problémái, kockázatai:

Termelési alapokat romboló hatások:

- a termőtalaj pusztulása (szervesanyag-tartalmának, biológiai életének csökkenése, savanyodása, vizenyősödés, szikesedés, illetve sivatagosodás, kiszáradás, talajvízszint süllyedés, a talajszerkezet romlása, porosodás, tömörödés);
- a növényi és állati genetikai alapok beszűkülése, pusztulása, a mozaikos, extenzív tájhasználatához kapcsolódó gazdag természetes élővilág elsivárosodása, a biológiai sokféleség csökkenése, a gyomosodás, fajspektrum-beszűkülés, rezisztencia;
- a mezőgazdasági területek és termékek mezőgazdasági eredetű szennyeződése.

Az emberi létfeltételek és a természeti környezet veszélyeztetettségét eredményező hatások:

- a vadon élő növény- és állatfajok visszaszorulása, a természetes élőhelyek, életközösségek degradációja, pusztulása;
- az élővizek, a talajvíz, a rétegvíz, egyes ivóvízbázisok szennyeződése;
- szermaradványok feldúsulásának, bomlástermékeik nyomkövethetetlen újraegyesüléseinek kiszámíthatatlan hatása az élőlényekre, köztük az emberre;
- az élelmiszerek beltartalmának felhígulása, tápláló és élvezeti értékének csökkenése;
- a friss, teljes értékű élelmiszerek helyett helyettesítő és adalékanyagokat tartalmazó élelmiszerek terjedése és ezekkel kapcsolatban – különösen a gyermekeknél – függőség kialakulása, táplálkozási és környezeti eredetű humán egészségkárosodás;
- tájképi elszegényedés, ingerszegény környezet, az ember belső (pszichikai, fizikai, biológiai) és külső (természeti, társadalmi és épített) környezetének erős eróziója, szellemi és lelki elsivárosodása;
- jelentős mennyiségű, újra nem hasznosítható, környezetszennyező csomagolóanyag felhasználás.

Az iparszerű gazdálkodás ellehetetlenülését előrevetítő jelenségek:

- a vidéki munkanélküliség és elvándorlás felgyorsulása;
- a negatív externáliák (társadalmi költségek) rohamos növekedése;
- az energiaigényes gazdálkodás erős függősége az energetikai piactól;
- a véges készletmennyiségű kőolaj árának emelkedése, ezzel a petrokémiai bázisú anyagok és energiahordozók felhasználására alapozó gazdálkodási stratégia előrelátható veszteségessé válása, ellehetetlenülése;
- a mesterséges energiával helyettesített tevékenység elveszíti igényét az élő munka iránt, így kiszorítja az embert, minek következtében a vidéki népesség megélhetése veszélybe kerül;
- a piac kettészakadása: egyrészt igény a változatosabb, egészségesebb élelmiszerkínálatra, másrészt a csökkenő fizetőképesség következtében az olcsó tömegáruk iránti kereslet növekedése;
- a közvélemény fokozódó nyomása a "biztonságosabb" élelmiszerek előállítására érdekében, társadalmi előítéletek az élelmiszerek biztonságának vonatkozásában, különösen, ha azokat új technológiák (besugárzás, biotechnológia, génsebészet, nanotechnológia, stb.) segítségével állították elő;
- növekvő társadalmi érzékenység környezetünk iránt, a növekvő etikai aggályok és az előre nem látható súlyos veszélyek fokozatos felismeréséből fakadó érzékenység a GMO-kkal, a génmanipulációval, a biotechnológiával, az állatvédelemmel kapcsolatban.

E negatív jelenségek vezettek azokhoz a felismerésekhez, amelyek előkészítették a **többfunkciós európai agrármodell** kialakulását. Fel kellett ismerni, hogy a **mezőgazdaság nem egyszerű árutermelő ágazat**. Néhány évtizedes agráriparosítási, termésmaximalizálási kitérő után ismét rá kell jönni: a mezőgazdaságnak a termelési feladatok mellett környezeti, társadalmi, regionális, és foglalkoztatási feladatokat is magára kell vállalnia. Ezen környezeti és szociális, közösségi **szolgáltatások** pedig helyben keletkeznek, nem importálhatók.

A megfelelő mezőgazdasági földhasználati és gazdálkodási rendszerek alkalmazása tehát a vidéki térségek és a vidék társadalma megmaradásának kulcskérdése. Ezt azonban csak **„fenntartható” rendszerek** képesek biztosítani, amelyek úgy állítanak elő jó minőségű, egészséges és elegendő termékeket, hogy közben megőrzik az élővilágot, a tájat, s benne az embert, közösségeit, kultúráját, munkát és megélhetést biztosítva a vidéki népesség, a helyi közösségek számára. **E feladatok egyidejű megoldására az iparszerű mezőgazdálkodás nem alkalmas.** A problémák megoldására alapvető változásokra van szükség.

A mezőgazdaság iparszerűvé válása hazánkban a **birtok- és üzemszerkezet változását is eredményezte**. E folyamat a növénytermesztésben komplex technológiák, ahhoz szükséges vetőmagvak és egyéb anyagok, gépek és berendezések nyugatról történő behozatalát, az iparszerű mezőgazdasági rendszerek importálását jelentette. Az állattenyésztés esetében a komplex rendszerek elsősorban a baromfi, valamint a sertés ágazatban terjedtek el. A növénytermesztés tekintetében a termelési- és ezzel együtt a termékszerkezet rossz értelemben vett egyszerűsödése következett be. Ezen ágazat termékskálája néhány növényfélre egyszerűsödött le, ez pedig az állattenyésztés és a talajhasználat szempontjából is káros hatással járt. A mezőgazdaságban végbement centralizáció igen károsan hatott a tulajdonosi szemléletre. A bér munkásként kezelt tagok tulajdonosi szemléletének hiánya – amely nem kis mértékben függött össze a termelőszövetkezeti összevonásokkal – bizonyíthatóan hatékonyság rontó tényező volt.

Az 1980-as évek végén, az előzőekben vázolt előzmények után és folyamatok eredményeképpen **elhagyottan érkezett meg a magyar vidék a „rendszerváltáshoz”**. A vidéki parasztságban az évtizedek során megőrződött a remény, hogy egyszer ismét a maguk urai lehetnek. A felelős, „népre tekintő”, rendszerváltó elképzelések éppen ebben – a parasztpolgárság megerősítésében – látták a vidék társadalmi megújításának lehetőségét. Olyan minőségi mezőgazdaság jövőképe sejlett fel, amit a Kárpát-medence csodálatos környezeti feltételei és a magyarság ezeréves itt felhalmozott tudása, a földhöz kötődő kultúrája kínál. Ez az **életképes mezőgazdaság az egyéni, családi kis- és középbirtokok** meghatározó szerepére épül, mely biztosítja a tulajdonosi szemléletből fakadó „jó gazda gondosságát”, az egymást követő generációk közti felelős viszonyt. Emellett megvalósítja az össznemzeti jelentőségű igényeket: a foglalkoztatás növekedését, a minőségi élelmiszertermelést és a fenntartható környezet szempontjainak érvényesítését.

Ezt a törekvést erősíti meg az élelmezésbiztonsági kérdésekért felelős legmagasabb globális politikai fórum, a Világélelmezés Biztonsági Bizottság (Committee on World Food Security - CFS) is, amely 2011. októberi ülésén hivatalosan ki is jelentette, hogy a fenntartható fejlődés szempontjai szerint a családi gazdálkodási forma előnyösebb, mint a nagyüzemi mezőgazdálkodási módszerek.

Ezt a jövőképet azonban a kezdetektől ellehetetlenítette az **eredeti tőkefelhalmozás** megkésett folyamatának egybeesése azzal a **globalizációs világfolyamattal**, melyet a tőkeérdekeltség gazdasági erejének és ezzel politikai befolyásoló képességének minden korábbit meghaladó növekedése kísért. Az elmúlt 20-25 évben Magyarországon ez a helyzet a közösségek szempontjából fenyegetővé vált. A rendszerváltáskor az állam kezelésében, valamint a még mindig osztatlan közös tulajdonban lévő termőföld mennyisége elérte a 3 millió hektárt. Ezzel a családi gazdaságok földalapja jelentősen megerősödhetett volna, ám a kialakult feltételek a különbségek növekedését eredményezték. Ez a piaci versenyképességre és a tőkemegtérülés hatékonyságára hivatkozó, következményeit tekintve azonban inkább az egyenlőtlenségeket erősítő, monopóliumhelyzeteket teremtő politika a **társadalom, a vidéki közösségek „szövetének” felbomlásához, összetartó erejének megszűnéséhez vezetett és vezet**.

A magyar mezőgazdaság átalakításával kapcsolatos „rendszerváltás” körüli célkitűzések alapvetően két fő területre – a **földtulajdon viszonyok átalakítására és a mezőgazdaság vállalati rendszerének új alapokra helyezésére** – összpontosultak. Előbbi elsősorban a termőföld magántulajdonba adását, utóbbi pedig a családi gazdaságokon alapuló mezőgazdasági termelés megszervezését jelentette. **A rendszerváltás óta azonban a fenti célkitűzéseket megvalósító, átfogó agrár-, vidékfejlesztési stratégia még nem született.**

2.3. Vidéki térségeink történeti folyamatai

A Kárpát-medence településtörténete megszakításokkal és mesterséges behatásokkal teli, melynek következtében **változatos településszerkezet** alakult ki. Ennek nyomán a falvak, a vidéki kisvárosok sem egyformák; számos típus megtalálható az aprófalutól, a mesterségesen létesített, tervezett községtől, a tanyavilágon át a mezővárosig. A magyar vidék településhálózatának erőteljesebb differenciálódása a XIX. század végétől vette kezdetét, majd a II. világháborút követő szocialista tervgazdálkodás évtizedeiben gyorsult fel igazán. E két időszakban előbb a gazdasági, majd később a politikai tényezők is egyre erőteljesebb szerepet kaptak. Eleinte azon vidéki települések – addig jobbára falvak – indultak fejlődésnek, ahol a környező mezőgazdasági termékek feldolgozó üzei létesültek, majd azok, amelyeket közvetlenül érintett a vasúthálózat fejlődése.

A vidéki településhálózat legerőteljesebb differenciálódása az '50-es, '60-as évek gazdasági folyamataival, tervezett politikai intézkedéseivel gyorsult fel igazán. Az Alföldi tanyavilágban **tanyaközpontokat, falvakat** szerveztek, sok tanyát azonban felszámoltak, a lakosságot a faluba vagy a városba kényszerítve. A mezőgazdaság kollektivizálása, a vidéki ipar és a szocialista városok fejlődése nyomán fellépő folyamatok, mint a mezőgazdasági munkával való felhagyás, a szocialista városokba irányuló migráció, valamint a településkörzetesítés eltérő hatást gyakoroltak vidéki térségeinkben. Azon falvak, kisvárosok, amelyek kedvező adottságú mezőgazdasági területen helyezkedtek el, azok előbb **a TSZ-ek által biztosított rendszeres jövedelmek**, majd később – ezzel párhuzamosan – az ún. **falusi második gazdaság jövedelmei** révén fejlődésnek indultak. Fejlődött az infrastrukturális állapotuk, nőtt az életszínvonaluk. Ugyanez a fejlődés jellemezte azokat a vidéki, alföldi, észak-dunántúli kisvárosokat, amelyek a 60-as, 70-es évek vidéki könnyűiparosítási hullámnak a célpontjai lettek. A másik oldalon pedig a kevésbé jó adottságú földterületekkel rendelkező falvak és a könnyűipar által nem érintett vidéki kisvárosok álltak, amelyek fejlődése megrekedt, megtorpant. Ezen utóbbi települések társadalmi-gazdasági perifériákká kezdtek átalakulni. Jobbára ez jellemezte a határmenti zóna településeit, a hegyvidéki kistelepüléseket.

A rendszerváltás gazdasági és társadalmi folyamatai **a vidéki települések differenciálódásának új hullámát, új irányát indították el**. A TSZ-ek felszámolásával, a hazai könnyűipar, főleg az élelmiszeripar leépülése, az agrárium erőteljes szerepvesztése a vidéki települések többségét igen kedvezőtlenül érintette. A vidéki települések fejlődésének új motorjává a relatív földrajzi elhelyezkedés (nagyváros, nyugati határ, autópálya közelsége), valamint egyes természeti erőforrások közelsége (termál- és gyógyvíz, szép természeti környezet) léptek. **Néhány településcsoport társadalmi-gazdasági fejlődése indult meg:** amelyek a prosperáló nagyvárosok mellett szinte csak alvófunkcióval rendelkező szuburbán településekké váltak; a szép környezetben található települések közül azok, amelyekben előbb a nyugat-európai, majd később a hazai módosabb értelmiség vásárolt tömegével régi, jobbára parasztházakat; és azok, amelyek valamilyen neves turisztikai látványossággal, idegenforgalmi nevezetességgel rendelkeznek és ezt képesek is voltak kihasználni. A hasonlóság e vidéki települések között, hogy fejlődésüket nem az eredeti funkciójuk, a mezőgazdasági termelés és élelmiszeripar eredményeinek köszönhetik, ugyanis **a funkcióváltás hatására teljesen elvesztették korábbi szerepkörüket**. A **hagyományos agrárszerepkörrel rendelkező**, más funkcióval nem rendelkező, vagy „kedvezőtlen” fekvésű **települések**, vidéki térségek többsége azonban nem volt képes a rendszerváltást követően talpra állni, **gazdasági létalapjukat lényegében elvesztették**. A prosperáló nagyvárosoktól távol lévő, a mély válsággal sújtott **társadalmi-gazdasági külső perifériákon** (az ország keleti, északkeleti, déli részén), illetve a **belső perifériákon** (pl. a Közép-Tiszavidéken) elhelyezkedő településeken a munkanélküliség, az elvándorlás, a társadalmi-gazdasági (gyakran etnikai) szegregáció, valamint hosszabb távon az e folyamatokból egyenesen következő kiürülés jelent komoly fenyegetettséget. Emellett megfigyelhető a városból az olcsóbb megélhetés reményében falura, tanyára irányuló népességmozgás is.

3. GLOBÁLIS KIHÍVÁSOK ÉS „MOZGÁSTÉR” A VIDÉK SZÁMÁRA

3.1. Vidékstratégiai kihívások

A világszerte tapasztalható környezeti, társadalmi és gazdasági folyamatok, a tudományos világ ezekkel kapcsolatos figyelmeztetései egy olyan XXI. századot jeleznek, amelyet erkölcsi/etikai, fizikai, biológiai és ökológiai értelemben vett fokozódó **erőforrás-válság** jellemez. Magyarország vidéki térségei számára kiemelt fontosságú, hogy mi történik természeti erőforrásaival és értékeivel, kiemelten a termőfölddel és vízkészleteivel, az ökoszisztéma-szolgáltatások mással nem helyettesíthető gazdagságával. Meg tudjuk-e őrizni a természetes és természet-közelit élőhelyek és az azokhoz kötődő fajok sokszínűségét, a mezőgazdasági termelés kedvező biológiai alapjait, GMO mentességét, tudjuk-e biztosítani az országot, illetve tágabb térsége jó minőségű élelmiszerekkel történő ellátását, képesek vagyunk-e alkalmazkodni az éghajlatváltozás várható hatásaihoz, és tudunk-e megfelelő élet- és munkalehetőségeket biztosítani a lakosság számára? E kérdéseket tekintve az alábbi stratégiai kihívások adódnak a hazai vidékpolitika előtt.

3.1.1 Klímaváltozás, éghajlati szélsőségek erősödése

A Föld éghajlata évmilliók során természetes módon is jelentős változáson ment át, ám jelenünkben – vélhetően az elmúlt évtizedekben bekövetkezett, fokozódó mértékű üvegházhatású gáz kibocsátás következtében – egy szokatlanul gyors felmelegedési folyamattal és ennek számos hatásával kell szembe néznünk. Az éghajlatváltozásnak már most is számos velejárója van: az elmúlt évtizedben háromszor annyi időjárással kapcsolatos katasztrófa történt világszerte, mint az 1960-as években, beleértve a hóhullámokat, az áradásokat, az aszályokat és az erdőtűzeket. A változások mértéke és jellege a földrajzi adottságok, elhelyezkedés, a tájhasználat, a vízháztartásra ható tényezők függvényében eltérő. Magyarország az ökológiailag sérülékeny területek közé tartozik. Az előrejelzések szerint a környező térséghez képest magasabb mértékű felmelegedéssel, **szélsőséges csapadékeloszlással, az ár- és belvízveszély** növekedésével, ugyanakkor az aszályérzékenység fokozódásával kell számolni, ami a termelésbiztonságot és a természetes élővilágot, a biológiai sokféleséget is veszélyezteti. A magyar agrár- és vidékpolitikának, környezet- és természetvédelemnek, a vízgazdálkodásnak illetve a településtervezési politikának és építésügynek fokozottan fel kell készülni az **éghajlati szélsőségek agrártermelési, élelmiszerellátási, illetve lakókörnyezeti következményei** kezelésére.

3.1.2 Ivóvíz, vízkészletek kulcsfontossága

A Föld vízkészletének csupán 2%-a iható, öntözésre alkalmas édesvíz, miközben a világon nő az ivóvíz felhasználás. A klímaváltozás várható hatásai és a népességnövekedés következtében a helyzet súlyosbodása várható. A vízhiányos országok népessége 2025-re – az ezredfordulós közel fél milliárdról – akár 3 milliárdra nőhet. Magyarországon a rendelkezésre álló **ivóvízkészletek** egyelőre meghaladják mind a jelenlegi, mind az elkövetkező évtizedekben várható fogyasztást. Ugyanakkor figyelembe kell venni, hogy **felszín alatti készleteink** jelentős része sérülékeny, és vannak olyan térségeink, ahol a vízigények kielégítését regionális elosztórendszerek kialakításával lehet csak biztosítani. A veszélyt fokozza, **felszíni vízkészleteink** túlnyomó többsége határainkon túl ered, ez is érdekeltté tesz minket a térségi együttműködésben.

Az Alföld jellemzője, hogy a felszín alatti vizek tekintetében egyes területeken már most 75-100%-os a kihasználtság, ami az érintett ökoszisztémák állapotát veszélyeztetheti. Jelentős feladat vizeink minőségének javítása is: a Víz Keretirányelv szerinti állapotértékelés alapján csupán a vízfolyások 8%-a és az állóvizek 17%-a éri el a jó ökológiai állapotot. A **vízkészletek mennyiségi és minőségi megőrzése** a környezet- és vízügyi, az agrár- és vidékpolitikai valamint, a településtervezés-politikai, építésügyi szempontok érdemi, vízgyűjtő- és tájgazdálkodási alapokon nyugvó összehangolását kívánja.

3.1.3 Élelmiszerellátás és az élelmiszerlánc biztonsága

A biztonságos élelmiszerellátás világszerte stratégiai kérdés. A népességnövekedés (a jelenlegi mintegy 7 milliárddal szemben 2050-re a Föld népessége csaknem 9 milliárd fő lesz) és a fogyasztási szokások alakulása következtében a **globális élelmiszerszükséglet** esetében is **jelentős növekedés** várható. A termelés bővülésével párhuzamosan **gyorsan fejlődik a nemzetközi agrárkereskedelem** is. Az elmúlt 15 évben az agrárexport volumene globálisan megduplázódott. Ennek ellenére a mezőgazdasági kereskedelem bővülése elmaradt a

nemzetközi kereskedelem egészének fejlődési ütemétől, és a mezőgazdasági termékek részesedése a nemzetközi kereskedelemben (a többi áru forgalmának sokkal jelentősebb növekedése miatt) folyamatosan csökkent. A 80-as évek végén a fejlődő országok pozíciójában is figyelemre méltó változás következett be. A tradicionális export többletet deficit váltotta fel. Ez a deficit folyamatosan növekszik, kifejezve a fejlődő világ élelmiszer önellátási szintjének csökkenését. A világban az addig éhező térségek gazdaságának felgyorsult fejlődése, a globalizáció messzemenően hat a mezőgazdaságra. A változások legfontosabb meghatározói: az átalakuló kereslet (a gabonafélék és olajnövények kereslet növekedési üteme csökken, nő a gyümölcs- és zöldségfélék, állati termékek kereslete, globálisan jelentősen nő a biztonságos, egészséges élelmiszerek iránti igény), megtört a tradicionális mezőgazdasági termékek relatív árának csökkenő trendje (összekapcsolódik az energia és a fontosabb mezőgazdasági termékek globális áralakulása) az integrált vertikális termékpályák növekvő jelentősége, az élelmiszerkereskedelem koncentrációja, a klímaváltozás gyorsulása súlyosbítja a környezeti problémákat, és elkerülhetetlenné teszi az agrárpolitikai reformokat. Az iparszerű mezőgazdasági módszerek ugyanis szermaradványoktól terhelt élelmiszerekhez, a talaj természetes termőképességének, vízgazdálkodásának romlásához, a biológiai sokféleség csökkenéséhez, a mezőgazdasági foglalkoztatás visszaszorulásához vezetnek. Magyarországon – részben a népesség számának alakulása, részben kedvező adottságaink miatt – élelmiszerhiány nem várható. Az utóbbi években – számos okra visszavezethetően – megnövekedett import miatt azonban a **hazai piac** visszaszerzése stratégiai kérdés. A növekvő élelmiszerszükségletből komoly piaci lehetőségek adódnak a magyar **agrár- és élelmiszergazdasági kivitel** előtt. Globálisan tehát létezik az a piac, amelyiken egy dinamikusan fejlődő magyar agrárium termékei – elsősorban magasan feldolgozott formában – vevőre találhatnak.

3.1.4 Génmódosított növények veszélye

A környezetszennyezés új formája a **genetikailag módosított szervezetek** (továbbiakban: GMO-k) hatására bekövetkező "genetikai" szennyezés. A GMO-termesztésbe bevont területek nagysága a világon az elmúlt 10 évben, elsősorban az intenzív marketing, valamint kényelmi okok miatt, folyamatosan nőtt. 2010-ben 148 millió hektáron termesztettek GMO-kat, azaz az összes mezőgazdasági terület 10,5%-án. A rezisztencia kialakulásával és terjedésével az USA-ban megtorpanni látszik a GM növények vetésterületének növekedése. Az EU-ban 2008-ban 7 országban 104 ezer hektáron, míg 2009-ben már csak 6 országban 95 ezer hektáron termesztettek GMO-t. A vetésterület 2010-ben tovább csökkent, és Bt. (méregtermelő) kukoricát mindössze 91 ezer ha-on, Amflóra burgonyát pedig csupán 450 ha-on termesztettek, igaz, nyolcra nőtt a GMO-t termesztő országok száma. Jelenleg a biotechnológiai vállalatok zömében csak olyan GM-növényeket forgalmaznak, amelyek ellenállóak az e cégek által kifejlesztett gyomirtószerekkel, valamely kártevővel, vagy mindkettővel szemben. A jelenleg forgalomban lévő GM-szervezetek jelentős része közvetlenül vagy közvetve (az állati takarmányok közvetítésével) emberi fogyasztásra kerül. Az érvényben lévő engedélyezési rendszerben a GMO-k biztonsági vizsgálata, a mérgező, allergiát keltő és egyéb káros hatások, az antibiotikumokkal szembeni rezisztencia terjedése, új antibiotikumoknak ellenálló baktériumtörzsek megjelenése, és az egyéb **egészséget veszélyeztető hatások kiszűrése nem eléggé megbízható**. A környezeti hatásokra jellemző, hogy a gyomok és a kártevők egyre nagyobb számban válnak ellenállóvá a GM növényekkel szemben. A **rezisztencia jelenség** orvoslására egyre több olyan növény kerül forgalomba, amely számos transzgént hordoz, miközben egyre több gazda panaszkodik a GMO-mentes mag eltűnéséről a vetőmag piacon. Probléma az is, hogy a GM-fajták elterjedése tovább csökkenti a fajon belüli biológiai sokféleséget, **szegényíti a mezőgazdaság genetikai bázisát**. Nem lehet kizárni azt a lehetőséget sem, hogy a bevitt gén olyan előnyökhöz juttat adott fajtákat, melynek eredményeként az őshonos faj, vagy fajta ki is pusztulhat. Az említett problémák ellenére az élelmiszerválság megoldásaként egyes tudományos és gazdasági körök még mindig a génmódosított növények termesztését javasolják. A felsorolt ökológiai, egészségügyi, valamint gazdasági kockázatokra tekintettel Magyarország számára stratégiai érdek az ország GMO mentességének megőrzése, és az új Alaptörvénynek megfelelően a **GMO-mentes mezőgazdaság** támogatása azért, hogy az ország lakosságát **egészséges, GMO-mentes mezőgazdasági termékekkel** lehessen ellátni. A GMO-mentes státusz elvesztése veszélyeztetné vetőmagtermesztésünket, ökológiai gazdálkodásunkat, minőségi élelmiszer-előállításunkat és termékeinek fizetőképes piacokon való elhelyezését. Magyarország számára piaci versenyelőnyt jelent a génmanipulációtól mentes vetőmagtermesztés, hazánk ugyanis a világ ötödik legnagyobb vetőmag-exportőre, Európában pedig a harmadik helyet foglalja el.

3.1.5 Az energiaellátás biztonsága, energetikai rendszerproblémák

A változó életmód és a világszerte tapasztalható népességnövekedés **fokozódó energiaigényt** vetít előre, miközben a **fosszilis energiakészletek fogynak**. Ez a vidéki településeken és a mezőgazdaságban is gondot fog okozni. Az **energiainporttól való függés** feloldása a helyi, **térségi (kisléptékű) autonóm energiatermelési és -ellátási megoldásokra, a megújuló energiaforrásokra és az energiatakarékos életmódra** építve lehetséges. A biomassza energetikai felhasználása, a bioüzemanyagok előállításának igénye a mezőgazdaságot döntés elé állítja, melyben a biztonságos élelmiszertermelés, a talajerőutánpótlás, a környezet- és természetvédelmi, valamint a foglalkoztatási szempontok elsődlegességet kell, hogy élvezzenek. A **mezőgazdaság** – különösen annak iparszerű, kemizált, sok fosszilis energiát (műtrágyát, növényvédőszert, üzemanyagot stb.) felhasználó rendszere – **egyúttal jelentős energiafogyasztó is**. A fosszilis (kőolaj alapú) energiahordozók növekvő felhasználására alapozó fejlesztési irány zsákutcának látszik, más megoldásokat kell keresnünk, melyekkel összhangba kell hozni a mindenkori településtervezési és építésügyi szabályozást is. A Vidékstratégia végrehajtása során fontos szempont, hogy ne nőjön a fajlagos energia felhasználás, ne romoljanak az emisszió mutatói. Az organikus gazdálkodás esetében fontos kritérium, hogy az üvegház hatású gázok kibocsátásának csökkentése irányába is hasson.

3.1.6 Környezeti fenntarthatóság, biológiai sokféleség, tájfenntartó mezőgazdaság

A jelenlegi mennyiségi növekedésre alapozott gazdasági és társadalmi berendezkedés, a természet biokapacitását, regenerálódó képességét meghaladó erőforrás-használat kedvezőtlen környezeti hatásai évtizedek óta nyilvánvalóak. Magyarország **ökológiai lábnyoma** (3,5 ha) az ún. fejlett országokkal való összehasonlítás (5-10 ha) alapján kedvezőbb értéket mutat, azonban mi is fejenként mintegy másfél hektárral több területet veszünk igénybe, mint az egy főre eső biológiai kapacitás (2 ha), ami **nem fenntartható**. Az **agrár- és élelmiszergazdaság** az iparszerű termelési technológiákkal, az élelmiszerek csomagolásával és szállításával maga is **intenzíven terheli a környezetet**. Ugyanakkor a mezőgazdaság és az erdőgazdálkodás mindig is több volt, mint egyszerű árutermelő ágazat vagy biológiai ipar. Ki kell emelni ezért az agrárium tájfenntartó, természet-megőrző szerepét. Évezredek tapasztalatokra épülő fenntartható rendszerei csak úgy alakíthatók ki, ha a termelési, gazdasági teljesítmények javítására való törekvés a környezeti és társadalmi hatásokkal összhangban és azok figyelembe vételével, a **környezet- és tájgazdálkodás** elve alapján valósul meg.

3.1.7 Demográfiai válság, népesedési trendek

A **népesség világméretű növekedése** nehézségeket vetít előre az élelmiszer- és ivóvízellátásban, a lakhatásban, a foglalkoztatásban és a természeti erőforrások használatában. Míg azonban valamennyi földrész lakossága növekszik, Európa lakossága csökken, és ez különösen igaz **Magyarországra**, ahol **demográfiai válságról** beszélhetünk. A jelenlegi tendenciák szerint hazánk lakossága 10 millió főről 2050-re 7-8 millió főre csökkenhet. A vidéki térségek szempontjából ez több ponton kritikus: a lakosság elöregszik, a jelenlegi kiöregedő gazdatársadalomnak nem lesz megfelelő utánpótlása, az inaktív népesség aránya rendkívüli terheket ró az aktív népességre. A vidék számára kulcskérdés, hogy legyenek olyan **fiatalok, akik a vidéki életet és a gazdálkodást választják**, és gyermekeket vállalnak, a helyben boldogulásra ösztönözve őket.

3.1.8 Globalizáció és lokalizáció

A globalizáció fogalmával leginkább azonosított, a kereskedelmi liberalizációra épített, **növekedésközpontú globális gazdasági rendszer látványos kedvezőtlen környezeti, társadalmi és gazdasági hatásai** erősítették fel a gyakran vele ellentétben megfogalmazott „**lokalizációt**”, vagyis a helyi közösségi és gazdasági önrendelkezésre, így a **helyi közösségekre és a helyi gazdaságra építkező „lokalitások”** rendszerét. Vidékfejlesztési szempontból, a vidéki települések gazdasági és társadalmi fennmaradása, megújulása szempontjából ez a megközelítés kiemelt hangsúlyt kap, így a magyarországi vidékpolitika egyik fontos pillérét éppen ez jelenti.

3.1.9 Társadalmi és térbeli egyenlőtlenségek

Világviszonylatban jelenleg rendkívüli és növekvő mértékű társadalmi egyenlőtlenség tapasztalható. Az Európai Unióban és Magyarországon is a **társadalom „kettészakadása”** figyelhető meg; hazánkban a lakosság 10-15%-a szegény. A **szegények** közel fele vidéki környezetben él, a nagyon szegény lakosság esetében pedig kétharmados a vidéki arány. Kulcsfontosságú ezért a vidéki lakosság számára olyan foglalkoztatási – akár közfoglalkoztatási – és jövedelmi lehetőségek biztosítása, amely felzárkózásukat és a további szegény-

ség kialakulásának megakadályozását jelenti. A foglalkoztatásban nemcsak önmagában a munkalehetőség, hanem az **értékteremtő munka** lehetőségének biztosítása a cél.

3.1.10 Átalakuló város-vidék kapcsolatrendszer

A **városiasodás**, a sűrűn beépített emberi települések terjedése napjainkban már globális tendenciát mutat. 2005-ben a világ lakosságának már 48,7%-a volt városlakó; az iparosodott államokban ez az arány már a 80%-ot is meghaladja (ENSZ, 2005). A városok és a vidék több évszázados egyensúlyi kapcsolatrendszere a XX. század második felére tehát felborult. Napjainkban a vidék mezőgazdasági és foglalkoztatási szerepvesztése következtében a **vidék városra utaltságáról** beszélhetünk. A helyi munkalehetőségek hiánya és a rosszabb életkörülmények miatt évtizedek óta megfigyelhető a vidéki lakosság elvándorlása, a kiürülő falvakat, tanyákat jobb esetben városi emberek vásárolják meg üdülési, rekreációs céllal. A főváros körüli falvak a szuburbanizáció miatt, esetleg városi rangot is kapva népességnövekedésük és infrastrukturális fejlődésük miatt váltak egyfajta „*alvófalvakká*”. Mindkét folyamat a vidéki kistelepülések hagyományos funkciójának elvesztéséhez vezet. A magyar vidékpolitika fontos célkitűzése, hogy **kiegyensúlyozott város-vidék kapcsolatrendszer** kiépítésével újra megteremtse a **falvak gazdasági létalapját**.

3.1.11 Információs kor, tudásalapú társadalom

Az információs társadalom olyan új társadalom- és gazdaságszerkezetet hoz létre, amely egyfelől **világméretű hálózatba** szervezi az egymástól akár jelentős földrajzi távolságban található szereplőket, másfelől új **egyenlőtlenségi dimenziót** hoz létre. Az előbbi révén megteremti a közvetlen információs kapcsolatot a nagyvárosi központok és a vidéki térségek között, utóbbi révén azonban az információs kapcsolatrendszerbe bekapcsolódni nem tudó, vagy nem akaró – gyakran vidéki – szereplőket kizárja a „*modern*” korból. A vidéki térségekben élők így egyaránt lehetnek e folyamat nyertesei, például távmunkahelyek létrehozásával, értékesítési kapcsolatrendszerük informatikai támogatásával, és vesztesei, amennyiben kor, iskolázottság vagy infrastrukturális hátrányok miatt nem képesek az előnyeivel élni. Az internethez, információs eszközökhöz való hozzáférés biztosításán túl ezért fontos az internet használatának – lehetőség szerint – az egyéni élethelyzethez igazított ösztönzése. A vidéki közösségek szempontjából e folyamatban a hagyomány és az innováció egyensúlya emelhető ki, a vidékfejlesztés így a „**hagyományalapú tudástársadalomban**” érdekelt. Ezen tudástársadalom figyelembe veszi a vidéki hagyományokat, nem az életforma megváltoztatására törekszik, azonban kihasználja a modern infrastruktúra, a tudás azon előnyeit, melyek a vidéki élet, a vidéki munka könnyítését szolgálják. A nyilvános könyvtárak és könyvtári szolgáltató helyek modern informatikai infrastruktúrájukkal, információs adatbázisaikkal, illetve nem formális képzéseikkel a vidéki társadalom életminőségének növelését és az egyenlőtlenség csökkentését segítik elő. Központi helyet foglal el ebben a digitális írni-olvasni tudás képességeinek elsajátítása, lévén a könyvtárak jó része egyben e-Magyarország pont is.

3.2. Globális feltételek, nemzetközi kötelezettségek

A többek között a világ élmezőnyét, a teljes foglalkoztatottságot, a fejlődő országok felzárkóztatását célul kitűző **Világkereskedelmi Szervezet (WTO)** tagjaként az Európai Unió is a mezőgazdaságot védő **agrártámogatások fokozatos leépítésére** kényszerül.

Míg az EU tagországokban, így Magyarországon is, igen szigorú élelmiszerbiztonsági elvek, szabályok vannak életben, addig a WTO kívánalmaknak megfelelő kereskedelmi liberalizáció eredményeképpen olyan **harmadik országokból áramló, olcsó import élelmiszerek** árasztják el az uniós piacokat, amelyek nem felelnek meg az uniós és a hazai előírásoknak, ráadásul ezeket a mezőgazdasági termékeket és élelmiszereket elavult munkakörülmények között állítják elő, nem ritkán genetikai manipuláció, gyermekmunka, illetve méltánytalanul alacsony munkabérek alkalmazásával.

A WTO intézkedések következtében rendkívül hátrányos helyzetbe kerülhetnek nemcsak az uniósbeli fogyasztók, hanem az uniós, így a magyar agrártermelők is. A **fenntarthatósági, környezeti kritériumokat vállaló (európai) termelő a világpiacon versenyhátrányban** van, mert költségei – igaz gyakran támogatásai is – számos esetben nagyobbak azon országok termelőinél, ahol ilyen kritériumok nincsenek.

Bár történnek erőfeszítések a WTO tárgyalások során a kereskedelmen kívül más szempontok érvényesítésére is (mint pl. a környezetvédelem, az élelmiszer-biztonság, a vidékfejlesztés, az állatjólét), azonban ha ezek nem érvényesíthetők, a **környezetterhelés további jelentős növekedésével** számolhatunk. A globális

szintű szabad kereskedelem, az élelmiszerek globális méretű, ezer kilométereket átfogó „utaztatásának” egyik legfontosabb következménye ugyanis az egyre nagyobb mennyiségben kibocsátott üvegházhatású gázok miatt fellépő éghajlatváltozás. Ezen túl **csökken a biodiversitás** is, ugyanis fokozódni fog a mezőgazdasági termelés a biológiailag érzékeny területeken, növekszik a kémiai anyagok alkalmazása (pl. növényvédőszer), valamint a földek természetes tájjellegét átalakítják, erdőket irtanak ki a termelés érdekében.

3.3. Az Európai Unió vidékstratégiai keretrendszere

3.3.1 Az egységes piaccal összefüggő kötelezettségek

Az Európai Unió legfontosabb működési alapelve az egységes belső piac biztosítása a személyek, áruk, szolgáltatások és a tőke szabad áramlásának biztosításával. Ez egyszerre jelent lehetőséget és veszélyt is a magyar vidék, kiemelten az agrár- és élelmiszergazdaság számára. Az európai egységes belső piac ugyanis a magyar áruk számára igen jelentős **piaci lehetőséget** jelent, ugyanakkor **fokozódó versenyhelyzetet** is, amelynek hatása az élelmiszerimportban tetten érhető.

A legkritikusabb helyzet a **termőfölddel** kapcsolatban jelentkezik. Magyarországnak az Európai Unióhoz történő csatlakozásáról szóló szerződés X. melléklete tartalmazza a tőke szabad áramlása mint belső piaci alapelv érvényesülése alól átmeneti mentesség lehetőségét biztosító rendelkezést. Az átmeneti mentesség „stand-still” szabályozása értelmében az EGT-állampolgárokra és vállalkozásokra vonatkozó termőföldszerzési szabályokon Magyarország nem szigoríthat az átmeneti mentességi idő lejártáig. Az uniós jogban a termőföld olyan tőkebefektetésnek minősül, amely megszerzésének korlátozása csak indokolt esetben, közrendi vagy közbiztonságra hivatkozó kényszerítő okból lehetséges, Magyarország is csak ennek megfelelően gyakorolhatja a termőfölddel kapcsolatos szabályozási jogkört. A külföldiek termőföld vásárlási moratóriumának 2014. áprilisban történő lejártára tekintettel kiemelt kormányzati feladat az egyes tagállamok termőföldszerzési mintáinak, termőfölddel kapcsolatos szabályozásának tanulmányozása, és az uniós *acquis*-val összhangban lévő, EU-konform nemzeti preferenciák magyar jogrendszerbe történő átvétele.

3.3.2 A Közös Agrárpolitika (KAP) várható változása

Az EU költségvetésének több mint 40%-át kitevő Közös Agrárpolitika az 1957-es Római Szerződés óta jelentős mértékben változott, reformja folyamatosan napirenden van. A **reformfolyamat** során egyre erősödik azon nézet, mely szerint a mezőgazdaság és az erdőgazdálkodás csak akkor tarthat igényt ilyen mértékű közösségi forrásokra, ha a termelési feladatok mellett környezeti, társadalmi és foglalkoztatási feladatokat is magára vállal. Ezek a termeléssel egyenrangú, az egész társadalom és a helyi közösségek számára egyaránt fontos, „nem importálható közjavak” helyben keletkeznek, és ezek biztosításáért a mezőgazdaságot támogatás illeti meg. E gondolat alapján alakult ki a **„többfunkciós európai agrármodell”**.

Az Európai Bizottság a Közös Agrárpolitika 2013 utáni jövőjéről **három fő célt** fogalmazott meg:

1. *Életképes élelmiszertermelés*: a mezőgazdasági jövedelmeket és a szektor versenyképességét – a történelmileg meghatározott hátrányokat szem előtt tartva – javítani kell.
2. *Természeti erőforrásokkal való fenntartható gazdálkodás*: a termőföldek hasznosítása során ösztönözni és ellentételezni kell a mezőgazdaságban és az erdőgazdálkodásban a közjavak előállítását, az innovációnak a „zöld növekedést” kell szolgálnia, alkalmazkodni kell a klímaváltozás következményeihez.
3. *Kiegyensúlyozott területi fejlődés*: maradjanak fenn a vidéki közösségek és legyenek vidéki munkahelyek, színesebbé kell tenni a helyi gazdaságot és jövedelemforrásokat, meg kell őrizni a változatos gazdálkodási szerkezetet és erősíteni kell a helyi piacokat.

Ezen alapvető célok szerint a Bizottság jogszabály tervezetben hozta nyilvánosságra azon javaslatait, amelyeket a **2014-2020 közötti EU közös agrárpolitikájában** érvényesíteni kíván. Ez a jelenleginél célzottabb, a tagállamok, a termelők és az egyes szektorok között méltányosabban elosztott közvetlen jövedelemtámogatásokat vetít előre.

Az 1. pillér esetében tervezett lényegesebb változtatások:

- A direkt támogatások felső határának rögzítése. Évi 300 ezer euró felett megszűnnének a közvetlen kifizetések, míg ez alatt sávosan, a kifizetések összegének növekedésével ellentétesen csökken azok mértéke.
- A gazdálkodók körének a Bizottság általi egységes definiálása.
- Az eddigi egységes, illetve összevont területalapú támogatási rendszert egy vegyes, többretegű rendszer váltaná majd fel. Hosszú távú cél, hogy azonos hektáronkénti kifizetési szint legyen. Ezt az egész EU-ra vonatkozóan 2029-ig irányozza elő a rendelettervezet.
- A nemzeti boríték 30%-át a tagállamok zöld komponensként fizethetik majd ki, ami környezet- és klímabarát kritérium alkalmazását fogja majd jelenteni. A Bizottság itt javaslatot is tesz, mint pl. a termelési diverzifikáció, illetve egy „ökológiai célterület” kialakítása.
- A nemzeti boríték maximum 5%-a a hátrányos helyzetű területek számára különíthető majd el opcionálisan. Maximum 2% mértékig a fiatal termelők – egy bizonyos időtartamig – a normális értéket meghaladóan is támogatathatók lehetnek majd.
- A 3 hektáron vagy annál kisebb területen gazdálkodó kistermelők közvetlen kifizetést kapnának. Maguk dönthetik el, hogy be kívánnak-e lépni a kisgazdaságok támogatási rendszerébe, amely esetben (számításaink szerint) évi mintegy 1000 euró támogatásban részesülhetnek, de kizárják magukat a többi közvetlen támogatásból. A jelenlegi 180 ezer kedvezményezettből mintegy 70 ezer választhatja ezt a támogatási formát. A nemzeti borítékok 10%-át lehet majd félretenni ilyen jellegű, egyszerűsített kifizetésekre.
- Az új mezőgazdasági és vidékfejlesztési támogatásoknak konzisztensnek és kiegészítőnek kell majd lenniük más Uniós politikákkal (gazdasági, szociális, területi, halászati) és prioritásokkal. Fontos szempont lesz a partnerség biztosítása a vidékfejlesztési program teljes szakaszában.

A 2. pillér esetében a Bizottság a 2014-2020 közötti időszak vidékfejlesztési céljaiként **hat uniós vidékfejlesztési prioritást** fogalmaz meg:

1. Tudástranszfer a mezőgazdaságban és az erdőgazdálkodásban
2. A mezőgazdaság versenyképessége, üzemek életképessége
3. Élelmiszerlánc-szervezés, kockázatkezelés a mezőgazdaságban
4. A mezőgazdaságtól és az erdőgazdálkodástól függő ökoszisztémák megőrzése, javítása
5. Erőforrás-hatékonyság és alacsony szénfelhasználású és szén-dioxid-kibocsátású gazdaságra való áttérés az agrár-élelmiszer és erdőgazdálkodási ágazatokban
6. A vidéki területek foglalkoztatási és fejlesztési lehetőségeinek kiaknázása.

A tervek szerint **az új KAP „zöldebb” és méltányosabb lesz**, amelyben a kisgazdálkodók és a fiatal gazdálkodók nagyobb lehetőségekhez juthatnak majd. A fenti célok, valamint megfogalmazott javaslatok a magyar agrár- és vidékpolitika, a Nemzeti Vidékstratégia törekvéseivel alapvetően egybeesnek, mivel megfelelő keretet nyújtanak a fenntarthatóság, a környezeti szempontok, a méltányos elosztás, a vidéki foglalkoztatás, valamint a vidéki térségek felzárkóztatási szempontjainak érvényesítésére.

3.3.3 A Közös Halászati Politika (KHP) reformja

A Közös Halászati Politika az agrárpolitikához hasonlóan folyamatos megújulásokon megy keresztül. A KHP legutóbbi reformja 2002-ben zajlott le, a 2012-es reform egy javaslatcsomag keretében került bemutatásra. Az Európai Bizottság által felvázolt reform alapvető változtatásokat kíván bevezetni a fenntartható és ökoszisztéma-alapú halászatok megvalósítása érdekében, egyúttal biztosítva a halászati erőforrások fenntartható kiaknázását.

A javaslatcsomag kiemeli, hogy az akvakultúra, közvetlen termelő funkciói mellett, lehetőséget ad a vidéki közösségek fenntartható gazdasági növekedéséhez és hozzájárul egyes környezeti elemek, vizes élőhelyek védelméhez és megőrzéséhez. Megemlíti, hogy a haltermékek iránt tapasztalható világszerte növekvő igény kielégítéséhez az EU-ban alapvető fontosságú az ágazat fenntartható fejlődésének és versenyképességének elősegítése. Ezt a legújabb kutatási eredményeket és technológiákat alapul véve kell megvalósítani.

A **Közös Halászati Politika reformjának alábbi prioritásai** tekintetében Magyarország is kiemelten érdekelt:

- Az akvakultúrától függő ökoszisztémák kezelésének támogatásához való hozzájárulás.

- A halászathoz kapcsolható tevékenységek értéknövekedésének elérése, illetve diverzifikáció által nagyobb hangsúly fektetése a halásztól függő tengerparti és a belvízi halászati területeken élő közösségek fennmaradására.
- Gazdaságilag életképes, versenyképes, fenntartható és környezetbarát akvakultúra támogatása, mely az Európai Unió fogyasztóinak egészséges és magas tápanyagtartalommal rendelkező termékeket biztosít.
- Szigorított ellenőrzés és adatgyűjtés, a megfelelés biztosítása egy tudásalapú politika kialakítása érdekében.

3.3.4 Fejlesztéspolitikai mozgástér: a kohéziós és regionális politika vidékfejlesztési vonatkozásai

Az Európai Bizottság az európai gazdasági prioritásokra való összpontosítás megerősítése érdekében fogadta el a 2014–2020 közötti időszakban a kohéziós politikát alapjaiban meghatározó jogalkotási csomag tervzetét. Ennek legfőbb célja, hogy az Európa 2020 Stratégiával összhangban az EU teljes területén dinamizálja és fenntarthatóvá tegye a gazdasági növekedést és a munkahelyteremtést.

A 2007-2013-as időszak már érzékelhető tapasztalataiból kiindulva több fontos változtatás fogja jellemezni az EU új kohéziós és regionális politikáját. A javaslat főbb elemei többek között:

- kevesebb fejlesztési prioritásra történő koncentrálás;
- az eredmények nyomon követésének fokozása;
- a feltételrendszerek erőteljesebb alkalmazása;
- a programok végrehajtásának egyszerűsítése, nagyobb átláthatósága.

2013 után fontos szempont lesz az eddig létező különböző területek **alapjainak (Kohéziós Alap, Európai Regionális Fejlesztési Alap, Európai Szociális Alap, Európai Mezőgazdasági Vidékfejlesztési Alap, valamint az Európai Halászati Alap) összehangolása**, amely az egyszerűsítést és harmonizációt célozza. Közvetve így hangsúlyosabbak lehetnek a különböző integrált, komplex programok, valamint várhatóan hatékonyabbá válik a projektek finanszírozása. Az integráltabb, komplexebb tervezés elősegítheti az egyes fejlesztési alapok kapcsolódó céljainak megvalósítását.

A **kohéziós politikai prioritások** a jövőben nagyobb cézzal, elsősorban a növekedés kulcsfontosságú elemeit fogják előtérbe helyezni:

- a kis- és középvállalkozások fejlesztését,
- az innováció elősegítését,
- az energiahatékonyság és a megújuló energiaforrások felhasználásának növelését.

További elképzelések:

- Ösztönző pénzügyi teljesítménytartalék a gazdaságilag legjobban teljesítő régiók számára.
- A források nagy részét az energiahatékonyságra és a megújuló energiára, illetve a KKV-k versenyképességére, valamint az innovációra kell fordítaniuk.
- A fenntartható városfejlesztésre történő hangsúlyosabb törekedés.
- A mérhető, valamint a végső célkitűzésekkel kapcsolatos közös mutatók meghatározása az eredményorientáltság fokozásához.
- A súlyos és állandó természeti, demográfiai hátrányban lévő régiók fokozott támogatása.

A várható kohéziós és regionális politikai irányok és célok – kiemelten a KKV-k hangsúlyosabb támogatása, a természeti és demográfiai hátrányban szenvedő régiók fejlesztése, valamint a komplex programok, a fejlesztési források összehangolásának igénye – a Nemzeti Vidékstratégia főbb stratégiai területeivel meg egyező törekvések, amelyek a hazai vidékfejlesztési politikát is segíthetik.

A magyar EU elnökség ideje alatt elfogadott **Területi Agenda 2020** által lefektetett **területi kihívások**, valamint prioritások is kereteket adnak a területi szempontokat figyelembe vevő Nemzeti Vidékstratégiának. A hazai vidékfejlesztési politikának az eddig tapasztalható mértéktől lényegesen nagyobb figyelmet kell szentelnie a területi különbségeknek, hiszen vidéki térségeink sem homogének, azok között eltérő adottságú, eltérő fejlettségi színvonalú térségek találhatók, amelyek célzott területi fejlődési irányok kijelölését kívánják meg.

A Területi Agendában megfogalmazott **területi fejlődési kihívások és lehetőségek**: a globalizáció erősödő hatásai, az uniós integráció kihívásai, a demográfiai és szociális kihívások, a sérülékeny csoportok szegregációja, az éghajlatváltozás és a környezeti kockázatok, az energetikai kihívások, a biodiverzitás csökkenése, a természeti, táji és kulturális örökség veszélyeztetettsége.

A Területi Agenda által lefektetett területi prioritások:

- a policentrikus (sok kisközponttal épülő) és kiegyensúlyozott területi fejlődés elősegítése;
- az integrált fejlesztés ösztönzése a városokban, a vidéki és sajátos adottságú régiókban;
- a régiók erős helyi gazdaságokon nyugvó globális versenyképességének javítása;
- a határokon átnyúló és transznacionális funkcionális régiók területi integrációja;
- a területi összeköttetés javítása az egyének, a közösségek és a vállalkozások érdekében;
- a régiók ökológiai, táji és kulturális értékeinek kezelése és összekapcsolása.

E területi prioritások közül a hazai vidékfejlesztési politika kapcsán mindenképpen fontos kiemelni a demográfiai és szociális kihívásokat, az éghajlatváltozás okozta veszélyeztetettséget, a biodiverzitás csökkenését, a természeti, táji örökség védelmének fontosságát, az erős helyi gazdaságok szerepét, a vidéki térségek integrált fejlesztését. Ezen területi problémák hazánk egyes vidéki térségeit eltérő mértékben, de mindenképpen jellemzik.

3.3.5 A Kárpát-medence vidéki térségei az Európai Unióban

A mintegy 330 ezer km² területű Kárpát-medence Európa egyik legegységesebb, legjobban körülhatárolható természetföldrajzi nagytája. Határaink mentén futó tájaink nem érnek véget országunk határán, hanem azon túl, a szomszédos országok területén is tovább folytatódnak. A Kárpát-medence nemzetiségei évszázadok óta együtt, egymás szomszédságában élnek. A hasonló éghajlati, természetföldrajzi adottságok, a közös történelem, globalizálódó világunk kihívásai szorosan összekapcsolják, hasonló célok kijelölése elé állítják a Kárpát-medence vidéki térségeit. A **határon túli magyarság jelentős része a vidéki térségekben** lakik, az agrárgazdasággal szoros kapcsolatban áll. A fő vidékfejlesztési kihívások azonosak, függetlenül attól, hogy a medence mely országához is tartozik az adott vidéki térség, illetve, hogy mely nemzetiség is lakja. Az itt élő gazdáknak közös a történelmük, közősek a hagyományaik. A Kárpát-medence vidéki térségeinek többségében **a legfőbb megoldandó feladatokat** az agrár- és vidékfejlesztési politika számára – nem fontossági sorrendben – az alábbiak jelentik:

- a népesség egyenlőtlen megoszlása;
- a fővárosok domináns gazdasági szerepe az országon belül, illetve az ebből adódó életszínvonalbeli különbségek;
- a nagyfokú és gyakran tovább erősödő társadalmi-gazdasági területi különbségek, a belső és külső vidéki perifériák leszakadása;
- a természetes fogyás mellett a vidéki térségek elvándorlásból adódó kiürülésének veszélye;
- egyes nagyvárostól távoli vidéki térségek elérhetőségi, megközelíthetőségi nehézségei;
- a – főleg nagyvárostól távoli – aprófalvak társadalmi, szociális problémái;
- társadalmi és etnikai szegregáció;
- a vidéki munkalehetőségek hiányából adódó magas munkanélküliség;
- a mezőgazdaság népességmegtartó erejének csökkenése, a már veszélyes mértéket elérő foglalkoztatási átrétegződés;
- a nyugati versenytársakhoz képest alacsony technológiai, szervezettségi, innovációs, logisztikai szint, valamint az olcsó, gyenge minőségű dömping áruk miatt piaci problémákkal küzdő mezőgazdaság;
- a mezőgazdaság termelékenységének, az állattenyésztés szerepének a visszaesése;
- az iparosítás, és az iparszerű mezőgazdaságot szorgalmazó, évtizedeken át tartó szocialista gazdasági rendszer miatt sok helyen súlyosan sérült vidéki környezet, a természeti környezet, a táj egészének sérülékenysége, veszélyeztetettsége.

A Kárpát-medence országaiban jelentkező problémák és kihívások jelentős része közös törőlről fakad, így hatékony megoldásuk is csak közösen lehetséges. Jelentős gondot okoz azonban a politikai és etnikai széttagoltság, amely a kihívások közös kezelésének gátját képezi évtizedek óta. Problémát jelent, hogy mind a

nemzeti kormányok, mind az érdekképviselők egyeztetések nélkül, külön-külön kísérik megoldani, képviselni céljaikat. Az egyes országok külön-külön dolgoznak ki területfejlesztési, vidékfejlesztési, vízrendezési, ökológiai koncepciókat, nem hangolják össze az infrastrukturális, közlekedési hálózataikat. Nem törekednek a határon átnyúló gazdasági kapcsolatok érdemi építésére, e lehetőségek kiaknázására. Nincs kellő mértékben kihasználva, hogy mára a Kárpát-medencéhez kisebb-nagyobb területtel tartozó országok többsége (Ausztria, Szlovákia, Magyarország, Románia és Szlovénia) is az Európai Unióhoz tartozik, sőt ezen országok – Románia kivételével – a Schengeni övezetnek is tagjai. A nemzetek lélekszáma és az országok mérete miatt sem az Európai Unióban, sem a globális környezetben nem lehet hatékony a szétdarabolt érdekképviselés, sem az egymástól való elzárkózás. Csak a szakmai érdekképviselők, a politikát képviselők határokon átnyúló összefogása lehet a hatékony fellépés, valamint az azonos agrár- és vidékfejlesztési kihívások, problémák sikeres kezelésének módja.

4. A JELENLEGI HELYZET ÉRTÉKELÉSE

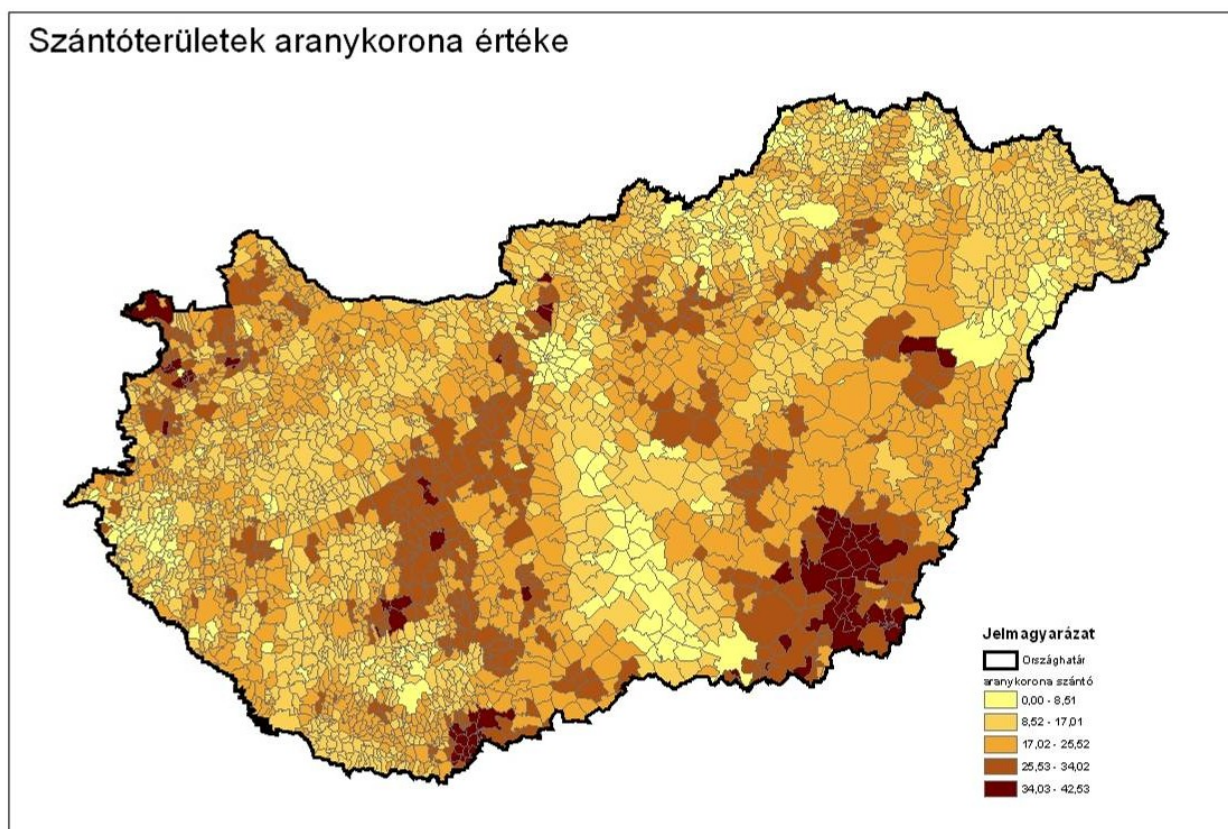
A pontos helyzetértékelés, a problémás területek számbavétele és nevesítése elengedhetetlen feltétele a hatékony beavatkozásnak, a vidék fejlődési útja pontos kijelölésének. Számos vidékstratégiai **kihívással**, mielőbbi megoldásra váró feladattal kell szembesülnünk a vidéki térségeink kapcsán. A legtöbb esetben azonban fellelhetők azon vidéki **értékeink** is, amelyek a válságból való sikeres kilábalás ígéretét hordozzák. Az előzőekben bemutatott globális kihívások is jelzik, hogy milyen problémahalmazt kell az agrár-, vidék- és környezetpolitikának egyidejűleg és egymással összehangolva, egymással minél nagyobb harmóniát megteremtve megoldania.

4.1. A természeti értékek és erőforrások, a vidéki környezet állapota

A vidéki életminőség és gazdaság működésének alapfeltételeit a természeti, táji adottságok, környezeti feltételek jelentik. Az ország kedvező agroökológiai adottságokkal és emellett jelentős természeti értékekkel rendelkezik, amelyek állapotát azonban a terhelhetőséget figyelmen kívül hagyó gazdasági és társadalmi tevékenységek kedvezőtlenül befolyásolják.

4.1.1 Talaj, termőföld

Az ország területének 80-85%-át mező- és erdőgazdasági művelésre alkalmas talajok fedik, ezért a **termőföld az ország kiemelkedően fontos erőforrása, nemzeti vagyona**. A legértékesebb szántóterületek földmínőségi kategóriák szerinti területi eloszlását szemlélteti az **1. térkép**.



1. térkép: Szántóterületek aranykorona értéke, 2009 (Forrás: VÁTI)

A **talajok állapota összességében kedvező**, azonban a mezőgazdálkodással érintett termőtalajokat funkcióképességük ellátásában akadályozó és termékenységüket csökkentő olyan **degradációs folyamatok veszélyeztetik**, mint az erózió, a defláció, a szervesanyag-készlet csökkenése, a savanyodás, szikesedés, tömörödés, valamint a termőtalajok mennyiségének csökkenése. A talajdegradációs folyamatok számos esetben a helytelen földhasználat, a talajvédelmi szempontokat figyelmen kívül hagyó gazdálkodás miatt alakulnak ki, és a talajpusztulás mellett terméskiesést, továbbá a termelés jövedelmezőségének csökkenését eredményezik. Számos területen problémát jelent, hogy a termőtalaj használata meghaladja a talaj megújulási

ütemét. A talajdegradációs folyamatok közül az egyik legjelentősebb a **vízerózió**, ami a mezőgazdasági területek közel harmadát károsítja, a szélerózióval veszélyeztetett területek kiterjedése mintegy 1,4 millió ha.

A mezőgazdasági művelés alatt álló talajok **szervesanyag-készlete átlagosan csökken**. A tápanyag gazdálkodásban a szervesstrágya felhasználása az elmúlt 50 évben jelentősen lecsökkent (a korábbi 20,5 millió tonnáról 2010-ben 6,8 millió tonnára). Ezt elsősorban az állatállomány csökkenése, valamint a műtrágyák használatának elterjedése okozza. A műtrágya-felhasználás ugyanakkor messze nem pótolhatja a szervesanyag-visszapótlást, a zöldtrágyázást, a növényi maradványok visszajuttatását, de mindenek előtt a szervesstrágya-felhasználás kiesését sem. Mindezt figyelembe kell venni akkor, amikor a biomassza energetikai célú felhasználása kerül egyre inkább napirendre.

Hazánkban évente 5-7 ezer ha nagyságú termőföld kerül véglegesen **mezőgazdasági művelés alól kivonásra beruházások megvalósítása miatt**, miközben jelentős a fejlesztésre alkalmas, használaton kívüli vagy alulhasznált területek száma. Szükséges ezért a meglévő talajkészlet szigorúbb védelme, ami hatékonyabban korlátozza a zöldmezős beruházásokat, támogatva egyben a felhagyott iparterületek ipari, lakó és közösségi funkciókra történő újrahásznosítását, növelve ezzel az állam szerepvállalását a felhagyott, használaton kívüli területek újrahásznosításában.

4.1.2 Vízkészletek, vízminőség

Magyarország és a Kárpát-medence teljes területe a Duna-vízgyűjtőjéhez tartozik. **Felszíni vízkészletünk** 96%-a határainkról túlról érkezik, **területi és időbeli megoszlása változó**, ezért különösen átgondolt, tájgazdálkodási keretbe helyezett vízgazdálkodásra van szükség, amely mind a nagyvizek, mind pedig a szélsőségesen kisvizek kezelésére is felkészült.

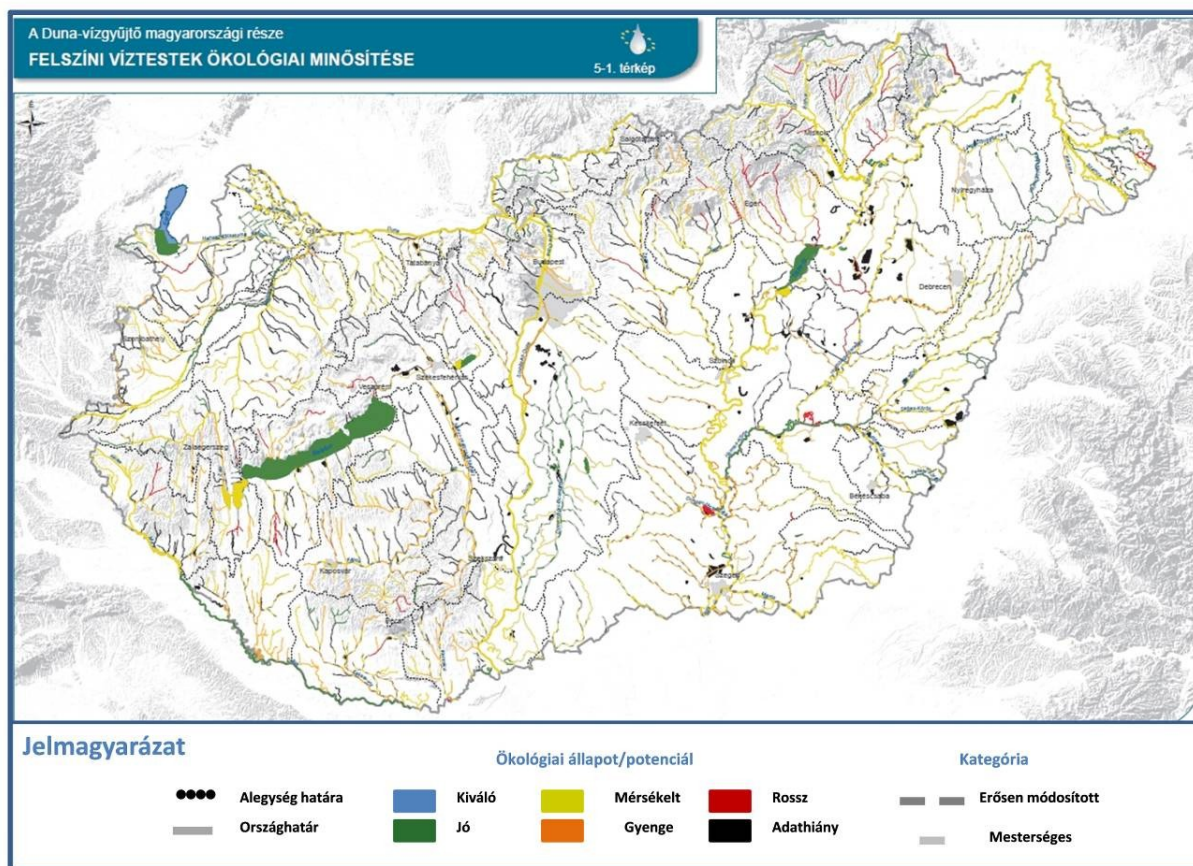
Nagytavaink (Balaton, Velencei-tó, Fertő-tó, Tisza-tó) mellett a hazai vízgazdálkodásban jelentősek a holtágak is. A Duna és a Tisza völgyében 259 - öt hektárnál nagyobb - vízfelületű holtágat tartanak nyilván, melyeket természetvédelmi, rekreációs, halászati, öntözési és belvíz-befogadási célból hasznosítanak.

A **felszín alatti vízkészlet**, melynek **térbeli eloszlása egyenletesebb, európai viszonylatban is kiemelkedő jelentőségű**. A hőerőművek és a halastavak kivételével a gazdaság a felszín alatti vízkészleteket részesíti előnyben, annak ellenére, hogy a készletek ezt éppen fordítva indokolnák. Vannak olyan területek, ahol a felszín alatti vízkészleteket szinte teljesen kihasználjuk (rétegvizeknél a Duna-Tisza köze és a Nyírség, karsztvizek esetén pedig pl. a Dunántúli-középhegység területén). A Duna-Tisza közti Homokhátságon a talajvíz-szint süllyedés okoz problémát.

Problémát jelentenek az engedély nélküli vízkivételek, nem csak mennyiségi szempontból, hanem mert szennyezési veszélyt jelentenek a közepes mélységű vízádók számára. A vízkészletek, különösen a sérülékeny ivóvízbázisok környezetének szennyeződése következtében gyakoriak a vízminőség problémák, illetve ennek veszélyei. Jelentős mezőgazdasági eredetű terhelést jelent a felszín közeli vízádókra a trágya és növényvédőszer használat.

Magyarország gazdag **termálvizekben**, azonban a hosszú távú, éves utánpótlást meghaladó vízkitermelések vízszintsüllyedést, illetve nyomáscsökkenést és a hévíztárolók lehűlését okozhatják. A kitermelt, majd a felszíni vizekbe vezetett termálvíz által okozott sóterhelés vízminőségi problémát, illetve a vízi ökoszisztéma átalakulását eredményezheti.

A felszíni vizek vízminőségi problémáit többnyire a vizek szervesanyag és tápanyag terhelése okozza (pl. szennyvízbevezetés, diffúz mezőgazdasági terhelés következtében). A biológiai minősítés lényegesen rosszabb, mint vizeink fizikai-kémiai vizsgálati eredményei. Ezek integrált értékeit szemlélteti a **2. térkép**.



2. térkép: Felszíni víztestek ökológiai minősítése, 2010 (Forrás: Országos Vízügyi Terv)

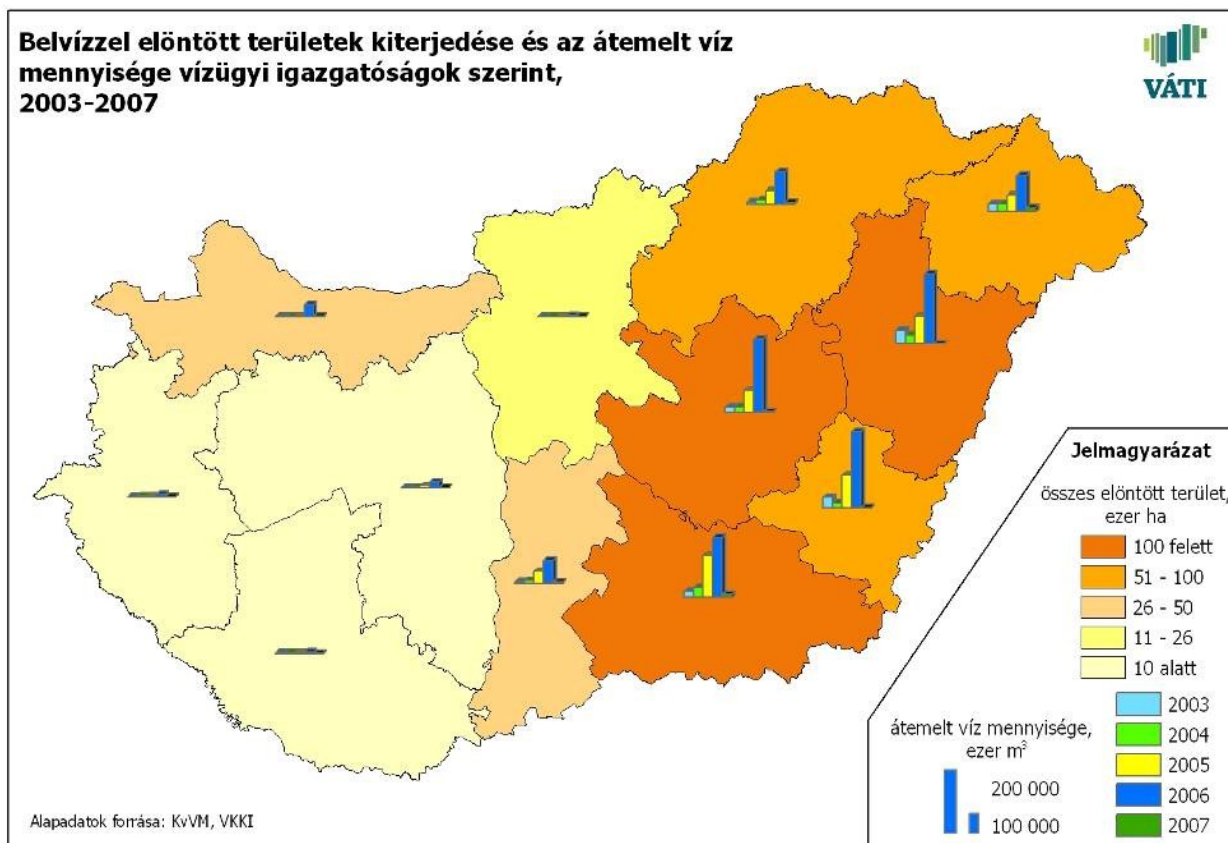
A **mezőgazdasági célú vízfelhasználás** (amelyen belül a legfontosabb az öntözés) és a **lakossági ivóvízforgyasztás** az elmúlt években kisebb ingadozást mutatott. 2007-ben az összes felszíni és felszín alatti vízkivétel mintegy 13%-át a közüzemi, 6%-át a mezőgazdasági vízkivétel tette ki. A közüzemi vízművek által termelt víz (amelynek 94%-a felszín alatti eredetű) mintegy kétharmada sérülékeny ivóvízbázisból származik. A közüzemi vízművek által szolgáltatott víz minősége az ellátott lakosság 30%-ára kiterjedően (mintegy 2,3 millió fő) néhány paraméter tekintetében nem felel meg az uniós és a hazai előírásoknak. A közüzemi vízellátással nem rendelkező területeken részben azonos minőségi problémák jellemzőek a lakosság egyedi katas ellátására is.

A klímaváltozás kapcsán felvetődik a síkvidéki vízrendszer azon hiányossága is, hogy az év egyes részeiben a vízvisszatartás hiányában nem járul hozzá a lehetséges módon az erdőterületek megfelelő vízellátásához.

4.1.3 Ár- és belvizek

Az **ár- és belvizek által veszélyeztetett területek kiterjedése jelentős**. Gyakori, hogy adott éven belül ugyanazon a területen egyszerre jelentkezik a vízvezetési és vízpótlási igény, folyamatosak és jelentősek az ár- és belvízkárok. Az árvizek és a belvizek által veszélyeztetett területek együttes kiterjedése 48.000 km², az ország területének 52%-a, a művelt területek kétharmada.

Az ország területének több mint felét teszi ki hegy- és dombvidék, melyen nagy intenzitású, rövid idejű, heves záporokból jelentős károkat okozó árvizek alakulhatnak ki. A fővonalak mindössze 66%-ának kiépítettsége felel meg az előírásoknak. Az ország egynegyede olyan mély fekvésű sík terület, amelyről természetes úton nem folyik le a víz. A 4,3 millió ha szántóterületnek mintegy 10-15%-át gyakran évenként időszakosan belvíz borítja. A síkvidéki vízrendszer 42,5 ezer km hosszú csatornahálózattal tevődik össze, amelynek tulajdonosi és kezelői helyzete meglehetősen összetett. Az ország belvíz által leginkább veszélyeztetett területei a Tisza-völgy, valamint a Duna-völgy mély fekvésű részei. Ezek területi kiterjedését és az átemelt víz mennyiségét szemlélteti 5 év átlagában a **3. térkép**.



3. térkép: Belvízzel elöntött területek kiterjedése és az átemelt víz mennyisége vízügyi igazgatóságok szerint, 2003-2007 (Forrás: VÁTI)

A **kül- és a belterületi vízelvezető rendszerek** nincsenek megfelelőképpen összehangolva, a lakott területek (belterületek) elöntése tekintetében az **ország településeinek közel harmada fokozottan veszélyeztetett**. A települések jelentős részén nincs megfelelő vízelvezető rendszer, illetve a korábban is vízkár által veszélyeztetett területek beépítése rendszeresen visszatérő gondot okoz. Problémát jelent a vízkár-elhárítási eszközrendszer korszerűsítésének hiánya. A klímaváltozás kapcsán felvetődik ugyanakkor a síkvidéki vízrendszer azon hiányossága is, hogy az év egyes részeiben a vízvisszatartás hiányában nem járul hozzá az erdőterületek megfelelő vízellátásához.

4.1.4 Biodiverzitás, természeti területek

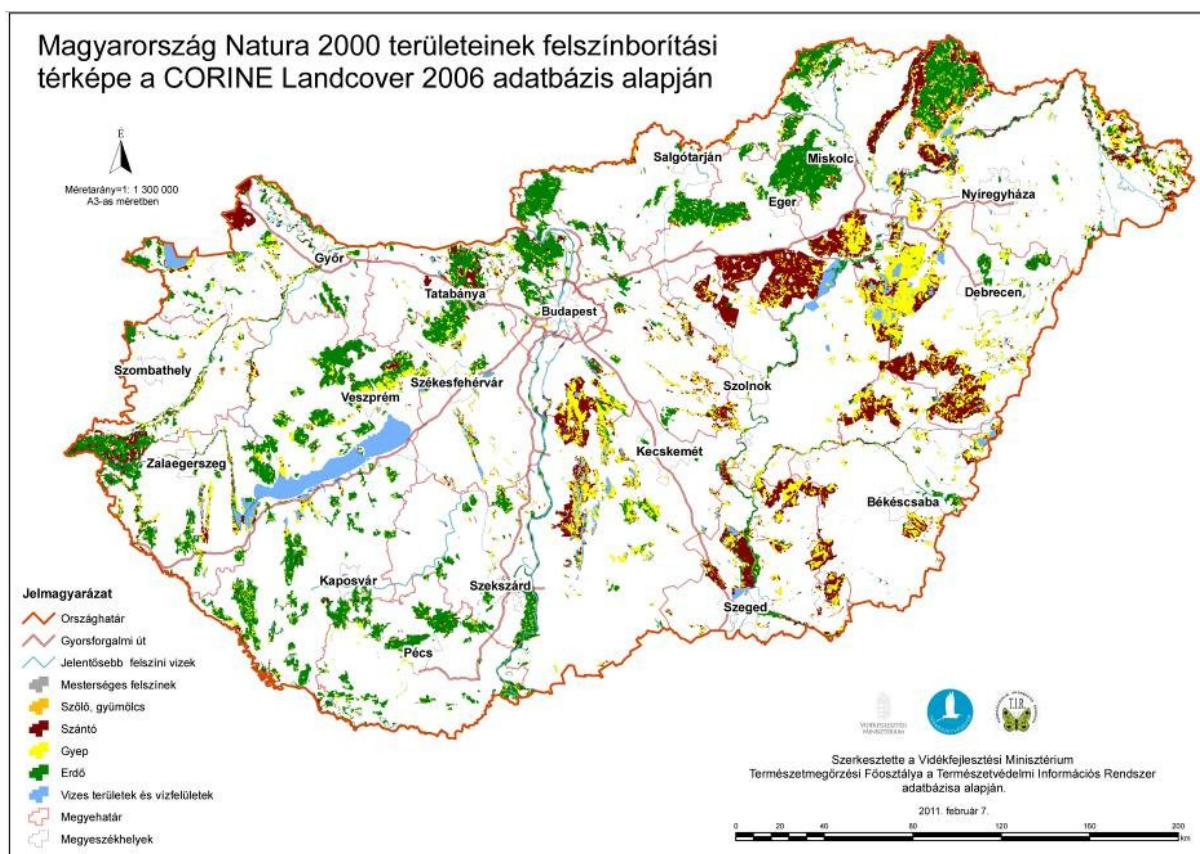
Természetföldrajzi adottságaink sokszínű tájak és gazdag természetes élővilág kialakulását tették lehetővé, melyek a **Kárpát-medencében egyedi ökológiai egységet** képeznek. Ezen ökológiai hálózatnak a fenntartása kiemelt fontosságú. Természetes és természetközeli élőhelyeink a mezőgazdasági termelés szempontjából is alapvető ökológiai szolgáltatásokat nyújtanak. A **biológiai sokféleség** azonban **csökken**, az élőhelyek, élővilág veszélyeztetett, a természetes/természetközeli élőhelyek jelentős része mára már eltűnt, területileg feldarabolódott, s ezzel párhuzamosan az agresszív idegenhonos fajok elterjedése jellemző.

Az **országos jelentőségű, egyedi jogszabállyal védett természeti területek kiterjedése** az ország területének 9,1%-a, amelynek 42%-a erdő, 26%-a gye, 12%-a szántó terület. Hazánkban 720 növényfaj élvez védeltséget, a védett állatfajok száma 997, amelyek közül számos faj természetvédelmi helyzetét meghatározó mértékben befolyásolja a mezőgazdasági területek és az erdők hasznosításának módja.

A védett természeti területek és értékek megóvásának eredményessége szempontjából meghatározó a **természetvédelmi oltalom alatt álló területek tulajdonviszonyainak, vagyonkezelésének, használatának alakulása**. Az országos védeltséget élvező természeti területek 72%-a van állami tulajdonban, 28%-a pedig magántulajdonban. Az állami tulajdonú védett természeti területek 29%-a található a nemzeti park igazgatóságok vagyonkezelésében, melynek felén az igazgatóság saját erővel végzi a természetvédelmi területkezelési feladatokat, felén pedig a természeti értékek megőrzését előtérbe helyező haszonbérleti szerződések

útján, bevonva ezzel a helyi gazdálkodókat. A további 43% egyéb állami vagyonkezelők – zömében erdészeti zártkörű részvénytársaságok – kezelésében van, vagy a tulajdonosi jogok gyakorlója által haszonbérbe adással hasznosul, hozzájárulva a vidéki foglalkoztatáshoz.

Az Európai Unió ökológiai hálózata, a **Natura 2000** területek (**4. térkép**) hazánkban összesen közel 2 millió hektár kiterjedésű, amelyen belül a gyepek és szántók területek majd 1 millió hektárt tesznek ki, illetve az erdők több mint 800 ezer hektárral részesülnek. A hazánkban előforduló 46 közösségi jelentőségű élőhely csupán 11%-ának állapota kedvező. A 211 közösségi jelentőségű faj természetvédelmi helyzete a következőképpen alakul: 25% kedvező, 47% nem kielégítő és 12% rossz állapotú, amely arányokon belül a mezőgazdasági élőhelyekhez kötődő fajok természetvédelmi helyzete az európai átlagnál is kedvezőtlenebb. Számos hazai növényfaj, azon belül valamennyi természetes erdőfaj és a hazánkban megtalálható fajok 20-25%-a veszélyeztetetté vált. Természeti értékeink nemzetközi összehasonlításban ugyanakkor ma is kiemelkedő értéket képviselnek, mert Európán belül egyediek – a Kárpát-medence jelentős részét felölelő Pannon biogeográfiai régió központi területén helyezkednek el.



4. térkép: Magyarország Natura 2000 területeinek felszínborítási térképe, 2006 (Forrás: VM)

A hazai **szántóterületek** természeti értékeit elsősorban a művelés intenzifikációja, a vegyszerhasználat emelkedése és a hagyományos művelési módok eltűnése veszélyezteti. A szántóföldi művelés szegélyterületei – melyek a mezőgazdasághoz kötődő ökológiai folyosórendszer fontos elemei – sok esetben a területalapú támogatások áldozatául estek. A **gyepterületek** kedvező természeti állapotban történő megőrzését napjainkban leginkább az alulhasznosítás, az alullegetetés veszélyezteti. A támogatási rendszer földhasználati torzító hatásai, valamint a legelőállat-állomány folyamatos csökkenése sok helyen a gyepterületek felszántását, a művelési ág megváltoztatását okozta. A **vizes élőhelyek területének csökkenését** elsősorban a kedvezőtlen vízgazdálkodás, vízelvezetés és a feltöltések okozták, melyek esetenként szintén összefüggésbe hozhatók a területalapú támogatások igénybe vételének kötelezettségeivel.

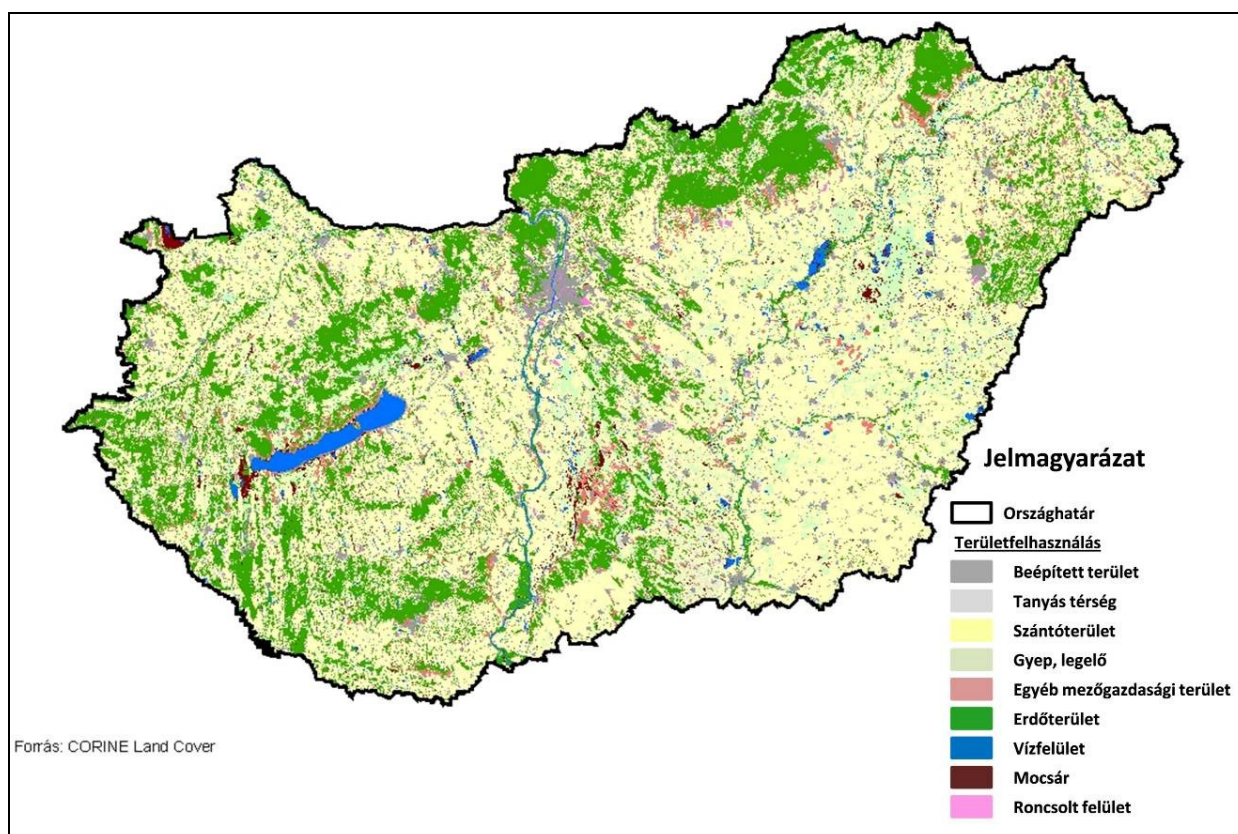
A hazai **erdők** területe növekszik, természeti állapota javul. Az erdőgazdálkodásban a körzeti erdőtervezésnek, a Nemzeti Erdőprogramban foglaltaknak és az erdőfelügyeleti rendszernek köszönhetően erősödik a fenntarthatóság szempontjainak figyelembe vétele (különösen a közjóléti és a védelmi rendeltetésű erdőkben). Az erdők 63%-a gazdasági, 37%-a pedig közjóléti és védelmi rendeltetésű. Az erdőtelepítések, az er-

dők állománynevelése, a természetközeli erdőgazdálkodási módszerek terjedése jelentős vidéki foglalkoztatási kapacitást jelent. Gondot jelent, hogy e téren gyenge a közbiztonság, jelentős mértékű a falopás, illegális kitermelés, melynek esetenként nagy értékű erdők esnek áldozatul.

4.1.5 Terület- és földhasználat

Bár Magyarország területének jelentős része **kedvező agroökológiai feltételekkel rendelkezik**, nem mindenhol az adottságoknak, a környezetérzékenységnek megfelelő a földhasznosítás, a művelés intenzitása. Ezzel összefüggésben pedig folyamatosan jelentkeznek művelési kockázatok, környezeti és a mezőgazdasági károk. Az ökológiailag (gazdaság és táj szinten) zárt gazdálkodási modellek helyett **nyílt iparszerű rendszerek és folyamatok** jellemzők.

2011-ben az ország 9,3 millió hektár területéből 57,4%-a mezőgazdasági terület (46,5%-a szántó, 8,2%-a gyepterület, 2,7%-a pedig kert, szőlő és gyümölcsös), 20,7%-át pedig erdők borítják (KSH). A művelési ágak területi megoszlását szemlélteti az **5. térkép**.

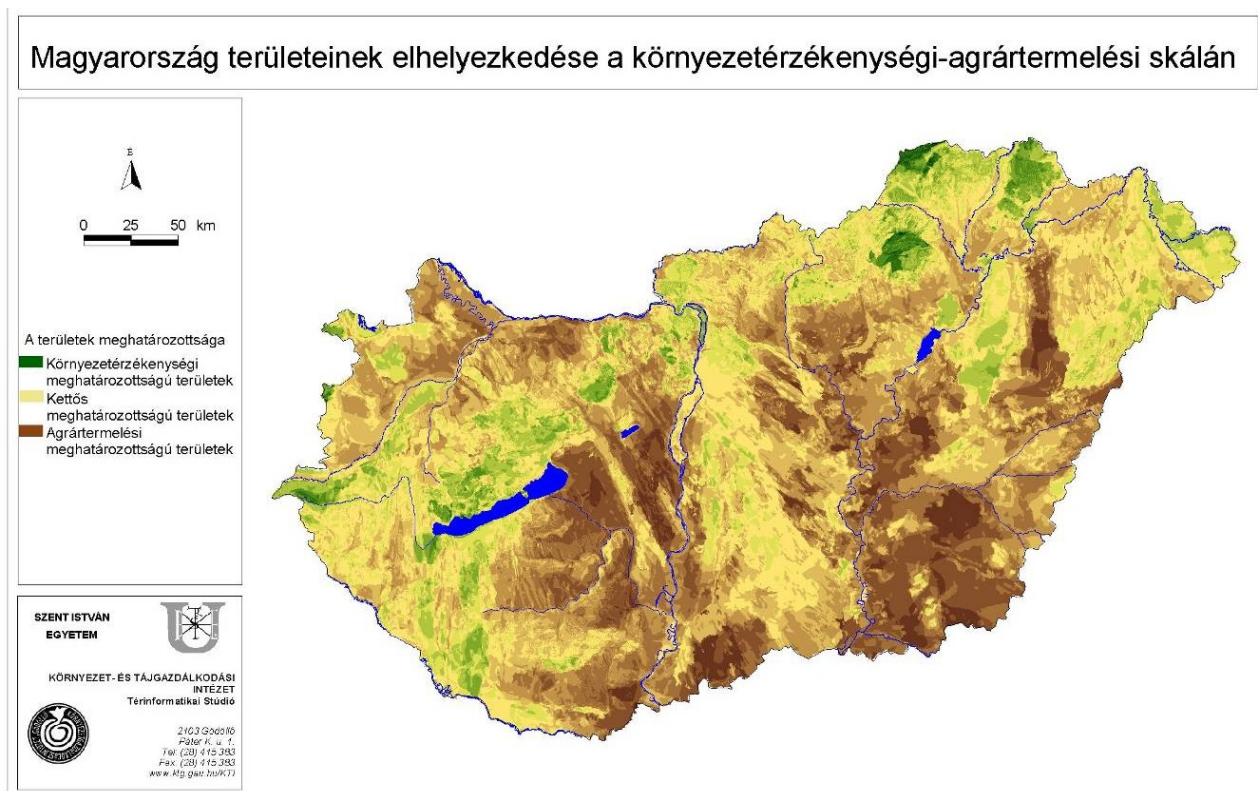


5. térkép: Magyarország művelési ág térképe, 2006 (Forrás: VÁTI)

A társadalmi és gazdasági fejlődés következtében a **művelés alól kivont területek folyamatos növekedésével** – mely napjainkban már hazánk teljes területének 21%-át is meghaladja a KSH adatai szerint – a mezőgazdasági földterületek és a zöldfelületek kiterjedése csökken. A zöldfelületek elaprózódnak, a közöttük lévő funkcionális kapcsolat megszűnik, az ebből adódó káros hatások erősödnek.

A hagyományos – a táji-természeti adottságokhoz alkalmazkodó – gazdálkodási módok háttérbe szorulásával a biológiai sokféleség mellett a **hazai tájak változatossága is csökken**. Az e gazdálkodási módokhoz kötődő egyedi tájértékek funkciójukat elvesztve a helyi közösségek számára egyre kevésbé jelentenek értéket, ezért állapotuk romlik, számuk csökken.

Az agrártermelési potenciál és a környezeti érzékenység együttes értékelése alapján meghatározható az ország területének agrár-környezetgazdálkodási értéke. A **6. térkép** ennek területi eloszlását szemlélteti.



6. térkép: Magyarország területének agrár-környezetgazdálkodási térképe, 2003 (Forrás: SZIE)

A sötétbarnától a sárgán át a zöld területek felé haladva csökken az agrárpotenciál és növekszik a környezet sérülékenysége. Ez alapvetően meghatározza a földhasználat intenzitását és formáját. A barna területek intenzív mezőgazdasági tevékenységre is alkalmasak. A sárga területeken a hagyományos, extenzívebb jellegű mezőgazdaságnak, míg a zöld területeken a környezet- és természetvédelmi típusú mezőgazdaságnak vannak meg a környezeti feltételei. Ha egybevetjük ezeket az adottságokat a jelenlegi földhasználattal (6. térkép) akkor megállapítható, hogy **a mezőgazdasági terület mintegy 25%-án művelési ág és földhasználati intenzitás-váltásra van szükség.**

Növekvő problémát jelent a **gyom- és őzönnövények** jelenléte. Ezzel kapcsolatban – a parlagfű közegészségügyi problémáin kívül – természetvédelmi szempontból a hazai őshonos, természetes életközösségekre, leginkább a gyors, robbanás szerű terjedésükkel veszélyt jelentő, inváziós tulajdonságokkal rendelkező, idegenhonos fajokat (pl.: közönséges selyemkóró, amurgéb, harlekinkatica) szükséges kiemelni.

4.1.6 Levegőminőség, zajterhelés

A vidéki települések átlagos **légszennyezettsége** közepes, azonban az egyes térségek szennyezettsége között jelentős eltérések vannak. A levegő minőségét napjainkban elsősorban a hazai közúti közlekedés és a lakossági fűtés okozta szennyezőanyag terhelés határozza meg, de a meteorológiai helyzettől függően szerepe lehet a nagyobb távolságról érkező szennyezésnek is. Az ipari kibocsátások hatása – a szigorú követelmények életbe lépésével és ezek betartásával – csökkent. A mezőgazdaság (állatállomány, műtrágya felhasználás) elsősorban az ammónia kibocsátás alakulását befolyásolja, melynél 2000 óta kismértékű emelkedést követően újra csökkenő trend figyelhető meg.

A vidéki területek **zajterhelése** elsősorban a településeken keresztülvezető főutak mentén jelentős, főleg a vidéki nagyvárosokban (Miskolc, Debrecen és Nyíregyháza). A vasúti közlekedésből származó zaj elsősorban helyileg okozhat problémákat. A környezetvédelmi felügyelőségek által 2003 és 2007 között vizsgált, jelentős zajkibocsátást okozó létesítményeknek közel kétharmad része feldolgozó ipari cég volt, ezen belül is az élelmiszeripar ágazatba tartozó üzemek okozták a legtöbb túllépést (38%). A feldolgozó ipar után a legtöbb zajvédelmi problémát a mezőgazdaság okozta a terményszárító berendezések üzemeltetésével.

4.1.7 Hulladékgazdálkodás

Az elmúlt időszakban jelentős előrelépés történt a korszerű települési hulladékgazdálkodás kiépítése terén, teljes körűvé tétele érdekében azonban további intézkedések szükségesek. A települési hulladékok lerakóktól történő eltérítését szolgálja a **szerves hulladékok** külön gyűjtése és **komposztálása**. A hazai térségi kezelőrendszerek többségében alkalmazzák a komposztálást, azonban a komposzt csak kis arányban kerül vissza a termőtalajba. A hulladékhasznosítást nehezíti, hogy nincs igazából hazai komposzt piac, nem kellően differenciált a szabályozás, kezdetleges a minőségbiztosítás, miközben sok adminisztratív akadály nehezíti a felhasználást. A szerves hulladékok további meghatározó köre a települési **szennyvízkezelésből keletkezett iszap**, melynek mintegy 30%-a mezőgazdasági felhasználásra kerül. További problémát jelent még mindig az **illegális hulladéklerakás**, a hulladékkeletkezés megelőzése tudatosságának hiánya.

4.1.8 Szemlélet és életmód

A lakosságnál, a vállalkozóknál és a gazdálkodóknál is számos esetben hiányzik a környezet- és természetvédelmi szemlélet, a környezettudatosság. A napjainkat jellemző társadalmi és gazdasági folyamatokban meghatározóak a **környezetet erősen terhelő életmód- és gazdasági minták**. A vidékfejlesztési politikának sajátos dimenziót ad az a tény, hogy napjainkig a vidék gazdasági-infrastrukturális fejlettsége, és az ott található biológiai sokféleség között számos esetben fordított arányosság állt fenn, azaz a biológiai sokféleség értékeit a gazdasági szempontból elmaradott vidék őrizte meg. Ezért teljesen újszerű tervezésre, érték-szemléletre, a fenntartható fejlődés gyakorlati megvalósítására van szükség, hogy a vidék fejlődésével a jövőben ne károsodjanak a természeti értékek. Fontos a vidéki, fenntartható életvitel értékmegőrző és értékteremtő voltának társadalmi elismerése. A környezetterhelés nem jelenik meg a költségekben, a környezetszennyező termékek ára többnyire nem magasabb, mint a többi termék esetében. Az esetlegesen ebből adódó többletterhet a vállalkozások áthárítják a közösségre. A „szennyező fizet” elv alkalmazása sok esetben elmarad.

4.2. Az agrár- és élelmiszertermelés helyzete

A vidék élet- és környezetminősége, valamint az ország biztonságos élelmiszerrel történő ellátása szempontjából meghatározó az agrár- és élelmiszertermelés alakulása.

4.2.1 A mezőgazdaság nemzetgazdaságon belüli szerepe és foglalkoztatási színvonala

A hagyományosan kiegyensúlyozott agrártermelésre alapozó országunk kiváló agroökológiai élelmiszertermelési adottságokkal és a mindezekkel élni tudó gazdátársadalom generációk során felhalmozott tudásával rendelkezik. Ennek ellenére a mezőgazdaság mai állapota nem ezt tükrözi.

A termelést megelőző, illetve követő fázisaival együtt a teljes agrobiznisz aránya a GDP termelésben meghaladja ugyan a 10%-ot, viszont csupán **a mezőgazdaságot és az élelmiszeripart vizsgálva, azok GDP-ből és a foglalkoztatásból való részesedése jelentősen csökkenő tendenciát mutat (1. táblázat)**. 2009-ben a mezőgazdaság és az élelmiszeripar együttes részaránya az önfoglalkoztatás nélkül számított, bér munkás foglalkoztatásból már csak 8% körül alakult, miközben ez az ezredforduló táján még meghaladta a 10%-ot. A GDP-ből való részesedésük csökkenése még ennél is nagyobb arányú volt, 2009-re 5% alá csökkent.

Év	A mezőgazdaság ¹ részaránya			Az élelmiszeripar részaránya		
	a foglalkoztatásban ² (%)	a bruttó hazai termék (GDP) termelésben (%)	a beruházásban (%)	a foglalkoztatásban ² (%)	a bruttó hazai termék (GDP) termelésben (%)	a beruházásban (%)
2002	6,2	4	5,5	3,6	3,1	3,1
2004	5,3	4,1	4,3	3,1	2,4	3,7
2008	4,4	3,7	4,8	2,9	2	2,5
2009	4,6	2,5	5,6	2,1	2,1	2,5
2010		2,9	4,8			

1) Mezőgazdaság, erdőgazdálkodás, halászat ágba sorolt gazdasági szervezetek.

2) Munkaerő felmérés (MEF) adata

1. táblázat: A mezőgazdaság és élelmiszeripar részesedése a GDP-ből, a beruházásokból és a foglalkoztatásból, 2010
(Forrás: KSH)

Az agrobizniszen belül a bér munkás foglalkoztatottak 33,2%-a dolgozik a mezőgazdaságban, tehát **minden mezőgazdasági munkahelyre további kettő jut az agrobiznisz egyéb területein (2. táblázat)**. Három fő komponense közül (a mezőgazdaság, valamint az azt megelőző és követő tevékenységek) a mezőgazdaságot követő szakasz domináns, súlya növekvő, a mezőgazdaságot megelőző tevékenységek részaránya viszont szerény. A mezőgazdaság fejlesztésekor nagy hangsúlyt kell tehát fektetni a követő szakaszra, itt ugyanis a hozzáadott érték, és a foglalkoztatás komoly bővülése érhető el. Az élelmiszeriparnak ezért a vidéki foglalkoztatásban nagyon fontos szerepe van. Ezzel szemben 2002-2009-között az élelmiszeripari beruházások csökkenését lehetett mérni. **Az élelmiszerfeldolgozás jelentőségét az adja, hogy nélküle nincs életképes mezőgazdaság, mezőgazdaság nélkül pedig nincs élő, élhető vidék.**

Év	A mezőgazdasági foglalkoztatottak								
	száma összesen 1000 fő	ebből:							
		alkalmazott		szövetkezet tagja		társas vállalkozás tagja, önálló		segítő családtag	
		1000 fő	%	1000 fő	%	1000 fő	%	1000 fő	%
2002	240,9	142,8	59,3	16,8	7,0	71,9	29,8	9,4	3,9
2003	215,2	141,9	65,9	6,1	2,9	59,0	27,4	8,2	3,8
2004	204,9	130,7	63,8	5,6	2,7	62,3	30,4	6,3	3,1
2005	194,0	125,1	64,5	4,8	2,5	58,4	30,1	5,6	2,9
2006	190,8	122,4	64,2	3,8	2,0	56,8	29,8	7,7	4,0
2007	182,9	122,9	67,2	2,8	1,5	51,1	27,9	6,1	3,4
2008 (TEÁOR '08)	169,2	114,1	67,5	1,7	1,0	50,0	29,6	3,3	1,9
2009 (TEÁOR '08)	175,8	115,3	65,6	2,0	1,1	53,3	30,3	5,2	3,0

2. táblázat: A mezőgazdasági foglalkoztatottak száma, 2010 (Forrás: KSH)

A **tényleges munkaerő-ráfordításról** akkor kapunk reális képet, ha nemcsak a fizetett bér munkát vesszük számításba, hanem az egyéni gazdaságokra jellemző, a családtagok által végzett nem fizetett munkát is. A gazdasági szervezetekre ugyanis kizárólag a **fizetett (bér)munka**, míg az egyéni gazdaságokra a „**nem fizetett**” **önfoglalkoztatás** a jellemző, melyet kiegészít a fizetett (bér)munka. Az összes munkaerő felhasználás értéke az **éves munkaerőegységgel (ÉME)** fejezhető ki, amelynek segítségével a néhány órás, illetve időszakos munkavégzés teljes munkaidős munkavégzésre (évi 1800 óra) számítható át. Ennek a **tényleges foglalkoztatási mutató**nak az alakulását szemlélteti a **3. táblázat**.

Mezőgazdasági munkaerő felhasználás (éves munkaerőegység)				
Megnevezés	2007	2008	2009	2010
Nem fizetett (önfoglalkoztatás)	348 046	325 358	336 482	331 938
Fizetett (bér munka)	111 245	104 750	105 793	104 718
Összesen	459 291	430 107	442 275	436 656

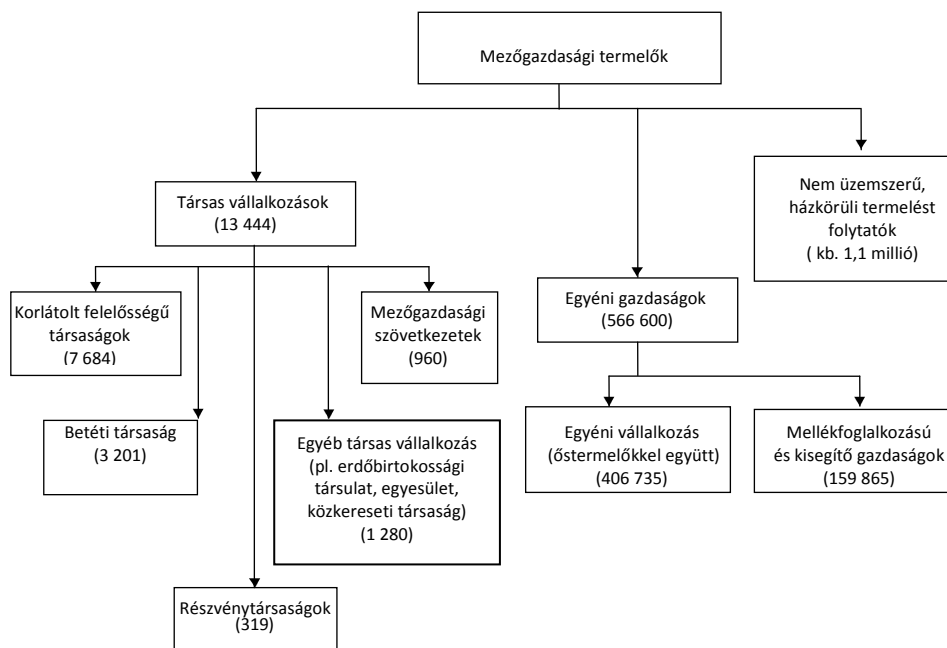
3. táblázat: A mezőgazdasági munkaerő felhasználás, 2010 (Forrás: KSH)

A fizetett és a nem fizetett munkavégzést is figyelembe véve 2010-ben annyi időt kötött le a mezőgazdasági tevékenység végzése, mintha 436 ezren teljes munkaidőben dolgoztak volna egész évben. Ezt az éves munkaerőegységgel mért foglalkoztatási kapacitást **2020-ra mintegy 700.000 főre** kívánjuk növelni. Ez azonban csak akkor lehetséges, ha növeljük az alapvetően önfoglalkoztató egyéni, családi gazdaságok arányát, növelve ezzel a föld eltartóképességét, amely ez utóbbi, **családi gazdálkodási formában átlagosan négyszerese** a bér munkára alapozott, társasági formában működő üzemformáénak.

A gazdák számára átláthatatlan és a gyakori változtatások miatt követhetetlen adminisztratív, jogi, adózási terhekkel, kötelezettségekkel is összefüggésben magas a nemzetgazdasági ágban a **feketegazdaság jelenléte**, az illegális tevékenység aránya.

4.2.2 Üzemszerkezet és birtokstruktúra

A tulajdoni szerkezet elaprózott, az üzemszerkezet duális, amelyben nagyszámú kisgazdaság és kisszámú, de a termőterület nagy részét használó nagygazdaság „versenyez”. Megoszlásukat szemlélteti a 2. ábra.



2. ábra: A mezőgazdasági ágazat szereplői 2010-ben (Forrás: KSH alapján AKI számítás)

A mezőgazdasággal foglalkozó – statisztikailag számba vett – egyének/háztartások, egyéni gazdaságok köre rohamosan és folyamatosan csökken. 2003-ban még 766 ezer egyéni gazdaság volt hazánkban regisztrálva, melyek száma az évtized végére 567 ezerre csökkent, annak ellenére, hogy a magyar háztartások közül további 1,1 millió kisebb-nagyobb mértékben még mindig érintett a mezőgazdaság ügyében.

Az egyes szektorok által használt földterületek megoszlását és változási tendenciáit szemlélteti a 4. táblázat.

Év	Magánszemélyek		Szövetkezetek		Gazdasági társaságok		Egyéb	
	ezer ha	ha/fő	ezer ha	ha/szöv.	ezer ha	ha/gazd.	ezer ha	ha/db
2006	3 370	9,04,	467	360,65	2 730	303,93	289	103,67
2007	3 369	9,17	408	331,50	2 766	305,19	302	106,86
2008	3 294	9,38	340	307,46	2 716	302,53	285	102,06
2009	3 397	9,54	352	315,48	2 738	294,10	325	109,34

4. táblázat: A földhasználat alakulása az egyes szektorokban, 2010 (Forrás: VM)

Hiányzik az üzemszabályozás, aránytalanul nagy földterületet birtokolnak a nagygazdaságok. Kétezer gazdaság ezerhektáros átlagterülettel műveli a bejelentett terület közel 40%-át. A nagygazdaságok veszik igénybe a közvetlen támogatások zömét. 2009-ben a területalapú támogatást igénylő közel 185 ezer gazdaságból nagyjából 16 ezer (8,6%) használja a bejelentett mezőgazdasági terület 72%-át és élvez a támogatások zömét. A kisgazdaságok halmozott versenyhátrányban vannak, ilyen viszonyok között ellehetetlenülhetnek. Az életképes középszerű kategória alig jellemző. A termelésben így módon a nagybirtokok váltak dominánssá, túlkonzentrálttá téve a birtokrendszert.

A társas vállalkozások támogatásokból való részesedése meghaladja az egyéni, valamint a családi gazdaságok támogatottságát (tesztüzemi adatok szerint egy hektárra vetítve másfélszeres a támogatottságuk). Az 5 ezer eurót meghaladó közvetlen támogatási összegben részesülő gazdaságok aránya Magyarországon csupán 7%, míg részesedésük az összes közvetlen támogatásból majd 70%. A rendszerváltáskor eszközök

nélkül induló, így a fejlesztésekre, külső segítségekre inkább rászoruló egyéni és családi gazdaságok fejlesztése az elmúlt időszakban háttérbe szorult, segítségük, támogatásuk nélkül versenyhátrányuk megmarad, végső esetben megszűnésükhöz vezethet, tovább súlyosbítva a vidék gazdasági és társadalmi helyzetét.

Az egyéni gazdaságok azonos területre vetítve nagyobb foglalkoztatási kapacitással rendelkeznek, mint a nagygazdaságok. E kisebb mozaikokból építkező, rugalmasabb és színesebb gazdaságszerkezethez lényegesen többféle tevékenység – helyi feldolgozás, vendéglátás, kézművesség, kisipar, vidéki (falusi, tanyasi, öko- és egészség-) turizmus stb. – társítható, mint az általában leegyszerűsített gazdálkodási szerkezetű nagybirtokokhoz. Ezek erősítésével tovább növelhető a vidéki munkahelyteremtés. Az **osztatlan közös földtulajdon** (1,3 millió ha) ésszerű felosztása e célokat is szolgálhatja. A **Nemzeti Földalap vagyoni körébe** 2009-ben 1,9 millió hektár földterület tartozott, legnagyobb része erdő és szántó.

4.2.3 Szövetkezesek, termelői összefogások helyzete

A gyenge szövetkezési hajlam miatt nem elégséges mértékű a termelői összefogás, ebből következően a kisgazdaságok kiszolgáltatottsága nagy. Alig akad példa olyan együttműködésre, ahol a teljes vertikum (alapanyag-beszerezés, termelés, feldolgozás és értékesítés) termelői tulajdonban lévő szövetkezeti formában valósulna meg. Magyarországon pl. a TÉSZ-ek részesedése a zöldség-gyümölcsáru forgalmazásában 16-18%-os, szemben az EU-25 tagállamának 44%-os átlagával. Ennek többek közt a bizalmatlanság, az ellenszolgáltatás hiánya, a TÉSZ-ek eladósodottsága az oka. A saját termékeiket önállóan értékesítő termelők teljesen kiszolgáltatottak a nagyobb integrátor- és felvásárló szervezeteknek. Az önálló kistermelőknek, családi gazdaságoknak nincs alkupozíciójuk, nem tudnak maguknak kedvezőbb felvásárlási feltételeket kialakítani. A termelők a felvásárlókkal, a feldolgozókkal és a kereskedelmi láncokkal szemben alárendelt szerepet töltenek be, miután a fenti okok miatt is a termelők árvértényesítő képessége gyenge, ebből következően termékeiket gyakran nyomott áron értékesítik. Mindeközben a nagyobb nyereséget a kisebb kockázatot vállaló felvásárlók és feldolgozók „fölközik le”.

A közvetlen mezőgazdasági termeléshez hasonlóan **az élelmiszeripart is rendkívül alacsony együttműködési készség jellemzi**, mind horizontális, mind pedig vertikális nézetben is. Az alapanyag-termelés és a feldolgozás közötti, a hagyományokon és az egészséges gazdasági egymásrautaltságon alapuló összhang megbomlott.

4.2.4 A gazdatársadalom demográfiai jellemzői

A gazdatársadalom, illetve a mezőgazdaságban dolgozó réteg átlagéletkora egyre magasabb, az elöregedés egyre látványosabb. **Napjainkban a középkorú és idős korosztályhoz tartozik a mezőgazdasági foglalkoztatottak 62%-a. Mára minden harmadik mezőgazdasági foglalkoztatott 50 évesnél idősebb** (tíz éve még csak minden negyedike volt ez igaz), miközben a 30 évnél fiatalabbak aránya alig éri el a 15%-ot (tíz éve még 18% volt az érték). Az egyéni gazdálkodók életkor szerinti megoszlását tekintve megfigyelhető az 55 év felettiek számának további növekedése. 2000-ben az egyéni gazdálkodók 50%-a, napjainkban már több mint 55%-a érte el ezt a korosztályt. Utánpótlás hiányában az egyéni gazdaságok komoly problémák elé néznek, sőt, ha a tendencia nem fordul, néhány év, évtized múlva a mezőgazdaság számára katasztrofális következményei lehetnek az elöregedési folyamatnak.

4.2.5 Földpiac, földárak alakulása

Európai viszonylatban nagyon alacsonyak a hazai földárak. **A külföldi és a hazai földárak között – minőségtől függően – öt-ötvenszeres különbség van.** Ezen különbségekből adódóan, a spekulációs célú földvásárlások és illegális szerződések komoly veszélyt jelentenek a birtok- és üzemszerkezetre, hazánk földvagyonára, szuverenitására. Hiányzik az átlátható üzemszabályozás, a földtulajdoni és bérleti viszonyok nem átláthatók.

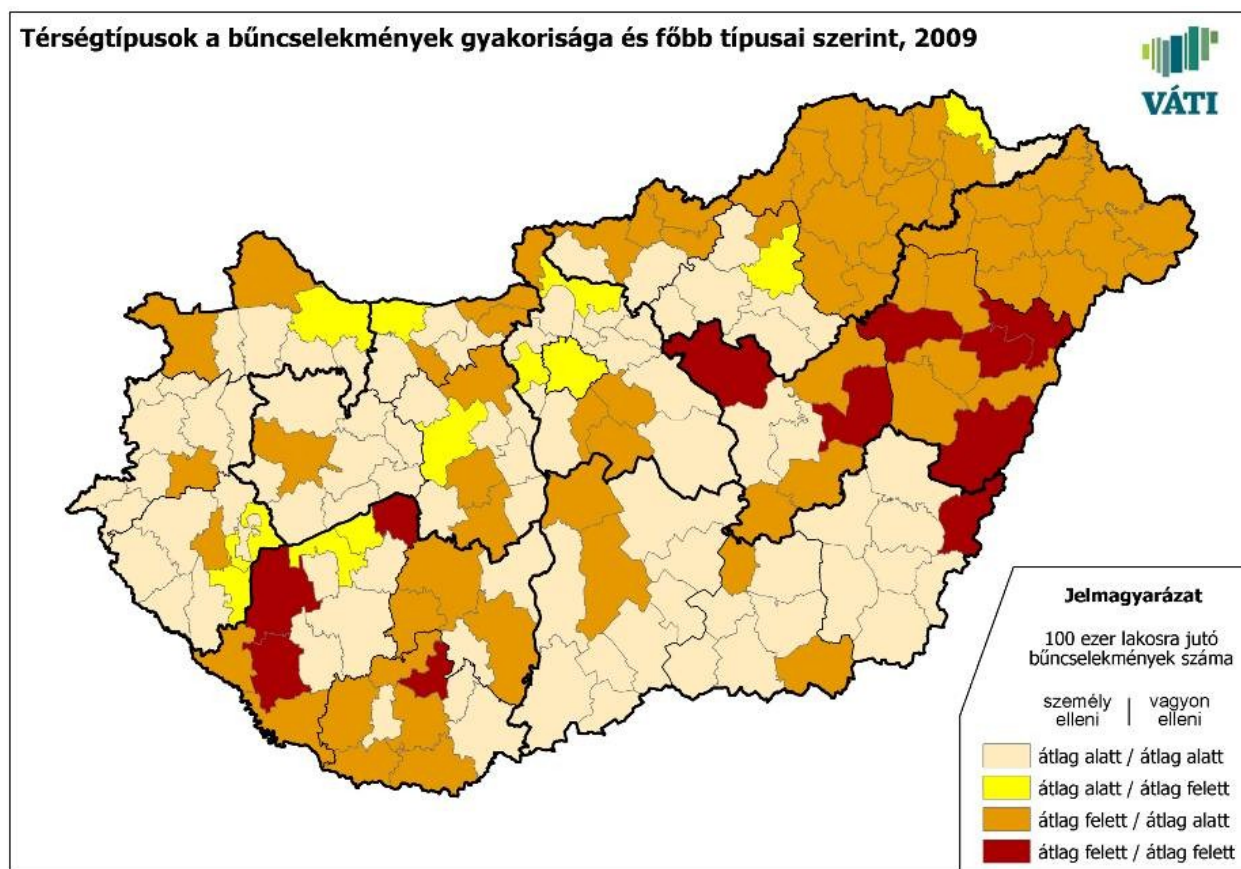
A magyar szántók alacsony bérleti díja is a mezőgazdasági termelés szerkezetváltásának szükségességét indokolja. **A minőségtől és a területi elhelyezkedéstől függően jelentősek a bérleti ár különbségek.** A gyengébb földért mindössze 10 ezer Ft, a legjobb földekért – régiótól, megyétől függően – akár 70-100 ezer Ft éves bérleti díjat is fizetnek hektáronként. A legalacsonyabb (francia) és a legmagasabb (hollandiai) bérleti díjak átlagához viszonyítva másfélszeres, illetve hatszorosa lemaradásunk.

Az urbanizációs folyamatok és az ipar-, valamint a szolgáltató szektor fejlesztésének következtében igen gyakran jó minőségű – magas aranykorona értékű – földeket vonnak ki a mezőgazdasági termelésből. A

nem nemzetgazdasági érdekek alapján megkötött állami földbérletek a helyi, főként kistermelők földhöz jutási lehetőségeit, ezáltal megélhetési esélyeit rontják. Az **NFA és önkormányzati földek** lehetőséget nyújthatnak a vidéki foglalkoztatás növeléséhez, a gazdálkodás kiterjesztéséhez, ezért ezek bérbeadását, felhasználását a nemzeti és helyi szükségletekre tekintettel kell bonyolítani.

4.2.6 Vidéki vagyonbiztonság

Jelentős problémát okoz a gazdálkodást veszélyeztető rossz vagyonbiztonság. A főleg falvakat, külterületeket, tanyákat érintő betörések, termény- és állatlopások egyre gyakoribbak. A gazdák egyes térségekben teljesen kiszolgáltatottá váltak a bűnelkövetőknek. Éjjelente gazdaságaikat őrizniük kell. 2009-ben kistérségeink 10%-ban mind a vagyon, mind pedig a személy elleni bűncselekmények százezere lakosra jutó száma meghaladta az országos átlagot. A csak vagyon elleni bűncselekményeket vizsgálva ez már minden negyedik vidéki kistérségünkre igaz. Ugyanakkor számos esetben visszatartó erő lehet a községi, illetve a közösség által szervezett és támogatott polgárőri tevékenység is. A bűncselekmények gyakorisága és főbb típusai szerinti térségtípusokat a **7. térkép** szemlélteti.



7. térkép: Térségtípusok a bűncselekmények gyakorisága és főbb típusai szerint, 2009 (Forrás: VÁTI)

4.2.7 Az agrárium exportszerkezete

A növekvő import ellenére mezőgazdasági termékeink külkereskedelmi egyenlege – részben az import alapanyag feldolgozásából – pozitív. Ugyanakkor **egyre kisebb az exportált agrár- és élelmiszeripari termékek hozzáadott értéke.** Egyre inkább tendenciává vált, hogy egyoldalúan mezőgazdasági alapanyagokat, illetve elsődlegesen feldolgozott agrár- és élelmiszeripari termékeket exportálunk. 2010-ben az élelmiszer-gazdasági export árbevételből – az AKI agrárjelentése szerint – az alapanyagok részesedése 42%, az elsődleges feldolgozottságú termékeké 19%, a magas feldolgozottságú termékeké 39% volt. Az agrár-külkereskedelem pozitív egyenlegének 74%-át az alapanyagok, 19%-át pedig a késztermékek biztosították. Az egyes szakágazatok exportértékesítésének változását szemlélteti az **5. táblázat**.

Növekvő, stagnáló export-értékesítő szakágazatok (2009)	Előző év = 100%	Csökkenő export-értékesítő szakágazatok (2009)	Előző év = 100%
Édességyártás	161	Pékáru, tésztafélek gyártása	100
Takarmánygyártása	153	Baromfihús feldolgozása, tartósítása	97
Növényi, állati olaj gyártása	123	Üdítőital gyártása	96
Malomipari termék gyártása	119	Gyümölcs- és zöldségfeldolgozás	94
Húsfeldolgozás-, tartósítás	118	Hús-, baromfihús-készítmény gyártása	97
Tejfeldolgozás	103	Tea, kávé feldolgozása	84
Szőlőbor termelése	100	Cukorgyártás	72
		Sörgyártás	61

5. táblázat: A szakágazatok exportértékesítésének változása, 2009 (Forrás: KSH)

4.2.8 Termelési szerkezet

Agroökológiai adottságaink változatos termékszerkezetet tesznek lehetővé, a szántóföldi növénytermesztés, a kertészet, a rét- és legelőgazdálkodás, az állattenyésztés megfelelő fejlesztések esetén komoly potenciállal rendelkezik. Ennek ellenére **a mezőgazdaság termelési szerkezete a két főágazat – a növénytermesztés és az állattenyésztés – tekintetében az utóbbi rovására megbomlott**. Míg 2009-ben az állattenyésztés a mezőgazdasági termelési értékből 44%-os részarányt képviselt az EU-27 átlagában, Magyarországon nem haladta meg a 40%-ot. 2000-2010 között 38%-ról 29%-ra csökkent a vegyes gazdaságok aránya, a kivonulók szinte teljes egészében az állattenyésztéssel hagytak fel és tértek át csak a növénytermesztésre. **Az állattartás elszakadt a földhasználatától, ami jelentősen mértékben járul hozzá az ágazat visszafejlődéséhez**, a növénytermesztés és állattenyésztés arányának torzulásához. A magas takarmányárak és a keletkezett trágya elhelyezésének problémái jelentős többlet költséget okoznak. Az EU csatlakozással kitettebbé váltunk az állategészségügy területén. A határellenőrzés megszűntével nőtt az állategészségügyi kockázat. Eközben az agrárium harmadik fő területe, a kertészeti termelés mezőgazdasági kibocsátáson belüli részesedése is jelentősen csökkent.

A termelési szerkezet – üzemstruktúrától függetlenül – **a nagyüzemi kultúrák és a tömegtermelés irányába tolódott el**, egyoldalú nagyüzemi fejlesztési irányt vett. **Ökológiai, táji adottságaink kihasználása háttérbe szorult. Ezzel is összefügg, hogy** a mezőgazdaság egyre kevesebb embernek ad megélhetést.

Alacsony fokú a diverzifikáció. A kisgazdaságok közel 90%-a legfeljebb három növényi kultúrával foglalkozik, közel felük csupán egyet művel. A 10 hektár alatti gazdaságok diverzifikációs átlaga 2, a 200 hektár felettieké 6,6 növényi kultúra, míg az átlag 2,5, amiből leszűrhető, hogy a 10-200 hektár közöttiek diverzifikációja szintén igen alacsony.

A nagyobb élőlomka igényű ágazatok (állattenyésztés, kertészeti kultúrák termesztése) **visszaszorulásával**, ezzel egyidejűleg a jól gépesíthető szántóföldi növénytermesztés arányának növekedésével párhuzamosan **csökken a mezőgazdaság élőlomka-igénye**. 2009-ben az ország összes mezőgazdasági területének közel 80%-án szántóföldi növénytermesztést folytattak.

4.2.9 Egyes ágazati jellemzők

Szántóföldi növénytermesztés

A szántóföldi növénytermesztés a hazai mezőgazdaság domináns ágazata, szántóterületeink többségén (2,6 millió ha) **gabonát**, főképp búzát (3,7 millió tonna 2010-ben) és kukoricát (7 millió tonna 2010-ben), valamint napraforgót (502 ezer ha, 970 ezer tonna) termelünk. Az állattenyésztés takarmányellátásában fontos szerepet játszó **fehérjenövények** termesztése alig jellemző, termőterületük nem számottevő. Az ágazat **teljesítménye rapszodikusán változó**. A termésátlagok szeszélyes éves változása gazdálkodási hiányosságokra, valamint a csapadékeloszlás és a világgiazi terményárak szélsőséges változékonyságára utal. Ugyanakkor a magas termésátlagot hozó években gyakran értékesítési gondok mutatkoznak.

Állattenyésztés

Hazánk még mindig erős állattenyésztési ágazattal rendelkező ország hírében áll, bár teljesítménye az 1990-es évek óta volumenében 42%-kal csökkent, és **jelentősen lecsökkent az állatállomány** is. A beruházások nagyrészt a nem termelő, és csak a nagylétszámú telepekhez szükséges beruházásokra terjedtek ki (pl. trá-

gyatárolás és –kezelés, etetés, itatás, világítás létesítményei). Az állattenyésztésben a természeti és emberi erőforrásainkban rejlő lehetőségeket csak korlátozottan használjuk ki. Ennek következtében is az **import baromfihús** a fogyasztás több mint 10%-át teszi ki, az **import sertéshús** aránya a belföldi felhasználásból meghaladja a 30%-ot, csökkenést mutat a marhahústermelés, a hazai édesvízihal-termelés, az étkezési tyúktojás termelése, s a hazai tejtermelés gyakorlatilag stagnál. Magyarország lakossága alapvetően három húsféleséget fogyaszt, a sertéshúst, a baromfihúst és a marhahúst. A húsfogyasztást illetően az EU középmezőnyében foglalunk helyet. Húsfogyasztásunk összességében a korábban hosszú ideig 70-73 kg/fő/év átlaghoz képest 1990 óta lassan csökken, mára már nem éri el a 60 kg/fő/év mennyiséget és a mérséklődés várhatóan tovább folytatódik. Birka- és kecskehúst alig fogyasztunk, viszont az egyébként nagyon alacsony szintű halfogyasztásunk fokozatosan emelkedik. A hazai tej- és tejtermékek fogyasztása jóval elmarad az EU-s átlagtól és az egészségügyileg indokolt értéktől, évente megközelítőleg 160 kg/fő/év tej-, tejterméket fogyasztunk.

2010-ben 682 ezer szarvasmarha, 3,2 millió sertés, 1,2 millió juh, 65 ezer ló, 42 millió baromfi volt az országban. Az ágazatok közül kiugró a **kisüzemi sertéstartás visszaszorulása**, míg az egyéni gazdaságok 2003 decemberében még az ország sertésállományának 46%-ával, 2010-ben már csak 27%-ával rendelkeztek. Mindez jelentős koncentrációt mutat, az 5000 feletti állományok adják a teljes létszám 62%-át.

A jövedelmezőség mellett a gyakran ésszerűtlen helyi önkormányzati rendeletek tiltása is közrejátszott abban, hogy **a falvak belterületéről kizorul a hagyományos falusi, háztáji állattartás**, és nagy szakosított, kevés helyi munkavállalót foglalkoztató állattartó telepeken koncentrálódik az állatállomány. **A legeltetési állattartás is jelentősen visszaszorult**, ezzel párhuzamosan az állattartás egyre inkább elszakadt a földhasználattól, a takarmánytermesztéstől.

Kertészet

A kertészet a magyar mezőgazdaság legintenzívebb (kis területen nagy értéket előállító), legtöbb munkaterőt foglalkoztató ágazata. Az elsődleges árukibocsátás szintjén mintegy 350 milliárd Ft értéket állít elő, ami áruértéken megközelíti az 1000 milliárd Ft-ot. Ennek az árumennyiségnek az előállítása mintegy 340-380 ezer családnak biztosít teljes vagy részfoglalkoztatást. A kertészeti ágazatok – zöldség-gyümölcs, szőlőbor, dísznövény, gyógynövény, faiskola és kertépítés – jelentős szerepet vállalnak a vidéki foglalkoztatásban és a vidéki lakosság helyben tartásában.

A zöldség-gyümölcs ágazat a mezőgazdaság és a kertészet legdinamikusabban fejleszthető ágazata, az egész kertészeti árbevétel 60-65%-át adja. A rendszerváltás után az ágazat a korábbi 3,5 millió tonnából mintegy 1 millió tonna termelését veszítette el, jelenleg 2,3-2,8 millió tonna körül mozog a termelés. **A borszőlő** területe a támogatott kivágás keretében az elmúlt 4 évben 80 000 ha alá csökkent, a teljes hazai önelátásra alkalmas ágazat a választékbővítés és a kereskedelmi viszonyosságot meghaladó, piaci zavart okozó behozattalal küzd. **A dísznövénytermesztésnek** nagy hagyománya van Magyarországon, jelenleg 450 ha szabadföldi illetve 340 ha fedett területen folyik dísznövénytermesztés. A termesztés során előállított termékek becsült értéke a faiskolai termesztés nélkül 30-35 milliárd Ft. Hazánk a 90-es évekig Európa egyik vezető **gyógynövény** feldolgozó és exportáló országa volt. Az ágazat jellegzetessége, hogy az előállításra kerülő gyógynövény drogtömeg 70%-a vadontermő állományok gyűjtéséből és feldolgozásából származik. Jelenleg a magyarországi gyógynövény ágazat folyamatosan csökken, ami semmi esetre sem a környezeti adottságaink következménye. **A faiskolai ágazat** a zöldfelület létesítés, fenntartás számára előállított ültetési anyagot, a gyümölcsösök és szőlő ültetvények ültetési anyagát, valamint az erdő létesítésére alkalmas növényanyagot állítja elő. Ma Magyarországon 1300-1400 közé tehető azon vállalkozások száma, melyek mintegy 1800 ha-on faiskolai termesztéssel foglalkoznak.

Ökológiai gazdálkodás

Az ökológiai gazdálkodás még napjainkban is csak nagyon szűk szeletét jelenti a mezőgazdaságnak. Hazánkban 2004-ben 133 ezer hektáron, 2008-ban viszont már csak 123 ezer hektáron állítottak elő bioterméket. A 2009-es évben jelentős –23 ezer hektáros– növekedés volt tapasztalható az előző évhez képest, de az ellenőrzésbe vont terület nagysága még így is csak 146 ezer hektár volt (az ország mezőgazdasági területének alig több, mint 2%-a), 2010-re pedig ismét 133 ezer hektárra csökkent. Ennek 60%-át rétek és legelők, 15%-át gabonafélék foglalják el. Ökológiai zöldség- és gyümölcsstermesztés mindössze 3300 hektáron, az összes gyümölcs és konyhakert terület kevesebb, mint 2%-án folyik. Ezen gazdálkodási mód termékeinek

90%-a exportra jut, miközben a hazai igények jelentős részét importált árukból elégítik ki. **Állattenyésztéssel a biotermelők alig tizede foglalkozik**, és többségében csak tejtermelést folytatnak. Az elmúlt évek agrár- és támogatáspolitikája következtében Magyarország volt az egyetlen olyan EU tagállam, ahol az ökológiai gazdálkodás területi aránya stagnált illetve csökkent.

Vadászat és vadgazdálkodás

Hazánkban mintegy 55-60 ezer magyar vadász van, ebből 3600 fő hivatásos vadász (vadőr). Évente 24-26 ezer külföldi érkezik hazánkba bér vadászati céllal, 90%-ban az EU tagállamokból. A vadászati turizmus a minőségi turizmus része, az egy vendégéjszakára eső vadászvendég-éjszaka értéke 15-szöröse az átlagos turisztikai vendégéjszakának. A magyar vadászati kínálat drágább a környező országokéhoz viszonyítva, versenyképessége csökken, a jobb hazai minőségű szolgáltatásból eredő versenyelőnyünk elfogyott. A nagyvad (elsősorban a vaddisznó, gímszarvas és őz) becslési és terítékadatai folyamatosan nőnek. A nagyvad terítése várhatóan tartósan meghaladja a 300.000 egyed/év értéket. A nagyvad létszám jóval meghaladja az élőhelyen jelentősebb sűrűlódások nélkül fenntartható egyedsűrűséget, amely helyenként mező- és erdőgazdálkodási, valamint természetvédelmi problémát is jelent. A természetes újulatra alapozó erdőfelújítás sok területen teljesen mértékben ellehetetlenül, a vadállomány rágása, taposás számos védett és fokozottan védett növényfajunkat közvetlenül veszélyeztet. Az állománynövekedés megakadályozására több ciklusban történtek kísérletek, de tartós hatást még nem sikerült elérni. A további növekedés megállítására, ahol szükséges, az állomány csökkentésére nagyvad kvóták rendszerének újbóli bevezetése szükséges.

Halgazdálkodás

Hazánk - vízrajzi adottságai és hagyományai miatt - fontos szerepet játszik Európa édesvízi hal termelésében. A halászs, horgászfogások és a halastavakban, valamint az intenzív rendszerekben termelt hal mennyisége 2009-ben 28 357 tonna volt. Természetes vizeinken a halászati hasznosítás jelentősége jelenleg csökken és a horgászati hasznosítás kerül előtérbe, ami a 300 ezer fős hazai horgász társadalomra építve, a vidéki turizmus húzó ágazata is lehet. A 4500-6000 tonnáig terjedő éves horgász halzákkmány (horgászönként 20-21 kg/év) igen fontos táplálkozást formáló tényező. A hazai horgásztársadalom és családjaik ma a legjelentősebb halfogyasztó társadalmi réteg.

Erdőgazdálkodás

A hazai erdők, és az erdőgazdálkodást közvetlenül szolgáló földterületek kiterjedése meghaladja a 2 millió hektárt, élőfa készlete pedig hozzávetőlegesen 356 millió m³. A környezeti erdőtervekben meghatározott fahasználati lehetőségeket az erdőgazdálkodók jellemzően nem használják ki, így ez a mennyiség évről évre növekszik. Jelenleg éves szinten 7 millió m³ körül alakul a fakitermelés nagysága. Ennek mintegy fele tűzifa minőségű faanyag, amely meghatározóan hozzájárul a megújuló erőforrásokból történő energiatermeléshez. Az erdők a klímaváltozás hatásainak csökkentésében legnagyobb szerepet játszó természeti erőforrásunk, a hazai szénkibocsátás 12-15%-át kötik meg. A hazai erdők 57%-a állami, 42%-a magán, 1%-a pedig közösségi (pl. önkormányzati, egyesületi, egyházi) tulajdonban van. Az állami erdőkben folytatott erdőgazdálkodás magas színvonalú. A magántulajdonú erdőkben folyó gazdálkodást tőke- és eszközszegénység jellemzi. A magánerdők nagyobbik hányada sokszor több tucatnyi személy osztatlan közös tulajdonában áll. Közel 180 000 ha magántulajdonban álló erdőben nagyrészt ezekre az okokra visszavezethetően másfél évtizeddel a tulajdonváltást követően még nem indult be az erdőgazdálkodás. A magán-erdőgazdálkodás fejlesztése nagy foglalkoztatási és további nyersanyag- és energiatermelési potenciált jelent. Az erdőtelepítések és az erdőgazdálkodás, azon belül kiemelten a természetközeli erdőgazdálkodási módszerek alkalmazása jelentős vidéki foglalkoztatási kapacitást jelent. A képzettséget nem igénylő, kézimunka jellegű erdőgazdálkodási tevékenységek révén az ágazat az elmúlt időszakban jelentős közfoglalkoztatásra is lehetőséget nyújtott.

4.2.10 Génbankok, génmegőrzés

Magyarországon az elmúlt évtizedben a **génbankok** jellemzően alulfinanszírozottakká váltak, alaptevékenységeik ellátása is veszélybe került, melynek következményeként a ma még meglevő, a magyar mezőgazdaság alapjait jelenthető felbecsülhetetlen genetikai értékek tűnhetnek el. A génbanki intézmények ugyanak-

kor tulajdonjogilag, illetve kezelői szempontból tovább tagolódtak. Működésüknek nincsenek meg sem az anyagi, sem az intézményi feltételei.

A **növényi genetikai tartalékként** meglévő, mintegy 144.000 génbanki tétel megőrzését hazánkban számos intézmény végzi. Ezek jogi státusza, felügyelete, finanszírozása az elmúlt évek – elsősorban megszorító, privatizáló – folyamatainak eredményeképpen igen sokrétűvé vált, s ennek következtében a feladatellátás lehetőségei is nemcsak igen eltérőek, de be is szűkültek. Egyes gyűjtemények teljesen magántulajdonba kerültek, következésképpen teljes mértékben kikerültek az állami felügyelet alól.

A **haszonállat-génmegőrzésben** Magyarország élenjáró ország volt több évtizeden keresztül a világban. Elsők között ismerte fel az ősi magyar, a Kárpát-medencében őshonos és régen honosult haszonállat-fajták védelmének, állami szintű megőrzésének szükségességét (1970-es évek), a tenyésztés keretében fenntartott fajták génmegőrzési rendszerének kialakítását több szinten, különböző gazdasági szereplőkkel (tenyésztési hatóság, tenyésztő szervezetek – egyesületek, szövetségek –, költségvetési intézmények, nemzeti parkok, helyi vállalkozások, családi gazdaságok). Ennek is köszönhető, hogy régi és újabb hazai nemesítésű haszonállatfajtáink – bár ma már jórészt a veszélyeztetett kategóriában – a mai napig fennmaradtak, még tenyészthetők, szaporíthatók, és árutermelésre felhasználhatók.

A Kormány elkötelezett az említett gondok megoldásában. Ennek érdekében első lépésként 2010 végén létrejött a növényi génmegőrzés koordinálását ellátó tápiószelvi Növényi Diverzitás Központ (NÖDIK) és az állatgenetikai erőforrásokkal kapcsolatos állami teendők ellátására pedig a gödöllői Kisállattenyésztési Kutatóintézet és Génmegőrzés Koordinációs Központ (KÁTKI), mint az őshonos állatok génmegőrzési feladatait koordináló szerv.

4.2.11 A hazai élelmiszeripar

A mezőgazdasági termékek legjelentősebb felvevő piacát jelentő hazai élelmiszeripar a hazai piacról egyre inkább kiszorult (6. táblázat). Egyúttal a hazai termékek is kiszorulóban vannak a kiskereskedelmi láncok polcairól. A hazai élelmiszeripar belföldi értékesítése 2002-2009 között közel 30%-kal esett vissza, miközben már alapvető élelmiszerekből is részben importáló országgá váltunk. Az élelmiszerek nagy többségére alkalmazott 25%-os, sőt újabban 27%-os ÁFA EU összehasonlításban a legmagasabb. Az ebből fakadó versenyhátrány – különösen a német és lengyel termékek 4-7%-os adóterhelésével szemben – számottevő. Ezen különbség ellehetetleníti hazai agrárgazdaságunkat és élelmiszeriparunkat. Magyarországon az eddigi stratégiák az alapanyag-termelés fejlesztésére koncentráltak, elhanyagolva, magára hagyva az élelmiszeripart. Az élelmiszeripar folyamatos és minőségi alapanyag-ellátására a termelők nem voltak képesek, az élelmiszeripar tőkeereje alacsony maradt, technológiai előrelépés nem volt, a fejlesztések elmaradtak, ezért az import szabadon szerzett piacot.

Az élelmiszeriparon belül a foglalkoztatás 2002-2009 között 25%-kal csökkent. Az ágazat teljes nemzetgazdaságon belüli részesedése ezen időszak alatt a foglalkoztatás területén 0,6 százalékponttal, a GDP termelés területén 1 százalékponttal, míg a beruházások területén 0,6 százalékponttal esett vissza.

Szakágazat	Bruttó termelési érték, (Mrd Ft)	Részarány, (%) (Élelmiszer, ital, dohány gyártásából)	Termelés volumen index (2008=100)
1. Tejfeldolgozás	208,3	10,1	95,1
2. Húsfeldolgozás, tartósítás	195,1	9,4	111,8
3. Hús-, baromfihús-készítmény gyártása	180,8	8,7	86,6
4. Pékáru, tésztafélék gyártása	179,6	8,7	98,5
5. Gyümölcs-, zöldségfeldolgozás	171,0	8,3	89,5
6. Baromfihús feldolgozása, tartósítása	168,4	8,1	95,0
7. Üdítőital gyártása	150,3	7,3	101,4
8. Takarmánygyártás/haszonállat eledel (hobbiállat nélkül)	114,1	5,5	120,4
9. Növényi, állati olaj gyártása	93,5	4,5	102,8
10. Sörgyártás	78,7	3,8	78,5
11. Tea, kávé feldolgozása	78,8	3,8	86,3
12. Malomipari termék gyártása	70,8	3,4	104,1

13. Szőlőbor termelése	58,4	2,8	124,4
14. Édesség gyártása	35,4	1,7	99,9
15. Cukorgyártás	17,8	0,9	113,7
1.-15. összesen	1 720,0	87,0	-
Élelmiszer, ital, dohány gyártása összesen	2070,0	100,0	98,0

6. táblázat: A meghatározó élelmiszeripari szakágazatok bruttó termelési értéke, 2009 (Forrás: KSH)

4.2.12 Élelmiszerbiztonsági kockázatok

Az élelmiszer a lakosság egészségét és életminőségét leginkább befolyásoló tényező, stratégiai cikk. Ezért nemzeti érdek, hogy képesek legyünk a lakosság biztonságos, jó minőségű, értékes, szermaradvány-mentes élelmiszerrel történő ellátását elsősorban hazai forrásokból biztosítani, az élelmiszer-önrendelkezés elvének megfelelően. Magyarország jelenleg is mintegy 120%-os önellátásra képes az alapvető élelmiszerekből. Ez a szint termelési potenciálunk ésszerű és fenntartható fejlesztésével 150%-ra növelhető, ami a globális élelmiszerigény várható jelentős emelkedésével komoly nemzetgazdasági előnyt jelentene az ország számára. Az „élelmiszer” meglehetősen tág fogalma, az élelmiszereknek az „árak szabad áramlása” kategóriába sorolása, valamint az eltérő szabályozások miatt is egyenlőtlené tett verseny, és a tömeges vásárlói réteg gyenge fizetőképessége lehetőséget ad arra, hogy a feldolgozók nemcsak az olcsó, de a gyenge, esetenként kétes minőségű és eredetű alapanyagokat is „élelmiszerré” dolgozzák fel. A boltok polcáról a kereslet egyre szűkösebb fizetőképességét kihasználva sajnos többnyire ezen termékek kerülnek a vásárlók kosarába. Eközben többek között az egészséget nem támogató élelmiszer-alapanyagok használata és a nem megfelelő tápanyagösszetétel, egészségtelen étrend miatt is romlik a népesség egészségi állapota.

Az áruk nem elhanyagolható hányada a feketegazdaságban a járulékok meg nem fizetése vagy az előírások be nem tartása miatt árelőnybe kerülnek a jó minőségű – többnyire hazai – termékkel szemben, amit nem tud kiszűrni a hatósági ellenőrzési rendszer. A biztonságos, jó minőségű élelmiszerforgalmazásra garanciát jelenthető élelmiszerlánc-felügyeleti hatóság szervezete, irányítása, finanszírozása a hatékonyság, a tevékenység átláthatósága, az adminisztratív terhek csökkentése érdekében további átszervezésre szorul.

4.2.13 Értékesítési és jövedelmezőségi nehézségek

A mezőgazdaság jövedelemtermelő képessége az egyes évek tekintetében meglehetősen szeszélyesen alakul. Ennek oka nem minden esetben a szélsőséges időjárásból következő termékingadozásra vezethető vissza. A mezőgazdasági termékek piaca egyes években meglehetősen szűk, a felvásárlási árak a felvásárlók összefogása és egyes esetekben magas profitkulcsa miatt meglehetősen „nyomott”. Az agráriumban képződő jövedelmek összességében elmaradnak az elvárható szinttől, főleg a teljes „agrobiznisz” alsóbb, a gazdálkodás, az élelmiszeripari alapanyagok előállításának szintjén. A termékkláncban a legkiszolgáltatottabb – részben az összefogás hiánya miatt – a termelő, akinek élő, a biológia törvényeit fölül nem írható áruját kötött időben értékesítenie kell, s ezzel kényszerhelyzetbe hozható.

4.2.14 Helyi feldolgozás, helyi értékesítés

A helyi termelés, feldolgozás és értékesítés, a helyi termékek szervezett bejuttatása a kiskereskedelem rendszerébe helyi és nemzetgazdasági szinten is számottevő piaci szegmenst jelenthet. Mégis, jól menedzsel, védjeggyel ellátott helyi termékek csak elvétve találhatók. A helyi feldolgozás és helyi értékesítés a legtöbb térségben helyi piacok hiányában ugyancsak nem megoldott. Az áru többszörös közvetítői láncolatán és nagy szállítási távolsággal, ily módon meglehetősen drágán jut el a fogyasztókhoz. A helyi termelők, ha termékeiket nem tudják értékesíteni, tönkremennek, föl hagynak a termeléssel.

Az egy főre jutó élelmiszerfogyasztás Magyarországon 175 ezer Ft/fő/év volt 2010-ben (KSH). Ezen belül Budapest esetében 185 ezer Ft/fő/év, míg a vidéki községek esetében 167 ezer Ft/fő/év volt. A saját termelésű élelmiszerek aránya ezen összesen belül átlagosan 10%, a főváros esetében 1%, míg a községek esetében 19%. A következő években kiemelt figyelmet kell fordítani, hogy a saját termelésű élelmiszerek aránya növekedjék.

A szállítási távolság növekedésével a vonalas infrastruktúrák közelében a légszennyezőanyag-kibocsátás is fokozódik, káros és felesleges környezetszennyezést okozva. A közúti közlekedés és teherszállítás légszennyezőanyag-kibocsátásának mértéke az elmúlt években összességében növekedést mutatott. Csak az ebből

származó széndioxid-kibocsátás növekedésének mértéke 2003-2007 között közel 20%-os volt hazánkban. A **gyermek-, iskolai és közétkeztetésben** az esetek többségében sem az étkezés körülményei, **sem a feltálat ételek mennyisége és minősége nem felel meg a gyermekeink egészséges fejlődését szolgáló táplálkozásnak.** A közétkeztetés jellemzően nem az egészségileg is jobban ellenőrizhető, termelés szempontjából is jobban tervezhető, gazdaságosabban előállítható helyi termékekre épül.

4.2.15 Külső tényezőknek való kiszolgáltatottság

A mezőgazdaság sem pénzügyi, sem hitelfedezeti tartalékkal nem rendelkezik, **magas az ágazat külső tényezőknek való kiszolgáltatottsága.** A hitelezés növekedését ma már jóformán csak a támogatások nyújtotta fedezet teszi lehetővé. Ennek hiányában a gazdák alig jutnak már hozzá a szükséges fejlesztéseikhez nélkülözhetetlen hitelhez. Még inkább érinti ez **az egyéni és családi gazdaságokat, akik a társas vállalkozásoknál is nehezebben jutnak hitelhez.** Az ágazat bankoknak, hitelintézeteknek való kitettsége, ebből következően sérülékenysége emiatt igen nagy. Egyes természeti csapások, egy-két éven át tartó alacsony terméshozamok és értékesítési nehézségek – tartalékok hiányában – teljesen tönkretelhetik a gazdálkodókat, a gazdaság méretétől függetlenül. A Natura 2000 területek általában a jobb ökológiai állapotú, magasabb természeti tőkájú területek közé tartoznak, mégis (pl. hitelfedezetként való felhasználás során) az „értékcsökkent” kategóriába esnek, miután a föld ára határozza meg a hitelfedezeti értéket, ami ma alapvetően a jövedelemtermelő képességtől függ.

A mezőgazdaság Európai Unió támogatás-függősége rendkívül nagy, a támogatások dominánsan meghatározzák a termelést, a fejlesztést és ebből következően a jövedelmezőséget is. A megfelelő nemzeti mozgástér nélküli támogatási rendszer, s ennek következményeként magának a tevékenységnek is hosszú távú fenntarthatósága legalábbis kérdéses. Magyarország nem támogatja a támogatások megvonását, viszont sürgeti annak, s magának a Közös Agrárpolitikának reformját, tekintettel a kérdéskör az Unió egészét is érintő nemzetgazdasági és nemzetbiztonsági következményekre.

Az ország egészéhez hasonlóan az agrárágazat is külföldi **energiafüggőségben** szenved. A vidék fenntartható energiagazdálkodásának alapjai fontossági és időbeli megvalósítási sorrendben: az energiaigény jelentős abszolút mértékű csökkentése (energiatakarékosság); az energiahatékonyság lehető legmagasabb fokának megvalósítása mind az energia előállítása, mind a szállítása, mind pedig a felhasználása során; olyan megújuló energiaforrások minél szélesebb körű használata, amelyek az adott tájba környezetileg, társadalmilag és gazdaságilag is megfelelően illeszkednek.

A gazdálkodáshoz szükséges **input termékek** (műtrágya, gép, növényvédőszer, keveréktakarmány, állategészségügyi termékek) forgalmazása koncentrált, jelentős része külföldről származik. Emiatt az a saját forrás és támogatás, amelyet ezek beszerzésére fordítanak, jelentős részben kiáramlik az országból.

4.3. A vidéki térségek, települések és közösségek helyzete

A vidéki települések és a vidéki települések helyi közösségei számos megőrzendő értékkel rendelkeznek, melyek egy része mielőbbi beavatkozást igényel. Ezek az alábbiakban csoportosíthatók.

4.3.1 Vidék-város kapcsolat

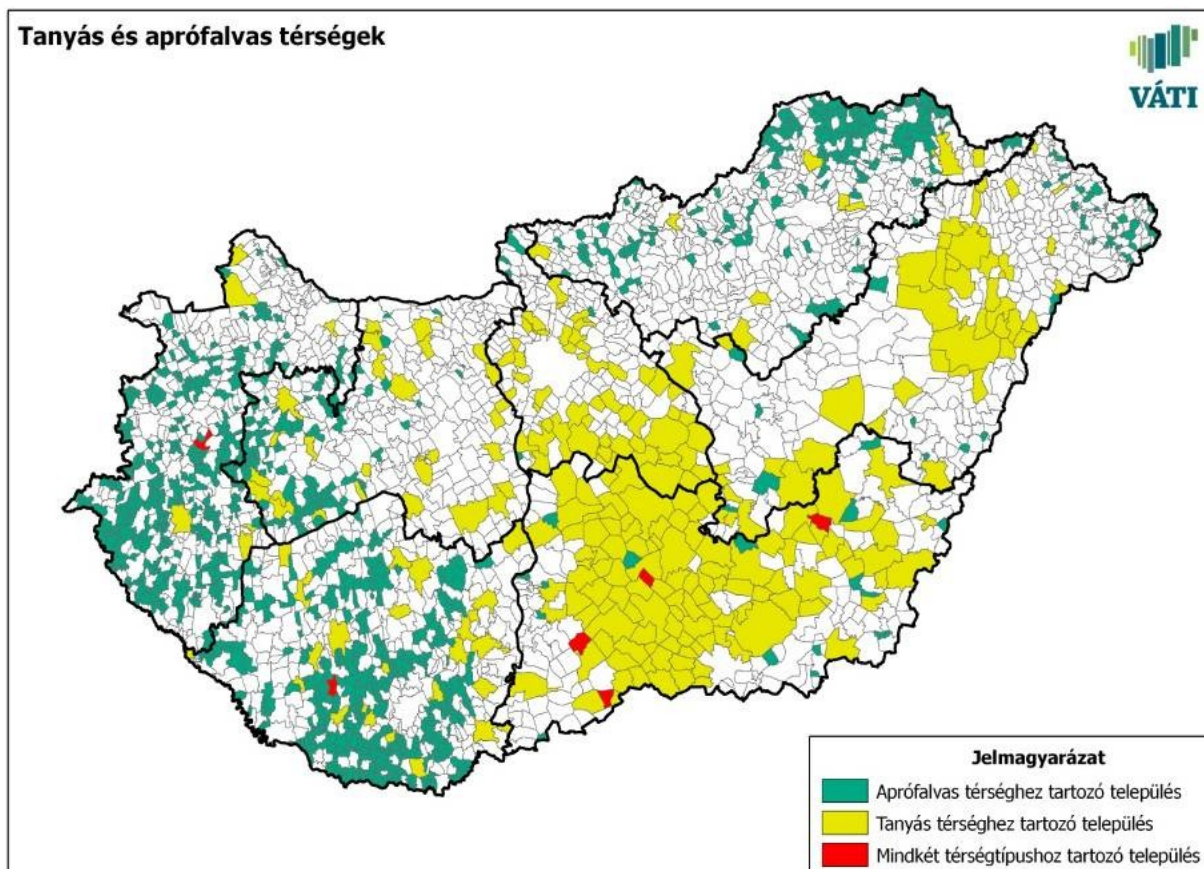
A kölcsönös egymásra utaltságon alapuló, munkamegosztásra épülő **klasszikus vidék-város kapcsolat napjainkra alapjaiban megváltozott.** A világméretű, nagy rendszerek kiépülése, a helyi termelési, piaci lehetőségek tévutas fölszámolása a vidék városellátó funkciójának leépüléséhez vezetett. A városok mára már nem közvetlen vidéki környezetükből szerzik be a mezőgazdasági termékeket, hanem nagy távolságból érkező árukkal helyettesítik ezeket. A vidéki települések vagy be tudtak kapcsolódni az egyre nagyobb térségre kiterjedő árukereskedelemben, vagy pedig elvesztették mezőgazdasági, alapanyag- és élelmiszerellátó funkciójukat. Az így városi piacukat veszített, termékeiket reális áron értékesíteni képtelen vidéki települések egyoldalú függőségbe, kiszolgáltatott helyzetbe kerültek a környező városokat ellátó rendszerekkel szemben. E folyamatnak elsősorban a nagyobb központoktól távolabb fekvő vidéki térségek, különösen az aprófalvas térségek a vesztesei. Az aprófalvak létét ma leginkább az fenyegeti, hogy a települések, város és vidék közötti munkamegosztásban egyenlőtlen félként vesznek részt.

4.3.2 A vidék hagyományos és új funkciói

A vidék hagyományos településformája a falu. Hazánkban 2009-ben 2846 községi jogállású település volt, ami a teljes településállomány pontosan 90%-át jelenti. Az összlakosság 36%-a él falvakban, s több mint 20%-a az 1000 főnél kisebb falvakban. A falvak közel 40%-a 500 főnél kisebb lélekszámú aprófal. Az apró- és kisfalvas településszerkezet leginkább Baranya (84%), Vas (84%), Zala (83%), Veszprém (72%), Somogy (71%) és Borsod-Abaúj-Zemplén (61%) megyék településeire jellemző. A falvak hagyományos – termelő – szerepköre egyre inkább visszaszorult, ezzel egyúttal gazdasági létalapjuk is jelentősen meggyengült. A szolgáltatások jelentős része (közlekedés, oktatás, egészségügy, kereskedelem, posta, egyéb szolgáltatások) tekintetében is romlik a helyzetük. Ugyanakkor a vidék táji szépsége, környezeti minősége, önellátási és a megélhetés adottsága miatt ma is lehetőséget ad az egészséges autonóm és fenntartható életmódra.

Az aprófalvakat is nagymértékben érintő funkcióváltás és a gazdasági átalakulási folyamatok hatásaira az aprófalvak egy része mára már elsősorban csak lakóhelyként funkcionál, ahol viszonylag kevesen találnak helyben megélhetést nyújtó munkát akár a mezőgazdaságban, az iparban, vagy esetleg a szolgáltatás területén.

A funkcióváltás a – főleg Alföldre jellemző jellegzetes település és életformát jelentő – **tanyákat is elérte.** A tanyákat korábban jellemző kizárólagos mezőgazdasági szerepkör egyre inkább háttérbe szorult. Mára a tanya egyre kevésbé jelenti a lakó- és munkahely szerves egységét. Az utóbbi évtizedekben számuk is jelentősen lecsökkent, azonban még így is mintegy 280 település tekinthető tanyásnak. A tanyás és aprófalvas térségeinket a **8. térkép** szemlélteti.



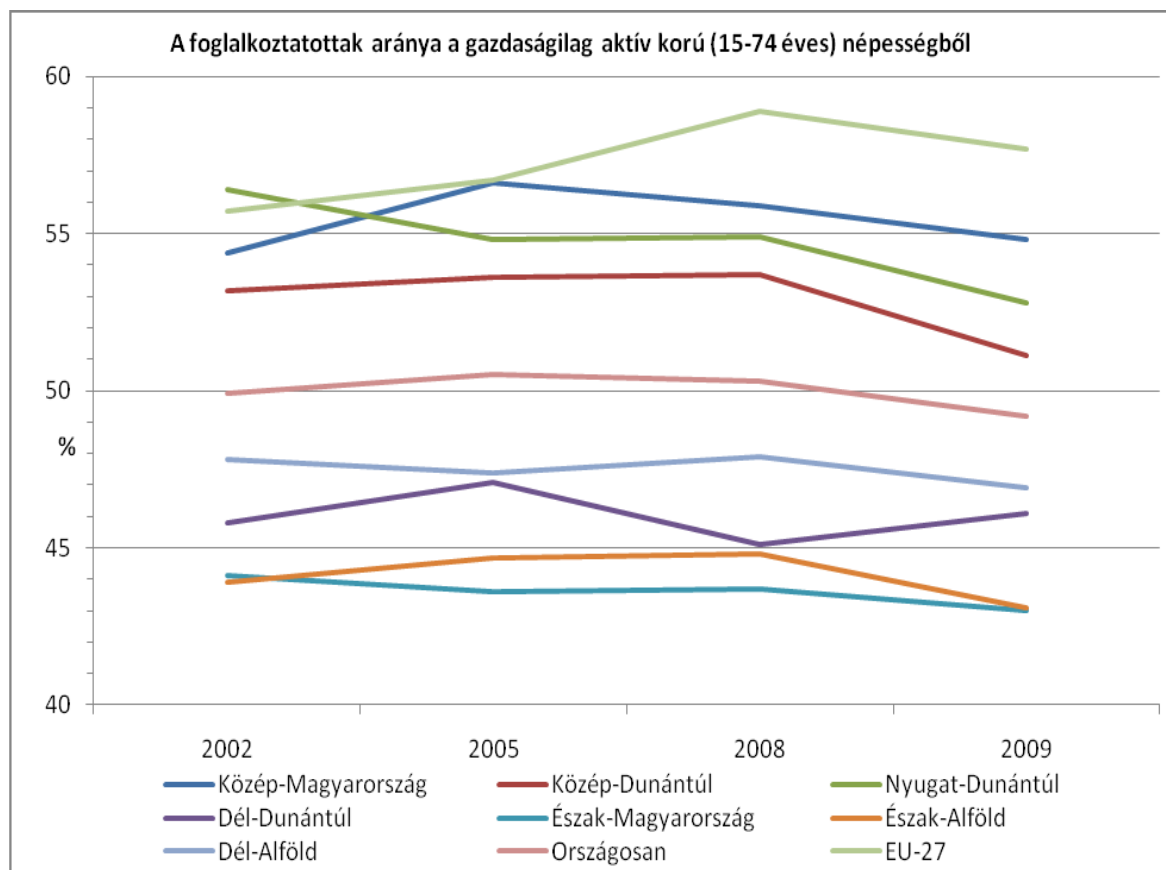
8. térkép: Tanyás és aprófalvas térségek, 2009 (Forrás: VÁTI)

A falusi porták kihasználatlanok a mezőgazdasági árutermelés, az önellátás szempontjából. A falusi állattartás, háztáji gazdálkodás nyomokban is alig lelhető fel. Ezen káros jelenségnek – a falusi életforma megváltozása mellett – gyakran okai azon helytelenül meghozott – már a falvakra is egyre inkább jellemző – helyi rendeletek, amelyek az állattartást gyakorlatilag ellehetetlenítik.

4.3.3 A vidéki térségek foglalkoztatási helyzete

A vidéki munkahelyek száma évek óta csökken, ezzel párhuzamosan a munkanélküliség folyamatosan növekszik. Vidéki térségeinkben 2009-re – főleg az ország keleti, észak-keleti és dél-dunántúli térségeiben – összefüggő zónákat alkottak a kiugróan magas munkanélküliséggel rendelkező térségek. Egyes kistérségekben ez 20-25% körül alakult, miközben pl. a fővárosban ennek nagyjából az ötöde ez az érték.

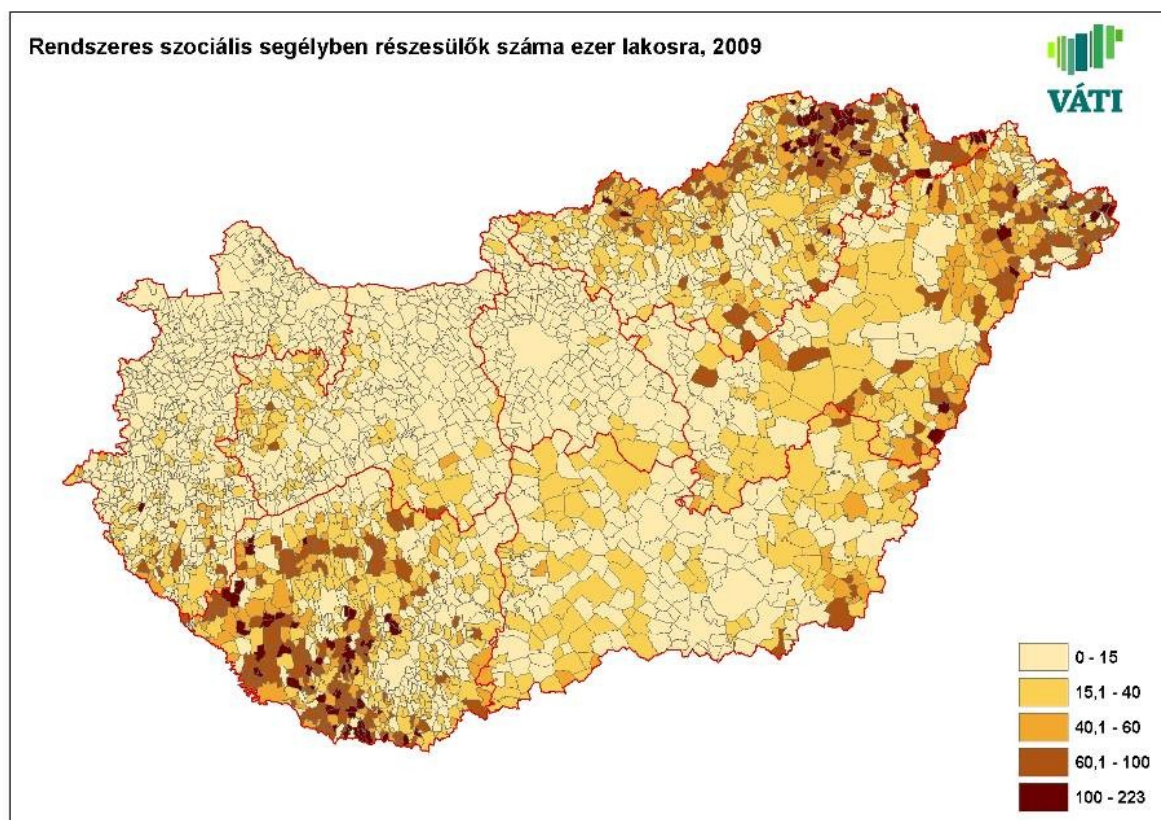
A lakosság foglalkoztatási aránya egyes régiókban – főként Európai Unió összehasonlításban – **már vészesen alacsony.** 2002-2009 között országos arányban is csökken a mutató értéke, azonban az Alföldön, Észak-Magyarországon és Közép-, valamint Nyugat-Dunántúlon erős visszaesés volt jellemző. Az EU-27 átlagától négy régió is legalább 11-14 százalékponttal maradt el 2009-ben (**3. ábra**).



3. ábra: A foglalkoztatottak aránya a gazdaságilag aktív korú (15-74 éves) népességből

A munkalehetőségek csökkenésével – és egyre jellemzőbben a támogatási rendszerek kihasználásával – **a rendszeres szociális segélyben részesítettek aránya növekszik.** 2009-ben egyes társadalmi-gazdasági szempontból perifériális térségekben a lakosoknak már negyede-ötöde részesült rendszeres szociális segélyben, miközben a fővárosban, valamint a prosperáló észak-dunántúli térségekben 1000 emberből csupán kevesebb mint 15 fő (**9. térkép**).

Ahol a hosszú távú munkavállalás jószerivel lehetetlen, ott a támogatott, másodlagos munkaerőpiac által kínált lehetőségekért éles küzdelem folyik a településen élő munkanélküliek egyes csoportjai között. Ezekben a térségekben a **közfoglalkoztatás** elsődleges célja és szerepe a szociális feszültségek csökkentése, a társadalmi béke megőrzése, a családok mindennapi megélhetésének biztosítása.



9. térkép: Rendszeres szociális segélyben részesülők száma ezer lakosra, 2009 (Forrás: VÁTI)

A munkalehetőségek szűkülésével **a működő vállalkozások arányának csökkenése is kimutatható**. 2003-2009 között kistérségeink 90%-ában csökkent az 1000 főre jutó működő vállalkozások száma. 2009-ben ez csak 69 db működő vállalkozást jelentett 1000 lakosonként. Pedig vidéken a vállalkozási aktivitás kiemelkedően fontos, a helyi gazdaság működésének középpontjában a helyi vállalkozások állnak, szerepük számos csatornán keresztül érvényesül. A közvetlen pénzügyi hatás a helyi adóbevételeken keresztül érzékelhető, míg a lakosság körében a vállalkozások foglalkoztatási szerepe a legjelentősebb. E foglalkoztatás révén jut a helyi lakosság egy része jövedelemhez, amellyel a fogyasztói keresletet generálják. Ha a fogyasztás nagyobb hányadát sikerül a településen tartani (az emberek a helyi vállalkozásoknál vásárolnak vagy tőlük rendelnek meg szolgáltatásokat), a helyi gazdaság önfinanszírozó képessége javul. A vállalkozások csökkenése ezen folyamatok ellen hat.

Vidéken összességében lényegesen alacsonyabbak a jövedelmek, mint a fővárosban, valamint a prosperáló nagyobb városainkban. 2009-ben közel két és félszeres volt az egy lakosra jutó nettó jövedelem a fővárosban és térségében, mint a legalacsonyabb jövedelmi kategóriába tartozó vidéki kistérségek (az ország keleti, északkeleti kistérségei) esetében.

A vidéki gazdaságra jellemző a rugalmas munkaszervezés (a gazdaság egyik legrugalmasabb szezonális, illetve alkalmi foglalkoztatója), amely továbbra is fontos eszköze a foglalkoztatás bővítésének. A vidéki gazdaság terén a magas munkaerőigény mellett a bevételek szezonális, illetve a relatíve magas be nem jelentett munkaerő arány jellemző, ami a közteherviseléssel összefüggésben különösen fontos kérdés. A vidéki foglalkoztatás bővítéséhez szükséges a potenciálisan alkalmazottak képzettségének, illetve a kitörési pontokat jelentő gazdasági tevékenységek igényeinek összehangolása.

Az utóbbi években egyre fontosabb szerep jutott a **falusi-, tanyai turizmusnak és vendéglátásnak**. A vidéki jó levegő, valamint a természet közelsége felértékelődött az utazni, pihenni vágyók számára. 2009-ben közel 214 ezer vendég mintegy 744 ezer vendégéjszakát töltött el és vett igénybe különféle szolgáltatásokat a falusi szállásadás szállás-férőhelyein. A vidéki gazdag építészeti örökség, mint pl. a várak, kastélyok jelentős történelmi értéket képviselnek, amelyek a vidéki turizmus egyik kitörési pontjává válhatnak. A **népművészeti, kézműves és kismesterségi hagyományokat művelő mesterek** száma egyre kevesebb, holott a népművészet és a kézművesség nem csupán hagyomány, örökség, hanem foglalkoztatási kapacitással rendelke-

ző, használati tárgyakat helyi alapanyagból, magas örökségértéket képviselő motívumkinccsel előállítani képes gazdasági ág is. E szakterületen is nagy gond az utánpótlás, ami főként azért probléma, mert e mesteriségek kihalásával az általuk őrzött tudás, hagyomány is elveszik.

4.3.4 A vidéki települések infrastrukturális helyzete

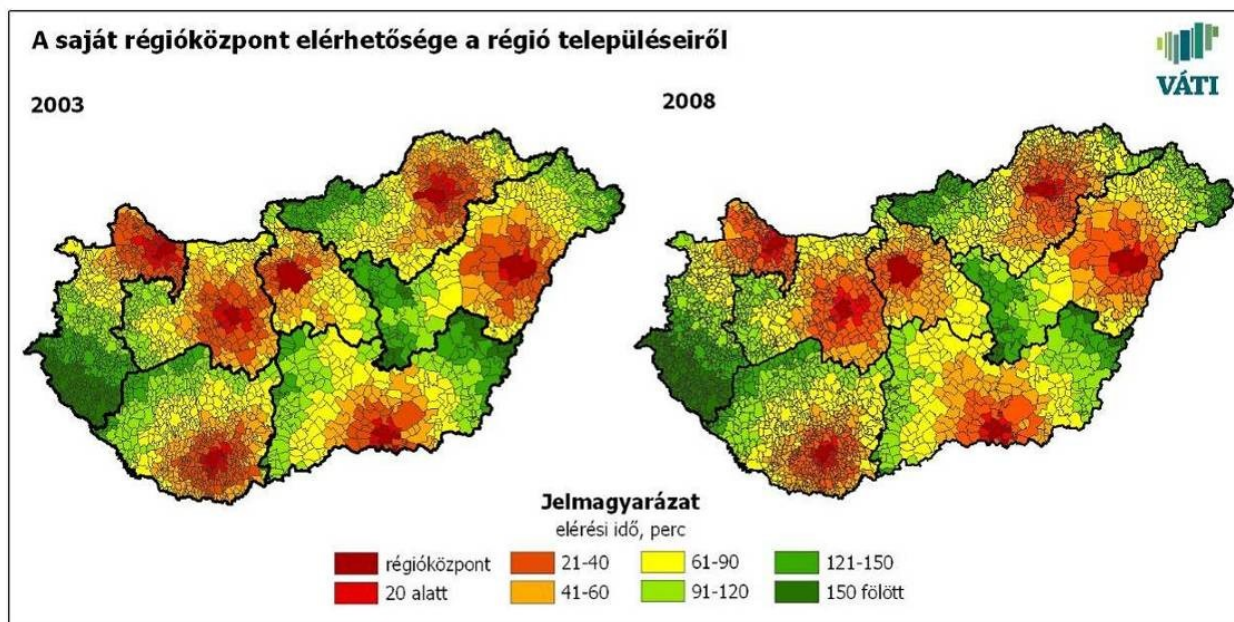
Bár az ország műszaki infrastruktúrájának fejlettsége és állapota az elmúlt két évtizedben nagymértékben javult, az egyes elmaradottabb vidéki térségek még mindig jelentős hátrányban szenvednek. Jellemző ez a közműellátottság terén is. 2010-ben a hazai lakásállomány 42%-a volt vidékies településen, a **vezetékcsatlakozással** fűtött lakásoknak 40%-a, a **közütemi ivóvíz-hálózatba** kapcsolt lakásoknak 42%-a, míg a **közütemi szennyvíz-hálózatba** kapcsolt lakásoknak mintegy 31%-a volt ezen vidékies térségekben. Vezetékcsatlakozási hiányosságok a lakosság 1%-át – főként a különálló belterületi településrészekben vagy a települések külterületi részén, tanyákon élőket – érintik. Az erre vonatkozó adatokat a **7. táblázat** foglalja össze.

Megnevezés	Lakásállomány 2010	Közütemi ivóvíz- hálózatba bekap- csolt lakások	Közütemi szennyvíz- hálózatba bekap- csolt lakások	Vezetékcsatlakozással kapcsolt lakások
Összes településen (ezer db)	4 349	4 133	3 154	3 396
Ebből vidékies* településen (%)	42,0	42,4	30,9	40,0

*: Az ÚMVP lehatárolás szerint

7. táblázat: A vidéki települések infrastrukturális helyzete, 2010 (Forrás: KSH)

A vonalas **közütemi infrastruktúra** fővárostól távoli vidéki térségeket jellemző gyengébb minőségének következtében **jelentős térségek szenvednek elérhetőségi problémákkal**. Szinte minden régióban található olyan perifériális vidéki térségek, ahol a megye/régióközpont közötti elérhetősége még napjainkban is meghaladja a 150 percet, de egyes megyeszékhelyek (Kecskemét, Miskolc, Nyíregyháza) esetében is meghaladja a 100 percet. Ezt, valamint a 2003 és 2008 közötti időszak erre vonatkozó változási tendenciáit szemlélteti a **10. térkép**.



10. térkép: A saját régióközpont elérhetősége a régió településeiről, 2009 (Forrás: VÁTI)

A vidéki lakosság **információs társadalomba** történő bevonásának kiemelt eszköze a 2003-ban indított e-Magyarország program, melynek célja az internet-elérés kiterjesztése az ország teljes területén, főként az internet-hozzáféréssel kevésbé, egyáltalán nem ellátott területekre (hátrányos helyzetű települések) fókuszálva. Akiknek otthonában technikai, motivációs vagy anyagi okokból nincs szélessávú internet-hozzáférésük, ott a pontok kiépítése, fenntartása biztosíthatja ezt. Cél, hogy minél szélesebb körben lehe-

tővé váljon, így például az e-közzolgáltatások igénybevétele esetén ingyenes az internet használata. Az országos lefedettség elérése céljából javasolt az e-közzolgáltatások terjesztését kiemelt eszköznek tekinteni. A hazai felnőtt lakosság 40%-a digitálisan írástudatlan, különösen jellemző ez a kistelepüléseken élőkre (Magyar Infokommunikációs Jelentés, 2011.). Az információs társadalom fejlesztésének ezért a használatra való motiváció felkeltése a fő célja, mely az e-Magyarország pontok hálózatára és a helyi, kisközösségekre épülő, e-Tanácsadók által koordinált programokra épülhet.

4.3.5 A vidéki települések épített környezete, kulturális öröksége

A történelmileg kialakult településközpontok hagyományos, – a gazdálkodás és a takarékos életvitel hagyományaihoz illeszkedő – struktúrájának megőrzése és az értéket képviselő – sokszor helyi védelmet is élvező – épületek örökségvédelme nem csak a kedvezőtlen gazdasági környezet, hanem a szabályozási és a hatósági gyakorlatnak is köszönhetően, jelentős értékvesztést szenved. **Ez a problémakör nem pusztán esztétikai vonatkozású.** Támogatás és a műemlékvédelem feladatkörének korábbi zsugorítása következtében a helyi védelemre jelölt lakó és középületeken kívül nagyütemben vesznek el az örökségvédelemre méltó gazdasági épületek, épületegyüttesek és a hozzá fűződő tudás is a falvakban. **Ezek a kulturális és gazdasági veszteségek további kedvezőtlen folyamatokat generálnak.** Jelentős tényező továbbá, hogy az önkormányzatok szemléletben és képzettségben – megbízóként – gyakran nem tudnak a településtervező partnerei lenni a hosszútávra előrettekintő környezettudatos és komplex vidékfejlesztés-szemléletű településtervezési célok megfogalmazásában és végrehajtásában sem. Az önkormányzatok sokszor nem teszik meg a kellő lépéseket az épített környezet minőségének védelméért és fejlesztéséért, pedig vidéki térségeink gazdag kulturális örökségének megőrzése, az épített környezet, építészeti örökség, népi építészeti értékek megóvása közös érdek. Fontos továbbá, hogy a még fellelhető építészeti hagyományok újraalkalmazásával a faluképek ismét jellegzetessé váljanak, valamint a faluképet negatívan befolyásoló infrastrukturális elemek (pl. „kábel-födémek” létrejötte vezetékekből) megszűnjenek.

A magyarországi épített örökségállomány színvonalát, értékeit tekintve európai, nemzetközi rangú, azonban helyzete, állapota, tudományos igényű helyreállításainak hiánya, a nagyközönségnek való bemutatást jelenleg képviselő állomány csekély aránya elmarad az európai, illetve a nemzetközi átlagtól. Magyarország nem használja ki a kulturális örökségben rejlő erőforrásokat. Ezt a felzárkózást, az ismételt rangba helyezést, a szunnyadó értékek kibontakoztatását kitartóan szorgalmazni kell. Szükség van a kulturális örökségi helyszínek fejlesztésére, kibontakoztatására, a nagyközönség számára való bemutatására, ezáltal az örökség turizmusba való minél szélesebb körű bekapcsolására.

Az elmaradott településeken, térségekben sok esetben a kulturális örökség, illetve az annak bázisán működő turizmus lehet az egyetlen kitörési pont mind a gazdaságfejlesztés, mind a munkahelyteremtés vonatkozásában.

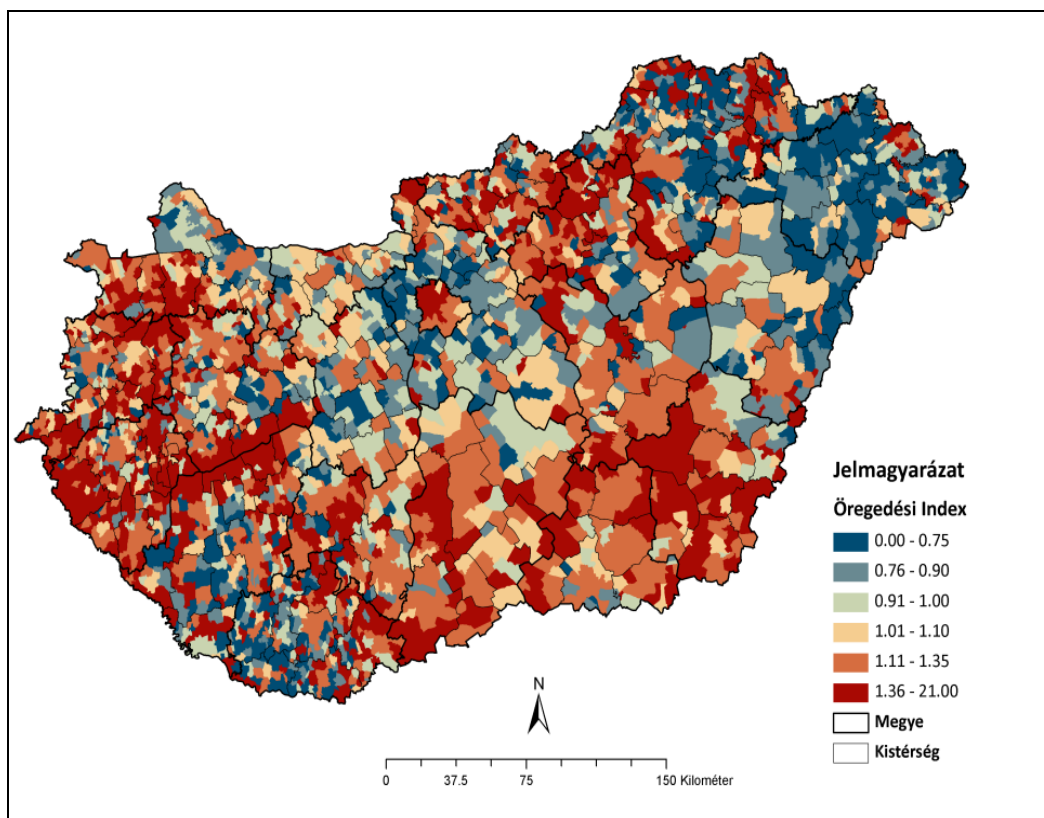
Probléma, hogy a fejlesztések többségükben elsődlegesen nem az értékvédelmet, az értékek erősítését és a nagyközönség számára való folyamatos hozzáférés biztosítását szolgálják; másrészt a projektek pontszerűen valósulnak meg, holott a fenntarthatóság a kulturális örökség elemek egyes bemutatásával, program-csomagokba szervezésével biztosítható. Szellemi, tárgyi és épített örökségünk bemutatása, hasznosítása olyan energiaforrás, amely a múlt emlékeire és értékeire alapozva alkalmas a jövő építésére, továbbá gazdasági jelentőségén túl a közösségépítésben is fontos szerepet tölt be, egyben a kulturális sokszínűség forrása.

4.3.6 A hagyományos vidéki közösségek

Magyarországon, így a vidéki térségekben is **az egykor még hagyományosnak tekinthető helyi közösségek megbomlóban vannak.** Az **együttműködési készség** általánosan alacsony, ennek szemlélete, technikái is alapvetően hiányoznak. A helyi közösségekben csökken a társadalmi-állampolgári **részvétel.** A vidéki – főleg a képzett – lakosság elvándorlása következtében egyes térségekben a falvak, tanyák kiürülése figyelhető meg, az **értelmiség** nagyon kis számban van jelen. Sok vidéki településen **a helyi aktivitás nagyon gyenge,** csökken az önszerveződés, a közösségi munka társadalmi ereje, pedig ez a helyi társadalmak erejét, lehetőségeit nagymértékben befolyásolja.

4.3.7 A vidéki népesség demográfiai helyzete

A népesedési helyzet katasztrofális képet mutat, a vidéki térségek többségét előregedés sújtja. Országon belül az „előregedés” problematikájával leginkább küzdő területek Zala, Vas, Tolna, Nógrád, Békés, Csongrád, Bács-Kiskun megye egésze, illetve Jász-Nagykun-Szolnok, Veszprém és Győr-Moson-Sopron megye déli része, valamint Heves megye északi része (11. térkép).



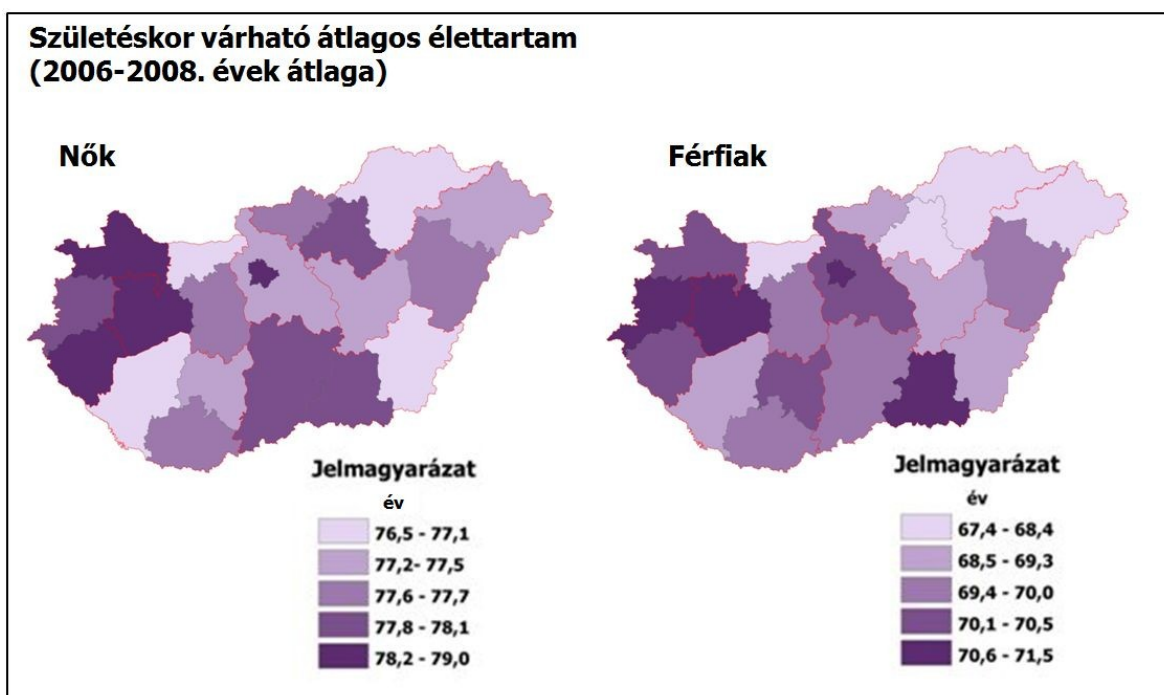
11. térkép: Az Öregedési Index területi eloszlása Magyarországon, 2010.

2009-ben a településeket népességekategória szerint vizsgálva minden kategóriát folyamatos természetes fogyás jellemzett. Ebből következően 2009-ben a társadalom korösszetételéből 14,7%-ot tettek ki a 14 évnél fiatalabbak, 68,6%-ot a 15–64 évesek, 16,6%-ot a 65 évesnél idősebbek. 2009-ben az öregkorúak (60 év feletti) arányának országos átlaga közel 22% volt, miközben minden negyedik vidéki településen már minden negyedik lakos öregkorúnak számított. A népességszám csökkenésének elsődleges következménye, hogy egyre kisebb létszámú generációk követik egymást, romlik a népesség kor szerinti struktúrája, rosszabb az aktív és a már nem aktív korcsoportok aránya. **Egyes térségeket és településtípusokat elnéptelenedés fenyeget.** A vidéki településekre történő, ezredforduló környékén tapasztalható odavándorlás (főként Közép- és Nyugat-Magyarország nagyvárosainak vonzáskörzeteibe történő kiköltözés) 2005-re megfordult. 2008-ra a vidékinek minősülő településekről történő **elvándorlások** száma jóval meghaladta az odavándorlást, a vándorlási különbözet csaknem 27 ezer fő volt a vidéki térségek rovására. Ezer főre vetítve 6,6 fő hagyta el 2008-ban a vidéki településeket, szemben a 2001-es 3,3 fős odavándorlással. A településeket népességekategória szerint vizsgálva, minden 10 000 főnél kisebb népesség kategóriát összességében vándorlási veszteség jellemzett. Az 1000 főnél kisebb népességű településeken átlagosan 10 fő elvándorló jutott 1000 lakosra. Jellemző, hogy bár megtalálható hazánkban az a fiatal réteg, akik jövőjüket vidéken, a mezőgazdaságban, illetve egyéb vidéki gazdasági tevékenységben képzelik el, ennek feltételei nem minden esetben adóttak. Ebből kifolyólag inkább a **fiatalok vidéki térségekből történő elvándorlása** mutatható ki. Általánosságban elmondható, hogy a **vidéki térségekből történő elvándorlás főként az aprófalvakat, perifériákat és a keleti országrészt érinti súlyosabban.** Ennek oka a vidéki településeken, a fent említett perifériákon egyre komolyabban jelentkező foglalkoztatási és jövedelmi viszonyokkal magyarázható. Kedvező jelenség ugyanakkor, hogy vannak olyan (városi) fiatalok, akik jövőjüket vidéken, és a megélhetés lehetősége esetén a mezőgazdaságban, egyéb vidéki gazdasági tevékenységekben képzelik el.

4.3.8 A vidéki népesség egészségi állapota

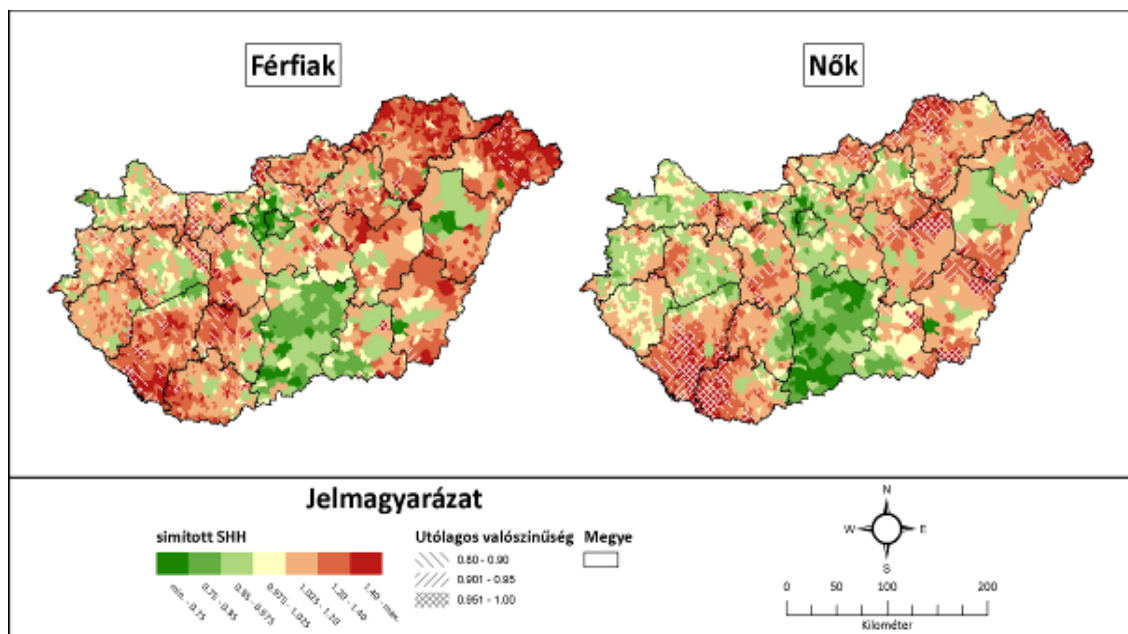
Az egészségi állapotot és annak meghatározó tényezőit tekintve **jelentős a területi, illetve társadalmi-gazdasági tényezők szerinti egyenlőtlenség hazánkban**. Az egészségi állapotban észlelhető egyenlőtlenségek a társadalmi-gazdasági fejlettség egyenlenségei mellett, az egészségügyi ellátás területileg eltérő színvonalával, elérhetőségével és a megelőzés hiányosságaival magyarázhatók.

Magyarországon a születéskor várható átlagos élettartam mutató 73,3 év, amely **lényegesen elmarad 30 OECD ország átlagától** (79,1 év). Magyarország ebben a rangsorban a 29. helyen áll. A 65 éves életkorban még várható élettartam nőknél 17,3 év, férfiaknál 13,4 év. Megyei szinten vizsgálva a 2006-2008-as időszakot, jelentős területi különbségek figyelhetők meg: a férfiak körében a legalacsonyabb érték Borsod-Abaúj-Zemplén megyében figyelhető meg (67,4 év), míg a legkedvezőbb Budapesten (71,5 év). Nők körében szintén Borsod-Abaúj-Zemplén megyében a legalacsonyabb a születéskor várható élettartam (76,5 év), míg a legkedvezőbb Győr-Moson-Sopron és Zala megyében (79 év) **(12. térkép)**.



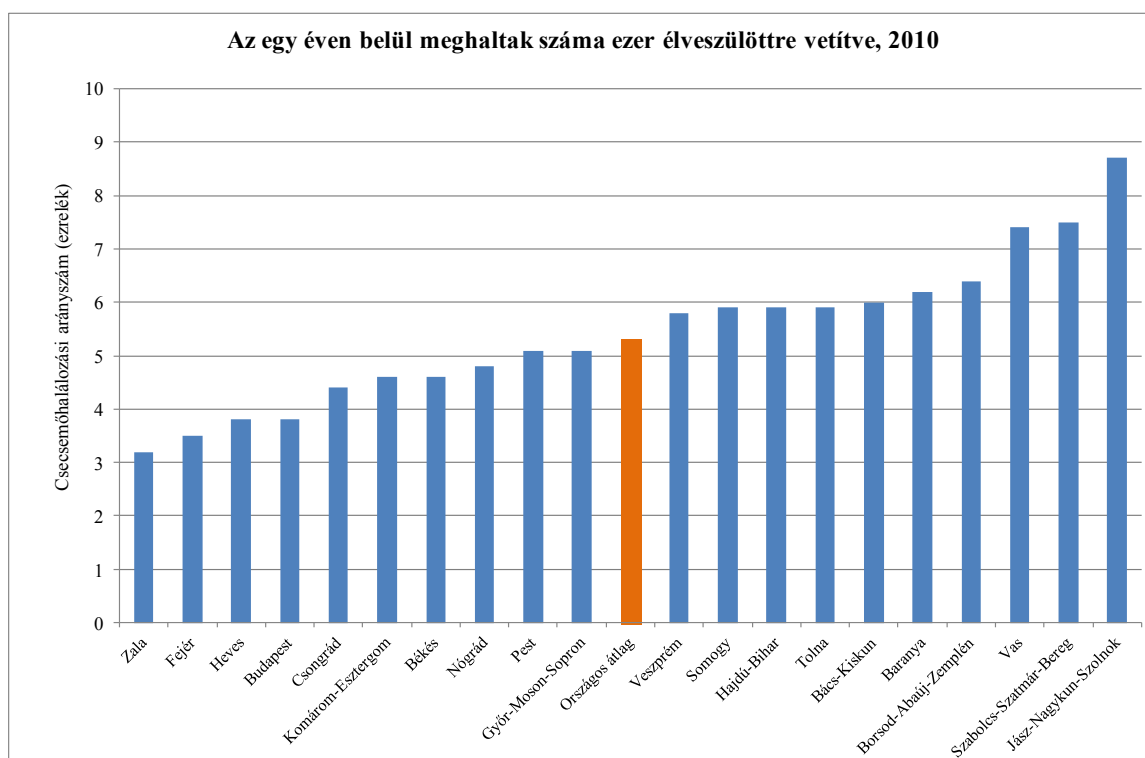
12. térkép: Születéskor várható átlagos élettartam (2006-2008. évek átlaga) (Adatforrás: KSH)

Annak ellenére, hogy Magyarországon az utóbbi majd egy évtizedben mintegy ötödével **csökkent az egészségügyi ellátáshoz köthető – elkerülhető – halálozás, e halálokok mégis jelentős mértékben járultak hozzá a hazai társadalmi veszteségekhez**. A legmagasabb halálozási kockázatot pedig hazánk északi, keleti, valamint a dél-nyugati részének településein lehetett megfigyelni **(13. térkép)**.



13. térkép: Az elkerülhető halálozás területi egyenlőtlenségei, 2004-2008. (Forrás: A magyar lakosság egészségügyi ellátáshoz köthető, elkerülhető halálozásának egyenlőtlenségei, 2004-2008. Magyar Epidemiológia 2010)

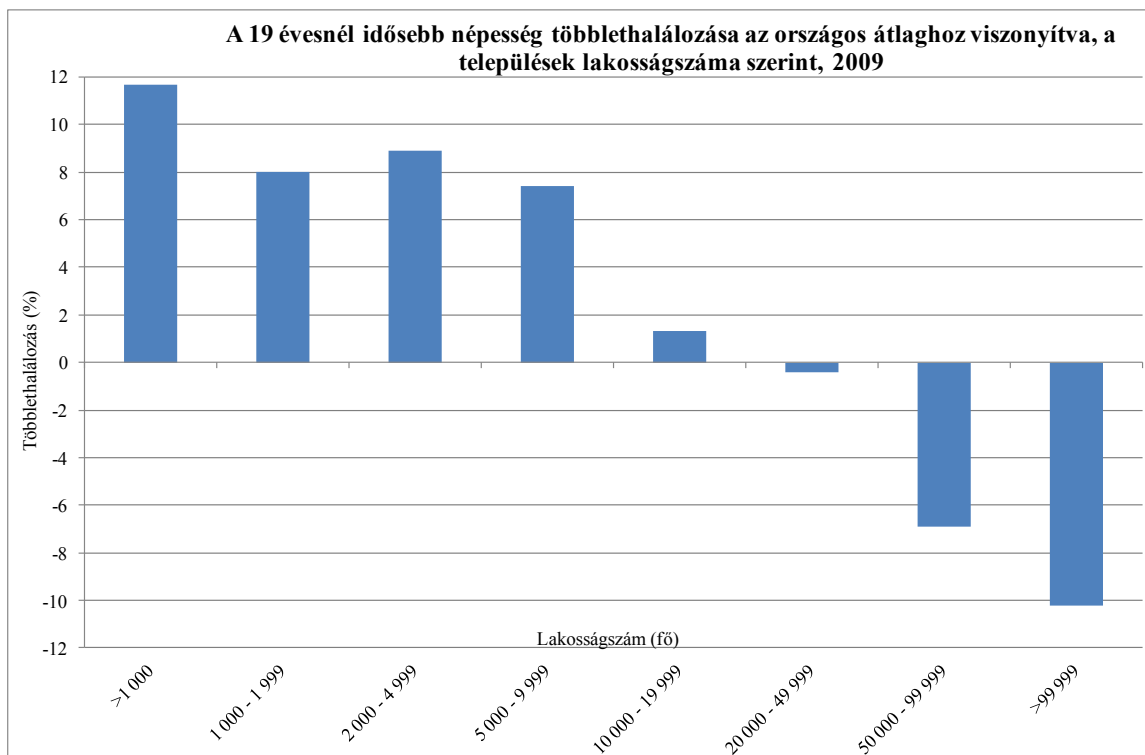
A területi különbségek a hazai **csecsemőhalálozásban** is kifejezettek, a legalacsonyabb és legmagasabb értékek között közel háromszoros a különbség (**4. ábra**).



4. ábra: Az egy éven belül meghaltak száma 1000 élveszülöttre vetítve, 2010. (Forrás: OGYI)

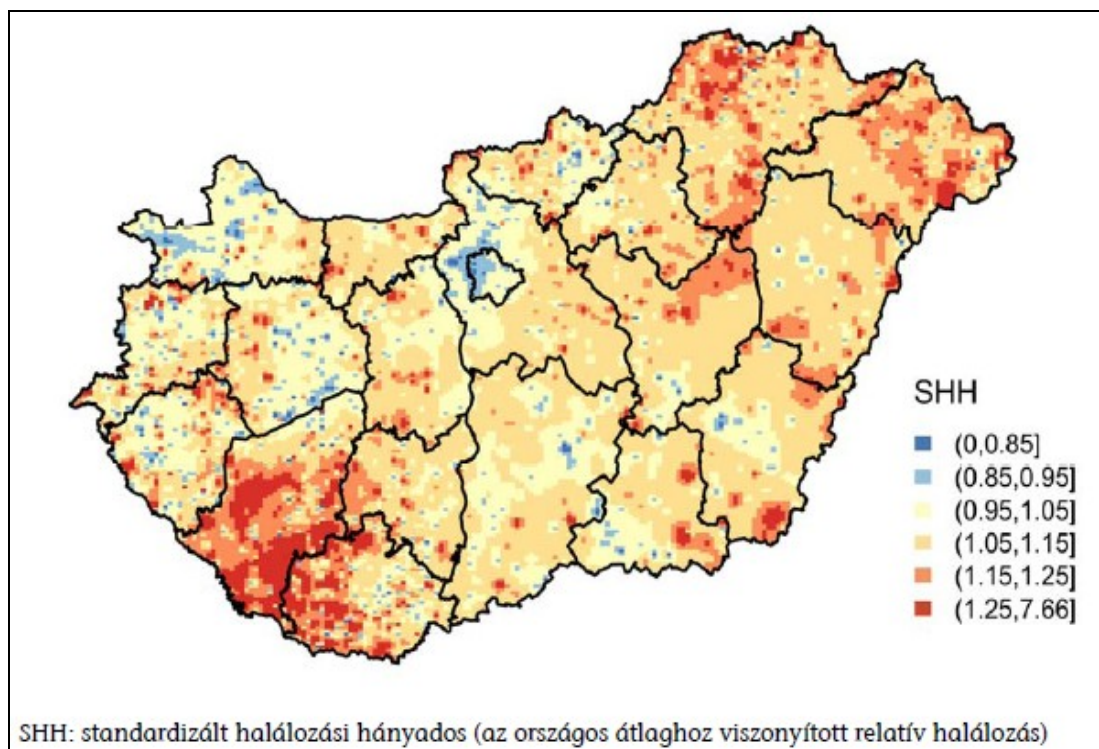
A háziorvosi ellátás működésének és pénzügyi feltételrendszerének ellenőrzéséről szóló Állami Számvevőszéki jelentés (a továbbiakban: ÁSZ jelentés) ellenőrzései során visszaigazolódtak azok a nemzetközi és hazai adatok, melyek szerint **az 1000 fő alatti népességszámú települések egészségmutatói és a születéskor várható élettartamok rosszabbak, mint az ennél nagyobb lakosú települések esetében**. Hazánkban a kistelepülések kárára a többlethalálozásban az országos átlaghoz viszonyított 12% többlet az okok vizsgálatát igényli még akkor is, ha a nemzetközi szakirodalom egyetért abban, hogy a lakosság egészségi állapotát a környezet és az életmód nagyobb arányban befolyásolja, mint az egészségügy helyzete. Az ÁSZ jelentés megállapította, hogy a

kis lakosságszámú, jellemzően vegyes praxis által ellátott településeken a lakosság megbetegedési és halálzási mutatói rosszabbak a városi lakosságénál. Ezt mutatja az **5. ábra**, amely a 19 évesnél idősebb lakosság országos átlaghoz viszonyított többlethalálózását mutatja be a települések lakosszáma szerinti összehasonlításban, ahol látható, hogy a relatív halálzási többlet a településnagysággal fordított arányban nő. A 20 ezer fő alatti lakosságszámú településeken a többlethalálózás aránya 1,5% és 12% között változik.



5. ábra: A 19 évesnél idősebb népesség többlethalálózása az országos átlaghoz viszonyítva a települések lakosszáma szerint (Forrás: OEP adatok alapján ÁSZ számítás)

Az ÁSZ jelentés szerint több vizsgálat kimutatta a **halandósági többlet túlnyomó része a 10 000 főnél kisebb településeken jelentkezik**. 2009-ben e településeken a halálzási többlet az országos átlaghoz viszonyítva 4633 haláleset volt. A halandóságban mutatkozó területi különbségek jelentősek Magyarországon. A **14. térképen** az országos átlaghoz viszonyított relatív halálzás (standardizált halálzási hányados) látható, településsenként kiszűrve a kor és a nemek eltérő megoszlásából származó torzítást. Az összhálázás tekintetében hátrányos helyzetű térségekben, a főbb halálokok közül különösen a keringési betegségek a krónikus májbetegség, májsugor, valamint a daganatos betegségek okozta halandósági többlet jelentős.

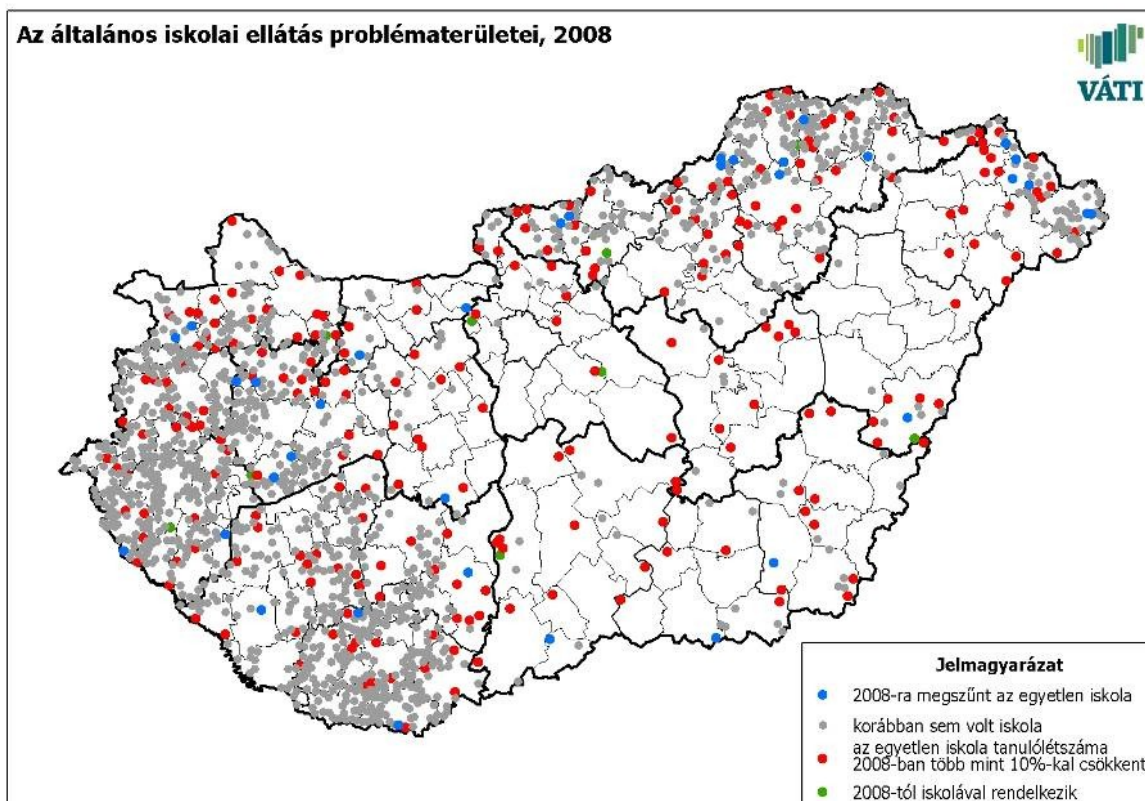


14. térkép: A 19 évesnél idősebb népesség összhálózásának területi egyenlőtlenségei Magyarországon 2005-2009. (Forrás: Állami Számvevőszék)

Fentiekén túl az ÁSZ jelentés megállapította, hogy az epidemiológiai adatokkal összehasonlítva az a kedvezőtlen kép rajzolódik ki, hogy **a magas halandósággal és krónikus betegségek gyakoribb előfordulásával bíró hátrányos térségekben a legmagasabb a betöltetlen háziiorvosi praxisok aránya.**

4.3.9 A vidéki települések működési és intézmény-fenntartási helyzete

A vidéki helyi önkormányzatok akut működési problémákkal küzdenek. Kötelező feladataikat, oktatási-nevelési, egészségügyi, szociális intézményeik fenntartását egyre nehezebben látják el. A kis- és aprófalvakat az **általános iskolai ellátás** megszűnése is elérte, illetve egyre inkább fenyegeti. A Dunántúl nyugati és déli részén, valamint északkeleten a szlovák és az ukrán határ mentén tömegesen vannak kis- és aprófalvak működő általános iskola nélkül. Összesen több mint 1200 faluban (az ország településeinek közel 40%-ában) nem működött nyolc osztályos általános iskola 2008-ban! E problémakör területi eloszlását szemlélteti a **15. térkép**. E tekintetben megoldást jelenthet, hogy a helyi önkormányzatok ellátásában lévő bizonyos feladatok és az azokhoz kapcsolódó intézmények 2013-tól az államhoz kerülnek (pl. az óvodák kivételével a köznevelési intézmények), javítva a fenntartás és a fejlesztés lehetőségét.



15. térkép: Az általános iskolai ellátás problématerületei, 2008 (Forrás: VÁTI)

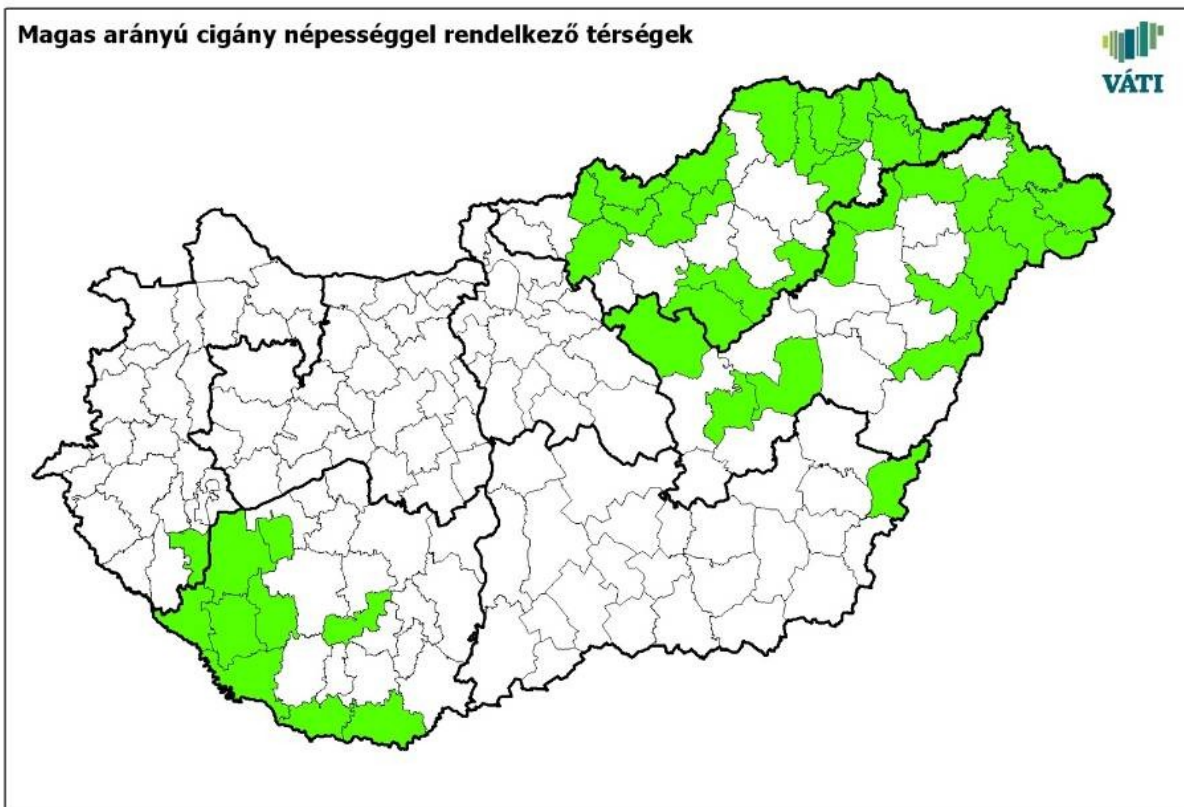
A **képzettség** vidéken jellemzően lényegesen alacsonyabb, mint a városokban. Az értelmiség lakóhelye jellemzően nem a falu – bár egyre több magasan képzett ember választja állandó lakóhelyéül –, a falvakból jellemzően hiányzik a helyi értelmiség. **Általánosságban elmondható, hogy csökken a képzés színvonala, nem elég rugalmas az oktatás és az iskolarendszerű képzés.** Számos **kisipari hiányszakma** alakult ki, mert ezek, valamint a **mezőgazdasági, élelmiszeripari szakmák presztízse alacsony**, emiatt nem vonzóak a gyerekek, fiatalok számára. Jelentős a lemaradás a társadalmi kirekesztődés veszélyeinek különösen kitett, speciális képzést igénylő fiatalok – köztük a romák és a fogyatékkal élők – beilleszkedését segítő oktatásban. A cigánygyerekek esetében már maga az általános iskolába járás, a lemorzsolódás is gondot okoz. Az oktatási rendszer nem képes a hátrányos helyzetű diákok esélyeinek növelésére. Az alacsonyabb iskolai végzettségű, szegényebb családok gyermekei öröklik a hátrányokat, s ismereteik a vidéki léthez tartozó munkák elvégzéséhez sincsenek meg.

Az egészségügyi és szociális ellátáshoz való hozzáférés szintén nagyon fontos területe a vidéki népesség számára. A falvak, tanyák szociális ellátásában kitüntetett szerepet töltenek be a falu- és tanyagondnoki szolgálatok.

A kistérségi együttműködések, az önkormányzati társulások rendkívül eltérő fejlettségi fokon állnak, nem minden esetben képesek hatékonyan működni, legtöbb esetben munkájuk nagy részében az életben maradásukért küzdenek, miközben nincs erejük fejlesztéseket véghezvinni, elérni.

4.3.10 A vidéki cigányság helyzete

A cigányság létszáma nő, miközben többségüknek **nincs munkája, lakhatási körülményeik rosszak**. A legutóbbi népszámlálás adatai alapján az ország 175 kistérsége közül 44-ben (az ország területének kb. egy-ötödén, leginkább az ország délnyugati és északkeleti részén) meghaladja a magát cigány etnikumhoz tartozónak vallók aránya az országos átlag (2,02%) kétszeresét (**16. térkép**).



16. térkép: Magas arányú cigány népességgel rendelkező térségek, 2008 (Forrás: VÁTI)

Ezen kistérségekben összesen 1,4 millió fő él. A munkanélküliségi ráta átlaga 2008-ban ezekben a kistérségekben elérte a 15%-ot (az országos átlag két és félszeresét), 8 kistérségben a 20%-ot is. A hátrányos társadalmi helyzet az egy főre jutó nettó jövedelem értékeiben is tükröződik: 2008-ban az országos átlagnak ez mindössze 71%-a, 470 ezer Ft volt. Az 1000 lakosra jutó rendszeres szociális segélyben részesülők évi átlagos száma 2008-ban e térségekben 62 fő volt, szinte pontosan háromszorosa az országos átlagnak (21 fő). Ezen térségek többnyire igen elmaradott infrastrukturális helyzetben is vannak, mind a közmű-ellátottság, mind a közlekedési, elérhetőségi jellemzők tekintetében.

Az egyre növekvő szegregáció következtében településrészek, egész települések, egyes esetekben már térségek (Ormánság, Cserehát, Bodroghöz) szakadnak le, válnak a vidék társadalmi-gazdasági periferiájává, ami a társadalmi konfliktusok jelentős növekedésével jár együtt.

Az elmúlt két évtizedben mintegy 150 milliárd forintot fordítottak roma programokra. **A programok a cigányság egészén az elvárt mértékben nem segítettek**, pedig e társadalmi réteg körül kialakult feszültség megoldása nemcsak szociális, de komoly nemzeti- és gazdaságpolitikai kérdés is. Az adott tájhoz alkalmazkodó munka, megélhetés biztosítása jelenthet a cigány közösségek számára előrelépést.

4.4. A szabályozás és az intézményrendszer értékelése

4.4.1 Támogatás- és adópolitika

Az agrár-, környezet- és vízügyet, valamint a vidékfejlesztési vonatkozású szakpolitikákat (pl. oktatás) széleskörű finanszírozási rendszer működteti, beleértve az uniós támogatásokat és a nemzeti forrásokat. Átfogóan kiemelhető, hogy a fejlesztési források esetében az összehangolás bár elvben megtörtént, a gyakorlatban érdemi szinergia, projekt oldalról **a források összekapcsolása csak nagyon nehezen valósítható meg**, a feltételek közel sem egységesek.

A pályázati rendszer nehezen áttekinthető, a projektek gyakran elhúzódnak. A szakmai szempontok érvényesítése nagyon változó, a vidékfejlesztés szempontjai csak kis mértékben és kis hatással jelennek meg. Az **agrártámogatások** esetében a gazdálkodók jelzései alapján a **támogatási rendszer bürokratikus**, az adminisztrációs teher nagy, az **eljárásrend rendkívül bonyolult**, a határozatok nehezen értelmezhetők túlzott

jogi szövegstílusuk miatt, az ellenőrzések gyakran nem ügyfélbarát módon zajlanak, a rendszerből teljesen hiányzik a **bizalom**. Ahol lehetséges, az eljárásrend egyszerűsítése és a bürokrácia csökkentése, a támogatási rendszer életszerű felépítése szükséges.

Az agrártámogatások környezetvédelmi, **környezeti kritériumai gazdálkodási kötelezettségeket** (feltételeket) és adminisztrációs többletterhet jelentenek a gazdálkodóknak. A KAP reform tervezet ennek további növekedését irányozza elő, miközben célként fogalmazza meg az adminisztráció csökkentését. Az európai uniós források a **környezetvédelmi szakterületeken** jelentős fejlesztések megvalósítását tették lehetővé, például a hulladékgazdálkodásban, az ivóvízminőség javításban, a szennyvízkezelésben, azonban a kötelezettségek teljesítéséhez további források szükségesek.

A **Víz Keretirányelv előírásai miatti korlátozások kompenzációjának lehetősége** az ÚMVP keretében jelenleg nem jelenik meg. A vízkészletek környezeti költségei megtérülésének érdekében a vízhasználók vízkészlet-járlékot fizetnek, amely alól a mezőgazdasági tevékenységek egy része jelenleg kivételt képez, valamint a járulék adóként kerül a költségvetésbe (és nem feltétlenül a vízkészletekkel történő gazdálkodásra, azok védelmére fordítódik). 2011. január 1-jétől megszűnt a víztársulati tagok társulati hozzájárulás befizetése, tehermentesítve a földtulajdonos/földhasználó gazdákat.

A környezet- és **természetvédelmi közcélokat (is) szolgáló gazdasági** tevékenységek, például az ilyen célú, jellegű mezőgazdaság jelenleg semmilyen adókedvezményt nem kap, pedig elsősorban ösztönzőkkel lehetne e célokat elérni, e célból kedvezményrendszer kidolgozás szükséges.

A **helyi kistermelők** számára a **helyi feldolgozást értékesítés** feltételei könnyebbek lettek, azonban számos további szabályozási akadály nehezíti még mindig ezt a területet, melynek fokozatos lebontása szükséges. E kistermelői réteg sorsán leginkább szabályozási könnyítésekkel lehet, például adómentességi határ, adókedvezmények, a családi gazdaság mérete, tevékenységi lehetősége nyújtson családi egzisztenciát, stb. Az élelmiszerpiacot a minőség érvényre jutása érdekében következetes hatósági ellenőrzéssel, a forgalmazási, adózási, támogatási és egyéb, a piacot befolyásoló tényezők kiegyenlítésével védeni kell, erősítve a tisztességes piaci magatartást, a hazai és a helyi termelők, feldolgozók helyzetbe hozását. Meg kell szüntetni a termelő kiszolgáltatottságát a kereskedelmi partnereknek.

Hiányoznak a környezet- és természetkímélő módon termelt élelmiszerek egyedi jelölő rendszerei, melyek elősegítik az egészséges élelmiszer termékek piacra jutását és értékesítését. Egyes térségekben jól működő helyi kezdeményezések vannak, melyek továbbfejlesztése mindenképpen indokolt.

4.4.2 A korábbi vidékfejlesztési gyakorlat értékelése, tapasztalatok

Az Új Magyarország Vidékfejlesztési Program (ÚMVP) támogatási elveiben alapvetően a SAPARD program és a 2004-2007 között érvényes Agrár- és Vidékfejlesztési Operatív Program (AVOP) gyakorlatára épült. ÚMVP keretben mintegy 5 milliárd euró, azaz közel 1 300 milliárd Ft-nak megfelelő támogatás áll rendelkezésre 2007-2013 között. A teljes ÚMVP-n belül eddig meghirdetett jogcímekre 2007-2010 között közel 155 ezer támogatási kérelem érkezett.

Az ÚMVP támogatásai eredményeként számos területen történt előrelépés, ugyanakkor a 2010-ben készített félidei értékelésének megállapításai szerint a programnak **összességében csekély hatása volt eddig a vidéki munkalehetőségek bővülésére, az élet- és környezetminőség javítására**. A megítélt támogatások nagy hányada kisszámú nagygazdasághoz került, melyek a pályázatokból a munkaerő létszám leépítését eredményező technológiai fejlesztéseket hajtottak végre. A családi gazdálkodók, fiatal gazdák megerősítése, a termékszerkezet átalakítása, a mikrovállalkozások támogatása, a falufejlesztés, agrár-környezetgazdálkodási célok megvalósítását támogató intézkedések a keretek allokálásánál háttérbe szorultak. A programnak a mezőgazdasági termékszerkezet átalakítására vonatkozó törekvése a gyakorlatban csak kis mértékben valósult meg. Hátrányt jelent, hogy az intézkedések lebonyolítása többnyire országos programok keretében történik, a **térségi különbségek kezelésére**, a térségi igények képviseletére és érvényesítésére csak korlátozottan van lehetőség. A fejlesztéssel kialakított **kapacitások kihasználása** sem mindig biztosított. A vidéki térségeket inkább szociális kényszerek és az alapvető infrastrukturális szükségletek, mintsem a vállalkozás-fejlesztés igénye vezérli.

A monitoring jelentés szerint a program **I. tengelye** esetében megnyitott intézkedések közötti forráselosztás és az egyes jogcímek követelményrendszere nem megfelelően reagált a magyar agrárium gondjaira. Az

állattenyésztés megerősítését szolgáló intézkedések esetében mérhető nagyfokú területi koncentráció szintén nem a hatékonyság irányába mutatott.

A **II. tengely** agrárkörnyezet-gazdálkodási intézkedései esetében a támogatások nagyobb részéhez nem a leginkább arra alkalmas területek jutottak. Az integrált szántóföldi termelést támogató jogcím túlzott dominanciája miatt más, a környezetkímélő gazdálkodás szempontjából nagyobb hatású intézkedések nem részesültek elegendő forrásban.

A **III. tengely** foglalkoztatás növelésre gyakorolt hatása a célokkal szemben meglehetősen kicsi volt. A mikrovállalkozások létrehozását és fejlesztését megcélzó intézkedésre benyújtott pályázatok elbírálási ideje – az újraértékelések miatt – a kezdeti években meglehetősen nagy volt. Ez az intézkedés elvárt hatékonyságát jelentősen rontotta.

A **IV. tengely (LEADER)** hatékony működését nehezíti a kidolgozásakor meghatározott bonyolult eljárásrend, melynek egyszerűsítése érdekében az elmúlt időszakban számos intézkedés történt. A térségek közötti együttműködések megvalósítása a félidei értékelés elvégzéséig nem kezdődött el, azonban látható, hogy a komplex térségfejlesztési projektek bírálata esetében magas a normatív szempontok aránya, valamint ezzel párhuzamosan alacsonyak a helyismerettel rendelkező helyi akciócsoportok szempontjainak érvényesülési lehetőségei.

A fenti jelentős problémákat egyrészt a jelenlegi ÚMVP megvalósítása során, másrészt a következő, 2014-2020-as időszak vidékfejlesztési tervezésekor meg kell oldani.

4.4.3 Intézményrendszer

A hatóságok és területi szervek működését számos esetben forráshiány és ebből adódóan kapacitásproblémák nehezítik. Az Új Magyarország Vidékfejlesztési Program félidei értékelése a **vidékfejlesztés intézményrendszerének** értékelésére is kitért. Az intézményrendszer funkcionális értékelése alapján megállapítható, hogy minden funkció működőképes ugyan, de egyes funkciók nem működnek elég hatékonyan. Ilyen pl. a monitoring adatgyűjtési és a folyamat közbeni értékelési tevékenység, amelyek szervezeti és szervezési háttérre kiépült, de a vizsgált időszakban háttérbe szorult.

A vidékfejlesztési program végrehajtásának hatékonyságát csökkenti a támogatási rendszer, az eljárásrendnek bonyolultsága és a bürokrácia. Az ehhez kapcsolódó **intézményi kapacitásmenedzsment problémák** (bár ezek terén volt javulás) és az elmúlt évek erőltetett menetű forráski helyezése miatt a kiírások átfutási idői az indokoltnál lényegesen hosszabbak voltak, továbbá nem jut erőforrás a szolgáltató szemlélet érvényesítésére, az ügyfél-tájékoztatásra, valamint az egyedi ügyfélproblémák kezelésére. A rendszer nem használja ki azokat az eszközöket, amelyek alkalmazásával az intézmények közötti együttműködés javítható lenne, pl. megfelelő képzés és felkészülési idő biztosítása új jogcímek esetén, a nyílt kommunikáció, az MVH iránymutatásainak a HACS-ok számára történő elérhetővé tétele, a kérelemkezeléssel kapcsolatos nyilvános „gyakran ismételt kérdések” felület működtetése, vegyes munkacsoportok létrehozása. Az Irányító Hatóság szerepének megítélésében kirajzolódott a felülről történő direkt irányítás, a szankcionálás, valamint az ezek miatt érezhető, a **hatóságnak kiszolgáltatott ügyfél viszony**, a partnerség helyett. A megvalósítás rendszere a központosított, normatív kontrolra épül, hiányzik belőle a megfelelő szintű partnerségi, bizalmi elv.

A LEADER-megközelítés az európai vidékfejlesztési politika alappillére, amely a jövőben nemcsak megmarad, hanem várhatóan erősödni fog. Ennek részeként 2008-ban 96 Helyi Akciócsoport alakult, területük az ország teljes vidéki területét lefedi. Számos olyan helyi akciócsoport működik, amely a projektgenerálás, a komplex programok lebonyolítása terén kiváló munkát végez. Ezekre a jövőben is építeni lehet és kell a vidékfejlesztésben.

Az összes szereplő információs és együttműködési hálózatba szervezése, tevékenységének összehangolása érdekében létrejött a Magyar Nemzeti Vidékfejlesztési Hálózat. A hatékony hálózati működés érdekében az elmúlt időszakban számos intézkedés történt, azonban még továbbiak meghozatala szükséges.

A **szakigazgatási és élelmiszerlánc-felügyeleti szervek** – beleértve az állat- és növényegészségügyi intézményeket – működését irányítási, forrás- és kapacitásproblémák nehezítik. Szükség van a falugazdász hálózat és a szaktanácsadói hálózatok működésének stabilizálására. Az Agrárkamarat úgy kell átalakítani, hogy a teljes élelmiszerláncot összefogja, megteremtse a kiegyensúlyozott tagi érdekérvényesítés lehetőségét. Az ágazati

és szakterületi szakmai szervezetek működését (pl. szakmai kamarák, terméktanácsok) forrás- és kapacitáshiányok nehezítik, a magas színvonalú szakmai munka érdekében tevékenységük, szerepük erősítése szükséges. Egyre több civil szervezet kapcsolódik be a vidékfejlesztés feladataiba, erősítésük, működésük segítése fontos vidékpolitikai érdek.

Az **állami tulajdonban lévő földterületek vagyonkezelői** (nemzeti park igazgatóságok, vízügyi igazgatóságok, állami tulajdonú erdészeti zrt-k) jelentős szerepet töltenek be a természeti értékmegőrzésben és a vidéki foglalkoztatottság növelésében. A hátrányos helyzetű térségekben sok esetben ezek a szervezetek a legmeghatározóbb munkaadók. Szerteágazó tevékenységi körük és feladataik (pl. ökoturizmus előremozdítása, közfoglalkoztatottak alkalmazása, fejlesztési programok lebonyolítása) következtében mind az adott térség gazdasági életének, mind a vidékfejlesztés lehetőségeinek fontos alappillérei.

A vidéki élet- és környezetminőség megfigyelésére kiterjedt monitoring rendszerek állnak rendelkezésre, amelyek működését, továbbfejlesztését finanszírozási problémák nehezítik. Az **információs rendszerek, a szakterületi adatbázisok** összekapcsolódása számos esetben hiányos. Az alkalmazott **monitoring tevékenység** terén – a begyűjtött monitoring adatok konzisztenciájának megteremtése, elemezhetőségének biztosítása érdekében – további jelentős fejlesztésekre van szükség.

4.4.4 Oktatás, képzés, kutatás

Az agrár, élelmiszer és környezetügyi szak-, valamint felsőoktatás is megerősítésre és megújításra szorul. A képzések számos esetben nem nyújtanak elég elméleti és gyakorlati ismeretet az agroökológiai **adottságoknak megfelelő művelés megismeréséhez, a kisüzemi léptékű gazdálkodás oktatása** alig jellemző. Úgyisint hiányzik a környezeti és fenntarthatósági ismeretek széles körű oktatása a felsőoktatás szinte minden területén. A hatósági feladatok hatékonyabb ellátása érdekében is számos területen a szakemberképzés továbbfejlesztése szükséges. A **szakemberek hiánya** már rövidtávon is veszélyezteti a megfelelő szintű feladatellátást.

Az agrár- és élelmiszeripari-, valamint vidékkutató-intézeti hálózat az elmúlt időszakban történt bezárások, tulajdonos váltások miatt megrendült, **az intézetek alapvető működési problémákkal küzdenek**. A hosszú távú tervezést és a szakmai döntések megalapozását elősegítő agrár- és **környezetkutatási források nagysága nem elégséges** és gyakran szétaprózódnak a gazdálkodó, illetve kutató szervezeteknél.

A szakirodalom, a tudományos könyvek megjelenésének elősegítése, s az erre épülő szakmai oktatás, illetve önképzés kizárólag piaci alapon nehezen finanszírozható. Ennek hiányában kis szerep jut a magyar hagyományoknak, éghajlatnak, adottságoknak megfelelő művelési, tenyésztési, termesztési gyakorlatról publikáló szakembereknek. Tendencia, hogy a magyar gazdálkodók külföldi szakirodalomból tájékozódnak, ami a termelési hagyományainktól, adottságainktól gyökeresen eltérő külföldi tapasztalatok túlzott elterjedését is magában hordozza.

A tudatos fogyasztói társadalom kiépítéséhez elengedhetetlen az egészséges táplálkozással kapcsolatos ismeretek oktatása, mely jelenleg nem kellő hangsúllyal van jelen a nevelési-oktatási intézmények pedagógiai programjában.

Pozitívként megemlítendő, hogy a környezeti nevelésnek, szemléletformálásnak jól működő, egyre bővülő hálózatai jöttek létre az utóbbi évtizedben, melyek magukba foglalnak egymással együttműködő oktatási-nevelési intézményeket, civil és szakmai szervezeteket, önkormányzati, közigazgatási szervezeteket, szakmai műhelyeket, és környezeti nevelési oktatóközpontokat, erdei óvoda, iskola program helyszínéül szolgáló színtereket. A helyi közösségekbe ágyazottan működő oktatási-nevelési intézmények, civil szervezetek, oktatóközpontok és erdei óvoda, iskola program helyszínéül szolgáló színterek a vidéki térségek fel-emelésének fontos központjai lehetnek, melyek a saját és közeli települések és tágabb környezetük lakosságát is képesek aktivizálni, szemléletüket környezettudatosabb irányba terelni. A környezeti nevelési együttműködések és programok ezáltal kiemelt szerepet tölthetnek be a fenntarthatóságra nevelésben, és a stratégia szemléletformálási és oktatási céljainak megvalósításában.

Az eredeti helyszíneken (épített örökség) való kulturális alapú oktatás, a látogatók interaktív bekapcsolása, a művelődéstörténeti hagyományok felelevenítése kulcsszerepet játszik az identitás erősítésében, a történelmi múlt megismerésében, a történelmi, művelődéstörténeti, építészeti, művészeti ismeretek és a vizuá-

lis kultúra erősítésében, így a kreativitás fejlesztésében. Fontos a történeti szakmák újra oktatása, elsajátítása.

4.5. Erősségek, gyengeségek, lehetőségek és veszélyek (SWOT) elemzése

A SWOT elemzés alapvető célja a vidékfejlesztési stratégiában, hogy röviden feltárja a mezőgazdaság, a vidékfejlesztés és a környezetvédelem jellegzetes helyzetét, fény derüljön azokra a jellemzőkre, melyek erősségnek, vagy potenciális lehetőségnek tekinthetők, illetve azokra, amelyek hiányoznak, vagy nem kielégítően alakulnak, esetleg kifejezetten kockázatként jelentkeznek.

Erősségek	Gyengeségek
- kedvező agroökológiai adottságok - jó minőségű és változatos talajtakaró - nagy hagyományokra visszatekintő, magas szintű vízgazdálkodási gyakorlat - kiemelkedő jelentőségű felszín alatti vízkészletek - gazdag termálvíz-készletek - kedvező levegőminőség - nemzetközi összehasonlításban kiemelkedő értéket képviselő természeti értékek - egyedi pannon biogeográfiai régió - sokszínű tájak - agrártermelési hagyományok - rendelkezésre álló jó minőségű biológiai alapok - őshonos fajták jelenléte, tájfajták sokszínűsége - gyenge, de még létező gazdaközösségek - pozitív külkereskedelmi egyenleggel rendelkező mezőgazdaság - hagyományos nemzeti élelmiszerek és konyha, speciális íz világ - nemzetközileg is jelentős (az országot egyenletesen lefedő) vidéki természeti, kulturális (szellemi és épített), valamint építészeti örökség, épített környezet, amelynek a nemzetközi gyakorlatot tükröző helyreállítása, hasznosítása sok esetben az egyetlen kitörési pontot jelenti - az épített örökségi célpontok egyben helyszínei vagy kiegészítői a szellemi és tárgyi örökségnek, kulturális tradícióknak is, amelyek együttesen teszik értékké a kulturális örökséget, és forrásai a kulturális sokszínűségnek, egyben az identitástudatot is erősítik - világörökség helyszínek és a bennük rejlő lehetőségek - hasznosításra váró, kiemelkedő ipari- és agrár-épített örökség - kiemelkedő népművészeti és kismesterségi hagyományok - javuló környezeti infrastruktúra (pl. hulladékgazdálkodás, szennyvízkezelés) - széles nemzetközi kapcsolatokkal rendelkező kutatói háttér - ma még működő szakmai közép- és felsőfokú oktatási intézmények	- csökken a talajok szervesanyag-készlete - csökkenő biológiai sokféleség - vizek szervesanyag és tápanyag terhelése, túlhasználata, ellenőrzés gyengülése, engedély nélküli tevékenységek növekedése - a korszerűsítés hiánya a vízkár-elhárítási eszközrendszerben - csökken a szabad (beépítetlen) földterület - környezet és természetvédelmi szemlélet hiányosságai, környezettudatosság hiánya - az ökológiai adottságokat figyelmen kívül hagyó gazdálkodás - a termelési szerkezet a nagyüzemi kultúrák és a tömegtermelés irányába tolódott el - növénytermesztés és állattenyésztés közti egyensúly megbomlott - az alapanyagtermelés és a feldolgozás közötti egyensúly megbomlott - csökken a mezőgazdaság élőlátás-igénye, népességeltartó képessége - alacsony fokú a diverzifikáció - hiányzik az üzemszabályozás - az élelmiszeripar szereplői közötti horizontális és vertikális együttműködések hiánya az egész ágazat versenyképességét rontja, hiányzik a termelők és felvásárlók közötti kiegyensúlyozott kapcsolat, gyenge szerződéses fegyver - rossz vidéki vagyonbiztonság - magas a mezőgazdaság külső tényezőknek való kiszolgáltatottsága - egyre kisebb az exportált agrár- és élelmiszeripari termékek hozzáadott értéke, az élelmiszeripar versenyképessége gyenge - a hazai élelmiszeripar belföldi értékesítése lecsökkent - alacsony szintű helyi termelés, feldolgozás és értékesítés - a vidéki népesség elöregedése, elvándorlása - a vidék és a város korábbi szoros kapcsolatának átalakulása - magas vidéki munkanélküliség - alacsony fokú helyi aktivitás

Erősségek	Gyengeségek
- helyenként jó infrastruktúrával rendelkező és a vidékfejlesztés iránt elkötelezett helyi vidékfejlesztési közösségek megléte - növekvő erdősültség	- akut működési problémákkal küzdő helyi önkormányzatok - vidéki települések infrastrukturális hátránya - a magyarországi épített örökségállomány helyzete, állapota, tudományos igényű helyreállításainak hiánya, a nagyközönségnek való bemutatást jelenleg képviselő állomány csekély aránya elmarad az európai, illetve a nemzetközi átlagtól; Magyarország nem használja ki a kulturális örökségben rejlő erőforrásokat - a tulajdonosoknak, fenntartóknak nincs elég bevételük, hogy az épített örökséget, kulturális értékeket megóvják, értékeit kibontakoztathassák, erőforrásként használják - nincs meg a művelődéstörténetileg hitelesen helyreállított és szellemi tartalmakkal megtöltött (így turisztikai vonzerőt is biztosító) örökséghelyszínek azon kritikus tömege (és azok láncokba kötése), amely fenntarthatóvá teheti azokat - hatóságoknál, területi szerveknél és intézményeknél jelentkező forráshiány - a fejlesztéspolitikai és szakmai rendszerek nem megfelelő összehangolása

Lehetőségek	Veszélyek
- KAP reform iránya kedvező feltételeket teremthet a stratégia megvalósításához - a stratégia megvalósításához felhasználható uniós agrár- és vidékfejlesztési források - az uniós kohéziós és regionális politika vidékfejlesztési politikával való összehangolása segítheti a vidékfejlesztési célok megvalósítását - a növekvő globális élelmiszerszükséglet kedvező piaci feltételeket teremt a magyar élelmiszertermékek számára - a vidéki környezet minősége, önellátási és megélhetési potenciálja lehetőséget nyújt az egészséges életre, az autonóm és fenntartható életmódra - termőterületek kivonásának korlátozása - barnamezős politika fejlesztése az OKKP tapasztalatainak felhasználásával. - egyre több magasan képzett ember választja állandó lakóhelyéül a vidéki településeket - vannak fiatalok, akik a vidéki életet és a gazdálkodást választják - egyre jelentősebb fogyasztói igény a GMO-mentes mezőgazdasági termékekre - az ország GMO mentessége fontos piaci verseny-	- éghajlati szélsőségek növekedése - az infrastruktúra és a beruházások növekvő területigényei, a termőföldek végleges mezőgazdasági művelés alóli kivonása - a takarékos és hatékony erőforrás használat szempontjainak mellőzése - a társadalmi és térbeli egyenlőtlenségek növekedése - a támogatási rendszer piactorzító, egyenlőtlenségeket erősítő negatív hatásai - a támogatási rendszer növekvő adminisztrációja - kiszámíthatatlanul változó energiaárak - fokozódó importnyomás az élelmiszer- és energiaellátásban - szürke- és feketegazdaság nagy súlya - a WTO-tárgyalások kedvezőtlen alakulása - hatástalan piacvédelem, nem megfelelő fogyasztóvédelem - csökkenő fizetőképes kereslet - élelmiszerbiztonsági kockázatok erősödése - energiacélú felhasználási igény növekedése a növénytermesztés és a biomassa vonatko-

előnyt jelent • a GMO mentességben Ausztria és Horvátország is partnerünk • csatlakoztunk a GMO-mentes Alpok-Adria kezdeményezéshez • növekvő társadalmi igény a jó minőségű hazai termékek, illetve a biotermékek iránt • a környezeti tudás, az információk iránti igény, a környezettudatosság társadalmi szinten való erősödése • a stratégiában megfogalmazott legfontosabb célok (szociális gazdaság, helyi termékek, helyi piac, közösség által támogatott mezőgazdaság stb.) esetében egyre erősödő európai és globális igény	zásában • a magyar határnak csaknem 50 %-án (Szlovákia, Románia) nem tiltott egyes GMO-fajták termesztése • Magyarország és a Kárpát-medence GMO mentességének elvesztése
--	---

8. táblázat: SWOT elemzés

5. A VIDÉKSTRATÉGIA JÖVŐKÉPE

Jövőképünk megrajzolása vidéki térségeink értékeiből, igen gazdag, évezredes **gazdálkodási hagyományainkból és abból** – a „*Vidéki Térségek Európai Kartája*” által 1996-ban megfogalmazott – **alapelvből indul ki, hogy: „Város és vidéke közös sorson osztoznak, a vidék gerince pedig a mezőgazdaság.”** A mezőgazdaságnak azonban nem minden formája és rendszere képes a vidék megerősítésére, népességmegtartó képességének növelésére, természeti értékeinek megőrzésére és a természeti erőforrások fenntartható hasznosítására. **A Kárpát-medence adottságai, környezeti feltételei, valamint a magyarság több mint ezeréves, itt felhalmozott tudása és összegyűjtött, kiválógatott mezőgazdasági génkészletei, kiváló minőséget adó helyi fajtái a mai – zömében iparszerű, tömegtermelő – mezőgazdálkodásnál sokkal jobb lehetőségeket kínálnak.**

Magyarország szándékaink szerint tehát olyan ország lesz, ahol az európai többfunkciós, jó minőségű termékeket előállító mezőgazdaság, a környezet- és tájgazdálkodás válik általánossá. Ez a mezőgazdaság úgy állít elő értékes, szennyezőanyag-mentes, egészséges és biztonságos élelmiszereket, valamint a helyi adottságok függvényében megújuló energiát és egyéb nyersanyagokat, hogy közben védi talajainkat, ivóvízbázisainkat, az élővilágot, a tájat és benne az embert, közösségeit és kultúráját. Mint életképes, korszerű gazdálkodás, amelyhez magas hozzáadott érték-előállítás társul, egyúttal munkát, megélhetést és elfogadható jövedelmet is biztosít a lehető legtöbb ember számára. Ehhez elengedhetetlenül fontos az ökogazdálkodásba vont területek folyamatos növelése.

E minőségi és **jövedelmező, életképes mezőgazdálkodás és az arra épülő – exportot is biztosító – élelmiszertermelés** a magyar vidék gazdasági fejlődésének, a vidéki foglalkoztatás növelésének a záloga. Ebben **minden vállalkozásnak – legyen az kis-, közepes- vagy nagyüzem – megvan a maga helye és szerepe.** A jövedelmező gazdálkodás a beszerzési, hitelezési és értékesítési **összefogás** erősítését, a termelés és feldolgozás vertikális integrációját, a koncentrált élelmiszerkereskedelemmel szembeni egységes fellépést kívánja. A gazdálkodók közös beszerző és értékesítő szervezetei jelentenek garanciát arra, hogy a koncentrált termelőeszköz kereskedelemmel és értékesítési csatornákkal szemben erősíthessék alkupozícióikat.

E gazdálkodás **elsődleges célja** a hazai és kiviteli célú **élelmiszertermelés**, illetve a **takarmánytermesztés** biztosítása, megteremtve ezzel a biztonságos **hazai élelmiszerellátást**. A biztonságos élelmiszerellátást, a magas hozzáadott értékű feldolgozóipart, a vidéki foglalkoztatást egyaránt a változatos termékszerkezetű mezőgazdaság biztosítja. **Ezt nem veszélyeztethetik az energiapolitikai célkitűzések és vállalások.** Az energiamérleget vizsgálva sem célszerű az energiacélú növénytermesztésre történő túlzott átállás. Helyette az egyes melléktermékekre, hulladékokra, erdei és egyéb biomasszára alapuló, helyi energiatermelés rendszereit szükséges támogatni.

Ez a mindenütt – gyengébb termelési adottságú, ám környezeti, természeti szempontból általában annál értékesebb területeinken is – **jelen lévő („területfedő”), a tájak eltérő természeti adottságaihoz és gazdálkodási tradícióihoz alkalmazkodó, életképes mezőgazdaság az egyéni/családi kis- és középbirtokok meghatározó szerepére épül.** Ez biztosítja a tulajdonosi szemléletből fakadó „*jó gazda gondosságát*”, az egymást követő generációk közti felelős viszonyt, valamint azokat a foglalkoztatási, minőségi termelési, élelmészeti és környezeti teljesítményeket, amelyek az egész társadalom számára és a vidék hosszú távú megmaradása szempontjából egyaránt létfontosságúak. Ez a ma még 200 ezres regisztrált – élethivatásszerűen mezőgazdasági tevékenységből élő – magángazdálkodói kör, továbbá a mintegy 400 ezres félig önellátó, részfoglalkozású, részben a mezőgazdaságból és az erdőgazdálkodásból jövedelemhez jutó gazdálkodói kör adja az agrárfejlesztés fő célcsoportjait.

Ha csupán a foglalkoztatási, munkahely-teremtési képességét vizsgáljuk, már ez alapján is világossá válik az egyéni/családi gazdálkodás vitathatatlan előnye. Az egyéni gazdaságok – az un. „nem fizetett” önfoglalkoztatás, részfoglalkoztatás és a kiegészítő időszaki bér munka teljes munkaidős foglalkoztatásra átszámított, azonos területre vetített – lényegesen nagyobb (mintegy négyszeres) foglalkoztatási kapacitása azt jelzi, hogy egyedül **az egyéni/családi gazdálkodás általánossá tételével is a mezőgazdasági alaptevékenységben jelentősen növelhető lenne a foglalkoztatás, a munkaerő-felhasználás.** Ráadásul e kisebb mozaikokból építkező, rugalmasabb és színesebb gazdaságszerkezethez **lényegesen többféle tevékenység** – helyi kézművesség, feldolgozás, értékesítés, vendéglátás, vidéki (falusi, tanyasi, öko- és egészség-) turizmus stb. – **társítható, ami tovább növelheti e vidék munkahelyteremtő kapacitását.** A válságkezelésben megmutat-

kozó különbségek is szembetűnők, hiszen amíg a nagyobb társaságok termelés-csökkentéssel, leépítéssel, addig az egyéni/családi vállalkozások a termelés szerkezetének gazdagításával, a feldolgozottság növelésével, közvetlen értékesítéssel reagálnak.

E kisebb mozaikokból, családi gazdaságokból építkező gazdaságszerkezetben a gazdák a piaci versenyben való helytállás érdekében – a köz által is támogatott – **önkéntes beszerzési, tárolási, feldolgozási és/vagy értékesítési társulásokot, szövetkezőket hoznak létre**, így szerevezve meg a termeléstől az értékesítésig tartó teljes vertikum nyereségét, megosztva azon a fogyasztókkal.

A **szuverén, erős, a jövőben bízó**, létében nem fenyegetett, tényleges döntési helyzetben lévő (és döntéseiért maga is felelősséget vállaló) **gazdatársadalom és vidéki polgárság** létrejöttének alapját a vidék és a város, a termelő és a fogyasztó közti szolidaritáson, az egymásra utaltság felismerésén nyugvó, **„új társadalmi szerződés”** adja. A leírt agrármodellre, valamint ezen erős gazdatársadalomra és vidéki polgárságra támaszkodva megvalósul a vidékpolitika fő célja: **a vidéki térségekben, falvakban és kisvárosokban a hagyományokra épülő polgári életvitel meghonosodása, életképes vidék létrehozása**. Mindehhez a gazdák, a települések, kistérségek kidolgozzák önálló koncepciójukat és stratégiájukat a kibontakozáshoz, a talpon maradáshoz. Az állam szaktanácsadással, „inkubátorház” jellegű segítséggel támogatja e folyamatot.

Megerősödnek a nemzeti együttműködés rendszerének legfontosabb tartópillérei: a haza, a helyi közösségi értékek, a család és az erkölcsi normák, a hit, továbbá a hagyományok tisztelete, megbecsülése, a szolidaritás és a gyengék felkarolása, a környezet, a teremtett világ iránti felelősség, valamint a magán-(családi, egyéni) tulajdonra épülő gazdaság. A közösségek kulturális, szakmai felkészültségének feloldását a partnerség és a szolidaritás, a kutatás-fejlesztés és innováció eszközei segítik.

A vidéki polgárság megerősödését a **több lábon álló, sokszínű vidéki gazdaság** is szavatolja. A tájak jó állapota és a kor színvonalának megfelelő infrastruktúra **a vidéket vonzó lakhellyé és turisztikai célponttá teszi**. A változatos vidéki gazdaság kiterjed a nem mezőgazdasági – de alapvetően a termőföldre, a mezőgazdasághoz kapcsolódó – tevékenységekre, az ezekre irányuló **mikro-, kis- és középvállalkozásokra**.

A **termelői-fogyasztói közösségek, „Hangya típusú”** térségi szövetkezetek, valamint a **helyi és regionális termékek és piacok**, továbbá a helyi pénzek is hozzájárulnak a **térségek gazdasági autonómiájának növekedéséhez és a munka hasznának helyben tartásához, az önfoglalkoztatás és az önellátás mértékének növeléséhez**. Ez az ország külső kiszolgáltatottságának jelenlegi mértékét is csökkenti. A megerősödő családok, önálló gazdasági egységek, **erős civil szféra és helyi közösségek**, autonóm kistérségek és azok együttműködése, **a kis egységek hálózata** adja a nemzeti együttműködés rendszere, a „nép-párti” jövő erejét, a nemzetegyesítő Kárpát-medencei ökológiai, társadalmi és gazdasági tér megvalósításának lehetőségét.

Természetessé válik **az ellátás, az alapvető szolgáltatások** (igazgatási szolgáltatások, egészségügyi ellátórendszer, posta, helyi közlekedés, stb.) **megléte, elérhetősége, fenntartása és fejlesztése**, továbbá megőrzése, féltő **gondozása mindannak** (a templomnak, az iskolának, a helyi kultúra és közösségi együttlét intézményeinek), **ami meghatározza a helyi társadalom**, a falusi és kisvárosi közösségek **identitását**. Az életminőség javításának mindennapos eszközévé válik továbbá a **falumegújítás és –fejlesztés**, valamint **a természeti és kulturális örökség védelme**. Mindez azonos életésélyeket, de más jellegeket biztosít városban és vidéken, ezzel **a választás** – kényszerűtől mentes – **tényleges lehetőségét** kínálva a haza valamennyi polgára, a nemzet valamennyi tagja számára. A kulturális örökség érték alapú helyreállítása, nagyközönségnek való bemutatása, bekapcsolása a turizmus rendszerébe egyre inkább az egyetlen kitörési pont lehet az ipar és a mezőgazdaság eltűnése miatt szegénységbe sodródó települések, régiók számára.

6. STRATÉGIAI ALAPELVEK ÉS CÉLKITŰZÉSEK

6.1. Alapelvek

6.1.1 Az állam közösségi és környezeti érdekeket érvényesítő szerepvállalása, átláthatóság

A stratégia megvalósítása a közjó szolgálatában álló, méltányos, a közösségi és környezeti érdekek szerint beavatkozó, azaz az társadalmi, gazdasági és ökológiai érdekeket összehangoló **piacgazdasági modellt követő erős államot feltételez**. Ennek jegyében megfogalmazódó értékközpontú a természeti és épített környezetet a közösségi, kulturális értékeket megbecsülő, fenntartó, építő vidékpolitikai szemléletre van szükség, melyben a gazdaságfejlesztést a társadalmi és ökológiai kérdések egészével együttesen kezeljük. Az erős állam felelős és következetes: érvényesíti a – családtól a nemzetig terjedő – **helyi közösségek érdekeit**, továbbá a **környezethasználat helyes módját** (elővigyázatosság, megelőzés), a felelősség vállalását (szennyező fizet), a közérdekből fakadóan az **átláthatóságot és a tisztaságot** a támogatási rendszer működésében (tájékoztatás, nyilvánosság) és a gazdaságban (fehér gazdaság). A vidéki térségek fejlesztéséhez, a kistelepülések megmaradásához, **intézményeik, ellátásuk biztosításához, gazdasági alapjaik megerősítéséhez** nélkülözhetetlen az állam szerepvállalása.

6.1.2 Közösségi hasznosulás, méltányos elosztás

A vidék- és agrárpolitikai beavatkozásoknak, különösen a támogatáspolitikai eszközök, a **közpénzek felhasználásának közösségi érdeket** kell szolgálniuk, **közösségi hasznokat** kell eredményezniük. A támogatás-maximalizálás önmagában nem cél, állandó és jelentős külső támogatásokra nem lehet fenntartható jövőt alapozni. A támogatások közjó szempontú hatásvizsgálatára sokkal nagyobb hangsúlyt kell fektetni. Fontos továbbá, hogy a támogatásokhoz az érintett célcsoport **széles köre** jusson hozzá, hogy ilyen értelemben is társadalmi hasznot eredményezzen egy-egy vállalkozás kiemelt támogatása helyett. Nemcsak egy-egy vállalkozás versenyképességét, hanem a település, a térség versenyképességét kell szem előtt tartani. A támogatásokat átláthatóan, a jogszabályoknak megfelelő lehető legkisebb **adminisztrációval**, egyszerűen kell célba juttatni.

A **közpénzekkel támogatott versenyképességet** a közösségi hasznok, eredmények tükrében kell értelmezni. Ehhez megfelelő fogalmi keretet ad az Európai Unió, amely a KAP reform során az **életképes mezőgazdaságot** helyezi középpontba, amely természetesen magában foglalja, jelenti a versenyképességet is. A stratégia alapján biztosított pénzügyi és egyéb eszközöknek ezért egyaránt kell szolgálniuk a magyarországi agrár- és élelmiszer-gazdaság versenyképességi tényezőinek megerősítését és az ezek révén elérhető közösségi célokat.

A magyarországi agrár- és élelmiszer-gazdaság versenyképességi tényezői:

- a versenyképességhez szükséges természeti erőforrások, kiemelten a talaj és a vízbázisok mennyisége, állapota;
- az agrártermelés biológiai alapjai;
- az agrár- és élelmiszer-gazdaság, vidékfejlesztés emberi tényezői (szaktudás, szemlélet, innovativitás, együttműködési készség);
- korszerű technológia;
- magas hozzáadott érték;
- sokszínű, alkalmazkodóképességgel rendelkező termelési szerkezet;
- hálózatos együttműködés, piacra jutást biztosító szövetkezeti rendszer;
- a helyi gazdaságba ágyazott működés.

A vidék- és agrárpolitikai beavatkozásokkal elérhető közösségi célok:

- vidéki életminőség javítása;
- vidéki foglalkoztatás biztosítása;
- a megélhetés biztonságának növelése;
- egészséges és elegendő élelmiszerek előállítása;
- a vidéki helyi közösségek megerősítése;

- a vidéki kulturális örökség megőrzése, továbbá, mint gazdasági és társadalmi erőforrás fenntartható fejlesztése, értékeinek kibontakoztatása, nagyközönség számára való hozzáférhetővé tétele;
- a természeti erőforrások mennyiségi és minőségi védelme és fenntartható használata.

6.1.3 Rendszerszemléletű megközelítés

A vidék fejlődésének egyik legnagyobb gátja, hogy a fejlődést biztosító, befolyásoló **szakterületek és szakpolitikák** egymással nemcsak, hogy nem kellően **összehangoltan**, de gyakran ellentétes célokat megfogalmazva működnek. Ezért mind nagyobb teret kell kapnia a teljességre törekvő megközelítésnek (összefüggések vizsgálata, hatásfolyamatok feltárása), a rövid, közép és hosszú távú szempontok egyidejű figyelembe vételének. A vidékstratégia végrehajtásának kulcsfeltétele a **támogatási rendszerek összehangolása**, az a **szakpolitikai**, ágazati álláspontok és a megoldások egy irányba mutató **közelítése**. Ennek egyik kulcsterülete a **fenntarthatóság**, tájaink terhelhetősége és az ökoszisztémák regenerációs képessége figyelembe vétele, a környezetterhelés és – szennyezés visszaszorítása, a természeti erőforrások bölcs hasznosítása. Másik kulcsterület a **területiség, mint átfogó rendező elv** figyelembe vétele, a fenntartható térhasználat és az egymást kedvező irányban erősítő területi folyamatok és hatások elősegítése, az egyes térségek környezeti, társadalmi és gazdasági adottságaihoz illeszkedő beavatkozások kialakítása. A rendszerszemlélet a fenntarthatósággal összefüggésben megköveteli a tevékenységek valamennyi várható hatásának megismerését és mérlegelését, beleértve a helyi, a regionális, nemzeti és a globális összefüggéseket.

6.1.4 A helyi gazdaságra és a hálózati jellegű együttműködésekre építkezés

A **helyi gazdaság és társadalom megerősítése** és azzal összefüggésben a **hálózati gazdaság kialakítása** a vázolt jövőkép elérésének kulcskérdése. A helyi adottságokat, erőforrásokat a helyi közösség által ellenőrzött módon, a helyi közösség javát szolgálva hasznosító, kis léptékű, nagy központok nélküli hálózati gazdaság csökkenti a társadalom kiszolgáltatottságát, működésének, élelmezésének – raktározási, hűtési, szállítási, kereskedelmi, hirdetési („*tranzakció*”) – költségeit. Azzal, hogy közel hozza a termelőt a fogyasztóhoz, növeli a közösség élelmezési és élelmiszerbiztonságát, jelentősen csökkenti az energia-, a csomagolóanyag- és az adalék-anyag felhasználást, ezzel védi a környezetet. A globalizáció kiegyensúlyozására a kis területi egységek gazdasági önszerveződése, önrendelkezése és együttműködése, ennek feltételeként a helyi közösségek újjászerveződése jelentheti a járható utat.

6.1.5 Helyi közösségi részvétel, együttműködés

A kormányzati vidékpolitikai célkitűzések megvalósítása nagyrészt a helyi szereplőkön múlik, ezért kiemelten fontos a helyi társadalom „felrázása”, bekapcsolása a vidéki települések, térségek jövőjének megtervezésébe, alakításába. Együttműködésre, partnerségre van szükség, amelynek keretében az állam, az önkormányzatok és a helyi lakosság, a tudomány és a gazdaság szereplői, a város és a vidék közösen, a kölcsönös érdekeltség és együtt-tal a szolidaritás talaján segíti elő a vidék fejlesztését. Mindez a szubszidiaritás elvének következetes érvényesítését, a helyi kezdeményezések ösztönzését és felkarolását, az egyéni és közösségi felelősség, az öngondoskodásra való készség, ugyanakkor a rászorulóknak önkéntes támogatására való hajlandóság erősítését teszi szükségessé. Fontos a helyi közösségek együttműködése – határon innen és túl – egyrészt közös (pl. kistérségi, határ menti) fejlesztési programok, másrészt az információáramlás, kapcsolatrendszer, harmadrészt a jó példák megismertetése, tapasztalatcsere révén. Az alapelv érvényesítésében a LEADER megközelítésnek, módszertannak fontos szerepet kell játszania.

6.2. Célkitűzések

6.2.1 Átfogó célkitűzés

A stratégia átfogó célkitűzése: *Vidéki térségeink népességeltartó és népességmegtartó képességének javítása.*

Ezen átfogó célkitűzés jegyében cél egy olyan vidékfejlesztési program megvalósítása, amely az emberek és a közösség értékeire építve, a hagyományokat ápolva, a táji és épített környezet értékeit megőrizve, a természeti erőforrásokkal fenntartható módon gazdálkodva, a mezőgazdaságot és a nem mezőgazdasági tevékenységet folytató vidéki vállalkozásokat fejlesztve nyújt esélyt a **vidéki élet megbecsültségének és vonzerejének helyreállítására**, a **vidéken élők életminőségének átfogó javítására**, a vidék, és általa az ország felemelkedésére.

Stratégiánk legfontosabb célja, hogy a **vidék ne jelentsen életminőségi hátrányt**. A vidéki élet választható életforma legyen, ne az anyagi kényszerek, korlátok tartsák falun, tanyán az embereket, hanem a **vidéki környezetben elérhető életminőség és a megélhetés biztonsága legyen a vidéki élet alapja**. Ehhez nemcsak a gazdasági és fizikai életesélyeket szükséges kiegyenlíteni, javítani, hanem azt a szemléletet is szükséges megváltoztatni, amely a vidékhez, a faluhoz, a tanyához a lemaradást, a hátrányos helyzetet köti. A stratégia központi eleme annak tudatosítása, hogy a **vidék érték**, a mezőgazdaság értékteremtő tevékenység.

6.2.2 Horizontális szempontok

Az átfogó cél eléréséhez a stratégia megvalósítása során az alábbi **három horizontális szempont érvényesítését** kell szem előtt tartani:

- *Fenntarthatóság*
Esélyegyenlőség és szolidaritás a jelen és a jövő nemzedékekre tekintettel; természeti és kulturális örökségünk védelme és a méltányos jól-lét biztosításához az erőforrások fenntartható, bölcs használata, minőségének megőrzése; környezeti, gazdasági és társadalmi szempontból egyaránt kiegyensúlyozott fejlődés.
- *Területi és társadalmi kohézió*
A hátrányos helyzetű, leszakadó vidéki térségek társadalmi-gazdasági felzárkóztatása a helyi adottságokra, sajátosságokra építve, a környezeti értékek megőrzése mellett; együttműködés, közös célok a helyi identitás megőrzésével, kiegyenlítő életesélyek a vidéki térségekben.
- *Város-vidék kapcsolatok*
Város és vidék egymásrataltságának tudatosítása, harmonikus egyenlőségen, kölcsönösségen alapuló kapcsolatának helyreállítása, térségi együttműködések.

6.2.3 Stratégiai célok

A stratégia a fenti átfogó célkitűzés elérése érdekében az **alábbi öt stratégiai célt fogalmazza meg**:

1. *Tájaink természeti értékeinek, erőforrásainak megőrzése*
Célunk a táji sokféleség, az élővilág sokféleségének, a gazdálkodás szempontjából is kulcsfontosságú természeti erőforrások, vagyis a talaj és a vízkészletek, vízbázisok védelme, mennyiségi és minőségi megőrzésük, mindezzel összefüggésben a környezetbiztonság növelése. A környezeti és gazdasági szempontok ellentétbe állítása helyett célunk a táj és a benne élő, a tájat gondozó ember együttműködésének helyreállítása. A mással nem pótolható biológiai és ökológiai alapok és a jó környezeti minőséget „szolgáltató” környezeti rendszerek megőrzése, fejlesztése az egészséges és jó minőségű mezőgazdasági termékek és élelmiszer biztosításának is feltétele.
2. *Sokszínű és életképes agrártermelés*
Célunk az agrár- és élelmiszergazdaság életképességének növelése, piaci pozícióinak javítása, a növénytermesztés és az állattartás egyensúlyának helyreállítása, a tájfenntartást és az erőforrások megőrzését biztosító, a hazai és a helyi biológiai alapokra támaszkodó gazdálkodás, kiemelten az ökológiai gazdálkodás térnyerésének elősegítése. Fontos cél az ágazat foglalkoztatási szerepvállalásának növelése, a foglalkoztatást biztosító tevékenységek és üzemszerkezeti formák erősítése, a nemzeti földtulajdonlás védelme, az életképes gazdálkodást biztosító föld- és birtokpolitika megvalósítása, továbbá az alulról szerveződő együttműködések ösztönzése. Cél, hogy a fiataloknak jövőjük szempontjából megérje a mező- és élelmiszergazdaságot életpályául választani.
3. *Élelmezési és élelmiszerbiztonság*
Célunk az élelmiszerek jó minőségére és sokféleségére törekvő, a hazai és a helyi alapanyagokra támaszkodó, fenntartható, a környezeti szempontokat szem előtt tartó élelmiszertermelés, a jó minőségű és elegendő, az exportunkat is szolgáló élelmiszerek előállítása. Az ország élelmiszertermelési adottságaira alapozva, a hozzáadott érték növelésével a bel- és külpiazi jelenlét növelése, a magyar élelmiszer presztízsének javítása.

4. *A vidéki gazdaság létalapjainak biztosítása, a vidéki foglalkoztatás növelése*

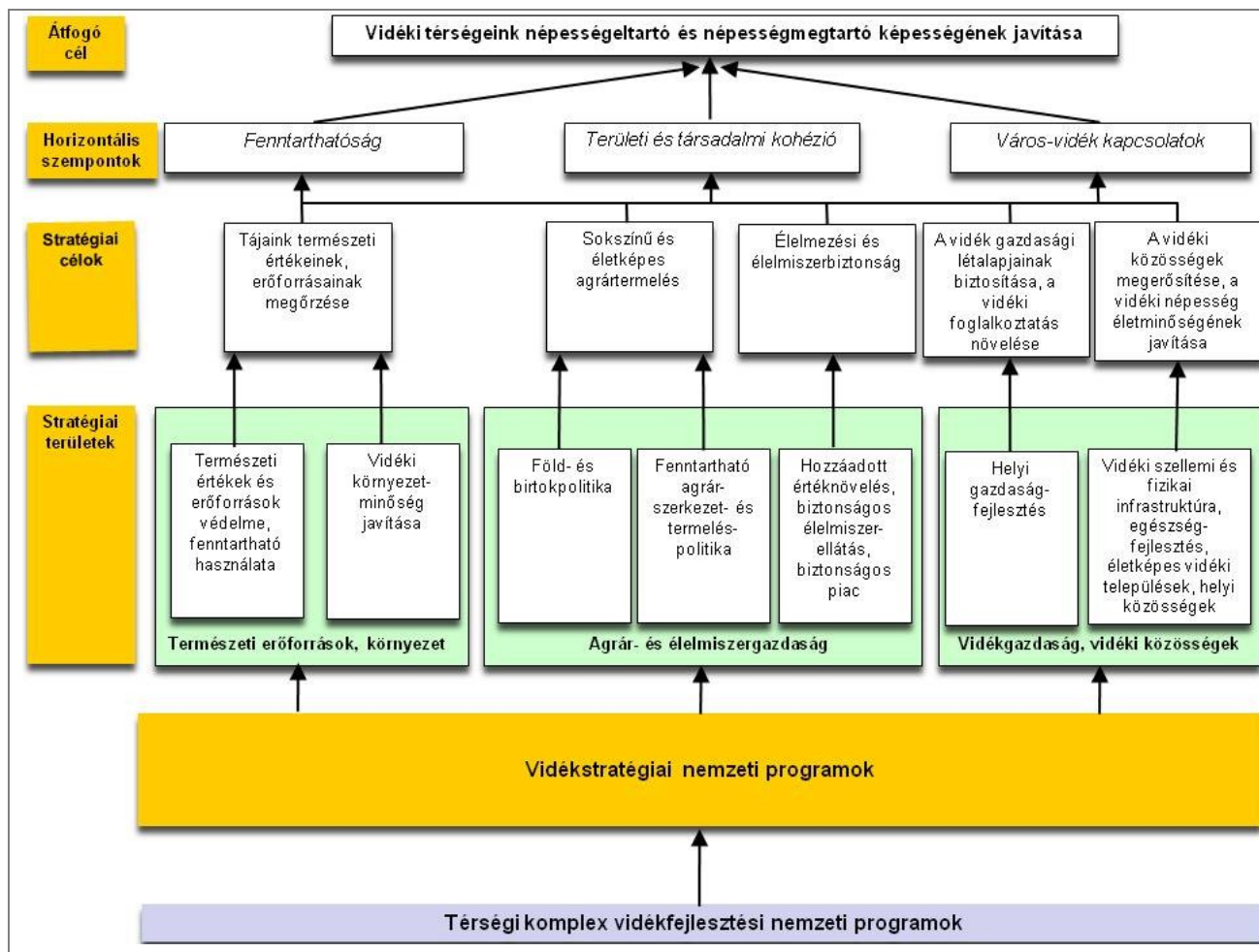
Célunk a vidéki térségek, települések, kiemelten a falvak és a tanyák gazdasági létalapjának megerősítése, újjászervezése, a vidéki gazdaság több lábra állítása, mindezzel a megélhetés biztosítása, a munkahelyek megőrzése és a foglalkoztatás növelése. Ehhez a helyi közösségek által megfogalmazott, a helyi adottságokra, sajátosságokra, erőforrásokra építő helyi gazdaságfejlesztési programok nyújthatnak keretet, magukban foglalva a mező-, erdő- és élelmiszergazdaság, a helyi feldolgozás és értékesítés, a kézműves, kisipari és szolgáltatási tevékenységek, a helyi erőforrásokra és rendszerekre is támaszkodó helyi energiatermelés és ellátás szervezését. Különösen fontos a vidéki településeken élő romák számára megélhetést és jövedelmet biztosító gazdasági tevékenységek és vállalkozási formák létrehozása, erősítése, a romák bevonása a mezőgazdasági munkavállalók közé. Ahol a hosszú távú munkavállalás lehetetlen, ott a közfoglalkoztatás támogatásával szükséges a családok mindennapi megélhetését biztosítani értékteremtő munkavégzés lehetőségének megteremtésével. A kulturális örökség érték alapú fejlesztése, bekapcsolása a turizmus rendszerébe egyre inkább az egyetlen kitörési pont lehet az ipar és a mezőgazdaság eltűnése miatt szegénységbe sodródó települések, régiók számára.

5. *A vidéki közösségek megerősítése, a vidéki népesség életminőségének javítása*

Célunk a vidékről történő elvándorlás megállítás, a fiatalok számára a helyben maradásra, az iskolák, az egyetem elvégzése után a hazatérésre ösztönző feltételek kialakítása, képzett, világlátott fiatalok vidékre költözésének segítése, a gazdálkodás és a vidéki élet vállalásával összekötött gyermekvállalás segítségével a demográfiai egyensúly helyreállítása. Kiemelt cél a vidéki népesség egészségi állapotának javítása, a területi különbségek csökkentése. Célunk, hogy a falu, a tanya korszerű lakóhely és életforma legyen, vidéken is egyenlő esélyekkel lehessen élni, tanulni, dolgozni, elérhető legyenek az alapvető szolgáltatások, szerveződjenek újjá, erősödjenek meg a helyi közösségek. A vidéki életminőség fontos része a természeti és épített környezet minőségének javítása. Fontos cél, hogy a fenntarthatóság, a tájgazdálkodás, az önfenntartó gazdálkodás, az egészségbarát táplálkozáskultúra, a táj- és helyismeret épüljön be az oktatásba, a szakoktatásba, biztosítsuk ehhez a magas színvonalú szaktanácsadást, a bemutató gazdaságokat, a közösségi gazdálkodás színtereit. Szellemi, tárgyi és épített örökségünk bemutatása, hasznosítása olyan energiaforrás, amely a múlt emlékeire és értékeire alapozva alkalmas a jövő építésére, továbbá gazdasági jelentőségén túl a közösségépítésben is fontos szerepet tölt be. A kultúra által közvetített értékek, a múlt és a tradíciók ápolása iránt érzett alapvető felelősségérzet, továbbá az új iránti természetes emberi igény mind szükségesek egy ilyen összetett, komplex program megvalósításához. A tudományos igényű helyreállítás és hasznosítás lényeges szempontja éppen ezért, hogy a megvalósuló fejlesztés a meglévő helyi értékeket ne csak figyelembe vegye, hanem hosszú távon megtartsa, sőt fejlessze és erősítse is azokat.

6.2.4 Stratégiai területek

A fenti átfogó célkitűzés megvalósulását célzó stratégiai célokat hét stratégiai területen megfogalmazott vidékstratégiai nemzeti programok és azokkal összefüggésben térségi komplex vidékfejlesztési nemzeti programok keretében kívánjuk elérni. A stratégiai területek a kulcsfontosságú témakörökre összpontosítva keretet adnak az átfogó célkitűzés és a stratégiai célok elérését elősegítő nemzeti és térségi programoknak. E struktúrát szemlélteti a **6.ábra**.



6. ábra: A stratégia célrendszere és területei

6.2.5 A stratégia célcsoportjai

A stratégia célcsoportját átfogóan a **vidéken élő emberek** képezik, akiknek életminőségén, életesélyein a stratégia javítani kíván. A stratégia egyik célcsoportja a vidéki településeken élő **aktív korosztály**, akiknek megélhetése, foglalkoztatása, foglalkoztatási lehetőségeik bővítése a vidék jövője szempontjából alapvető. A másik célcsoport a vidéken élő, illetve vidékre visszamenni szándékozó, vagy odaköltözést tervező, vállalkozó **fiatalok, fiatal családok** jelentik, akiken vidéki térségeink, mezőgazdaságunk jövője múlik. Természetesen számos tervezett intézkedés irányul a vidéken élő gyerekek és idősek életének segítésére is. Mindezeket túl fontos célcsoport a **város és a vidék kapcsolatában** – az élelmiszer-fogyasztásban, a helyi piacszerzésben, a közösség-szervezésben és egyéb vonatkozásban – **érintett városi lakosság is**.

A fent megjelölt társadalmi rétegeken túlmenően a stratégia az alábbi **gazdasági, társadalmi, intézményi célcsoportot** szólítja meg:

- mezőgazdasági termelők, családi gazdaságok, vállalkozások,
- erdőgazdaságban, halászatban, vadgazdálkodásban tevékenykedő vállalkozások, szervezetek,
- élelmiszer-feldolgozást végző termelők, vállalkozások,
- agrár- és élelmiszergazdaságot kiszolgáló ipari, kereskedelmi, szolgáltató vállalkozások,
- az agrár- és élelmiszergazdaság szereplőit összefogó szövetkezők, integrációs szervezetek,

- vidéki mikro-, kis- és közepes vállalkozások a turizmus, a kézművesség, az ipar, a szolgáltatások szektorában,
- vidéki települési önkormányzatok és társulásaik,
- vidéki civil szervezetek, helyi együttműködési kezdeményezések,
- a természet- és környezetvédelmi, vízgazdálkodási feladatokat ellátó szervezetek,
- az agrár- és élelmiszergazdasági, környezet- és vízügyi szakterületen működő kutató intézetek, oktatási-nevelési intézmények,
- városi fogyasztói közösségek.

A stratégia tehát az egészséges élelmiszerek előállításával és az ökoszisztéma szolgáltatások biztosításával túlmutat a vidéki térségeken és az ágazati szereplők érdekein, az élelmezésbiztonság, az egészség szolgáltatásával az ország valamennyi lakosának életére kihatással van.

6.2.6 A stratégia térségi és ágazati irányultsága

A stratégia a vidéki térségek fejlesztését tűzi ki célul, ezért területi fókuszát a **vidéki térségek** alkotják. Ezen túl azonban szűkebb és tágabb területi vetület is jelentkezik az alábbiak szerint:

- *Elsődleges területi irányultság: vidéki térségek*

A vidéki térségeket a vidékfejlesztési politika eddigi gyakorlatának megfelelően az alacsony népsűrűség, a területhasználatban, a foglalkoztatásban, vállalkozási szerkezetben jelentkező mezőgazdasági érintettség, a területhasználatban és a biodiverzitásban érvényesülő természeti környezet jelenléte, valamint a falusi és tanyai településszerkezet jelöli ki. Általánosan a vidéki térségek fő ismérvének a 120 fő/km² alatti népsűrűség tekinthető, a pontos területi lehatárolási paraméterek a stratégia végrehajtása során, az intézkedések megfogalmazásakor adhatók meg.

- *Speciális területi irányultság: különböző szempontok szerint kiemelt vidéki térségek*

A vidéki térségeken belül a stratégia négy szempontból külön is nevesít térségeket, tájegységeket, amelyekre térségi komplex vidékfejlesztési programokat fogalmaz meg az alábbiak szerint:

- *Speciális táji, környezeti problémák, adottságok alapján kijelölt vidéki térségek*
E szempont alapján, elsődlegesen a vízgazdálkodással összefüggésben a stratégia a Tisza-völgyre és azzal összhangban a Duna-Tisza-közi Homokhátságra nevesít térségi összefüggérendszerben kezelő feladatokat. Mindkét térség esetében komplex tájtervezésre és tájgazdálkodásra van szükség.
- *Jelentős társadalmi hátrányokkal, problémákkal rendelkező vidéki térségek*
E szempont alapján a stratégia az észak-magyarországi Cserehát és a dél-dunántúli Ormánság térségét emeli ki, mint különösen hátrányos helyzetű térségeket. Mindkét térségben igen jelentős a munkanélküliség és a roma lakosság aránya, az eddigi fejlesztéspolitikai támogatások nem vezettek érdemi eredményhez.
- *Speciális vidékfejlesztési feladatot jelentő térségi problémák*
E szempont alapján a tanyás térségek és az aprófalvas térségek emelhetők ki, szórvány-, illetve rendkívül alacsony népsűrűségű településszerkezetük miatt. Mindkét településforma esetében jelentős az elvándorlás, az elöregedés, problémát okoz az elérhetőség, a közösségi szolgáltatások biztosítása, jellemző a funkcióváltás. Térségfejlesztési összehangolási igénye és a természeti, kulturális örökségre alapozott fejlesztéspolitikai módszertan indokolja a stratégiában a Tokaj-Hegyalja programot.
- *Térségi vidékfejlesztési együttműködések*
A vidékfejlesztés nagytérségi kapcsolódásai, az agrár- és élelmiszerpolitika, a környezet- és vízügy, a vidékfejlesztés területén jelentkező együttműködési lehetőségek és kapcsolatok okán emeltük be a stratégiába a Kárpát-medencei vidékfejlesztési programot.

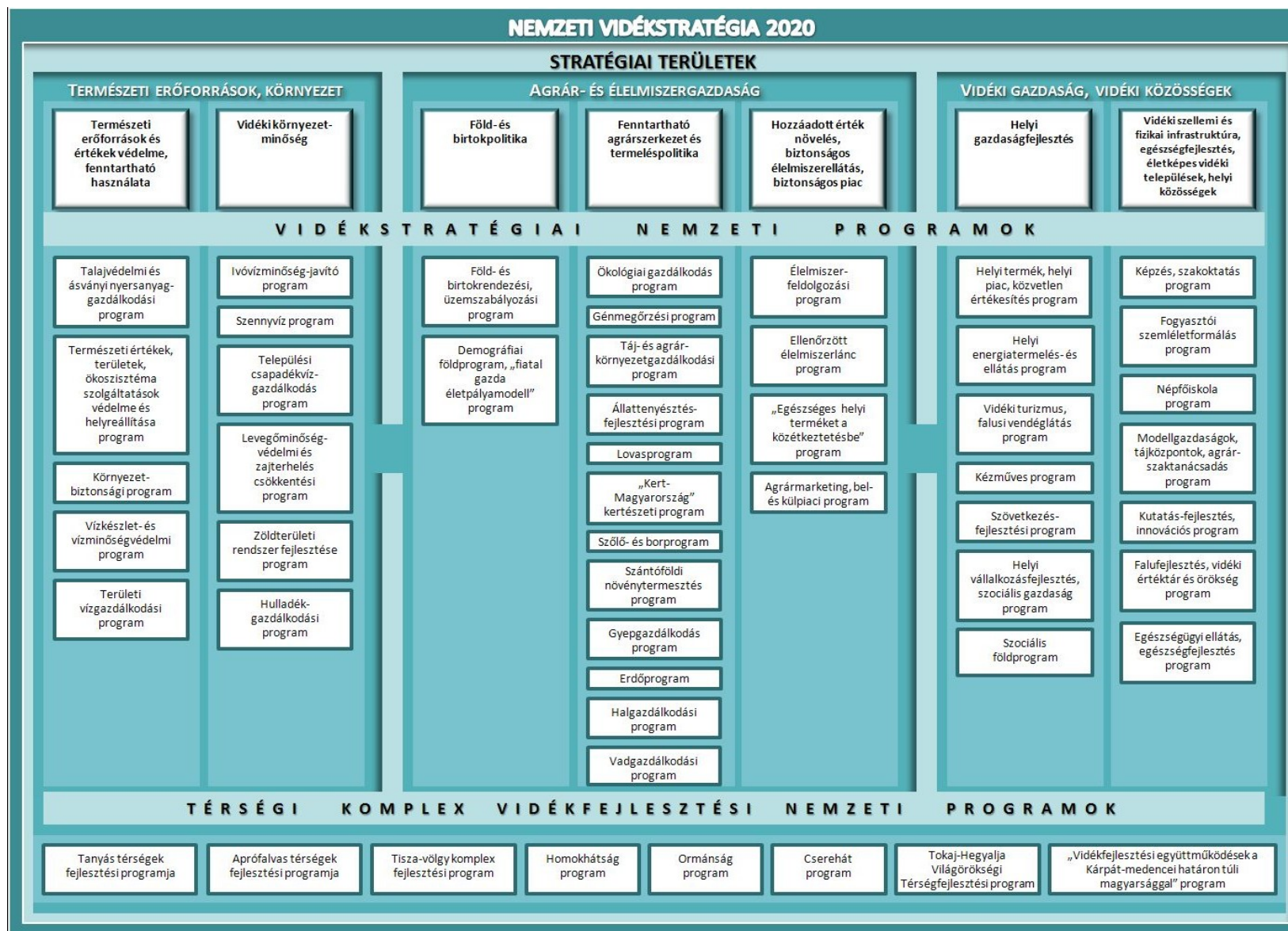
- *Ágazati irányultság: agrár- és élelmiszergazdaság*

Az agrár- és élelmiszergazdaság mint ágazati szakpolitika fejlesztése túlmutat a vidéki térségek határain, az egész országot érinti, hiszen a fővárosban is van mezőgazdasági termelés és a főváros jelenti a legfontosabb hazai élelmiszerpiacot. Számos élelmiszeripari vállalkozás városban működik, a

helyi piacok, a közvetlen értékesítés összeköti a várost a faluval. A szakpolitikai feladatok ezért természetesen országos hatáskörűek.

7. STRATÉGIAI TERÜLETEK ÉS TEENDŐK, VIDÉKSTRATÉGIAI NEMZETI PROGRAMOK

A stratégia átfogó célkitűzését és céljait hét stratégiai területen, nemzeti és térségi programokon keresztül lehetséges megvalósítani. E stratégiai területeket és a hozzájuk kapcsolódó nemzeti programok rendszerét a **7. ábra** szemlélteti. A nemzeti programok egyrészt meglévő programok folytatását, illetve továbbfejlesztését tartalmazzák, másrészt új programok indítását jelentik. Az egyes programok további alprogramokat tartalmazhatnak a speciális ágazati szakpolitikai teendők megfogalmazására. Az új programok részletes szakmai kidolgozására, egyeztetésére és az ütemezett megvalósításukhoz szükséges jogi, gazdasági szabályozási, intézményi, és különösen a pénzügyi feltételek megteremtésére a nemzeti vidékstratégia elfogadását követően kerül sor. A programok kialakítása a központi költségvetés teherbíró képességének figyelembe vételével történik. A stratégiai területek és az azokon megfogalmazódó teendők, programok a következők.



7. ábra: Stratégiai területek és vidékstratégiai nemzeti programok

7.1. Természeti értékek és erőforrások védelme, fenntartható használata

A természeti erőforrás-gazdálkodás nemzeti hatáskörben tartása, a **természeti javak feletti önrendelkezés** megtartása a nemzeti szuverenitás és a vidékfejlesztés kulcseleme. A természeti erőforrások mellett, hogy az emberi tevékenységek és életminőség alapfeltételeit jelentik, a vidéki gazdaság középpontjában álló **mező-, erdő-, vad- és halgazdálkodás alapját** is képezik. A természettel, környezettel kapcsolatban alapvető szemléletváltásra, **ökológiailag érzékeny gondolkodásra** van szükség. Nem lehet elválasztani és nem lehet szembeállítani a környezeti és a gazdasági szempontokat, a kettő **integrált kezelésére** van szükség. A vidékstratégia célja ezért nem egyszerűen a természet és a környezet védelme, hanem az **ökoszisztémák működésének biztosítása az erőforrások megőrzését biztosító tájhasználaton keresztül**.

Szakterületi célkitűzések:

- A talajok és a termőföld mennyiségi és minőségi védelme.
- Fenntartható, integrált vízgazdálkodás.
- A biológiai sokféleség és az ökoszisztéma-szolgáltatások fenntartása.
- A környezetbiztonság javítása.

E stratégiai területhez a következő **vidékstratégiai nemzeti programok** kapcsolódnak.

7.1.1 Talajvédelmi és ásványi nyersanyag-gazdálkodási program

A talaj hazánk egyik legfontosabb, feltételelesen megújuló természeti erőforrása, melynek védelme, termékenységeinek fenntartása nem csupán a földhasználó, hanem a társadalom hosszú távú érdeke. A kedvező hazai természeti adottságoknak köszönhetően a jó minőségű talajok aránya és a nagy termőképességű talajok kiterjedése jelentős. A kedvező adottságokat azonban természetes talajpusztulási folyamatok és az emberi beavatkozások (pl. helytelen agrotechnika és vegyszerhasználat, mezővédő erdősávok kiirtása) egyaránt károsítják. Ezen folyamatok a talajtermékenység csökkenése mellett a mezőgazdasági termelés költségeinek növekedését, az ökológiai, vízháztartási körfolyamatok felbomlását, a kockázatos anyagok felhalmozódását (élelmiszerbiztonság), valamint a vizek, ivóvízbázisok elszennyeződését okozzák. Számos területen problémát jelent a nem fenntartható talajgazdálkodás, vagyis, hogy a talaj megújuló képességét meghaladó mértékű használata, leromlása. Az infrastruktúra, az ipar és a települések terjeszkedése következtében jelentős a termőföldek mezőgazdasági művelésből való végleges kivonása és a tartós talajfedettség növekedése. Ezért kívánatos szigorítani a művelésből történő kivonás szabályozását. Magyarország ásványkincesekben való viszonylagos szegénysége és a termőföld védelme stratégiai prioritássá teszi az ásványi nyersanyag-pazarlások megakadályozását, a gazdálkodás optimalizálását is.

Stratégiai irányok és teendők

1. Talajkészleteink mennyiségének és minőségének fokozott védelme és termékenységeinek hosszú távú fenntartása, a talaj megfelelő megújulását elősegítő használat ösztönzése.
2. Talajvédő agrotechnika és gazdálkodás megvalósítása, a talaj-degradációs tényezők (pl. erózió és defláció) megelőzése, mérséklése, valamint az ezeket elősegítő szabályozási feltételek és támogatási lehetőségek (pl. gépbeszerzésekre, szaktanácsadásra, periodikus mélyművelés elvégzésére) biztosítása.
3. A talajállapot folyamatos monitoringja, a termőföld és talajvédelmi előírások betartásának ellenőrzése. A szakhatóság intézményrendszerének megerősítése, a talajvédelmi stratégia korszerűsítése.
4. A termőföldvédelem törvényi garanciáinak és gazdasági eszközrendszerének erősítése.
5. A termőföld igénybevitelével megvalósuló beruházások során a talajvédelmi szabályok betartása: a beruházással, építéssel érintett területek humuszos termőrétegének megmentése, illetve a környező talajok minőségének megóvása.
6. A termőföld és talaj védelmének érdekében megfelelő szabályozás kidolgozásával a zöldmezős beruházással terjeszkedő ipari parkokat és lakópark célú befektetések korlátozása, támogatva egyben a felhagyott iparterületek ipari, lakó és közösségi funkciókra történő újrahasznosítását.
7. A talajerő-utánpótlás természetes anyagainak és módszereinek ösztönzése: a szervesanyag-gazdálkodás fejlesztése, zöldhulladékból készült komposztok, fermentátumok, szennyvíziszap elhelyezése minőségi kritériumainak felülvizsgálata.

8. A talaj víztározó kapacitásának növelése és minél hatékonyabb kihasználása.
9. Az ásványi nyersanyagok vonatkozásában – a nyersanyagok szűkösségére és növekvő árára is tekintettel – a hosszú távú szemlélet, valamint a takarékoság és erőforrás-hatékonyság elveinek érvényesítése, a környezet terhelésének csökkentése.
10. Az ásványi nyersanyagok kutatása és kitermelése során a legjobb elérhető technológiák alkalmazásának, illetve a hulladékhasznosításból eredő ásványi nyersanyag megtakarítási lehetőségek kihasználásának ösztönzése.

7.1.2 Természeti értékek, területek, ökoszisztéma szolgáltatások védelme és helyreállítása program

Napjainkra hazánk természeti értékeinek jelentős hányada kötődik közvetlenül mezőgazdasági művelés alatt álló területekhez, illetve erdőkhöz, és fenntartásukban kiemelt szerepe van a tájgazdálkodásnak. Ezen túl a biológiai sokféleség megőrzésében fontos szerep jut az agrobiodiverzitás növelésének is, amely változatos területhasználatot biztosító mezőgazdaságot, valamint az adott tájegység helyi sajátosságaihoz, klimatikus, talajtani és hidrológiai viszonyaihoz alkalmazkodó fajták használatát jelenti. Az ökoszisztéma szolgáltatások védelme és helyreállítása érdekében, a védett természeti területek és Natura 2000 területek állapotának megőrzésén és javításán túl fontos a védett természeti területeken kívül is megőrizni és helyreállítani a gazdasági előnyöket is jelentő biológiai sokféleséget, fenntartani a vidéki területekhez kötődő táji értékeket. A helyi jelentőségű védett természeti területek kijelölése egyrészt megőrzési célból történik, míg máskor a társadalom természetvédelmi igényének alulról kezdeményezett szerveződési lehetőségét teremti meg.

Stratégiai irányok és teendők

1. A természetvédelmi oltalom alatt álló területek (különösen a védett természeti területek, Natura 2000 területek, ex lege védett területek), illetve az ökológiai hálózat elemei, valamint az egyéb természetközeli állapotú területek megőrzésének és fenntartásának jogi, közigazgatási és pénzügyi eszközökkel történő támogatása.
2. A természetvédelmi oltalom alatt álló területek, élő- és élettelen természeti értékek megőrzését elősegítő hatékony jogszabályi környezet, valamint stabil intézményi, finanszírozási háttér biztosítása, valamint a természetvédelmi oltalom alatt álló területek hálózatának kiteljesítése.
3. A természetvédelmi oltalom alatt nem álló területeken a mezőgazdasági biodiverzitás megőrzését szolgáló kifizetési rendszerek fenntartása és működtetése.
4. A mezőgazdasági biodiverzitás megőrzését hátrányosan befolyásoló támogatáspolitikai eszközök felülvizsgálata, szükség szerinti módosítása.
5. A nemzeti park igazgatóságok vagyongazdálkodási minőségének, természetvédelmi mintagazdaság jellegének erősítése.
6. A polgári természetőri hálózat fenntartása, lehetőség szerinti bővítése. A természetvédelmi és környezetvédelmi céllal létrejött civil szervezetek, oktatási intézmények bevonása a természeti értékek önkéntes megóvásába a területőrzés, kutatás, monitorozás, fajmegőrzés területén.
7. A hazai védett természeti területek közel felét kitevő erdőterületek állami kézben tartása, minél természetközeli, lehetőleg folyamatos erdőborítást biztosító kezelésének megvalósítása.
8. A növény- és állatvilág sokféleségének fenntartását elősegítő fajmegőrzési tervek és fajvédelmi beavatkozások végrehajtásának, valamint az élőhely-rekonstrukciók, mintaprojektek megvalósításának folytatása.
9. A védett állatfajok védelmének hatékonyabb megoldása a természet közeli gazdálkodási módok előtérbe helyezése, a kártételek megelőzése, a védekezési és riasztási módszerek megfelelő alkalmazása.
10. A nagyobb területigényű és vándorló fajok, valamint az időszakosan vándorló fajok migrációjához szükséges ökológiai folyosók biztosítása.
11. Az inváziós fajok elleni védekezés folytatása.
12. Az éghajlatváltozás várható hatásaihoz történő alkalmazkodás elősegítése a környezeti feltételek alakulásának nyomon követése, a kedvezőtlen irányú folyamatok kialakulását erősítő antropogén hatások csökkentése, kedvező hatású beavatkozások révén.

13. Régi tájfajták telepítése, termesztése, az ártéri gyümölcsgazdálkodás segítése. Az önálló helyi kezdeménnyel vagy központi ösztönzéssel induló kísérleti gazdálkodások támogatása, amelyek a minőségben és mennyiségben is megfelelő haszonvétel mellett a gazdálkodás új, az ökológiai rendszerek regenerálódását és fennmaradását eredményező módszereire irányulnak (pl. erdőkert, permakultúrás rendszerek, gyümölcsények stb.).
14. A helyi jelentőségű védett természeti területek, történeti kertek, egyedi tájértékek megőrzése, fenntartása, az ehhez szükséges feltételek biztosítása.
15. A Természetvédelmi Információs Rendszer működtetése és fejlesztése, a Nemzeti Térbeli Adat Infrastruktúra közérdekű elemei általános hozzáférhetőségének biztosítása az adatkészletek harmonizációja érdekében.

7.1.3 Környezetbiztonsági program

A környezet és a társadalom biztonságát, a természeti erőforrásokat veszélyeztető emberi (pl. ipari katasztrófa) vagy természeti eredetű (pl. árvíz, erdőtűz) események és folyamatok megelőzése, illetve a káros következmények elhárítása kiemelt feladat a vidéki térségekben. A környezetbiztonság szorosan összefügg az éghajlatváltozással, mivel annak hatására a rendkívüli időjárási események gyakoriságának növekedése, a szélsőséges csapadékeloszlás, az aszály- ár- és belvízveszély növekedése várható. A klímaváltozás mellett a területhasználatok átalakulása és a vízfolyásaink külföldi szakaszain folyó tevékenységek hatása is befolyásolja az árvizek gyakoriságát. Fontos, hogy a környezetbiztonsággal összefüggő beavatkozások az ökológiai szempontok teljes körű figyelembe vételével, tájgazdálkodási keretbe illesztve történjenek.

Stratégiai irányok és teendők

1. A megelőzés hatékonyságának növelésére előrejelző-, megfigyelő-, tájékoztató-, kármegelőző rendszerek fejlesztése.
2. Az árvízi kockázatkezelési tervek elkészítése 2015-ig.
3. Az árvízszintek csökkentése a Tisza-völgyben a Vásárhelyi-tervben (VTT) előirányzott fejlesztések megvalósításával.
4. A szélsőséges időjárási jelenségekből adódó kockázat csökkentése folyóink mentén a mélyárterek lehetőség szerinti reaktiválásával, bekapcsolásával az árvízvédelembe; illetve tájhasználat váltással, a helyi ökológiai adottságokhoz és a vízpótláshoz illeszkedő gazdálkodási, területhasználati módok bevezetésével az érintett területeken.
5. A legkritikusabb védvonal-szakaszokon a Duna menti árvízvédelmi rendszer fejlesztése.
6. A mellékfolyók árvízvédelmi műveinek fejlesztése.
7. A meglévő árvízvédelmi művek fenntartása, működésük, elhelyezésük felülvizsgálata, az árvízvédelem műszaki, illetve egyéb feltételeinek biztosítása.
8. A védekezésben érintett szervezetek együttműködésére épülő hatékony kárelhárítási rendszer (intézményrendszer, technikai eszközök, szabályozási és finanszírozási háttér) biztosítása.
9. Hatékony kármegelőzési és kárelhárítási eljárások és módszerek kidolgozása és megvalósítása.
10. A vidéki térségekben a talajban és a felszín alatti vizekben hátramaradt, akkumulálódott szennyeződések felderítése és a szennyezettség csökkentése vagy megszüntetése (az Országos Környezeti Kármegelőzési Program megvalósításának folytatása), figyelemmel a területek újrahasznosítására, így különösen a potenciális szennyezőforrásként működő felhagyott meddőhányók, salakhányók, pernyehányók és nehézipari területek rendezésére.
11. A tüzek és más természeti katasztrófák által károsított erdőkben az erdészeti potenciál helyreállításának és a megelőző intézkedések bevezetésének támogatása.

7.1.4 Vízkészlet- és vízminőségvédelmi program

A víz korlátozottan rendelkezésre álló, megújuló, sérülékeny természeti erőforrás, mely az életminőség, a mezőgazdaság, az erdőgazdálkodás és a biodiverzitás megőrzése szempontjából egyaránt meghatározó tényező. Vizeink „jó állapotának” elérését a Vízyűjtő-gazdálkodási Tervben foglalt intézkedési program végrehajtása biztosítja. Az intézkedési programok az EU Víz Keretirányelv céljainak megfelelően tartalmazzák a vízfolyásokra, állóvizekre és felszín alatti vizekre (különös tekintettel a termál- és karsztvizekre), vala-

mint a védett területekre vonatkozó környezeti célkitűzések eléréséhez szükséges szabályozási, műszaki, finanszírozási, intézményrendszeri feladatokat. A Vízyűjtő-gazdálkodási Terv a következő, agráriumra vonatkozó műszaki intézkedéscsomagokat tartalmazza: területi agrárintézkedési csomag (Nitrát Akcióprogram); vízfolyások árterére vagy hullámterére, valamint az állóvizek parti sávjára vonatkozó agrárintézkedési csomag; halászati és horgászati tevékenységgel kapcsolatos intézkedési csomag, valamint a fenntartható vízhasználatok megvalósítása.

Stratégiai irányok és teendők

1. A Nemzeti Környezetvédelmi Program és a vízyűjtő-gazdálkodási terv intézkedési programjának végrehajtása vizeink jó állapotának elérése és megtartása érdekében, a megelőző intézkedések előtérbe helyezésével.
2. A vízkészletek és vízbázisok nemzeti tulajdonban tartása, védelme, fenntartható vízkészletgazdálkodás megvalósítása.
3. A vízyűjtő-gazdálkodási terv intézkedési programjának megvalósítása, a terv ütemezett felülvizsgálata.
4. Vízkészleteink takarékos vízhasználatának ösztönzése.
5. Az üzemelő és a távlati vízbázisok védelmét, a készletek megőrzését szolgáló Ivóvízbázis-védelmi Program megvalósítása, (pl. a hátralévő beruházások megvalósítása.).
6. A mezőgazdasági eredetű nitrátterhelés csökkentése érdekében a II. Nitrát Akcióprogram megvalósítása és a III. Nitrát Akcióprogram elkészítése.
7. A helyes mezőgazdasági gyakorlat szabályainak betartatása, különös tekintettel a nitrátérzékeny területekre.
8. Az állattartó telepek trágyatároló műtárgyai megfelelő műszaki védelemmel történő ellátásának folytatása.
9. A termálvízkészletek állapotának pontosabb megismerése, a kitermelt, utánpótlódó, valamint a károsodás nélkül kitermelhető termálvíz készlet folyamatos nyomkövetése és ennek függvényében a hasznosítás módjának meghatározása. A termálvízkészletek víztakarékos, valamint energiahatékony célú hasznosításának elősegítése, a hulladék termálvizek hő- és szennyezéscsökkentésének ösztönzése.
10. A vízgazdálkodási-és vízvédelmi információs rendszerek működtetése és fejlesztése, általános hozzáférhetőségének biztosítása.

7.1.5 Területi vízgazdálkodási program

A vízkészletekkel való jobb gazdálkodás hozzájárul a hosszú távú gazdálkodási lehetőségek megteremtéséhez, az agrárágazat sérülékenységeinek csökkentéséhez és a területek népességmegtartó erejének növeléséhez. A vízhiányos, illetve a belvízzel érintett területek jó vízháztartásának, a vizek mennyiségi védelmének biztosítása, a klímaváltozás hatására növekvő vízhiány/aszály ellensúlyozása érdekében mind szélesebb körben szükséges alkalmazni a vízvisszatartás, víztározás, vízátervezés eszközeit az ökológiai szempontok figyelembe vételével.

Stratégiai irányok és teendők

1. A bel- és külterületi vízrendezés összhangjának biztosítása, a területhasználat igazítása a helyi ökológiai adottságokhoz és a megvalósítható vízpótlási lehetőségekhez. Az ár- és/vagy belvízzel rendszeresen veszélyeztetett, gazdaságosan nem művelhető szántóterületek művelési ág váltása (gyep, vizes élőhely kialakítása).
2. Az aszály és szárazodás megelőzésének, illetve a vízhiány komplex kezelésének, valamint a közvetlen és közvetett károk csökkentése érdekében az összes ágazatra kiterjedő aszálystratégia kidolgozása és aszálykezelési terv készítése.
3. A vízgazdálkodási infrastruktúra működőképességének helyreállítása az új igényekre és távlati célokra tekintettel; a területi vízgazdálkodási közcélú létesítmények fenntartására, karbantartására, valamint megelőző belvíz- és vízkárvédelmi beavatkozásokra állami vízügyi program kidolgozása és végrehajtása.
4. A belvízvédelmi művek állapotának és a rendszer hatásainak, szerepének felmérése; a szükséges beavatkozások megtervezése a vízgazdálkodási szélsőségek lehetőség szerint természetközeli módszerekkel történő enyhítésére.

5. A területi vízrendszer átfogó, komplex szemléletű felülvizsgálatának megfelelően a belvízvédelmi rendszernek a helyi adottságokra, igényekre és a hosszú távú fenntarthatóságra tekintettel történő működtetése, karbantartása és fejlesztése.
6. Vízvisszatartási, -tározási helyek kialakítása, a potenciális víztározási helyek megőrzése (a területük hasznosításának szabályozásával, a természetvédelmi érdekekre figyelemmel), a vízkormányzás fejlesztése, a meglévő vízhasznosításra alkalmas kapacitások kihasználásának javítása; belvízcsatornák kétirányúvá tétele, illetve megszüntetése szükség szerint.
7. A területi vízgazdálkodási közfeladatok rendezése.
8. A belvízvédelmi rendszerek megfelelő fenntartására országos közmunkaprogram indítása.
9. A hegy- és dombvidéki tározó építési és rekonstrukciós munkák elvégzése a természetvédelmi érdekek figyelembe vételével.
10. A víztakarékos, a táji adottságoknak is megfelelő öntözéses gazdálkodás fejlesztése, a folyóvölgyek komplex, több szempontú (vízgazdálkodási, árvízvédelmi, gazdálkodási, öntözési, ökológiai, vidékfejlesztési) fenntartható hasznosítási programjának kidolgozása, elindult kezdeményezések folytatása, mintaprojektek megvalósítása.
11. A mezőgazdasági vízszolgáltatásra (öntözés, halászat) vonatkozó szabályozás felülvizsgálata és megújítása, a gazdálkodókat terhelő hivatalos eljárások egyszerűsítése, a nem legális kutakból történő vízki vétel megszüntetése, a tározott vizek használatát szabályozó rendszer kialakítása.
12. Természetes, gravitációs rendszerű kísérleti vízgazdálkodási modell-projektek kidolgozása és megvalósítása a mezőgazdasági és területi vízgazdálkodás komplex kezeléséhez.

7.2. Vidéki környezetminőség javítása

A vidéki környezet állapotának jellemzői, a települési infrastruktúra, a szolgáltatások színvonala, a település és a környező táj kapcsolata mind az életminőséget alapvetően meghatározó tényezők. A stratégia célul tűzi ki a vidéken élők számára élhető, környezeti ártalmaktól mentes lakóhely, a megfelelő pihenési feltételek és a minőségi környezeti infrastruktúra biztosítása, utóbbiba beleértve az egészséges ivóvízszolgáltatást, a szennyvízelvezetést és -tisztítást, a települési csapadékvíz-gazdálkodást, valamint a hulladékgazdálkodást. Fontos, hogy a lakosság igényeinek kielégítése, az infrastruktúra- és szolgáltatásfejlesztés a fenntarthatóság szempontjainak szem előtt tartásával, a hazai környezetiparra támaszkodva történjen, beleértve a szolgáltatások finanszírozhatóságát.

Szakterületi célkitűzések:

- A települések élhetőségét és gazdasági fejlődését biztosító környezeti infrastruktúra kiépítése, a fejlesztések során a fenntarthatósági szempontok hatékonyabb érvényesítése.
- A jó levegőminőség megőrzése, az érintett településeken a szennyezettség csökkentése és a zajterhelés mérséklése.
- Az erőforrás-gazdálkodás szempontjait érvényesítő hulladékgazdálkodás megvalósítása.
- A helyi jelentőségű védett természeti területek, az egyedi tájértékek és a zöldfelületi rendszer védelme, a települések és az infrastruktúra elemeinek harmonikus tájba illesztése.

E stratégiai területhez a következő **vidékstratégiai nemzeti programok** kapcsolódnak.

7.2.1 Ivóvízminőség-javító program

Magyarország településeinek közműves ivóvízellátása mennyiségi szempontból alapvetően rendezettnak tekinthető, azonban a szolgáltatott víz minősége egyes térségekben néhány paraméter tekintetében nem felel meg az előírásoknak. A közüzemi vízellátással nem rendelkező területeken részben azonos minőségi problémák jellemzőek, melyek megoldása speciális intézkedéseket igényel.

Stratégiai irányok és teendők

1. A víziközművek nemzeti, illetve helyi közösségi tulajdonban tartásának erősítése.
2. Az ivóvízben jelenlévő egyes komponensek miatt fennálló egészségi kockázatok jelentős csökkentése és a lakosság számára az egészséges ivóvízhez való hozzáférés egyenlő esélyű biztosítása.

3. A szolgáltatott ivóvíz minőségének javítását, a kiemelt komponensek (arzén, bór, nitrit, fluorid, ammónium) koncentrációja csökkentését szolgáló Ivóvízminőség-javító Program végrehajtása, a szükséges finanszírozási háttér biztosítása (a vonatkozó Európai Unió kötelezettségek teljesítése).
4. A Programban nem szereplő vas/mangán tartalom csökkentésére, hálózatrekonstrukciós feladatokra megfelelő források biztosítása.
5. Az ivóvízhálózat korszerűsítése a másodlagos vízminőség-romlás elkerülése és a hálózati veszteségek csökkentése érdekében.

7.2.2 Szennyvíz program

A településeken keletkező szennyvizek elvezetése és tisztítása a lakosság életminőségének javításához, a közegészségügyi szempontok érvényesítéséhez, a környezet védelméhez, valamint a gazdaság fejlesztéséhez egyaránt hozzájárul. Fontos a regionális, nagy rendszerek megvalósításáról a hangsúly áthelyezése a helyi, közösségi tulajdonú rendszerekre, továbbá alacsony laksűrűségű területeken a megfelelő decentralizált szennyvízkezelési megoldásokra a természetközeli technológiák előnyben részesítése mellett.

Stratégiai irányok és teendők

1. A 2000 lakosegyenérték (LE) szennyezőanyag terhelés feletti szennyvízelvezetési agglomerációkban a Nemzeti Települési Szennyvízelvezetési és-tisztítási Megvalósítási Program végrehajtásának folytatása, a szükséges finanszírozási háttér biztosítása (a vonatkozó Európai Unió kötelezettségek teljesítése).
2. A lakások csatornára való rákötésének ösztönzése, a szabálytalan szikkasztók felderítése, szankcionálása.
3. A keletkezett települési szennyvíziszap kezelési és elhelyezési tervek kidolgozása.
4. A tisztított szennyvíz hasznosításának ösztönzése.
5. A 2000 LE alatti településeken keletkező szennyvizek kezelésének (településszintű megoldások, egyedi szennyvízkezelő létesítmények/berendezések szakszerű kialakítása, megépítése és előírás szerinti használata) biztosítása, a természetközeli megoldások előnyben részesítésével, és a csapadékvíznek a szennyvíztől elkülönített gyűjtésével.
6. A települési folyékony hulladék gyűjtési és kezelési infrastruktúrájának fenntartása és fejlesztése.
7. Vízta-
karékosság, a szürkevíz-hasznosítás és vízmentes technológiák használatának ösztönzése.

7.2.3 Települési csapadékvíz-gazdálkodás program

A települési vízgazdálkodás magába foglalja az átmenetileg/helyileg felesleges csapadékot és belvizeket összegyűjtő és elvezető zárt vagy nyílt rendszerű csatorna-hálózat kiépítését, a nyílt csatornák, településen áthaladó kisvízfolyások és tavak meder- és partrendezését, előbbiek vízszállító-képességének visszaállítását, azaz rekonstrukcióját, valamint a tározást. Ezek a létesítmények, illetve medrek a kármegelőzési funkció és a mezőgazdasági vízigények kielégítésének támogatásán túlmenően javíthatják a település klímaviszonyait, emelhetik a lakóközvet-
környezet színvonalát is és ökológiai szolgáltatásaikkal hozzájárulhatnak a biodiverzitás védelméhez is.

Stratégiai irányok és teendők

1. A csapadékvizekkel való gazdálkodást biztosító rendszerek kiépítése, rehabilitációja a helyi vízviszatar-
tás és hasznosítás előtérbe helyezésével.
2. A belterületi csapadékvíz-elvezető hálózatok fenntartása, rekonstrukciója.
3. Zár-
portározók építése.

7.2.4 Levegőminőség-védelmi és zajterhelés csökkentési program

A levegő minősége és a zajterhelés alakulása mind az emberre, mind a természeti és az épített környezet ele-
meire hatással van. A vidéki levegőminőség hazánkban általában jónak mondható, ugyanakkor a fűtési idény-
ben a lakossági tüzelésből eredő levegőszennyezés, a közlekedési, szállítási igények növekedése (transz-
itfor-
galm, ingázás) miatti káros kibocsátás, illetve olykor a nagy távolságból érkező légszennyezés, valamint a por-
szennyezés ezekben a térségekben is kihívást jelent. Magyarországon az utóbbi években nőtt a zajforrások
száma, valamint az általuk kibocsátott zaj zavaró hatása. A zajterhelésre elsősorban a közlekedési igények

és a szállítási volumenek növekedése hatott, mely – a vidéki nagyvárosokban és azok agglomerációiban – számos kedvezőtlen hatással jár.

Stratégiai irányok és teendők

1. A tiszta levegőjű vidéki térségekben a jó levegőminőség megőrzése, illetve az érintett településeken a levegőminőség javítása, a légszennyezettség kialakulásának megelőzése, csökkentése.
2. A határértéket meghaladó szennyezettsgű területeken az önkormányzatok bevonásával elkészített szennyezettsg csökkentési programok ütemezett végrehajtása.
3. A közlekedési igény csökkentése a településtervezés, az életmód befolyásolásának (pl. szemléletformáló kampányok) eszközeivel.
4. Az energiatakarékos, környezetbarát közlekedési módok elterjesztésének ösztönzése és infrastruktúrájuk fejlesztése, a helyi és helyközi tömegközlekedés és vasúti szállítás fejlesztése, a gépjárművekből származó kibocsátások csökkentése.
5. A környezetbarát fűtési rendszerek széles körű alkalmazásának, a tisztább tüzelőanyagok használatának, energiatakarékosági intézkedések (épületszigetelés stb) ösztönzése.
6. A jó mezőgazdasági gyakorlat alkalmazásával a mezőgazdaság légszennyezési kibocsátásának, zaj-, illetve szagterhelésének, kiemelten az állattartó telepek bűzhatásának, ammónia kibocsátásának jelentős csökkentése.
7. A hazai zajvédelmi szabályozás továbbfejlesztése, a stratégiai zajtérképek és intézkedési tervek elkészítése, a végrehajtás finanszírozásának biztosítása.
8. A termelési és szolgáltatási tevékenységből származó légszennyezés, zajterhelés, bűzkibocsátás megelőzésére, csökkentésére erősebb hatósági kontroll biztosítása.

7.2.5 Zöldterületi rendszer fejlesztése program

A vidéki települések dinamikus kölcsönhatásban vannak természeti környezetükkel. E kapcsolat egyik legfontosabb települési eleme egy funkcionálisan jól működő, biológiailag aktív zöldfelületi rendszer, amely a települési életminőség javítása szempontjából is fontos tényező. Gyakran előfordul, hogy miközben a települések a közvetlen természeti környezetük rovására terjeszkednek, a településen belül egyre több az elhagyott, használaton kívüli telek. Az egységes zöldfelületi rendszer, valamint a zöldgyűrűk megteremtése, egységesen, mint zöld infrastruktúra sok esetben hiányos. A „zöldfolyosók” egyre keskenyebbek, sok helyen mozaikossá válnak. Új zöldterületek alig létesülnek, nő a művi felületek aránya. További fontos szempont a zöldfelületeken a honos, tájjelleget erősítő növényfajok, élőhelyek, életközösségek, kertek, kastélyparkok kialakítása, amelyek az elsődleges természetvédelmi célokon túl a sportolási, rekreációs, közösségi funkciók biztosításához is hozzájárulnak. Az intézkedések kidolgozásakor figyelembe kell venni az EU zöld infrastruktúra kezdeményezését.

Stratégiai irányok és teendők

1. A zöldfelületek ökológiai és használati értékének növelése, a zöldterületek növelése és minőségének javítása, beágyazása a Nemzeti Ökológiai Hálózatba.
2. Az egységes zöldfelületi rendszer megvalósulásának elősegítése érdekében a településrendezési szabályozás áttekintése és módosítása.
3. A települési zöldfelületek szükség szerinti megújítása, állapotának javítása, a helyi igényeknek megfelelő funkciók (pl. játszótér, sportterület) biztosítása, invazív fajoktól mentes zöldfelületek kialakítása.
4. Az igénybevételre kerülő biológiailag aktív felületek magas biológiai aktivitású területek kötelező létesítésével való pótlása.
5. A mesterséges felszínborítás minimalizálása, a faültetés és gyepesítés ösztönzése, valamint a zöldfelületek gondozása, nagy CO₂-nyelőképességű és „energiatakarékos” mintaparkok létesítése.

7.2.6 Hulladékgazdálkodási program

A vidék számára fontos, hogy – a hagyományokhoz igazodva - értékes anyagok ne váljanak hulladékká, azaz melléktermékként, alap- vagy másodnyersanyagként hasznosíthatók legyenek, és ne jelentsen terhet hulladékként történő kezelésük. A hulladékgazdálkodás a vidék életének minden területét érinti, összetett tevé-

kenységei (megelőzés, szemléletformálás, tervezés, létesítmények megvalósítása és fenntartása, közszolgáltatás) sem választhatók el a vidék gazdasági, társadalmi és környezeti elemeitől. A célok eléréséhez szükséges intézkedéseket minden esetben a megelőzés, újrahasználat, újrafeldolgozás, egyéb hasznosítás, ártalmatlanítás prioritási sorrendben, a környezetileg, társadalmilag és gazdaságilag leghatékonyabb megoldások alkalmazásával kell megtenni. Törekedni kell a csomagolóanyag-felhasználás csökkentésére is. A hulladék érték is lehet: az élelmiszer-feldolgozók üzemelése során pl. – üzemfajtától függően – jelentős mennyiségű melléktermék keletkezik, melyek értékesítése az egyes iparágak felé (bőr-, gyógyszer-, vegyipar, stb.) bevételi forrást jelenthet a vállalkozásnak, ugyanakkor igen nagy teher az iparágon a BSE/TSE következtében indokolatlanul fönntartott vizsgálati, megsemmisítési kötelezettség, állati takarmányként való fölhasználási tilalom.

Stratégiai irányok és teendők

1. A hulladék keletkezésének megelőzése, a keletkezett hulladék minél nagyobb mértékű hasznosítása, szakszerű kezelése, az illegális hulladéklerakások megelőzése és megszüntetése.
2. A korszerű települési hulladékkezelési létesítmények kiépítésének folytatása.
3. A hulladékká vált anyagok minél nagyobb arányú visszaforgatása, lehető legközelebb a keletkezés helyéhez.
4. A melléktermékként fel nem használható biomassa biogáz és/vagy komposztáló telepek létesítésével való hasznosítása.
5. A biológiai úton lebontható növényi melléktermékek és hulladékok lerakásának korlátozása, lehetőség szerint megszüntetése, decentralizált (a házi, közösségi és települési) komposztálás elterjesztése, első sorban a szerves hulladék keletkezésének helyén.
6. A komposztok minőségbiztosítási rendszerének fejlesztése, a komposztok alkalmazásának ösztönzése.
7. A szelektív gyűjtés során nagyobb szerepet kell biztosítani a házhoz menő gyűjtésnek és meg kell akadályozni, hogy a lakosság által szelektíven összegyűjtött hulladék ömlesztve kerüljön a hulladéklerakókba.
8. Az inert hulladékok hasznosíthatóságának vizsgálata az egyes termőterületek megközelítése, a külterületi utak járhatóságának elősegítése területén.
9. Az állati melléktermékek és hulladékok, valamint a speciális, mezőgazdálkodás során keletkező hulladékok (mezőgazdasági fóliák, csomagolóanyagok) biztonságos, lehetőleg újrahasznosítással járó kezelésének biztosítása.
10. Az állati eredetű hulladékoknak a sertés- és baromfi-takarmányozásban megfelelő kezelés után történő felhasználhatóságának kezdeményezése az EU felé (a fehérjeimport és a hulladékártalmatlanítás költségeinek megtakarítása miatt a versenyképességet növelné, ugyanakkor a távoli földrészekről szállított szójamennyiség jelentős részét kiváltaná).
11. Az agrár- és élelmiszeripari szabályozás, minőségbiztosítási előírások felülvizsgálata a lehetséges hulladékcsökkentés érdekében.

7.3. Föld- és birtokpolitika

A földbirtok-politika az agrárpolitika kulcseleme, amely magában foglalja a földtulajdonnal, földhasználattal, földforgalommal, haszonbérlettel, elővásárlási jogosultsággal, az állami földterületekkel, továbbá az üzemszabályozással és a birtokrendezéssel, örökléssel kapcsolatos tennivalókat. Aktív földbirtok-politikával elő kell segíteni az életképes gazdaságok, középüzemek létrejöttét, az önálló gazdálkodást vállaló, a jövőjét falun, az agrár- és élelmiszergazdaságban elképzelő fiatalok elindulását, a kiegyensúlyozott földtulajdoni és földhasználati szerkezet kialakulását, az indokolatlan földkoncentráció elkerülését. A földbirtok-politikában is alapkövetelmény az átláthatóság biztosítása.

Szakterületi célkitűzések:

- A termőföldvagyon védelme, a hazai természetes és jogi személyek földtulajdon szerzésének és használatának elősegítése az uniós szabályozással összhangban lévő eszközökkel.
- A középirtokok szerepének a megerősítése.

- A fenntarthatóság követelményeit teljesítő, a foglalkoztatást biztosító gazdálkodási formák, kiemelten a családi gazdaságok és azok társulásai gazdálkodásának segítése.
- Átlátható, stabil üzemszerkezeti szabályozás.
- Az állam pozíciójának erősítése a földpiacon, az állam kezelésében lévő nemzeti földvagyon nemzeti stratégiai célokat, közérdeket szolgáló felhasználása.
- A mező- és erdőgazdasággal foglalkozók korszerkezetének javítása, fiatalok gazdálkodóvá válásának segítése.
- A helyben lakó gazdálkodók földhöz jutásának segítése.
- A termőföld-kivonások korlátozása, a felhagyott területek újrahasznosítása.

E stratégiai területhez a következő **vidékstratégiai nemzeti programok** kapcsolódnak.

7.3.1 Föld- és birtokrendezési, üzemszabályozási program

Alapvető cél, hogy ne fogyjon a szabad földterület, a termőföld nemzeti hatáskörben, illetve a gazdálkodó családok kezében maradjon, mivel a termőföld nemzeti identitásunk része és létbiztonságunk meghatározó alapja. Ezért olyan gazdálkodási formákat támogatunk, amelyek a fenntarthatóság hármaskörének (környezeti, társadalmi és gazdasági fenntarthatóság) megfelelnek. Mindehhez szükség van a földbirtok-politika szabályozási hátterének megújítására, a földtörvény, a birtokrendezésről, valamint a mezőgazdasági üzemszabályozásról szóló törvényekkel. A mezőgazdasági üzemszabályozás célja a magyar mezőgazdaság vállalati rendszerének egységes szempontok alapján történő kezelése, a mezőgazdasági vállalkozások, üzemek működésének szabályozása, a családi gazdaság, kistermelő, egyéb kategóriák életszerű definiálása, működési feltételeik meghatározása. A birtokrendezés célja a jelenleg szétaprózódott tulajdonosi szerkezet javítása, az elaprózott, kisméretű parcellák összevonása, életképes birtokok kialakítása. Ki kell dolgozni a felhagyott területek fejlesztését és újrahasznosítását biztosító barnamezős fejlesztés politikát és annak részletes szabályozását. A föld- és birtokpolitika, illetve az üzemszabályozás kialakításakor és végrehajtása során fokozott figyelmet kell fordítani a fenntarthatósági szempontokra, a környezettudatos gazdálkodás érvényesítésére.

Stratégiai irányok és teendők

1. A termőföldről szóló törvény és szabályozás megújítása, kiemelt figyelemmel a föld tulajdonjogának megszerzésére és a földek haszonbérletének szabályozására.
2. Az egyes Európai Unió tagállamok termőföldszerzési mintáinak tanulmányozására építve, a külföldi magánszemélyek, valamint a bel- és külföldi tőkések társaságok 2014-ben lejáró földvásárlási moratóriumára tekintettel a földszerzés hazai szabályrendszerének átalakítása olyan, a termőföld vásárlásához, haszonbérbe vételéhez, illetve a mezőgazdasági üzem működtetéséhez kötődő, közvetett, az uniós szabályokkal összhangban lévő szabályozási elemekkel, amelyek révén a termőföldvagyon minél nagyobb mértékben tartható a hazai természetes és jogi személyek tulajdonában és használatában.
3. A spekulatív, illegális földszerzések („zsebszerződések”) realizálását megakadályozó, az uniós szabályokkal összhangban lévő jogszabályok megalkotása.
4. A mezőgazdasági üzemszabályozásról szóló általános törvény megalkotása.
5. A családi gazdaságokról szóló törvény megalkotása az őstermelők, családi gazdaságok és egyéni vállalkozások egységesített üzemszabályozásának biztosítására. A családi gazdaság fogalmi rendszere megújítandó, tevékenységi köre részévé kell tenni az alapanyag-termelés mellett termékei feldolgozását, közvetlen értékesítését is. E gazdálkodási forma főbb feltételei: a helyben lakás, a földtulajdon, illetve a bérelt földterület maximum 300 ha mértékéig, a saját gazdaságában termelt, maga vagy saját szervezetek által feldolgozott, és a végfogyasztónak értékesített mezőgazdasági és élelmiszerterméket állítson elő, gazdasága éves bruttó árbevétele 2011. évi árszinten ne haladja meg a 100 millió Ft-ot.
Az egyszerű szabályozás és a feketegazdaság megszüntetésének követelményét szem előtt tartva a családi gazdaság feltételrendszerét vállaló kisebb termelők, a mezőgazdasággal kiegészítő jelleggel foglalkozók is e szabályozás alá kell tartozzanak.
6. A birtokrendezésről szóló jogszabály megalkotása.
7. A Nemzeti Földalapról és a Földalapkezelő Szervezetről szóló jogszabályok áttekintése, megújítása.

8. A Nemzeti Földalap (NFA) intézményrendszerének a kis- és középüzemek földszükségleteinek, tartós földbérleti igényeinek kielégítését, életképes üzemméretté szerveződését, továbbá a közérdekű helyi önkormányzati és állami földkészlet-gazdálkodás céljait szolgáló működtetése.
9. Az állami termőföldvagyon és állapotának tételes felmérése, leltározása. Csak jogilag rendezett, megfelelően nyilvántartott földrészletek képezhetik tárgyát a Nemzeti Földalap tranzakcióinak.
10. A földbirtok-politika és a birtokviszonyok, üzemszerkezet átláthatóságának biztosítása az egész országra kiterjedő és név szerint összegezhető közhiteles földhasználati nyilvántartás felállításával.
11. Az állam kezelésében lévő nemzeti földvagyon felhasználásával és az önkéntes földcserék elősegítésével a gazdálkodókkal és a helyi közösségekkel egyeztetett és a stratégiai célokat szolgáló (általuk szervezett) birtokrendezés megkezdése.
12. Településenként a birtokrendezésre váró területek felmérése, az egyes településeken belül az önkéntes alapon, illetve az államigazgatási keretek között rendezni szükséges területek meghatározása, a lebonyolításhoz szükséges infrastruktúra fejlesztése, az ökológiai hálózat elemeinek megőrzésére tekintettel.
13. Az osztatlan közös földtulajdonok igény szerinti kimérésének és a tulajdonosok birtokba helyezésének, egymás közötti adásvételének, cseréjének illetve a fennmaradó/felajánlott területek állami felvásárlásának felgyorsítása.
14. Az öröklés szabályainak módosítása a termőföld korlátlan szétaprózódásának, illetve az örökösök aránytalan teherviselésének megakadályozása érdekében.
15. A birtokviszonyok mielőbbi rendezése és az 1995. évi XCIII. törvény kapcsán érintett több ezer jogosult személy megfelelő kártalanítása érdekében a védett természeti területek helyreállítását célzó, törvényben előírt földvásárlások folytatása.
16. A földtől és a termeléstől elváló kvóták és támogatási jogosultságok, mint vagyoni értékű jogok spekulatív kereskedelmének lehető legszűkebb keretek közé szorítása törvényi eszközöket is felhasználva.
17. A családi gazdálkodás folytonosságát és a generációnkénti megújítás lehetőségét kínáló támogatási megoldások – a családon, rokonságon belüli illetékmentes „gazdaságátadási támogatás” és a „fiatal gazdák induló támogatása” – előnyben részesítése.
18. A mezőgazdasági üzemszabályozás keretében olyan – az EU más tagállamai által is alkalmazott – kikötések bevezetése a termőföld vásárlásához, haszonbérbe vételéhez, illetve a mezőgazdasági üzem működtetéséhez, mint például a kötelező helyben lakás; az érdekképviselési és/vagy helyi önkormányzati támogató nyilatkozat; valamint a hazai szakoktatásban szerzett mezőgazdasági szakmai képesítés, és/vagy gyakorlat megszerzésének igazolása.
19. Helyi közbirtokosságok kialakításának elősegítése. Az önkormányzatok ilyen célú szerepvállalásának segítése, ösztönzése.
20. Az autonóm, önfenntartó, önellátó, félig önellátó, akár részfoglalkozású családi gazdaságok tartós fennmaradásának segítése, támogatása.
21. A kistermelők, kisgazdaságok működésére vonatkozó szabályozás (adózás, könyvelés, nyugtaadás) lényeges egyszerűsítése, könnyítése, a nyugat-európai országok gyakorlatának megfelelően.
22. A termőföld és talaj védelmének érdekében megfelelő szabályozás kidolgozásával a zöldmezős beruházással terjeszkedő ipari parkok és lakópark célú befektetések korlátozása, támogatva egyben a felhagyott iparterületek ipari, lakó és közösségi funkciókra történő újrahaznosítását.

7.3.2 Demográfiai földprogram, „fiatal gazda életpályamodell”

Abban az esetben, ha hazánkban a jelenlegi kedvezőtlen demográfiai tendenciák folytatódnak, az ország lakossága 2050-re 7-8 millió főre csökken. Az egyes régiókban a probléma súlyát tekintve eltérések vannak. Az országon belül különösen kritikus a vidéki térségek demográfiai helyzete. A vidéki térségekben a népesség rövid időn belül előregszik. A kedvezőtlen folyamatok eredményeként a jelenlegi gazdaságszervezetnek nem lesz megfelelő utánpótlása, és az inaktív rétegek aránya rendkívüli terheket ró az aktív rétegekre. Ezért a vidék számára kulcskérdés, hogy helyben legyenek olyan fiatalok, akik a vidéki élet mellett a gazdálkodást választják, és megfelelő számban vállalnak gyermekeket.

Stratégiai irányok és teendők

1. A népesedési helyzet javítása, a generációváltás elősegítése és az előregedő hazai gazdatársadalom utánpótlásának biztosítása érdekében demográfiai földprogram megvalósítása. A program keretében a nemzeti földalapból a termőföld tartós (25-50 éves) bérbe adásával és egyéb eszközökkel, örökölhető földbérleti jog keretében földjuttatás a fiatal, gazdálkodást vállaló pároknak, melyet egyéb szociálpolitikai és gazdálkodást segítő kedvezmények, eszközök egészítenek ki. A támogatás feltétele, hogy a fiatal család vidéken települ le, fenntartható módon gazdálkodik, valamint két, vagy több gyermek világra hozatalát és felnevelését vállalja. A támogatás formája hosszú távú, kedvezményes földbérlet, melyet a gazdálkodást segítő további kedvezmények, támogatási elemek egészítenek ki, kiemelten a kapcsolódó jelenleg is rendelkezésre álló (pl. fiatal gazdák induló támogatása) uniós támogatási jogcímek.
2. A program megvalósításához szükséges jogi környezet és költségvetési háttér megteremtése.
3. Igényfelmérés a fiatalok (szakoktatásban és szakirányú felsőoktatásban résztvevők) körében a demográfiai földprogramban való részvételre vonatkozóan.
4. Fiatal gazdák kiemelt támogatása, gazdálkodásuk segítése képzéssel, szaktanácsadással.
5. A programhoz állami földterületek biztosítása (NFA), a földbérleti pályázatok során a demográfiai földprogram szempontjainak érvényesítése. Az ehhez szükséges jogszabályi keretek megteremtése.
6. A program nyomán induló gazdaságok, mezőgazdasági üzemek kialakításához, szakmai tevékenységéhez szaktanácsadási háttér, inkubáció biztosítása a térségben működő szakképzési és agrár-felsőoktatási intézmények közreműködésével, az állam és az önkormányzatok együttműködésével, bemutató gazdaságok, közösségi gazdaságok létrehozásával.
7. A programba belépő fiatal gazdálkodó családok termékei piacra jutásának közösségi eszközökkel történő segítése.

7.4. Fenntartható agrárszerkezet- és termeléspolitika

Az agrárszerkezet- és termeléspolitikának a vidék gazdaságát erősítő és ezzel társadalmát, helyi közösségeit stabilizáló többfunkciós mezőgazdaság minőségi termelési, élelmezési és élelmiszerbiztonsági, energetikai, környezetbiztonsági és foglalkoztatási céljait kell szolgálnia. Olyan gazdálkodási rendszerek elterjesztése a cél, amelyek jó minőségű, egészséges élelmiszereket, színesebb termékkínálatot adnak, energiafelhasználásukban kevésbé támaszkodnak a belátható időn belül kimerülő, de addig is folyamatos áremelkedésnek kitett szénhidrogén származékokra, biztosítják a fenntartható környezethasználatot. A mezőgazdasági rendszerekhez kötődő természeti értékek megőrzésével, a kedvezőbb hatásaik következtében kisebb társadalmi - környezetvédelmi, egészségbiztosítási – költségekkel járnak, valamint nagyobb mértékű foglalkoztatást biztosítanak, közvetlenül vagy közvetve több családnak, embernek adnak munkát és megélhetést. Ez a mezőgazdaság termelési és termékszerkezetének minőségi megújítását is jelenti.

Szakterületi célkitűzések:

- A természeti erőforrásokat és a biodiverzitást megőrző, a termőhelyi adottságokra (ideértve az éghajlatváltozásból eredő tényezőket is) és a saját biológiai alapokra építő területhasználat, termelési szerkezet és agrotechnika kialakítása.
- A piaci keresletre alapozva magasabb hozzáadott értéket előállító és nagyobb foglalkoztatást biztosító ágazatokra épülő termelési szerkezet kialakítása.
- Az ágazati (növénytermesztés, állattenyésztés) egyensúly helyreállítása.
- Több lábon álló gazdálkodás erősítése.
- Az ökológiai gazdálkodás elterjesztése.
- GMO-mentes mezőgazdaság fenntartása.

E stratégiai területhez a következő **vidékstratégiai nemzeti programok** kapcsolódnak.

7.4.1 Ökológiai gazdálkodás program

A kellő támogatás- és szabályozáspolitikai ösztönzés, fizetőképes hazai kereslet és fogyasztói hozzáállás, továbbá export-marketing hiányában Magyarország eddig nem használta ki kellő mértékben az ökológiai gazdálkodásban rejlő lehetőségeit. Az európai tendenciákkal ellentétes módon, Magyarországon nem nőtt megfelelő mértékben az ellenőrzött ökológiai gazdálkodás alá vont területek nagysága, az mindössze a mezőgazdasági terület 2%-a. Kedvezőek ugyanakkor az ökológiai és egyéb adottságok (jogsabályi háttér, GMO-mentesség, tájfajták, őshonos fajták, erős ellenőrzési-tanúsítási rendszer) az ökológiai gazdálkodáshoz. Ma már hazánkban is egyre több, az ökológiai gazdálkodást segítő technológiai módszer áll rendelkezésre. Az ökológiai gazdálkodás nagyobb élőlátás-igénye növeli a foglalkoztatottságot, kiválóan alkalmas a családi gazdaságokban történő megvalósítására, a biotermékek fogyasztása az ehhez kapcsolódó ismeretek révén is javíthat a magyar népesség rossz általános egészségi állapotán, és környezeti hatásai is kedvezőek (vízkészlet és termőföld jó állapotának megőrzése, az ökológiai egyensúly megőrzése, környezetterhelés mérséklése). Emellett kevésbé függ a külső, energiaigényes inputoktól.

Stratégiai irányok és teendők

1. Magyarország ökológiai gazdálkodási akciótervének elkészítése a bioélelmiszerek és biogazdálkodás EU akciótervéhez igazodóan, az ökológiai gazdálkodásba vont területek nagyságának növelése érdekében.
2. Az ökológiai gazdálkodás fokozott támogatása, különös tekintettel az ökológiai állattenyésztés és méhészet fejlesztésére; a gazdálkodók ökológiai gazdálkodásra való átállásának, illetve az ökológiai gazdálkodás ellenőrzésével és tanúsításával kapcsolatos költségek támogatása.
3. A támogatási rendszerben az ökológiai gazdálkodás vállalásának értékelési szempontként történő érvényesítése. Ösztönzők kialakítása a gazdálkodók számára, hogy ne csak gazdaságuk egy részét, hanem egészét állítsák át ökológiai gazdálkodásra.
4. Az ökológiai gazdálkodás szereplői közötti integráció, bemutató ökogazdaságok létesítésének ösztönzése.
5. Az ökológiai gazdálkodásra vonatkozó elemző, értékelő, összehasonlító kutatások, az eddigi tevékenységek tapasztalatainak tudományos módszerekkel való feldolgozása, az érintett intézmények és gazdálkodók munkájának összehangolása.
6. A biológiai növényvédelmi módszerek terjedésének ösztönzése, többek között a jogi környezet megfelelő, annak sajátosságaihoz igazodó módosításával.
7. Az ökológiai gazdálkodás versenyképességét és termékbiztonságát megalapozó tápanyag-gazdálkodási, organikus nemesítési és növényvédelmi kutatások, fejlesztések és innovációk támogatása.
8. A már rendelkezésre álló, ökológiai gazdálkodást segítő technológiai módszerek, gazdálkodási gyakorlatok szélesebb körben való megismertetése, széleskörű ismeretterjesztés.
9. Az ökológiai gazdálkodásban jól alkalmazható tájfajták felkutatása, megőrzése és termesztésbe vonása, a hozzájuk kötődő helyi hagyományok, ismeretanyag, nevezéktan megőrzése.
10. A biotermékek feldolgozásának növelése, a biotermékeket feldolgozó kapacitások létesítése, fejlesztése.
11. A biotermékek hazai piacra jutásának támogatása és a bioélelmiszerek bevonása a közétkeztetésbe, elsősorban a bölcsődében, óvodában, iskolában és a kórházakban.
12. A kínálati oldal növelése mellett a fogyasztók szemléletének megváltoztatása, tájékoztatása a bioélelmiszerek fogyasztásának előnyeiről, fontosságáról. Többéves, célzott információ- és reklám- és médiakampány a bioélelmiszerek népszerűsítésére.
13. Képzés, szaktanácsadás, bemutató gazdaságok, tangazdaságok az ökológiai gazdálkodást folytatók számára, az általános nevelési, oktatási programnak is képezze részét az ökológiai gazdálkodás fontossága.

7.4.2 Génmegőrzési program

Élelmezési és mezőgazdasági célú genetikai erőforrásaink, a hazai kultúrnövény-, és haszonállat fajok, fajták kiemelt fontosságú nemzeti örökségeink, közkincseink. Genetikai erőforrásaink felkutatása, begyűjtése, megőrzése, fenntartása és felhasználása fontos nemzetbiztonsági stratégiai kérdés. Csak így valósítható meg élelmiszer-önrendelkezésünk és az ország egészséges és biztonságos élelemmel történő ellátása. Az agrárbiológiai sokféleség (az agro-biodiverzitás) megőrzése, aktív fenntartása elengedhetetlenül szükséges ahhoz, hogy a jövő társadalmá megfelelő válaszokat tudjon adni a természeti és gazdasági kihívásokra (pl. a klímaváltozásra, a gazdasági/élelmiszerválságok következményeire). A mezőgazdaság tartós alkalmazkodásának nélkülözhetetlen feltétele tehát a gazdálkodók alkalmazkodó-képességének és tudatosságának javítása.

Stratégiai irányok és teendők

1. Nemzeti Agrobiodiverzitás-védelmi Stratégia kidolgozása és lépésről lépésre való megvalósítása az összes érintett fél bevonásával és együttműködésével.
2. A hazai génbank hálózat újraszervezése, melynek első lépéseként a Vidékfejlesztési Minisztérium 2010. november 1-vel önálló intézményként létrehozta a Növényi Diverzitás Központot (NÖDIK) és a Kisállattenyésztési Kutatóintézet és Génmegőrzési Koordinációs Központot (KÁTKI). Ennek folytatásaként biztosítani kell a biológiai alapok megőrzését végző hazai génbank hálózat működtetésének hosszú távú anyagi és személyi feltételeit.
3. Alacsony költségeket biztosító, átlátható, egyszerű, rugalmas, a gazdálkodók részvételén alapuló fajta-elismerési és vetőmag/tenyészállat minősítési rendszer kidolgozása.
4. A fajtaoltalmi, nemesítői jogok rendszere mellett új típusú jogok (mezőgazdasági termelők jogai, kollektív tulajdonjogok, haszon-megosztás) kidolgozása és alkalmazása.
5. A tájfajtákat, helyi fajtákat fenntartó/termelő gazdálkodók számára elérhető a 2014-2020-as vidékfejlesztési program támogatásainak fenntartása, illetve bővítése a 2014-2020 közötti időszakban (on-farm génmegőrzés).
6. Agrárkutatások finanszírozása a tájfajták élelmiszerfogyasztási, táplálkozási értékeinek feltárása, előnyös élelmiszerfeldolgozási tulajdonságainak vizsgálata, az agro-biodiverzitás történeti folyamatának feltárása, jobb, minőségi termékek előállításának segítése, illetve a részvételi nemesítési erőfeszítések előmozdítása érdekében.
7. A földrajzi, eredet-megjelölési, illetve hagyományos, különleges terméki árujelző rendszer hazai alkalmazásának erősítése, ösztönzése annak érdekében, hogy az adott tájak természeti erőforrásaihoz (genetikai erőforrások, talaj, víz, klíma, tájfajta vetőmagok és növények, stb.), illetve hagyományos feldolgozási módszereihez kapcsolódó termékek versenyképesek legyenek a hazai és európai piacon.
8. A gazdaságok számára annak lehetővé tétele, hogy minél rugalmasabb keretek között használhassák a ritka növényeket, tájfajtákat (a családi gazdálkodók, a mikroállalkozások, az ökológiai gazdálkodás támogatása az agro-biodiverzitás szempontjából is fontos feladat, hiszen a gazdálkodók ezen csoportjai vesznek részt jelenleg is a genetikai erózióknak kitett fajták fenntartásában, használatában). Az ex situ génmegőrzés in situ génmegőrzés nélkül nem tudja biztosítani a szükséges adaptációt a változó (pl. éghajlatváltozás) környezethez, ezért a kétféle génmegőrzést kombinálni kell, az in situ génmegőrzést a legnagyobb mértékben részévé kell tenni a gazdálkodásnak.
9. Több szintű együttműködés kialakítása és megőrzési programok elindítása a Kárpát-medence összes olyan tájegységében élő közösségével, ahol tudatos génmegőrzés folyik.
10. A gazdálkodók földhasználati döntéseinek a fenntartható erőforrás-használat egészére kiterjedő megalapozására döntéstámogatási rendszer és központi adatbázis létrehozása.

Növényi génmegőrzés alprogram

Az alprogram keretében a szántóföldi növények, gyepek (legelő, kaszáló), erdők, zöldségek, gyümölcsök, fűszer-és gyógynövények, mikroorganizmusok eddig még be nem gyűjtött genetikai erőforrásainak begyűjtése, megőrzése, fenntartása és bölcs felhasználása a cél.

Állati génmegőrzés alprogram

Az alprogram keretében az őshonos állatok genetikai erőforrásainak megőrzése és stratégiai felhasználásának biztosítása történik.

7.4.3 Táj- és agrár-környezetgazdálkodási program

A mező-, erdő-, vad- és halgazdálkodásnak kiemelt szerepe van a tájfenntartásban. A tájfenntartást biztosító gazdálkodás nem egyszerűen természet- és környezetvédelmi célokat is teljesítő gazdálkodást jelent, hanem olyan termelést és tájhasználatot, amelyben a termelési célok a népességmentartó, társadalmi, kulturális és környezetstabilizáló, természetvédelmi feladatokkal összehangoltan, a táj természetes működésének rendszerére épülve valósulnak meg. E gazdálkodást a védelmi, valamint a termelési és fogyasztási célú környezethasználat (térfunkciók) harmóniájára törekvő földhasználat és térstruktúra kialakítása, az ágazati arányok és gazdálkodási módok ökológiai harmonizációja, a táji adottságokhoz igazodó üzem- és táblaméretek, az emberléptékű, tájképileg esztétikus térszerkezet, az ökológiai körfolyamatok üzemi és táji szintű fenntartása jellemzi.

Stratégiai irányok és teendők

1. Térségi tájgazdálkodási tervek készítése a tájhasználatban érintettek bevonásával.
2. Tájkarakter védelmi program (az általános tájvédelem és az agrárstratégia sürgős összehangolása, a természetvédelem szempontjainak beépítésével).
3. A helyi adottságokra, okszerű területhasználatra, művelési ág váltásra épülő modellprogramok, mintaprojektek megvalósítása, a meglévő kezdeményezések rendszerszerű folytatása, kiterjesztése, környezetvédelmi-természetvédelmi szaktanácsadó hálózat kiépítése a gazdálkodói döntések meg-alapozásához.
4. A gyomnövények, kiemelten a parlagfű elleni védekezés megoldására irányuló rendszerszemléletű tö-rekvések elősegítése.
5. A zöld gazdálkodási előírások önkéntes vállalásáért és teljesítéséért ösztönző hatású, területalapú, vissza nem térítendő kifizetések, kompenzáció biztosítása a gazdálkodók számára. Az agrár-környezetgazdálkodási rendszer felülvizsgálata, továbbfejlesztése, a magasabb környezet-, illetve természetvédelmi értékű programok preferenciája a források felosztásánál. A kifizetéseket a gaz-dálkodó tevékenységének környezet- és természetvédelmi hatásainak értékelésére alapozó zöld-pont-rendszer bevezetése.
6. Megfelelő kompenzációs rendszer kidolgozása és működtetése a megváltozott természeti állapotú (pl. begyepesedett, erdősülő), természeti, erdészeti értékű vált területek tulajdonosai, illetve használói részére.
7. A táji adottságokhoz illő gazdálkodás támogatási rendszerének megalapozása érdekében a tájegy-ségenként/kistájanként kívánatos gazdálkodási formákat rögzítő tervek elkészítése. A támogatások odaítélésénél jelentős súllyal kell figyelembe venni a tervezett fejlesztés illeszkedését a települések térségi területfejlesztési és területrendezési terveivel összhangban lévő külterületi rendezési terve-ihöz, környezetvédelmi szabályzataihoz.
8. A vízminőség-védelem és a fenntartható mezőgazdálkodás környezetbiztonsági szemléletű össze-hangolása.
9. A hagyományos, a folyók természetes működéséhez igazodó, a vízjárással együtt élő, ahhoz alkalmaz-kodó ártéri tájgazdálkodás, illetve átfogó vízgazdálkodási rendszer feltámasztása az erre alkalmas te-rületeken. Megszervezésére ott van lehetőség, ahol elegendő, rendszeresen pótolható víz áll rendelkezésre, és ahol a folyók rendszerműködése helyreállítható vagy utánozható. E területek a folyók mé-lyebben fekvő árterei, a vízlépcsők visszaduzzasztása által érintett területek, a nagyobb nyílt árterek (pl. Bodrogzug, Gemenc), a kisebb folyók holtágakkal, mellékvizekkel tarkított még szabályozatlan, avagy kevésbé rendezett szakaszain (Rába, Bodrog, esetleg a Sajó vagy a Hernád mentén). Részletei-ben megvalósítható a folyók hullámterein, nagyobb – esetenként a belvizek tározására használt – ta-vak, holtágak mentén, ahol a folyóval való állandó vagy részleges kapcsolat biztosítható.
10. A gazdálkodók természet-közeli földhasználatának és természetkímélő gazdálkodásának támogatá-sa a Magas Természeti Értékű Területek (MTÉT), a Natura 2000 területek, a magas természetességi állapotú erdők és a vizes élőhelyek uniós támogatási lehetőségeinek megőrzésével, fenntartásával,

bővítésével, az agrár-környezetgazdálkodási (AKG) és az erdő-környezetvédelmi (EKV) intézkedések keretében. A különleges természet-megőrzési és madárvédelmi területeket magában foglaló Natura 2000 területeken való gazdálkodás esetén igénybe vehető támogatások biztosítása a gyepek (legelő) hasznosítású területekre vonatkozóan, a támogatás kiterjesztése az erdőkre és a vizes élőhelyekre.

11. A Natura 2000 fenntartási tervek kidolgozása, illetve a tervezéssel összhangba hozott támogatási, tanácsadói és ellenőrzési rendszer továbbfejlesztése és tesztelése.
12. A nemzeti park igazgatóságokat természetvédelmi rendeltetésük elsődlegességének megőrzésével a természetvédelmi oltalom alatt álló területek kezelésében mintagazdaságokká (társadalmi szerepvállalás) kell fejleszteni. Szerepük kiemelt a tradicionális tájhasználati struktúrák felélesztésében (élőhely és tájésközponti funkció) és terjesztésében. A vagyonkezelésükben lévő területek bérbe, vagy használatba adásakor részesítsék előnyben a helyi családi gazdaságokat (különös tekintettel az őshonos fajták tartását, a pásztorok alkalmazását, a hagyományos pásztorokkultúra fenntartását, az extenzív legeltetési módszerek alkalmazását vállaló gazdálkodókra), velük együttműködve őrzik a táj értékeit.
13. Az elvonás- és támogatáspolitikai eszközeivel ösztönözni kell, hogy a művelési ágak igazodjanak az ökológiai (természeti) adottságokhoz, a természeti változásokat gyorsan tudják követni, a művelési ág változás pedig bejelentésre kerüljön, és ezzel a földhasználati nyilvántartás naprakészé váljon.

Ártéri tájgazdálkodás alprogram

A tájgazdálkodás kiemelt területe az okszerű vízgazdálkodás. Magyarország vízfolyásainak vízmérlege jelenleg negatív, azaz több víz távozik az országból, mint amennyi érkezik. A XIX. századi folyószabályozások megszüntették a korábban hagyományos, a vízvisszatartáson alapuló ártéri tájgazdálkodás lehetőségét, a vízgazdálkodási létesítmények főként a vizek minél gyorsabb elvezetését szolgálják. Az utóbbi években – a vízgűjtőn bekövetkező területhasználat-változások, valamint vélhetően az éghajlatváltozás hatásai miatt – jelentősen megnöttek az árvízszintek, és az árvízi védekezés évről évre tetemes költségeket emészt fel. A hagyományos ártéri tájgazdálkodás a folyó működéséhez igazodott, és hasznonvételei mellett fontos szerepe volt tájfenntartásban. A vízrendszer egésze: a mellékágak, az erek, a fokok, az állandó és ideiglenes tavak, rétek, legelők, a tájra jellemző ligeterdők, az ún. gyümölcsények e gazdálkodási formának köszönhetik létüket, fennmaradásukat, miként egykor szabályozatlan folyóink legendás halbőségét is elsősorban az ártéri, fokgazdálkodásként működtetett halászat révén hasznosítottuk, tartottuk fenn.

Védett és érzékeny természeti területeken való gazdálkodás alprogram

A másik fontos területet a védett és érzékeny természeti területeken való gazdálkodás. Az ország területének több mint 9%-a (857 ezer hektár) áll természetvédelmi oltalom alatt. Az európai védettséget jelentő, az ország területének 21%-át kitevő Natura 2000 területeken, valamint a Magas Természeti Értékű Területeken (MTÉT, korábban Érzékeny Természeti Területek, ÉTT) megvalósuló környezetkímélő, tájfenntartó gazdálkodást az agrár-környezetgazdálkodás és az erdő-környezetvédelmi programok keretében az Európai Unió támogatja.

7.4.4 Állattenyésztés-fejlesztési program

Az állatállomány erőteljesen lecsökkent, az ágazati egyensúly felborult, így kiemelt programként fogalmazódik meg az állattenyésztés fejlesztése. Ennek kedvez az a hazánkban is jellemző, de világszerte tapasztalható tendencia, hogy az emberiség egyre több állati eredetű fehérjét fogyaszt. Magyarországon mind a gabona, mind a szalastakarmányok adottak az állatállomány megfelelő színvonalú takarmányellátásához. A gabonafélék termesztéséhez kötődik a baromfi- és a sertésenyésztés, a szalastakarmányokhoz a ló-, szarvasmarha-, juh és kecskeágazat.

Stratégiai irányok és teendők

1. Az állattenyésztés fejlesztését eredményező gyors intézkedések a munkahelyteremtés, és az emberek egészséges táplálékkal, állati eredetű fehérjével való ellátása érdekében.
2. A növénytermesztés és állattenyésztés optimális arányának helyreállítása.

3. Ágazati alprogram összeállítása és megvalósítása a sertésenyésztés fellendítésére, fejlesztésére (sertésstratégia). A kis- és a nagyüzemi sertéstartás kiegyensúlyozásával a mai sertésállomány középtávon (hat-nyolc év alatt) történő megkétszerezése.
4. Ágazati alprogramok összeállítása és megvalósítása a többi állattenyésztési ágazatra és termékpályákra.
5. Az extenzív állattartás körülményeinek ökológiai szempontokra is figyelemmel lévő rekonstruálása, az intenzív tartásmód állatvédelmi előírásokat érvényesítő technológiai feltételeinek megteremtése támogatások segítségével.
6. Az állati termékek döntő többségben feldolgozott formában történő exportálása, a piacra jutás segítése.
7. A hagyományos háztáji állattartás lehetőségének megteremtése, ezzel arányban a helyi értékesítési lehetőségek biztosítása.
8. A hazai biológiai alapokat fenntartó/termelő gazdálkodók számára támogatási lehetőségek biztosítása.
9. Az állattartás engedélyezése, az állattartást tiltó helyi önkormányzati rendeletek felülvizsgálatának kezdeményezése a vidéki településeken, falvakban.
10. A környezetkímélő tartástechnológiák ösztönzése, a hígrágyás állattartó telepek környezetvédelmi rendszereinek kialakítása, a környezeti károk figyelembevétele.

Sertéságazat fejlesztési alprogram

Az állattenyésztés-fejlesztési törekvések keretein belül kiemelt cél a sertéságazat fejlesztése. Az ágazat hazánkban mind az előállítást, mind a fogyasztást illetően nagy hagyományokkal rendelkezik. A sertéstartó kis- és közepes gazdaságok termelésbe vonása, a nagyüzemek technológiai szinten tartása révén az állomány viszonylag gyorsan növelhető a belső fogyasztási és exportcéljainknak megfelelő 6-7 milliós szintre. A sertéságazat fejlesztése hozzájárul a Nemzeti Vidékstratégia további fő céljaihoz, a munkahelyteremtéshez, a helyi ellátáshoz, a megtermelhető gabonamennyiség hatékony felhasználásához. Törekedni kell a gabonaféléket helyettesíthető élelmiszeripari melléktermékek felhasználására a sertéságazatban. A jelenlegi kukorica, árpa, szója alapú sertéshízalás veszteséges.

Baromfiágazat fejlesztési alprogram

A baromfiágazat biztosítja a világszerte leginkább fogyasztott és legolcsóbban előállítható, ugyanakkor táplálkozás-egészségügyi szempontból is előtérbe helyezendő húsféléseket, valamint az ugyancsak értékes táplálékforrást jelentő tojást. Hazánk abraktermelő képessége lehetőséget biztosít az ország szükségletét meghaladó hús- és tojástermelésre. A részben félextenzív, extenzív körülmények között is tartható víziszárnyas állományunk ugyancsak növelhető. Fontos cél az ágazatban az állatvédelmi előírásokra hivatkozó alaptalan támadások kivédése, valamint az állatvédelmi és állategészségügyi szabályok racionalizálása uniós szinten is.

Kérődző szerkezetátalakítási alprogram

A szarvasmarha-, juh- és kecskeágazatok számára az adottságokhoz képest kihasználatlan lehetőség a gyepre alapozott, extenzív tartástechnológia. A Magyarország teljes területének mintegy 10%-át képező, hozzávetőlegesen 1 millió hektárnyi gyepterület (rét, illetve legelő) jelentős része jelenleg alulhasznosított, illetve nem is hasznosított. Ennek következményeként a gazdaságos hozamú gazdálkodásra gyepterületeink jelentős része alkalmatlanná vált. Az újrahaznosításhoz elengedhetetlen a megfelelő létszámú állatállománnyal történő legeltetés, illetve a terület kaszálása, melynek hiányában e területek végképp elértéktelenednek. E tartásmódban ismét szerepet kaphatnak az őshonos fajtáink, mind tisztavérű, mind haszonállat-előállító keresztezésben. Az extenzív állattartási körülmények mellett nem mondhatunk le az ágazatban az intenzív tartásmódról sem, mellyel a jó minőségű tej és hús tömegterméket lehet előállítani. Ezt megalapozza az ország gabona- és szalastakarmány-termelő képessége, valamint az intenzív tartásmódra kitenyésztett állatfajták.

Kisállat alprogram

Elsősorban a kis- és közepes gazdaságok számára jelenthet alternatívát a húsnyúl és húsgalamb tartás. Az ágazat fejlesztése nemcsak önellátási célból indokolt, hanem választékbővítésként, prémium termékként biztosíthat – bár szűkebb körben – értékesítési lehetőséget.

Méhészeti alprogram

Adottságaink révén az EU tagállamok közül Magyarországon a legnagyobb a méhsűrűség. A mézexport az agrár-külkereskedelem lényeges szegmense, a megtermelt méz 80%-a exportra kerül. Ugyanakkor a méhészet a növénytermesztésben és a kertészetben is nélkülözhetetlen szerepet játszik. Mindezek indokolják, hogy folytatódjon a Magyar Méhészeti Nemzeti Program, a még kihasználatlan adottságaink mértékéig továbbfejlesszük a méhállományt, továbbá megtartsuk jó méhegészségügyi státuszunkat, mely elengedhetetlen feltétele a nemzetközi piacon való megjelenésnek.

7.4.5 Lovasprogram

A lovas kultúra a magyar kultúra mélyen gyökerező, szerves része. Megőrzése, a hagyományokhoz méltó szintre emelése ma is hozzájárulhat az ország bevételekben is megnyilvánuló imázsához. A magyar lovaskultúra, mint hungarikum újjászületésére garanciát jelentenek: lófajtáink magas genetikai értéke, gyakorlati és elméleti szaktekintélyeink, a lovas és katonai hagyományőrök, a lovassportok, a lovasíjászat, az egyre népszerűbb lovasterápia, s az egyre terjedő hobbi lótaratás. A lovas ágazat számos gazdasági ággal áll szoros kölcsönhatásban, fejlesztését a többi ágazatra gyakorolt hatása is indokolja.

Stratégiai irányok és teendők

1. A program sikeres működtetéséhez elengedhetetlen a képzés, valamint a jogi szabályozási környezet fejlesztése.
2. A lovassport beépítése a turizmusba, a szabadidősportba és megfelelő feltételek esetén az iskolai oktatásba.
3. A fentiekhez szükséges a lóállomány fejlesztése (mind mennyiségében, mind minőségében), a magyar őshonos lófajták célszerű hasznosítással történő megtartása.
4. A „Magyarország Európa Lovas Paradicsoma” elismerés kivívása.

7.4.6 „Kert-Magyarország” kertészeti program

Magyarország adottságai a kertészet fejlesztésére mind a klimatikus és talajadottságok, mind a szakmai felkészültség, hagyományok tekintetében kiválóak. Kertészeti termékeink beltartalmi, illetve díszítő értéke meghaladja, de legalábbis eléri az európai versenytársak által előállított minőséget. Zöldség- és gyümölcsféléink íz- és zamatanyagai messze felülmúlják a dél-európai termékek értékeit. Gyógynövényeink aroma és drogtartalma szintén kiemelkedő. A kertészeti termelés döntően családi gazdaságokban vagy kis- és középvállalkozásokban folyik. A kertészet fejlesztése magas kézimunka igénye és eltartó képessége miatt komoly munkahelyteremtő és jövedelemtermelő potenciált jelent, különösen a zöldség-gyümölcs szektorban. A kertészeti ágazatok fejlesztése hozzájárulhat a biológiai potenciál jobb kihasználásához, a kultúrtáj megőrzéséhez. Adottságaink és a piaci lehetőségek tekintetében megcélozható, hogy Magyarország legyen a tágabb térség kertészeti centruma. Lényeges, hogy az egyes kertészeti ágazatok támogatása, fejlesztése a termelés jellegzetességeihez igazodva történjen, így pl. a zöldségtermesztés esetén a geotermikus energia és a növényházak, a gyümölcsstermesztés esetén a termőalapok megújítása és a termésbiztonság növelése, stb. képezheti a prioritást, és fontos szempont az ökológiai gazdálkodás térnyerésének segítése.

Stratégiai irányok és teendők

1. Támogatási lehetőségek biztosítása a kertészeti ágazatok és szereplők számára, az ágazati és a termesztéstechnológiai specifikumokra tekintettel. A támogatások rendszerében stabilitás és kiszámíthatóság biztosítása, a pályázatokhoz kapcsolódó bürokrácia csökkentése.
2. A kertészeti ágazatok (zöldség, gyümölcs, dísznövény, fűszer- és gyógynövény, gomba, faiskola, kertépítés) fellendítése, a szereplők esélyeinek növelése az ökológiai gazdálkodás elterjesztésével, a technológia fejlesztésével, a megújuló energiára alapozott termeszto telepek létesítésével, az öntözési infrastruktúra fejlesztésével, értékesítési csoportok létrehozásával, a környező országok által nyújtott exportlehetőségeinek kihasználásával és a háttérpar fejlesztésével.
3. A kertészeti termékek piacra jutásának segítése a termelői értékesítő szervezetek (TÉSZ) működésének támogatásával, a hűtőházi és csomagolási infrastruktúra fejlesztésével és a feldolgozó ipar újjászervezésével.

4. Növényházfejlesztések támogatása, geotermikus energia kertészeti célú, fenntartható módon történő hasznosítása, ültetvények telepítése, korszerűsítése, megújítása, továbbá minőségbiztosítási rendszerek kialakításának, működtetésének támogatása, az ágazati termékpályák szabályozórendszerének egyszerűsítése.
5. Az export piacok bővítése, a hazai piac visszaszerzése érdekében a közösségi marketingre állami források biztosítása.
6. A kertészeti ágazatok kutatási és fejlesztési tevékenységének támogatása a kertészeti szak- és felsőoktatás szakmai erősítésével. Az elavult jogszabályok módosítása.
7. Tájfajták, helyi fajták termesztésbe vonása, fajtanemesítés.
8. Szektor-specifikus, térségi alapú alprogramok kidolgozása, (például Makói hagyma program, Fűszerpaprika program) a hungarikumnak is minősülő termékek, tájfajták és őshonos fajták hazai piacra jutási feltételeinek javítására. Mivel ezek nem nagyüzemi, hanem kisüzemi illetve családi vállalkozások számára jelentenek ideális választékot, több kézimunkával, de lényegesen kevesebb vegyszerhasználattal termeszthető fajták, termesztésbe vonásuk többek között elősegíti a minőségi élelem ellátást, a biogazdálkodást, és munkahelyeket teremt, lényegesen csökkentheti falvainkban a munkanélküliséget.
9. A hatósági ellenőrzések egyszerűsítése és a vele járó költségek csökkentése.
10. A kertkultúra (kis-, házi-, közösségi kertek) javítása.

Zöldségtermesztési alprogram

A termelői érdekeltség megteremtése, a termelésösztönzés kiemelt fontosságú a zöldségtermesztési ágazat számára. A jó minőségű és változatos hazai zöldség termékek népszerűsítése, a helyi termékek, a helyi értékesítés támogatása az egészséges táplálkozás alapelveinek terjesztése mellett hozzájárul a helyi foglalkoztatási lehetőségek bővítéséhez, s kiválthatja saját termeléssel az egyre növekvő importot is.

Gyümölcstermesztési alprogram

Az egészséges táplálkozás egyik alappillére a megfelelő mennyiségű gyümölcsfogyasztás. Magyarország klimatikus adottságai ideálisak a minőségi termék-előállításához, emellett a hazánkban évszázadok során kialakult biológiai alapok, genetikai értékek, speciális tájfajták is nagy lehetőségeket hordoznak a tömegtermékekkel, világfajtákkal szemben. Fontos a termőalapok megújítása. A feldolgozott termékként történő értékesítés a szezonálisból fakadó nehézségek áthidalásán túl a foglalkoztatottsági helyzet javításához is hozzájárulhat.

Fűszer- és gyógynövénytermesztési alprogram

A fűszer- és gyógynövény ágazat fejlesztési feladatai a gyűjtésre és a termesztésre koncentrálódnak. A gyógynövények szakszerű, ellenőrzött gyűjtése hozzájárulhat a legelmaradottabb térségek népességmegtartó erejének fokozásához, a képzetlen, alacsony iskolázottságú lakosság munkanélküliségének enyhítéséhez. Ehhez a regisztrált, szakmailag felkészült gyógynövénygyűjtő státusz létrehozása, jogi és adóügyi feltételrendszerének megalkotása szükséges. A gyűjtési lehetőségek szűkülése miatt indokolt egyes vadontermő fajok termesztésbe vonása, melyhez a kutatási tevékenység támogatása szükséges.

Dísnövénytermesztési alprogram

A technológiai színvonal emelésével Magyarország a dísnövénytermesztésben, valamint az arra épülő kereskedelembe is kiemelkedő szerepet tölthet be. Az ágazat szereplőinek esélyei – a technológia fejlesztési eredményeinek alkalmazásával, a megújuló (termál) energiára alapozott termeszti telepek, értékesítési csoportok létrehozásával, a környező országok piaci lehetőségeinek kihasználásával, a háttérpiac fejlesztésével – a magasabb életszínvonalal rendelkező országok egy főre jutó dísnövényvásárlás biztató jövőt mutat az ágazat számára.

Faiskolai alprogram

Támogatási feltételek biztosítása a biológiai alapok megteremtésének biztonsága érdekében. Támogatással működő, független és a piaci igényekre reagálni képes vírusmentes központi szaporítóanyag kialakítása szükséges annak érdekében, hogy a hazai faiskolák rendelkezésére álljon a megfelelő szaporítóanyag. Települési

szaporítótertek létesítésének ösztönzése. A faiskolai termelés jelenleg az egyik legversenyképesebb alágazatunk.

7.4.7 Szőlő- és borprogram

A bor a magyar kultúra és gasztronómia szerves része, évszázadok óta a nemzeti identitásunk egyik hordozója, többek közt a tokaji aszúval, az egri és a szekszárdi bikavérrel, a soproni kékfrankossal, a somlói juhfarkkal. Borvidégeink többek egyszerű árutermelő mezőgazdasági régióknál: ezek a vidéki Magyarország természetes, sokszor évszázados hagyományokkal rendelkező térségfejlesztési központjai, a helyi értelmiség megtartói, a helyi identitás hordozói, rendszerint erős turisztikai vonzerővel, munkahelyteremtő és jövedelemtermelő képességgel. A hazai borvidékek kiváló lehetőséget biztosítanak arra is, hogy a helyi szőlész és borász közösség és intézményrendszer támogatásával azokon megvalósulhassanak a Nemzeti Vidékstratégia egyéb szakmai törekvései is, a természeti erőforrások védelme, az épített és a kulturális örökség ápolása, a helyi értelmiség megerősítése, a helyi árutermelés és a helyi piacok szervezése. A borágazat több szegmensből áll, ezek fejlesztése, támogatása, megismertetése egyaránt fontos mind az ágazat szereplői, mind a fogyasztók számára. Az alap, prémium és kézműves borok fogyasztóinak köre eltérő, azonban az ágazat versenyképesen csak úgy tud működni, ha minden igényt ki tud elégíteni, illetve, ha a fogyasztó igényeit egyre inkább a minőségi borok fogyasztásának irányába fordítja el.

Stratégiai irányok és teendők

1. A versenyképesség és a kiszámítható gazdasági környezet érdekében a termelési alapok javítása, az ültetvények versenyképességének erősítése, a szükséges szerkezetátalakítások (mind minőségben, mind fajtaösszetételben), a szőlőtermelés és felvásárlás egyensúlyának hosszú távú megalapozása, a legjobb termőhelyek védelme, valamint a szőlőtermő területek nagysága további csökkenésének megállítása, a borászati technológiai folyamatok minősége további fejlődésének erősítése.
2. A helyi és Kárpát-medencei szőlő fajták védelme és erősítése, különös tekintettel azon fajtákra, melyek borászati szempontból nemzetközi szinten is tudják képviselni a hazai borkultúrát.
3. Az oltalom alatt álló eredetmegjelölések és földrajzi jelzések hatékony védelme, ezek piaci értékének növelése a hazai és a nemzetközi piacon is.
4. A szőlőtermesztés- és bortermelés magas tudásszintet igénylő mezőgazdasági ágazat, ezért az oktatási, szakképzési, továbbképzési, és kutatási rendszerek tovább erősítése szükséges, különös tekintettel a nagy hagyományokkal bíró hazai szőlészeti és borászati kutatóintézeti hálózatra.
5. A magyar szőlész és borász szakma számos nemzetközi hírű kutatót is adott a világnak, fontos feladat a munkásságuk, szakmai hagyatékuk ápolása (pl. Mathiász János, Korizmic László, Király Ferenc, Bakonyi Károly).
6. Az ágazat adminisztrációs feladatainak hatékonyabbá tétele a versenyképesség növelése, valamint az ellenőrzések egyszerűbbé tétele érdekében. A szőlőtermesztés- és bortermelés intézményrendszerének átláthatóbbá tétele és egyszerűsítése.
7. A megfelelő marketingmunka feltételrendszerének, szervezeti struktúrájának és finanszírozásának kialakítása.
8. A borágazat szegmenseinek (alap, prémium és kézműves borok) fejlesztése, támogatása, megismertetése mind az ágazat szereplői, mind a fogyasztók számára.
9. A borágazat, a borkultúra természetes szövetségben a turizmussal, a vendéglátással, a gasztronómiával, a kultúra és a művészetek világával, azokkal együtt jelentős mértékben javíthatja az országimázst; ehhez összehangolt marketing szükséges.

7.4.8 Szántóföldi növénytermesztés program

Az ország agroökológiai adottságai, kiterjedt szántóterületei jó minőségű, versenyképes hozamokat produkáló szántóföldi növénytermesztést tesznek lehetővé. A termelési potenciál biztonságosan kielégíti a hazai élelmezési és takarmányozási szükségletet, sőt jelentős exportot produkál. Adottságaink a gabona vetőmag-termesztésre is kiválóak, a hazai biztonságos ellátás mellett export árualapot is biztosítva. A legnagyobb volument a gabonafélék jelentik, melyeknek a szántóterület kétharmadát elfoglaló aránya azonban már torzult termelési szerkezetet mutat. Fontos ezért a termelési szerkezet diverzifikációja.

Stratégiai irányok és teendők

1. Fehérjeprogram keretében a hazai fehérjenövény-termesztés lehetőségeinek feltárása, támogatási feltételeinek biztosítása, az alternatív fehérjenövényekre ajánlott termesztés- és feldolgozási technológiák fejlesztésének, terjesztésének támogatása.
2. A növénytermesztés diverzifikálása, táji adottságokhoz igazodó alternatív szántóföldi növények termesztésének, piacra jutásának ösztönzése.
3. A növénytermesztés eszközfejlesztése, kis- és középüzemek technológiai fejlesztése.
4. A hazai biológiai alapokat fenntartó gazdálkodók számára támogatási lehetőségek biztosítása.
5. Környezetkímélő agrotechnika ösztönzése, kiemelten a talajművelés és a növényvédelem terén.
6. Kutatások, innováció intézményi és finanszírozási hátterének biztosítása, fajtanemesítés.
7. Agrárlogisztikai feltételek javítása.
8. Közraktározási rendszer megújítása, fejlesztése.

Fehérje alprogram

Fontos eszköze a takarmányköltségek csökkentésének a hazai termelésű fehérjenövények takarmánykomponensként való felhasználása. (A feldolgozóipari melléktermékek is kedvező alternatíváját jelenthetik a szója alapú takarmányozásnak.) Az állattenyésztés import fehérjetakarmányra alapozott takarmányozási gyakorlata jelentős költségnövelő tényező; miközben a hazai fehérjenövények (szója, csicseriborsó, lóbab, csillagfürt) termelési területe csökkent, a kellő nagyságú és biztonságosabb hozamú új fajták nemesítése területén komoly kutatási és fejlesztési igények és lehetőségek vannak. Mindezek miatt fel kell újítanunk a korábban már alkalmazott fehérjeprogramunkat, amellyel képesek leszünk a takarmányozásban és az élelmiszereinkben felhasznált, nélkülözhetetlen fehérjehordozók hazai megtermelésére, ezzel a kétes humánegészségügyi hatású, külföldi eredetű fehérjeforrások és élelmiszeradalékok (pl. GM-szója) kiváltására. Mindez összhangban van az EU irányokkal, melyek megfogalmazzák a tengeren túli fehérjeimport arányának csökkentését, és mindezekért elsősorban a fehérjenövények területén végzett kutatási, nemesítési, fejlesztési volumenek erősítését. A fehérjeprogram célja a fehérjenövények termőterületének növelése, a termőterületeknek megfelelő termelés elérése, a fehérjenövényeknél a közösségi támogatás erősítése, a vetésforgó, vetésszerkezet fehérjenövényekkel való bővítésének elősegítése, a növényvédőszer alkalmazásának csökkentése, az ágazat biztonságossá tétele a kutatási eredmények alkalmazásával, a közvélemény tájékoztatása a fehérje növények előnyös környezeti hatásairól, a gazdálkodók számára magas szakmai színvonalú szaktanácsadás biztosítása. A fehérjetakarmányok receptúrákban való alkalmazásának kutatása, fejlesztése, bemutatása és terjesztése, a hazai termelésű és feldolgozású fehérjenövények takarmányreceptúrákba illesztése, az ehhez szükséges vizsgálatokat kivitelezése, a saját célú feldolgozás támogatása, pályázati lehetőségek biztosítása.

Takarmánynövény termesztés alprogram

Szükséges a takarmánynövény-termesztés, és a takarmányelőállítás ösztönzése, az állattenyésztés takarmányigényének növekvő mértékben hazai előállításból történő kielégítése.

Élelmiszercélú növénytermesztés alprogram

Az élelmezési célú szántóföldi növénytermesztés diverzifikálása igen fontos mind humánegészségügyi, mind tájképi szempontból. Többek között az egészségesebb táplálkozást elősegítő gabonanövények (pl. tönkölybúza, rozs, zab stb.) termesztését kell ösztönözni.

Ipari növény alprogram

Nemcsak foglalkoztatási szempontból fontos a hazai előállítású ipari növények feldolgozókapacitásának fejlesztése, hanem azért is hogy a feldolgozás melléktermékei a hazai állattenyésztést támogassák a takarmányozás oldaláról. Ugyanez igaz a gabonafélék feldolgozására is.

7.4.9 Gyepgazdálkodás program

Az Állattenyésztés-fejlesztési program Kérődző szerkezetátalakítási alprogramjához kapcsolódva fontos feladat az extenzív tartási körülményeket lehetővé tévő gyepterület biztosítása és kihasználása. A gyepterü-

let (rét, illetve legelő) jelentős része jelenleg alulhasznosított, gazdaságos hozamú gazdálkodásra alkalmatlanná vált. Ezek a területek megfelelő újrahasznosítási lehetőségek megteremtése nélkül folyamatosan elértéktelenednek. Becserjésedéssel és inváziós lágymű- és fás szárú növényfajok betelepülésével természeti és gazdasági szempontú leromlás következik be, mindemellett az állatlétszám csökkenésével az állandó gyepterületek, rétek legelői területi aránya is rohamosan csökken. A gyepterületek gazdasági értéke emiatt csökken, a füves élőhelyek egyre nagyobb arányban veszélyeztetettek a feltöréssel, esetlegesen a beépítéssel. A réteknek, legelőknek a múltban meglévő és újraéleszthető gazdálkodási, állattartási szerepe mellett természetvédelmi szerepe is kiemelkedő.

Stratégiai irányok és teendők

1. A gyepterületek területi csökkenésének megállítása, védelme, az extenzív, gyepre alapozott legeltetéses állattartás módok alkalmazásának támogatása, előtérbe helyezése, az ezekhez a gazdálkodási rendszerekhez kapcsolódó minőségi, piacképes termékek megjelenésének biztosítása.
2. A természeti értékek megőrzésével, a természetvédelmi közcélokat szolgáló területkezelési technológiák alkalmazásával a területek állatállománnyal való benépesítése.
3. A legelőhasznosítással a jó állategészségügyi státusunk erősítése és kihasználása, elmaradott térségeink gazdasági aktivitásának fokozása, hagyományok újraélesztése, és a művelt területekhez kötődő természeti értékek megőrzése. Ez utóbbi érdekében a program intézkedései az ország összes gyepterületének legalább felén, a természetvédelmi oltalom alatt álló gyepterületek teljes kiterjedésén kifejezetten természetvédelmi célú kezelés végzésére is irányulnak.
4. A rétek, legelők fűhozamának stabilizálása a faji változatosságra is tekintettel, a rétek, legelők állattenyésztés útján történő hasznosítását jelenleg korlátozó jogszabályok újragondolása.

7.4.10 Erdőprogram

Az erdőket nemzetgazdasági jelentőségüknek, természetvédelmi szerepüknek és környezetgazdálkodási súlyuknak megfelelően kell kezelnünk. Az erdő sokkal több, mint fával borított föld. Az erdő életközösség, gazdasági és természetvédelmi alapokra épülő rendszer, ami nem csak az élet sokszínűségét őrzi, de olyan szolgáltatásokat is biztosít, amelyek értéke szinte felbecsülhetetlen. A feladat a gazdálkodás és az ökoszisztémák dinamikus folyamatainak összehangolása, az ökoszisztéma szemlélet megvalósítása. Az erdők szerepének újragondolása, átértékelődésének következményeként, jelentős nagyságú területen változott az erdők elsődleges rendeltetése, szerepe, bővült a védelmi rendeltetésű erdők részaránya. Hazánkban az összes erdőre állami feladatként a körzeti erdőtervezés keretében határozzák meg a fenntarthatóság követelményét szem előtt tartva a haszonvételi lehetőségeket, amelynek az erdőgazdálkodók jellemzően mintegy 70 %-át használják csak ki, ennek köszönhetően az erdők élőfakészlete folyamatosan növekszik. Az erdő, mint ökológiai élettér és alapvető társadalmi, gazdasági érték védelmében, az erdőgazdálkodási módok hatékonyságának fejlesztése érdekében, a Nemzeti Erdőprogram nyújt segítséget.

Stratégiai irányok és teendők

1. A Nemzeti Erdőprogram aktualizálása és felülvizsgálata, kiemelten a klímaváltozásra való felkészülés tekintetében.
2. Az erdők környezeti, gazdasági és szociális szolgáltatásainak hosszú távon való biztosítása az állami feladatként készülő körzeti erdőtervek alapján folytatható többcélú, fenntartható erdőgazdálkodással.
3. A fenntartható gazdálkodáshoz fűződő társadalmi érdekek és a tulajdonosi, illetve a gazdálkodói érdekek közti összhang megteremtése, kiemelten az erdők szolgáltatásainak komplex ökonómiai értékelésére alapozva.
4. Az erdők közjóléti funkcióinak biztosítása, az erdőpedagógia elterjedésének támogatása, az erdőkben, az erdei iskolákban folyó, az erdőt mint a természet-társadalom-gazdaság fenntarthatósági hármas egységének bemutatását szolgáló szemléletformálás kiterjesztése.
5. Őshonos fafajokból álló természetes vagy a természeteshez közelálló, a környezeti változásokhoz alkalmazkodni tudó erdőtársulások megőrzése, területüknek a termőhelyi tényezők függvényében történő lehetőség szerinti növelése.

6. Az erdővel borított területek növelése, elsősorban a kedvezőtlen adottságú mezőgazdasági területek erdősítésével. Az ország távlati, 27%-os erdőszültségenek elérése érdekében az erdőtelepítések ütemének fokozása. Az erdőtelepítések ütemének éves szinten 15 000 hektárra történő növelése elsősorban az őshonos, illetve az adott erdészeti tájba illeszkedő fajok alkalmazásával.
7. Az erdők közjóléti berendezéseinek, turista úthálózatának fenntartása, fejlesztése és bővítése.
8. Az erdei melléktermékek (vadgyümölcs, gomba) gyűjtésére és helyben történő feldolgozására szerveződő vállalkozások ösztönzése az erdőhöz kötődő (köz)foglalkoztatási programok bővítése.
9. A magán-erdőgazdálkodás fejlesztése, az eddig elhanyagolt erdőterületek ismételt gazdálkodásba vonásának ösztönzésére az osztatlan közös tulajdon megszüntetése, a határok kitűzése, és állandósítása, az erdőgazdálkodói működés megkezdésének gazdasági ösztönzése, az erdészeti szakirányítói rendszer megerősítése.
10. Kisebb fűrészüzemek létesítésének támogatása az erdei fa helyben történő feldolgozására, erdei biomassza fenntarthatósági feltételekhez kötött hasznosítására alapozott kis- és közepes teljesítményű hőerőművek kistérségenkénti létrehozása az önkormányzatokkal együttműködésben.
11. A faanyag nyomon követésére alkalmas eredetigazolási rendszer bevezetése, erdővédelmi szolgálat felállítása, más hatóságokkal, szervezetekkel koordinált kiépítése, az erdők védelme és az illegális fakitermelés visszaszorítása érdekében.
12. A meghatározóan őshonos fafajú erdőkben a folyamatos erdőborítást biztosító módszerek (szállaló és átalakító üzemmód), gazdasági ösztönzőkkel történő mind szélesebb körű elterjesztése.
13. Az erdészeti feltáró hálózat fejlesztésének támogatása, az erdők jobb elérése érdekében, figyelemmel a piacra jutás, a kíméletes erdőgazdálkodás, az erdők védelme és a lakosság kulturált szórakozásának egyidejű biztosítására.
14. A klímaváltozás várható kedvezőtlen hatásainak ellensúlyozása érdekében átfogó vízgazdálkodási program kidolgozása a síkvidéki erdőkben a vízvisszatartás, víztárolási kapacitás növelése, a dombvidéki és hegyvidéki erdőkben a vízkormányzás biztosítása érdekében.
15. Szén-dioxid kvótákból pénzügyi támogatás adásának juttatása az erdőtelepítésekhez, hiszen a klímaváltozás elleni küzdelemben az erdőknek jelentős szerepük van.
16. Az erdészeti genetikai alapok fejlesztő megőrzése, illetve fenntartása a genetikai ismeretek kiterjedtebb alkalmazásával.
17. A vidék- és tájfejlesztési koncepciókhoz illeszkedő agrár-erdészeti rendszerek kialakításának megkezdése, a szarvasgomba termesztését szolgáló speciális erdőkezelési módszerek és fával borított területek létrehozásának támogatása.
18. Az erdők egészségi állapotának megőrzését és a klímaváltozás hatásainak megfigyelését szolgáló monitoring rendszer, valamint a szükséges válaszokat kidolgozó erdészeti kutatás továbbfejlesztett működtetése.
19. A hozzáadott értéknövelés tekintetében elengedhetetlen az erdészeti termékláncok ösztönzése, az erdőgazdálkodás és a fa alapú iparágak fejlesztésének összehangolása.

7.4.11 Halgazdálkodási program

Hazánk vízrajzi adottságai és hagyományai miatt jelenleg is fontos szerepet játszik Európa édesvízi haltermelésében. Természetes vizeinken jelenleg a halászati hasznosítás jelentősége csökken, és a horgászhasznosítás kerül egyre inkább előtérbe. A horgászathoz kapcsolódó gazdasági tevékenységek, mint pl. a horgászciikk ipar, a kereskedelem, a vizek hasznosítása, a halvédelem, illetve a kapcsolódó szolgáltatások nem elhanyagolható foglalkoztatási lehetőségekkel járnak. A kereskedelmi halászat vidékfejlesztési jelentősége a hagyományok őrzésén túl biztosíthatja az adott térségre jellemző halak piaci elérhetőségét. Mindkét típusú hasznosításhoz elengedhetetlenek azonban az olyan fejlesztések, amelyek haltelepítéssel, vagy a természetes szaporodás elősegítésével növelik a fogható halállományok méretét és támogatni szükséges az illegális halfogásokat visszaszorító tevékenységeket. Haltermelésünkben az elmúlt években az extenzív tógazdasági termelés és a termálvizeket hasznosító intenzív halnevelés volt a legjellemzőbb, de a tengeri fogások visszaesésével megnyíló piac várhatóan további teret ad majd a víz visszaforgatásán alapuló, zárt haltermelő rendszereknek is. A horgászati tevékenység pozitív járulékos hasznosulása továbbá a város-vidék kapcsola-

tok erősítése, ugyanis a horgásztársadalom jelentős része városlakó, akik a kellemes vízparti, vidéki környezetben találják meg maguk, illetve családjuk számára a tartalmas kikapcsolódás lehetőségét. A halgazdálkodás támogatása egy hosszú távú stratégia alapján valósul meg, döntő többségében a kis és középvállalkozások részesülnek belőle. A program finanszírozási hátterét az Európai Halászati Alap biztosítja a Halászati Operatív Program keretében.

Stratégiai irányok és teendők

1. A nagyon alacsony halfogyasztásunk növelése, melyet úgy kell megvalósítani, hogy a növekmény minél inkább a hazai termelésből kerüljön ki, és a halfeldolgozás fejlesztésével minél nagyobb hozzáadott értéket tartalmazó megfizethető és nyomon követhető termékekből álljon.
2. A másik fő elem a növekményt biztosító hal-árualap megteremtése. Ezt új halastavak-tógazdaságok, intenzív rendszerek építésével és felújításával kell elérni.
3. Mélyártereknek, holtágaknak ártéri tájgazdálkodás keretében a folyó életébe való visszakapcsolásával a természetes vízi halállomány gyarapítása, a hagyományos halászati módszerek visszahonosítása, a féltermészetes gazdálkodási formák ösztönzése.
4. Kiemelt cél, hogy az Európában egyedülálló természetvédelmi jelentőségű, az egykori mocsarak, rétek helyén kialakított sekély vízű extenzív gazdálkodású halastavak biodiverzitás megőrzési célú támogatása mihamarabb ismét elinduljon és kiteljesedjen.
5. Minden haltermelési módszer és halászat esetén követni kell a fenntarthatóság szempontját, amely a munkahelyteremtést és -megőrzést is szolgálja.
6. Meg kell teremteni a természetes és mesterséges vizeken folyó horgászat és horgászturizmus fejlődését biztosító jogszabályi és támogatási hátteret.
7. Fontos a K+F tevékenységek támogatása.

7.4.12 Vadgazdálkodási program

Földrajzi adottságainkat tekintve, megfelelő módon lehet kihasználni a kiváló minőségű szabadterületi vadállományra alapozott gazdálkodást, valamint azt, hogy a közép-kelet európai országokéhoz képest a hazai vadászati infrastruktúra és a hozzá kapcsolódó szolgáltatások versenyképesebbek, színvonalasabbak. A vadászati turizmusnak a vadászathoz kapcsolódó kiegészítő ágazatokban (szálláshelyek, éttermek, vadászat-szervező irodák stb.) is fontos szerepe van, továbbá könnyen kapcsolható más tevékenységekhez, mint például védett természeti értékek bemutatása, lovas szabadidőtöltés egyéb szolgáltatások. A vadászturizmus az ország olyan területeit, régióit érinti, amelyek kevésbé hangsúlyosak a hagyományos turizmus terén, illetve döntően olyan területek, melyek az ország elmaradottabb régióhoz sorolhatók, ugyanakkor legtöbbször kiváló vadászati adottságokkal rendelkeznek. A nagyvad (elsősorban a vaddisznó, gímszarvas és őz) becslési és terítékadatai folyamatosan nőnek. A nagyvad terítéke várhatóan tartósan meghaladja a 300.000 egyed/év értéket. Az állománynövekedés megakadályozására több ciklusban történtek kísérletek, de tartós hatást még nem sikerült elérni. A nagyvad létszáma jóval meghaladja a természetes környezetben jelentősebb konfliktusok nélkül fenntartható egyedsűrűséget; a vadkár igen nagy (egyes térségekben erdőtelepítés, gyümölcstermesztés stb. nem lehetséges kerítés nélkül); a vadkerítések hossza jelentős, amely azon túl, hogy hozzájárul az élőhely fragmentációhoz, tovább fokozza a vadkártételt, illetve zavarja a vad vonulási útvonalait. A további növekedés megállítása, ahol kell, csökkentése a korábban bevezetésre került nagyvad kvóták rendszerének újbóli felélesztésével sikerülhet. A lőtt vad értékesítése elsősorban a vadhús export révén valósul meg, az exportálás lehetőségei ugyanakkor jelentősen romlottak az utóbbi időszakban. A hazai vadhúsfeldolgozás élénkítésével fontos vidékfejlesztési tevékenységet lehet végezni, tekintve, hogy a húsfeldolgozás révén helyben (legtöbbször az ország gazdaságilag elmaradottabb régióiban) lehet munkalehetőséget, biztos jövedelmet valamint hozzáadott értéket biztosítani. A húsfeldolgozás alapjául szolgáló éves szinten mintegy 15.000 tonna vadhús mennyisége a következő években tartósan ezen érték közelében marad, tehát a feldolgozó üzemek ellátása megoldott. Az erdők közelében lévő gyepterületek hasznosításának alternatív lehetőségei a vadlegelők létesítése. A szakszerű legelőgazdálkodás a mező- és erdőgazdasági vadkár csökkentésének is fontos eszköze lehet. A vadlegelőként használatos gyepek esetében indokolt, hogy a támogatás hasonlóképpen működjön, mint a háziállat legeltetés esetében.

Stratégiai irányok és teendők

1. A vadgazdálkodási ágazat fő feladata a fenntartható vadgazdálkodási tevékenység tartamos megvalósítása, valamint a természeti és természet-közel állapot megőrzése.
2. Elsődleges cél a hazai piac és vadhúsfogyasztás élénkítése, illetve a nagyvadászúság csökkentése. A vadhús, táplálkozás-élettanilag egészséges ételnek minősíthető, melyet a hazai fogyasztók számára is elérhető áron lenne célszerű biztosítani.
3. A vadgazdálkodás segítése, a vadhúsfeldolgozás, és a vadászturizmus fejlesztése. Az Alföld leghátányosabb térségei fejlesztésének egyik lehetséges eszköze lehet a vadászturizmus fejlesztése.
4. Az évtizedek óta folyamatosan csökkenő apróvadállomány további számbeli apadásának megelőzése, a tendencia megfordítása. Apróvadállományunkat nagyon érzékenyen érintették az elmúlt évek természeti katasztrófái, de a vad számára kedvező élőhelyek megteremtésével az apróvad létszám növelhető, mely a mezőgazdaságnak és a vadászatnak is előnyére szolgálhat.
5. A természetes környezettel tartósan egyensúlyi helyzetben fenntartható nagyvadlétszám beállítása.
6. A vadhús helyi szintű értékesítése érdekében a kis vadhúsfeldolgozók, hűtőházak létesítésének és fenntartásának támogatása. Ez egyben a helyi specialitások, hungarikumok felkarolását, támogatását is jelenti.
7. A vadhús helyi feldolgozásának fejlesztése és a belföldi fogyasztás megtöbbszörözése érdekében az adminisztratív akadályok elhárítása.
8. Olyan földhasználati támogatási lehetőségek kialakítása, melyek a vadászatra jogosultak és a helyi földhasználók összefogásával országos szinten teremtenek lehetőséget az apróvad-állomány megőrzése szempontjából kulcsfontosságú élőhelyek megőrzésére, fejlesztésére.

7.5. Hozzáadott értéknövelés, biztonságos élelmiszerellátás, biztonságos piac

Az élelmiszer stratégiai cikk, így a biztonságos élelmiszerellátás, illetve az élelmiszerbiztonság alapvető fontosságú. Az agrárpiac-politika, -szabályozás és -védelem központi elemei a helyi élelmiszerpiacok védelme és az élelmiszerbiztonság növelése. Magyarország élelmiszer-önellátása biztosított, illetve biztosítható, sőt exportképességgel rendelkezünk. A hazai piac visszaszerzése, az exportban rejlő lehetőségek kihasználása az élelmiszergazdaság alapvető törekvése. Másik fontos törekvésünk a környezeti és egészségi szempontokkal összhangban az élelmiszerlánc lerövidítése, a helyi feldolgozás, helyi értékesítés jelentős bővítése. Mindez összekapcsolódik az egészséges táplálkozás erősítésével.

Szakterületi célkitűzések:

- Jó minőségű, egészséges élelmiszerek előállítása.
- Az élelmiszerlánc lerövidítése.
- Élelmiszer-önellátás, belső piacok visszaszerzése.
- Az élelmiszer-előállítás és -kereskedelem irányának megváltoztatása „belülről kifelé” (helyi ellátás – regionális ellátás – országos ellátás – export rangsor alapján haladva).
- Hozzáadott érték növelése, magas hozzáadott értékű termékek exportja.
- Fogyasztói tudatosság növelése.

E stratégiai területhez a következő **vidékstratégiai nemzeti programok** kapcsolódnak.

7.5.1 Élelmiszer-feldolgozási program

Az élelmiszer előállítás speciális helyzetben lévő ágazat, amelyet csak teljes élelmiszerlánc szemlélettel lehet értelmezni és elemezni. Ezen belül is kifejezetten sajátos helyzetben van az élelmiszer-feldolgozó ipar, amelynek az utóbbi években jövedelmezősége romlik, termelése és foglalkoztatottainak száma csökken, és így az élelmiszerlánc leggyengébb elemévé válik. Az élelmiszer ágazatban alacsony az együttműködési készség mind horizontálisan, mind vertikálisan. Nincs kellő együttműködés a termékpályák mentén, megbomlott az alapanyag-termelés és -feldolgozás közötti összhang. A nemzeti élelmiszerellátás biztonsága, valamint az agrárgazdaság és a vidék fejlődése szempontjából alapvető érdek a teljes élelmiszerlánc (az alapanyag termeléstől a feldolgozáson át egészen a fogyasztók asztalára kerülő végtermékig) helyzetének stabi-

lizálása, életképességének, versenyképességének növelése. Magyarország nemzeti érdeke: a lakosság egészséges, biztonságos élelmiszer ellátását a lehető legnagyobb mértékben hazai forrásokból biztosítani; az élelmiszerlánc optimalizálásával a lehető legmagasabb hozzáadott értéket itthon előállítani, és a hazai szükségletet meghaladó élelmiszerek exportjával javítani a nemzetgazdaság helyzetét; a vidék önfenntartó képességét megőrizni és javítani, ennek érdekében a fenntartható élelmiszertermelő rendszereket – helyi, regionális szinten fejleszteni.

Stratégiai irányok és teendők

1. A közgazdasági és jogi feltételek biztosításával a helyi és regionális élelmiszer-előállítás és élelmiszerkereskedelem előmozdítása.
2. Az élelmiszer-előállítók, különösen a családi gazdaságok, KKV-k és kistermelők tevékenységét érintő jogszabályok felülvizsgálata, az élelmiszerlánc-felügyelet területén az arányos teherviselés megvalósítása.
3. Az élelmiszerlánc lerövidítése érdekében a kistermelői helyi feldolgozás és a kapcsolódó közvetlen és helyi értékesítés fejlesztése.
4. Tervezett családi gazdaságokhoz, kisvállalkozásokhoz mért kis vágóhidak, vágópontok, helyi feldolgozó egységek létesítése, korszerűsítése, bővítése.
5. A feldolgozást végző vállalkozások hitelhez (különösen forgóeszközhitelhez) jutási lehetőségeinek bővítése.
6. A közös infrastruktúrahasználatra épülő, hatékony erőforrás gazdálkodást lehetővé tévő regionális élelmiszer-feldolgozási központok megvalósításának támogatása az együttes piacra jutás elősegítése érdekében együttműködő, különösen mikro-, kis- és középvállalkozások logisztikai, kereskedelem-fejlesztési beruházásain keresztül.
7. Tekintettel a Magyarországon jó minőségben és gazdaságosan megtermelhető mezőgazdasági nyersanyagokra, alapvető érdekünk, hogy a hazai ellátást ezek hazai feldolgozásából biztosítsuk, és a fennmaradó részt is a lehető legmagasabb hozzáadott értékkel szállítsuk a külföldi piacokra.
8. A jelenleg tőkehiányban szenvedő és innovációs hátrányban lévő, magyar tulajdonú feldolgozók segítése az alapvető élelmiszerek (tömegtermékek) területén fennálló versenyben való helytállás érdekében.
9. A termékeik jelentősebb részét regionális, országos és nemzetközi piacokon értékesítő élelmiszeripari vállalkozások működtetése és továbbfejlesztése terén figyelembe veendő szempontok:
 - a fejlesztések segítsék elő a foglalkoztatás bővítését;
 - hosszú távú szerződéses kapcsolatok kialakításával a hazai alapanyagok felhasználásának biztosítását;
 - a termékstruktúra átalakítási programok segítsék elő az egészséges táplálkozást a tömegélelmiszer termékek piacán;
 - a beruházások környezetterhelésének, hulladék és szennyezőanyag kibocsátásának csökkentése;
 - a közösségi energia felhasználás és a karbon lábnyom csökkentése.
10. A magyar termék fogalmának rendeletben történő meghatározása, három kategóriát állítva fel: magyar termék (100%-ban hazai alapanyag), hazai termék (>51%-ban hazai alapanyag), hazai feldolgozású termék (nálunk nem termelhető alapanyagból hazai feldolgozás).
11. Meg kell vizsgálni a határ menti élelmiszerkereskedelem nem EU tagállamok – Ukrajna (Kárpátalja), Szerbia és Horvátország (Délvidék) – irányába történő bővítésének, továbbá a kárpát-medencei gazdasági tér és együttműködés erősítésének lehetőségeit.

Helyi és regionális irányultságú élelmiszer-feldolgozás alprogram

A mikro-és kisméretű élelmiszer-feldolgozó vállalkozásoknak, a feldolgozást is végző kistermelőknek különösen jelentős szerepük van a helyi és regionális ellátásban, a foglalkoztatásban, valamint a mezőgazdasági

alapanyagok felvásárlásában. Felismerve a helyi foglalkoztatásban betöltött jelentős szerepüket, meg kell teremteni legalább az önfenntartásukhoz szükséges feltételeket, segíteni kell a helyi piacra jutásukat.

Országos és nemzetközi irányultságú élelmiszer-feldolgozás alprogram

A tömegtermékek előállítása területén nincsenek európai szinten versenyképes méretű vállalkozásaink, kis- és közepes méretű vállalkozások próbálnak olcsó tömegtermékekkel versenyezni nemzetközi vállalatokkal egy igen koncentrált kiskereskedelmi struktúrában. Ezért minden rendelkezésre álló eszközzel elő kell segíteni, hogy az alapvető élelmiszerek (tömegtermékek) területén fennálló óriási versenyben a jelenleg tökehiányban és innovációs hátrányban lévő magyar tulajdonban lévő feldolgozók helyt tudjanak állni, felzárkózva a Magyarországra beszállító cégekhez a hatékonyság, termelékenység, innováció, technológia, szervezés, menedzsment stb. területén.

7.5.2 Ellenőrzött élelmiszerlánc program

Az élelmiszerbiztonság kérdése világszerte az érdeklődés központjában áll, és hazánkban is prioritást élvez. Az Európai Unió élelmiszerbiztonsági politikájának megfelelően Magyarországon is egyértelműen megfogalmazódik, hogy az élelmiszerekkel kapcsolatban a legfontosabb szempont a fogyasztók egészségének védelme, mely sem gazdasági, sem politikai érdekeknek nem rendelhető alá. Az élelmiszer- és az élelmiszerellátás biztonságának szavatolása, a kiszolgáltatottság csökkentése, a minőség-ellenőrzés megerősítése, ezek fenntartása kiemelten fontos. A mezőgazdasági termelés biztonsága magában foglalja az élelmiszertermelésre alkalmas környezet hosszú távú fenntartását is, aminek kiinduló pontja az agrárkörnyezet védelme, különösen a termőföldjeink megőrzése – talajvédelem - és az okszerű és fenntartható, integrált növényvédelem, növényegészségügy. A hosszú távú közösségi érdekek és a rövid távú egyéni érdekek összehangolása nem valósítható meg az állam tudatos szerepvállalása nélkül. A növényvédelmi hatóság és a növényvédelmi szakemberek együttműködése, és az integrált növényvédelmi rendszerek alkalmazása biztosítja a növényvédőszer-maradvány mentes élelmiszerek előállítását.

Az állattartás versenyképességét befolyásoló tényezők közül az egyik legfontosabb az, hogy milyen állategészségügyi státuszú állománnyal rendelkezik a gazdálkodó. Minél több betegségtől mentes az állatállomány, az ország-státusz, annál kedvezőbb feltételekkel tud részt venni az egységes európai uniós piacon. A legfontosabb állatbetegségek, melyeknél a mentesség, vagy speciális státusz elérése a cél, a következők: gümókór, brucellosis, Aujeszky-féle betegség, PRRS, IBR, baromfi - és sertés salmonellosis, BSE, szarvasmarha leukózis. Ez a szakterület sajátossága miatt közfeladat, közcél is, hiszen egyetlen fertőzött állat, állatállomány nemzetközi téren azt jelenti, hogy az ország – jobb esetben csak egy régió – fertőzött, s ennek megfelelően lesz mozgástere a nemzetközi piacon.

Stratégiai irányok és teendők

1. Az élelmiszerlánc-biztonság és a helyi élelmiszerpiacok védelme érdekében a hatósági ellenőrzés és az élelmiszerlánc-felügyelet hazai intézményrendszerének továbbfejlesztése, megerősítése.
2. Az élelmiszerral kapcsolatos szabályozás (élelmiszer fogalma, helyi termék, élelmiszer-önrendelkezés) EU szintű átgondolásának és az alap-élelmiszerellátás újraszabályozásának ösztönzése.
3. Az alapvető élelmiszerek és mezőgazdasági alapanyagok ÁFA-jának lehetőség szerinti csökkentése a költségvetési hatásokra és az államháztartás tervezett hiányának tartására figyelemmel.
4. Jogi és szabályozási eszközökkel az áruházlancok önköltség alatti áron történő élelmiszerértékesítési gyakorlatának visszaszorítása, a beszállítóktól kért visszatérítések, hozzájárulások és az értük nyújtott szolgáltatások arányosságon alapuló összhangba hozása, az áruházlancok és a beszállítók kapcsolatának kiegyensúlyozása.
5. A piacra jutás segítése, a piac megtartása, a piaci jelenlét erősítése. Ennek érdekében a kínálati oldal erősítése, új piaci szegmensek feltárása. A cél, hogy a fogyasztók számára a „magyar élelmiszer” a „biztonságos, minőségi és ellenőrzött élelmiszer” szinonimája legyen.
6. Az értéknövelés elősegítése, marketinget szolgáló nemzeti minőségi rendszerek bevezetése (termék-, termékcsoporthoz tartozó rendszerek, regionális rendszerek), a működő rendszerek racionalizálása, továbbfejlesztése.
7. A termelők és termelői közösségek uniós minősítési rendszerekben történő részvételének ösztönzése, segítése.

8. A hazai termékek kínálatában az egyedi hozzáadott értékkel rendelkező termékek a fogyasztók számára is jól azonosíthatóan történő megkülönböztetését biztosító terméktanúsítási rendszerek kiemelt támogatása.
9. A magyar termék, a hungarikumnak tekinthető élelmiszerek, valamint a kiváló minőségű élelmiszerek piaci ismertségének, elismertségének növelése.
10. A hatósági ellenőrzési rendszert szervesen kiegészítő és a hatóság által felügyelt vállalkozói önellőrzési rendszerek hatékonyabbá tétele, szabályozási környezetének fejlesztése.
11. Az élelmiszerlánc-felügyeleti ellenőrzési és vizsgálati adatok minőségének, elérhetőségének, időben történő szolgáltatásának, láncszintű elemezhetőségének javítása, átfogó, informatikai alapokon nyugvó élelmiszerlánc-felügyeleti rendszer kialakítása.
12. Az élelmiszerlánc-felügyeleti hatóságnak működtetnie kell az élelmiszerlánc-felügyeleti adatbázist, melynek tartalmaznia kell minden állattartót, élelmiszer- és takarmányvállalkozót, valamint a tevékenységük tekintetében elvégzett élelmiszerlánc-biztonsági hatósági ellenőrzések adatait.
13. Az agrárigazgatási intézményrendszer hatékonyabbá tétele, a szubszidiaritás elveinek figyelembe vételével a közvetlen utasítási rendszer fenntartása, a hatósági bürokrácia lehető legalacsonyabb szinten tartása.
14. Az állategészségügyi szolgálat, valamint a növény- és talajvédelmi szolgálat – mint az élelmiszerlánc-felügyeleti szakigazgatás letéteményesei, a hatékony hatóság nélkülözhetetlen elemei – folyamatos fejlesztése érdekében az új nemzetközi módszerek adaptálása, minőségirányítási rendszerek bevezetése. A szakmai oktatás-képzés, továbbképzés, a szervezet megújításával a szolgálat társadalmi szintű megbecsülésének helyreállítása.
15. Egységes szabályozási rendszer kialakításával az állami forrásokból is támogatott járványos állatbetegségek elleni mentesítési programok országos kiterjesztése.
16. Az agrár-szakigazgatás szerteágazó laboratóriumi rendszerének az üzemeltetés racionalizálásával költséghatékonnyá tétele. Hosszú távú cél a nemzetközileg elismert akkreditációval rendelkező nemzeti laboratóriumhálózat létrehozása.

7.5.3 „Egészséges helyi terméket a közétkeztetésbe” program

A jelenlegi magyar közétkeztetés – beleértve a kis kapacitású, helyi közösségeket ellátó és a nagy tömegeket ellátó „iparszerűen működő” közétkeztetési vállalkozásokat egyaránt – gyakran nem veszi figyelembe a mai kor alapkövetelményeit, az egészséges étkezés alapelemeit (szezonális, gazdaságosság, friss alapanyag, korszerű technikák, technológiák) és az életkori sajátosságokat. Elsősorban a kis munkaigényű, kész vagy félkész kényelmi termékekre, tartósított alapanyagokra épít, jellemzően nem a helyi, friss termékekre alapoz. Ezt a tendenciát megfordítva olyan helyi együttműködésekre építő megoldásokat szükséges támogatni, melyek a helyi élelmiszer igényeket, szükségleteket elsősorban a helyi termelési kapacitásokból elégítik ki, egészséges helyi terméket, köztük növekvő arányban ökológiai gazdálkodásból származó termékeket juttatnak a közétkeztetésbe, biztosítva ezzel az egészséges alapanyagokra épülő közétkeztetést, erősítve, kiszámíthatóvá téve a helyi termelést, csökkentve a környezetterhelést.

Stratégiai irányok és teendők

1. A közétkeztetési alapanyag-beszerezés során a helyi termelők, illetve az egészséges, magyar, helyi termékek előnyben részesítése.
2. A közétkeztetés minőségének javítása az életkori és egészségi szempontok figyelembevételével.
3. A tudatosabb, egészségesebb étkezést szolgáló szemléletformálás, tájékoztatás, oktatás, képzés támogatása.
4. A közétkeztetésre vonatkozó szabályozás, különösen a közbeszerzési előírások áttekintése, a szükséges pontokon könnyítése annak érdekében, hogy helyi beszállítók is eséllyel pályázhassanak, érvényesíteni lehessen a minőségi, táplálkozás-egészségügyi és ökológiai szempontokat, lehetőség nyíljon a helyi kistermelőktől történő beszállításra, valamint a helyi közösség (önkormányzat) helyi közétkeztetés feletti ellenőrzésére.

5. A helyi ökológiai gazdálkodásból származó élelmiszer termékek fokozatos közétkeztetésbe történő bevonásának támogatása, kiemelten az egészségügyi intézmények, bölcsődék és óvodák közétkezdési esetében.
6. A közétkeztetési gyakorlat és feltételek átfogó, országos felmérése.
7. A közétkeztetést biztosító konyhák, főzőkonyhák technikai, technológiai fejlesztése.
8. A közétkeztetésben dolgozók, kiemelten az élelmezésvezetők képzése, továbbképzése.
9. Az iskolatej és az iskolagyümölcs programok folytatása, a programokban a helyi, illetve az ökológiai gazdálkodásból származó élelmiszerek előnyben részesítése.
10. Az iskolabüfékben a helyi termékek árusításának ösztönzése.

7.5.4 Agrármarketing, bel- és külpiaci program

Az évszázadok óta hagyományosan exportra is termelő magyar élelmiszeripar – és ezáltal közvetve a magyar mezőgazdaság is – a rendszerváltáskori spontán privatizáció, majd a piacliberalizáció következtében mind belföldön, mind külföldön nagymérvű piacvesztést szenvedett el, mely uniós csatlakozásunk után csak súlyosbodott. A jelenleginél célzottabb marketingpolitika és céltudatos gazdaságdiplomácia javíthat a kialakult helyzeten. A jelenleginél szélesebb körben ismertté kell tenni az Európai Unió minőségpolitikai intézkedéseit, kiemelten azokat az Uniós szintű tanúsítási lehetőségeket, amelyekkel egy-egy termék, vagy termékcsoport eredetét, ökológiai állapotát, különleges hagyományos minőségét lehet kiemelni és megkülönböztető jelzéssel ellátni a hasonló termékek kínálatából az Unió egész területén, ezzel is javítva a termékek piaci pozícióit.

Stratégiai irányok és teendők

1. Külpiaci stratégia kialakítása, új piaci lehetőségek feltárása a külügy és az agrárdiplomácia együttműködésével.
2. Agrárlogisztikai fejlesztések megvalósítása mind a belföldi, mind az export áruforgalmat érintően.
3. Együttműködés a FAO-val, a nemzet érdekei alapján történő részvétel a nemzetközi agrár- és élelmezésügyi programokban.
4. A megváltozott piaci-gazdasági körülményeknek megfelelően új közösségi marketing stratégia kidolgozása a közösségi agrármarketing eszközrendszerének felhasználásával, melynek központi eleme „A magyar élelmiszer = ellenőrzött, biztonságos, kiemelkedő minőségű élelmiszer” fogyasztói kép kialakítása.
5. A meglévő értékesítési csatornáktól való függés mérséklése érdekében az alternatív, illetve nem kellőképpen kihasznált lehetőségek feltárása.
6. Az on-line értékesítés (on-line piacterek) működésének elősegítése.
7. Különösen a KKV-k számára jelenthet új lehetőséget a HoReCa (Hotel-Restaurant-Catering) szektor igényeinek kielégítése, amelynek szereplői jelenleg sokszor drágábban, külföldről szerzik be alapanyagait.
8. A KKV-k a nagyobb élelmiszergyártók számára történő, választékbővítési célú beszállítói lehetőségeinek feltárása.
9. A hungarikum törvény megalkotása. A hungarikumok fogalmának definiálása, megőrzésük és védelmük biztosítása. A hungarikum élelmiszerek magyar alapanyagból, a térség termelőire építve készüljenek.
10. A nemzeti és EU-s minőségi rendszerek minőségi és fenntarthatósági szempontokat érvényesítő működtetése, tanácsadási, illetve ellenőrzési háttérük megteremtése, ehhez hazai és uniós források biztosítása.
11. Az önkéntes helyi és kollektív kezdeményezések nemzeti/kormányzati támogatása a jogi és intézményi keretek biztosításával.
12. A helyi élelmiszereket előállító mikro- és kisvállalkozások számára gyakorlati útmutatók kidolgozása.

13. A közösségi marketing és felvilágosítás eszközeivel a minőségi és biztonságos magyar élelmiszerekhez való fogyasztói kötődést növelése. A tudatos fogyasztói magatartásra nevelés és a hazai minőségi élelmiszerek megismertetésének a felnőtt- és iskolai képzés részévé tétele.

7.6. Helyi gazdaságfejlesztés

A vidéki térségek megmaradásának, fejlődésének alapja a jól működő helyi gazdaság, amely az elmúlt két évtized gazdasági, társadalmi folyamatainak következtében legtöbb térségünkben és településünkön teljes újjászervezésre szorul. Ennek jegyében törekednünk kell a tájegységek önálló termelésére, a helyi mezőgazdaság, erdőgazdálkodás, ipar, kereskedelem fejlesztésére, amely a földrajzi és kulturális hagyományainkból fakadó termelési módjainkra, terményeinkre, hagyományos növény- és állatfajtáinkra, helyi üzemeinkre alapulhat, de fontos a helyi energiatermelés és -ellátás is. Mindezek fejlesztése munkaalkalmakat teremt a helyi közösségek számára. Meg kell őriznünk a helyi természeti értékeket, és egészséges, helyi termékeket kell biztosítanunk a helyi fogyasztóknak. A fenntartható helyi közösség egyik alapvető működési elve, hogy mindig a helyi szükségleteket kell előbb kielégíteni. Fontos továbbá, hogy fejlesszük a kisméretű, helyi üzleti és ipari tevékenységeket, mikro-, kis- és középvállalkozásokat, a helyi értékesítés és feldolgozás egységeit, minél inkább helyi energiaforrásokat használjunk, a pénz a lehető legtovább a helyi közösségen belül forogjon, és a falusi közösség legyen mindig kapcsolatban a közeli város közösségével. Mindez nemcsak helyi szintű ágazati, vállalkozási fejlesztéseket, hanem tájgazdálkodási keretbe illeszkedő, a helyi adottságok, erőforrások felmérésére építő, a helyi gazdaságot szervezni képes szervezeti rendszert, menedzsmentet kíván. Ebben a LEADER-nek a jövőben növekvő szerepe lehet.

Szakterületi célkitűzések

- A vidék gazdaságának több lábra állítása.
- A helyi termelés, feldolgozás és fogyasztás összehangolása, a gazdasági tevékenységek, tranzakciók minél nagyobb körének térségen belül tartása.
- Helyi, térségi gazdasági autonómia erősítése.
- Helyi gazdaságfejlesztési műhelyek, szervezet- és kapcsolatrendszer kialakítása, erősítése.

E stratégiai területhez a következő **vidékstratégiai nemzeti programok** kapcsolódnak.

7.6.1 Helyi termék, helyi piac, közvetlen értékesítés program

Az élelmiszerpiaci globalizáció negatív következményeinek ellensúlyozására, kivédésére leginkább a helyi élelmiszerellátó rendszerek az alkalmasak, melyek a termelő és a fogyasztó minél közvetlenebb és rövidebb értékesítési-fogyasztási kapcsolatára épülnek. A Magyarországon egyre több helyen, alulról szerveződő helyi piac, illetve helyi élelmiszerellátást célzó kezdeményezések azt mutatják, hogy megfelelő szervezéssel biztonságossá tehető az áruk értékesítése, kiszámíthatóvá téve a termelést, az élelmiszerellátást és az e tevékenységekből élő családok megélhetését. A magyar élelmiszertermékek íz- és zamatanyagokban gazdagok, jó minőségűek, keresettek mind belföldön, mind külföldön, mégis az import áruk egyre nagyobb térnyerését, a hazai termékek visszaszorulását tapasztaljuk. Ennek a negatív tendenciának a megfordítására kell törekedni a helyi, illetve közvetlen értékesítés, a közvetlen termelői-fogyasztói, város-vidék kapcsolatok fejlesztésével, támogatásával.

Stratégiai irányok és teendők

1. A helyi piacokra és értékesítésére vonatkozó speciális jogi szabályozás megalkotása összhangban a kistermelőkre vonatkozó szabályozás felülvizsgálatával, megújításával.
2. A kistermelők élelmiszerbiztonsági megfelelésének segítése a szabályozás „testreszabásával”, valamint feszebb és a fogyasztó számára is megnyugtatóan átlátható ellenőrzési rendszer ki(át)alakításával.
3. A helyi piacokat, helyi értékesítést magában foglaló helyi gazdaságfejlesztési stratégiák készítésének elősegítése. Ennek részét kell, hogy képezze a helyi termelési kapacitás, feltételek, a helyi igények, értékesítési lehetőségek felmérése, a termelési és értékesítési folyamatok összekapcsolása (helyi, térségi szövetkezetek, éttermek, közétkeztetés, vendégfogadók, önkormányzatok együttműködése), a termelés tervezhetősége.

4. A helyi piacokra, helyi értékesítésre irányuló kezdeményezések, az ezeket elindító helyi együttműködések ösztönzése.
5. Helyi, kistermelői piacok létesítése, fejlesztése.
6. Az élelmiszerlánc lerövidítése érdekében további helyi értékesítési lehetőségek, például helyi termékboltok, termékpolicok, helyi vásárok, termékfesztiválok, szabadtéri, pavilonos piacok, nyitott gazdaudvarok, közvetlen gazdaságból történő értékesítés, egyéb alternatív értékesítési helyszínek (települési közterek, nagyobb terek, parkolók, sétálóutcák, kihasználatlan épületek) stb. fejlesztése.
7. A termelő és a fogyasztó közvetlen kapcsolatának kialakítását elősegítő civil kezdeményezések támogatása, termelői-fogyasztói közösségek, mozgalmak létrehozásának, működésének ösztönzése, támogatása.
8. A helyi, tájjellegű specialitások, termékek, hungarikumok márkázásának, védjegyszerelésének kialakítása, a HÍR program további bővítése.
9. Szervezett, nyomon követhető, a helyi rendszereket ernyőszerűen összefogó országos termelési, feldolgozási, logisztikai, értékesítési rendszer(ek) kiépítésének elősegítése.
10. A termelői piacokon tapasztalható illegális kereskedelem elleni fellépés.
11. A helyi termékeket támogató tudatos vásárlással kapcsolatos szemléletformálás, széleskörű kampány indítása erre vonatkozóan.
12. Az on-line értékesítés (on-line piacterek), értékesítési rendszerek működésének elősegítése.

7.6.2 Helyi energiatermelés és -ellátás program

A helyi gazdaság, térségi önellátás fontos eleme a piacnál olcsóbb helyi energia előállítás és felhasználása. Célszerű lenne, hogy a vidéki térségek a fenntarthatósági szempontok figyelembevételével a lehető legnagyobb mértékben maguk állítsák elő, termeljék meg energia-szükségletüket. Erre a megújuló energiaforrások felhasználása pl. a nap, szél és a biomassza potenciál ad lehetőséget. A jelentős mennyiségű, többé-kevésbé rendszeresen újraképződő erdei biomassza, mező- és erdőgazdasági melléktermék erre úgy adnak lehetőséget, hogy ne kelljen ehhez jelentős mennyiségű, élelmiszer és takarmány előállítására is alkalmas, mezőgazdasági területet igénybe venni. A vidéki energiaellátás esetében cél a decentralizált, kisebb kapacitású, helyi nyersanyagbázisra épülő és helyi igényeket kiszolgáló, kis szállítási igényű biomassza-, illetve állattenyésztő telepek esetében biogáztermelő, valamint a talaj szervesanyag-utánpótlását is biztosító komposztkezelés megvalósítása, reálisan megvalósítható támogatása. Mindezt helyi, térségi gazdaságfejlesztési programokba integráltan kell megvalósítani, e programok egyik fő területét a helyi energiarendszerek kell, hogy képezzék.

Stratégiai irányok és teendők

1. A vidék fenntartható energiagazdálkodásának megteremtése, melynek alapját az energiaigény jelentős abszolút mértékű csökkentése (energiatakarékosság) jelenti. Kiemelt figyelmet kell fordítani az energiahatékonyság lehető legmagasabb fokának megvalósítására mind az energia előállítása, mind a szállítása, mind pedig a felhasználása során, emellett a településtervezés, az építészet, az épületgépészet területén. Az adott tájba környezetileg, társadalmilag és gazdaságilag is megfelelően illeszkedő megújuló energiaforrások minél széleskörűbb használata, a nem megújuló energiaforrások használatának csökkentése, kiváltása.
2. Olyan helyi, térségi gazdaságfejlesztési programok indítása, amelyek középpontjában a helyi energiatermelés és ellátás áll. Olyan komplex térségi, kistérségi helyi magán (családi-, mikrovállalkozás, energiaközösség), vagy szövetkezeti tulajdonban levő, hálózatszerűen működő rendszerekre van szükség, ahol a térség alapanyag-termelés melléktermékének és hulladékának a kommunális és szennyvízkezelési hulladékok energetikai célú, illetve az alternatív megújuló energiaforrások helyi energetikai célú hasznosítása (a talaj humusztartalmának biztosítása mellett, illetve után) párosulhat a hozzáadott érték növelésével és lehetőség szerint a térségben történő felhasználásával. Elsősorban az erdei tűzifát és aprítékot, pelletet, szalma- és fabrikettet, a mezőgazdasági mellékterméket, másodlagos nyersanyagot, kommunális szerves hulladékot, illetve a parlagokon valamint út és árkok menti területeken képződött amorf biomasszát kell hasznosítani. Ösztönözni indokolt a tü-

- zelhető hulladékok, melléktermékek háztartási méretű, energiatakarékos, olcsó aprító-daráló-tömörítő gépeinek gyártását, vásárlását is.
3. Fenntarthatóan működő, multiplikálható kistérségi, térségi, jó példák, modellek középtávon megtérülő mintaértékű beruházások támogatása (pl. az átdolgozott KEOP 4.3 megújuló energia alapú vidékfejlesztési modellpályázat újranyitásával) indokolt. Ezen belül támogatásra javasolt a kistérségi, térségi megújuló energiapotenciál felmérése és a gazdaságos felhasználás feltételét jelentő épület-energetikai vizsgálatok, hasznosítást, és pályázható harmadik feles, ESCO-s projektjavaslatokat tartalmazó kistérségi, térségi önfenntartó gazdálkodást lehetővé tevő energiastratégiák elkészítése.
 4. Tanyák önálló energiaellátásának támogatása.
 5. Kiszámítható szabályozási, finanszírozási feltételek szükségesek a helyi és az alternatív energia előállítás, rendszerbe táplálás, felhasználás területén.
 6. Az adottságoknak megfelelő módon előállított energiát elsősorban helyi termékek hozzáadott értékének növelésére kell fordítani.
 7. Fő haszonvételű energianövény termelésre a környezeti szempontoknak megfelelően csak olyan mértékben és helyen kerülhet sor, ahol ezt szociális és különleges társadalom-politikai szempontok indokoltá teszik. Más esetekben az élelmiszer, illetve takarmánytermelésre alkalmas mezőgazdasági területeken energetikai célú növénytermesztést nem cél támogatandó.
 8. Az állattartók és az élelmiszeripari üzemek biogáz üzei létesítésének támogatása, a rendelkezésre álló nap-, geotermikus- (hőszivattyú), illetve felszíni vizeink hőjéből nyerhető energiákkal való hatékonyabb gazdálkodás ösztönzése.
 9. A szociális szempontokra is tekintettel, a térség szilárd fűtőanyag igényének kielégítésére, az erdőkből és ültetvényekből kikerülő faanyag és apríték melléktermékeivel, és más alternatív energiaforrással is számolva, a fennmaradó hiány biztosításának határáig, a tájgazdálkodás keretén belül, a fászszerű energia ültetvények telepítésének is lehet létjogosultsága. Energia ültetvények telepítése a mezőgazdaságilag kevésbé hasznosítható kedvezőtlen adottságú területeken lehetséges, a környezet- és természetvédelmi szempontok messzemenő figyelembe vételével.
 10. A helyi adottságoknak legmegfelelőbb energiatermelést össze kell kapcsolni más ágazati célokkal, például közfoglalkoztatás, szociális ellátás–fűtéstámogatás, zöldgazdaság-fejlesztés, szociális szervezetek.

7.6.3 Vidéki turizmus, falusi vendéglátás program

A falusi turizmus II. világháború előtti előzményekre visszanyúlóan a rendszerváltást követően élenként meg, létrejött országos szövetsége is. A falusi- és agroturizmusban egyre több szolgáltatás jelenik meg. Nőtt a falusi szálláshelyek vendégéjszakák száma, valamint szélesedik a látogatóknak kínált vidéki programok, rendezvények köre, beleértve a kulturális és hagyományos eseményeket, vásárokat, a tematikus kirándulásokat is, mint pl. bortúra, almaút, szilvakörút, kultúrtörténeti körút, öko- és geoturizmus, geoparki körút. A napraforgós minősítő rendszer 2011-ben Nemzeti Védjeggyé vált. A falusi turizmus a vidéki gazdaság több lábán állásának egyik fontos pillére, mely tevékenységein, szolgáltatásain keresztül majdnem minden agrárágazathoz kapcsolódik.

A kulturális örökség bekapcsolása a turizmus rendszerébe, egyre inkább az egyetlen kitörési pont lehet az ipar és a mezőgazdaság eltűnése miatt szegénységbe sodródó települések, régiók számára. A magyarországi épített örökségállomány színvonalát, értékeit, számát tekintve európai, nemzetközi rangú, azonban helyzete, állapota, tudományos igényű helyreállításainak hiánya, a nagyközönségnek való bemutatást jelenleg képviselő állomány csekély aránya elmarad az európai, illetve a nemzetközi átlagtól. Magyarország nem használja ki a kulturális örökségben rejlő erőforrásokat. Nincs meg a művelődéstörténetileg hitelesen helyreállított és szellemi tartalmakkal megtöltött (így turisztikai vonzerőt is biztosító) örökséghelyszínek azon kritikus tömege (és azok láncokba kötése), amely fenntarthatóvá teheti azokat, szükséges a meglévő helyszínek ezirányú fejlesztése. Fontos továbbá, hogy a még fellelhető építészeti hagyományok újraalkalmazásával a faluképek ismét jellegzetessé váljanak, valamint a faluképet negatívan befolyásoló infrastrukturális elemek (pl. „kábföldemek” létrejötte vezetékekből) megsűnjenek.

Szellemi, épített és tárgyi örökségünk komplex védelme és gondozása, valamint kulturális értékeinkből adódó lehetőségeink maximális kiaknázása érdekében átfogó eredményekre van szükség, hiszen az értékek tudományos igényű, turisztikai célú kibontakoztatása munkahelyeket teremt, vállalkozások létrejöttét indukálja. Az attrakcióhoz kapcsolódó, arra épülő szolgáltatások gazdasági fellendülést hoznak. A helyreállítás folyamata, valamint a fenntartás és a kapcsolódó szolgáltatások nagy emberi erőforrás igényű tevékenységek, amelyek főként a helyi munkaerőre támaszkodnak. A felújításba és fenntartásba bevont helyi lakosság az általa kibontakoztatott értéket jobban megbecsüli, ezáltal például a rongálások is megfékezhetők. Továbbá a kreatív ipar területeinek is helyszínei. Az ilyen projektek megvalósításában foglalkoztatottak (valamint a kapcsolódóan létrejövő vállalkozások) keresetük jelentős részét helyben költik el, és ott is adóznak. A műemlékállomány nagyközönség számára való megnyitása következtében keletkező bevétel az országon belül marad. A kapcsolódó turisztikai szolgáltatásokkal együtt kialakított turisztikai programcsomagoknak köszönhetően gazdasági fejlődés indulhat meg a leghátrányosabb helyzetű térségekben is, hiszen a kulturális épített örökség értékek az ország egész területén, szinte egyenletesen helyezkednek el. Egy összetett turisztikai attrakció megtekintése, programjaiba való bekapcsolódás akár több napra is odakötheti a látogatókat, fokozva ezzel az eltöltött vendégéjszakák számát. Az elmaradott településeken, térségekben sok esetben a kulturális örökség, illetve az annak bázisán működő turizmus lehet az egyetlen kitörési pont mind a gazdaságfejlesztés, mind a munkahelyteremtés vonatkozásában.

Stratégiai irányok és teendők

1. A vidéki turizmus fejlesztése csak olyan módon támogatható, hogy a beavatkozások ne csökkentsék a vidéki műemlékek számát és azok megjelenését mindenképp javítsák. A gazdasági érdekek nem helyezhetők védelmük elé, ezért a pályázati, támogatási rendszereket úgy kell kialakítani, hogy ne veszélyeztessék azokat.
2. A turizmus fogadóképességének megteremtésével a vidék, a falvak fejlesztésének segítése.
3. A falusi turizmusban szolgáltató magánemberek adózási feltételei könnyítésének vizsgálata.
4. A megfelelő termékek fejlesztése érdekében helyi és kistérségi turizmus menedzsment szervezetek kialakítása és működtetése.
5. A falusi turizmus információs rendszerének, a marketing eszközöknek a bővítése és korszerűsítése, beleértve az online módszereket (pl. a Kárpát-medencében működő, falusi turizmust népszerűsítő, falusi turizmussal foglalkozó szervezetek többnyelvű, közös honlapjának kialakítása).
6. A települések, kistérségek és régiók sajátos élményt nyújtó szolgáltatásainak kialakítása, biztosítása és termék-csomagok létrehozása.
7. A falusi szállásadás és a falusi turizmus fogalmának felülvizsgálata, a települési lakosságszám és a népsűrűségi korlát átgondolása, a vonatkozó jogszabály (a szálláshely-szolgáltatási tevékenység folytatásának részletes feltételeiről és a szálláshely-üzemeltetési engedély kiadásának rendjéről szóló jogszabály) módosítása.
8. Annak biztosítása, hogy a falusi és agrárturizmus szolgáltatást magánszemélyek és vállalkozások egyaránt végezhesék.
9. A falusi vendégasztal és a kistermelői vendégasztal egységes értelmezése és feltételei a saját termékek közvetlen értékesítéséhez is.
10. Szakmai képzéssel, tanácsadással, minősítésekkel kell segíteni falusi szolgáltatókat.
11. A falusi szálláshely szolgáltatók szakosodásának szorgalmazása (pl.: bioporta, örökség porta, ökoporta stb.).
12. A falusi szálláshelyek minőségi fejlesztésének pályázatokkal történő segítése, elsősorban a szolgáltatások bővítésére, a minőség fejlesztésére és a kapacitás növelésére helyezve a hangsúlyt.
13. Turistaházak, kulcsos házak hálózatának fejlesztése.
14. A nemzeti park igazgatóságok és a geoparkok védett természeti területeken végzett öko- és geoturisztikai tevékenysége és a falusi turizmus lehetséges kapcsolódási, együttműködési területeinek feltárása, a lehetőségek kihasználása.

7.6.4 Kézműves program

Gazdag népi kézművességünk, népművészetünk mély, ezeréves gyökerekre nyúlik vissza. Nemzeti, kulturális identitásunk része, nemzeti önkifejeződésünk eszköze. Mára a kézművesség jelentősen visszaszorult, egy része már hagyományőrző jelleggel, alapvetően esztétikai, kulturális örökség értéke miatt működik, mindennapi használati tárgyat már nem állít elő. A kézműves tevékenységeknek azonban számos olyan területe van, amelyek korszerű formában megújíthatók. Számos kézműves mesterség – pl. asztalos, fazekas, bőrdíszműves – ma is fontos használati tárgyakat gyárt, egyedi gyártással, kiváló minőségben, magas esztétikai értékkel. A kézműves mesterségek azonban a lakosság csak szűk körének nyújtanak megélhetést, a mai ipari tevékenységek kiszorítják ezt a tevékenységek körét. A fiatalok közül kevesen választják ezeket a mesterségeket, a képzés nem megoldott, a kézműves társadalom elöregszik. Cselekvés hiányában, az idős mesterek eltávozásával eltűnik hazánkból a ma még élő hagyományként művelt kézművesség. Arra kell törekedni, hogy a hagyományos mesterségek fennmaradását, a mesterség, szakmai tudás továbbadását biztosítsuk, az ehhez szükséges szakképzési, oktatási háttér rendelkezésre álljon.

Stratégiai irányok és teendők

1. Az egyéni mesterek, a megyei népművészeti egyesületek, a közművelődési intézmények szakmai szervezetei, valamint a Hagyományok Háza együttműködésében a kézművesség közös jövőképeinek megalkotása és fejlesztési stratégiájának elkészítése.
2. A kézművesek együttműködésének és piacra jutásának ösztönzése, pl. kézműves vásárok, mesterség bemutatók, helyi piacok.
3. A kézművesség jogi fogalmának meghatározása.
4. Annak lehetőségének vizsgálata, hogy milyen adókedvezményekkel, ösztönzőkkel segíthető a kézműves mesterek megerősödése, megélhetése.
5. Fontos a kézművesség összekapcsolása a helyi mezőgazdasági, kertészeti termeléssel, helyi feldolgozókkal, falusi turizmussal, helyi vendéglátással, helyi szolgáltatásokkal, hogy a termelésből származó melléktermékek helyben, közvetlen módon kerüljenek feldolgozásra, ezzel elérve, hogy a magasabb hozzáadott értékű termék helyben legyen előállítva és értékesítve.
6. A kézműves tevékenységekhez szükséges alapanyag-ellátás segítése.
7. A mindennapi használati tárgyakat korszerű módon előállítani képes kézműves tevékenységek fejlesztése, kézműves termékfejlesztés.
8. A kézművesség gyakorlati képzésének, műhelyeinek országos szintű kiépítése. Szakmai képzés, ismeretterjesztés a díszítő motívumkinccsel, azok eredetével, az anyaghasználattal, stb. kapcsolatban.
9. Megyei és helyi népművészeti egyesületek, alkotó közösségek működésének, valamint a közművelődési intézmények ezirányú tevékenységének ösztönzése, támogatása.
10. Települési vagy kistérségi kézműves boltok megnyitásának, illetve kézműves alkotóházak létesítésének ösztönzése, a meglévők fejlesztése.

7.6.5 Szövetkezés-fejlesztési program

A kis- és középbirtokok, családi gazdaságok életképes működését egy korszerű, a gazdálkodók, gazdaságok alulról szerveződő, önkéntességen alapuló, professzionális szövetkezeti rendszere segítheti leghatékonyabban. Ehhez a mintát a II. világháború előtti Hangya szövetkezetek jelenthetik. A szövetkezés szakmai segítséget, értékesítési lehetőséget és biztonságot nyújthat a résztvevő gazdálkodóknak. Az agrárpolitika kulcsterülete egy új, korszerű szövetkezési mozgalom indítása, amely a nemzetközi szövetkezeti értékekre építve a gazdálkodók minél szélesebb körét képes összefogni, így a beszerzést, a termelést, a feldolgozást és a piacra jutást szervezni képes. A helyi szövetkezetek, gazdatársulások regionális és országos hálózatba szerveződése, vagyis a szövetkezések szövetkezése eredményezhet országos szervezettséget. Fontos ezért a szövetkezetek együttműködése is, a működő szövetkezeti és integrációs formációk közös érdekek alapján történő összekapcsolódása.

Stratégiai irányok és teendők

1. A szövetkezeti törvény felülvizsgálata, újraszabályozás.

2. Valamennyi szövetkezési forma, a Hangya típusú szövetkezetek, a beszerző és értékesítő szövetkezetek (BÉSZ), a termelési és értékesítési szövetkezetek (TÉSZ), a hitelszövetkezetek, takarékszövetkezetek, európai szövetkezetek és szociális szövetkezetek létrehozásának és működésének ösztönzése egységes kormányzati szövetkezetpolitika keretében, a kapacitásfejlesztés előmozdítása, szakmai tevékenységük segítése. A működő szövetkezetek továbbfejlesztése.
3. A megalakuló szövetkezetek megerősítése, támogatása tőkejuttatással, hitellel és a működési költségekhez történő hozzájárulással.
4. A szövetkezetek, integrációs formák együttműködésének ösztönzése, országos szövetkezeti szövetségek, másod- és harmadlagos szövetkezetek és szövetkezeti kapcsolatrendszerek létrehozásának segítése.
5. Alulról felépülő, helyi, térségi és regionális szintekkel működő országos szövetkezési rendszer kialakítása.
6. Szövetkezésfejlesztési tanácsadás, képzés biztosítása.

7.6.6 Helyi vállalkozásfejlesztés, szociális gazdaság program

A helyi gazdaság működésének alapja a helyi vállalkozások életképessége és hálózati együttműködésük. A vállalkozások helyi közösségi eszközökkel – pl. helyi adó kedvezményekkel, hitellel, tanácsadással, képzéssel, mentorálással, összefogással – történő segítése kiemelten fontos, ahogyan együttműködésük is. Térségi vállalkozásfejlesztési eszköz a helyi pénzhelyettesítő rendszer („helyi pénz”), melyre a világban számos példát találunk, és Magyarországon is van működő példa. A helyi pénzhelyettesítő kibocsátásának fő funkciója az, hogy megteremtse a helyi gazdaság preferenciáját, forgalmat generáljon a gazdaság helyi szereplői között, ezáltal élénkítse a helyi gazdaságot. A rendszer egyszerűbb formája a közösségi együttműködésen és bizalmon alapuló helyi cserekereskedelmi rendszerek, pl. szívességbankok, cserekörök létrehozása. Azokban a vidéki térségekben, ahol a szaktudás, a tőke, a vállalkozási szemlélet hiánya miatt a lakosság vállalkozóvá válása nem reális, ugyanakkor a munkalehetőségek hiánya beavatkozást kíván, a gazdaságszervezés alkalmas megoldásának tűnik a közösségi – szövetkezeti – vállalkozások formája. Ez egyszerre jelent közösségfejlesztést és gazdaság-, vállalkozásfejlesztést, mert ennek keretében megtanítják a résztvevőket a szövetkezeti munkára, végigkísérik az alakulási és a működési folyamatot, közösségi keretben beindítják a gazdasági tevékenységet. Magyarországon e jegyek alapján, a szociális gazdaság keretében jöttek létre a szociális szövetkezetek, amelyek jellemzően az agráriumban, a kézműves tevékenységekben és a szociális ellátásban tevékenykednek.

Stratégiai irányok és teendők

1. A fenntarthatóság elveire épülő komplex helyi gazdaságfejlesztési programok, térségi, illetve települési, helyi közösségi érdekeken alapuló gazdaságfejlesztési stratégiák kidolgozása, amelyek magukban foglalják a közösség vagyonának felmérését, számbavételét.
2. Helyi falufejlesztési irodák, gazdaságfejlesztési menedzsment szervezetek kialakítása települési és/vagy kistérségi szinten, kapacitásfejlesztésük, szakmai mentorálásuk, segítségük.
3. Helyi vállalkozásfejlesztési megoldások terjesztése, a helyi önkormányzatok és vállalkozások belső erőforrásokra épülő gazdaságfejlesztési tevékenységeinek ösztönzése.
4. Civil részvétellel működő helyi cserekereskedelmi rendszerek, cserekörök, szívességbankok létrehozásának, működésének ösztönzése.
5. A helyi, térségi vállalkozásokat összefogó helyi pénzhelyettesítő rendszerek („helyi pénz”) kialakítása a működő jó gyakorlatok terjesztésével. Települési és kistérségi kártyák bevezetése, amelyek egy adott településen vagy kistérségen belül, adott szolgáltatásokra adnak kedvezményt a helyi lakosoknak.
6. A helyi önkormányzatok szociális gazdaság keretében illeszkedő gazdaságfejlesztési kezdeményezéseinek segítése, infrastrukturális és eszköztámogatás.
7. Szociális szövetkezetek létrehozásának és működésének támogatása, kapacitásfejlesztésük, mentorálásuk.
8. Helyi gazdaságfejlesztéssel kapcsolatos képzések, továbbképzések, szakkiadványok, jó gyakorlatok gyűjtése, terjesztése.

9. Önfenntartó falu, autonóm kistérség jellegű, a környezeti és társadalmi adottságokra épülő, a települési, illetve térségi közösségi együttműködésben, ésszerű munkamegosztásban megvalósuló kezdeményezések előmozdítása.
10. A nagy értékű gép- és eszközhasználat közösségi megoldásainak ösztönzése szövetkezeti vagy más együttműködési formában a családok gazdaságaik terheinek csökkentése érdekében.

7.6.7 Szociális földprogram

A vidéki szegénység, talajvesztettség, a munkanélküli, önmaga eltartásában segítségre szoruló emberek segítése a vidékfejlesztési politika része kell, hogy legyen. Vidékfejlesztési eszközöket is kell biztosítani a vidéki szociális helyzet javítására. A vidékfejlesztésnek közre kell működnie abban, hogy a rendkívül nehéz szociális helyzetű vidéki rétegek olyan foglalkoztatási és jövedelmi lehetőségeket kapjanak, amelyek hosszabb távon előmozdítják társadalmi felzárkózásukat, rövidtávon pedig megakadályozzák helyzetük további romlását. Ezt a célt szolgálja a szociális földprogram, amely a mezőgazdasági termelésre alkalmas környezetben élő, de a termeléshez szükséges feltételekkel nem, vagy csak részben rendelkező, szociálisan hátrányos helyzetű családok megélhetéséhez, illetve ezekben a családokban a munkára nevelés folyamatának elősegítéséhez nyújt támogatást. Erre vonatkozóan több modellértékű hazai kezdeményezést találunk. A program gesztorai az önkormányzatok vagy önkormányzati társulások, vagy az általuk létrehozott szociális célú közhasznú szervezetek. Az önkormányzat a központi minimális feltételek figyelembe vételével rendeltet alkot a helyi program működéséről, a kedvezményezettség feltételeiről, a résztvevők kötelezettségeiről és jogairól. A programban részt venni kívánó családok egyénileg kötött szerződések alapján részesülhetnek a központi program által biztosított juttatásokban. A program kedvezményezettjei elsősorban saját fogyasztásra termelnek, de az is megengedett, hogy a saját fogyasztáson felüli terméktöbbséget értékesíthessék.

Stratégiai irányok és teendők

1. A szociális földprogram továbbfejlesztése, kiterjesztése és működtetése, összhangban a tájgazdálkodási és a közfoglalkoztatási programokkal.
2. A program részeként az Nemzeti Földalapról ingyenes vagyonkezelés formájában szükség szerint földterületek biztosítása az önkormányzatoknak, illetve lehetőség biztosítása a szociális segély kiegészítéseként pénzügyi támogatás nyújtására (a pénzbeli szociális juttatás egy magasabb szorzóval átváltható a mezőgazdasági termeléshez szükséges inputok és gépi szolgáltatások finanszírozására).
3. Szaktanácsadás, képzés, szakember alkalmazásának biztosítása a szociális földprogramhoz.
4. Szociális célú, tájfajtakat előnyben részesítő vetőmag, kisállat, eszköztámogatás a programban résztvevők számára, a program jellegétől függően.
5. A program keretében megtermelt áruk helyi felhasználásának, értékesítési lehetőségeinek ésszerűsítése.

7.7. Vidéki szellemi és fizikai infrastruktúra, egészségfejlesztés, életképes vidéki települések, helyi közösségek

A falvak, vidéki települések a mezőgazdasági termelésre alapozódott hagyományos gazdasági szerepe az utóbbi évtizedekben megrendült, és a jellemző folyamat az elvándorlás lett. A falvak fennmaradásához, fejlődéséhez a gazdasági alapok mellett a társadalmi alapokra is szükség van: jó minőségű lakó és gazdálkodási környezetre, jól megközelíthető településekre, színvonalas intézményekre, elérhető szolgáltatásokra (nevelés, oktatás, kulturális (könyvtári), egészségügy, közigazgatás). A falvak, vidék sorsa az ott élő emberek szemléletén, tudásán is múlik, kiemelten fontos ezért az oktatás, szakképzés, szakmai tanácsadás, a korszerű gazdálkodási ismeretek terjesztése, valamint a közösségi együttműködési módszerek alkalmazása (pl. LEADER). A vidék szellemi és kulturális értékeinek megőrzése és fejlesztése során támaszkodni kell a magyar közművelődés legjobb hagyományaira. Ezen belül különösen:

- A közművelődés alapintézményeire, a művelődési házakra, amelyek jellemzően megtalálhatóak az ország legkisebb településeinek nagy részén. Ezek az intézmények, közösségi színterek az elmúlt évek fejlesztései során jelentős tartalmi és szakmai megújuláson mentek keresztül. Ezáltal az egész életen át tartó tanulás alapintézményei lettek a magyar vidéken is. Ezeknek az intézményeknek to-

vábki fejlesztésére jelentős források állnak rendelkezésre. Településeink jelentős részében elérhetőek ezek az intézmények, munkájuk meghatározó a vidéki lakosság kulturális aktivitását illetően.

- A kulturális vidékfejlesztés elmúlt fél évtizedes fejlesztéseire. A Közkincs-program eredményei hozzájárulnak a helyben lakók életminőségének javításához, a kulturális esélykülönbségek mérsékléséhez.
- A közösségi művelődés szellemisége alapozta meg az Integrált Községi Szolgáltató Terek fejlesztéseit. A közösségi művelődés szervesen illeszkedik a magyar vidéki társadalom kohéziójának megerősödéséhez.

Szakpolitikai célkitűzések

- A vidékfejlesztés szellemi, szemléleti megalapozása, tudásátadás.
- A vidékfejlesztés képzési és szakmai bázisainak kialakítása, megerősítése.
- A vidéki települések, falvak közösségi szolgáltatásainak, intézményi struktúráinak erősítése.
- A vidéki népesség egészségügyi ellátásának fejlesztése.
- A vidéki települések infrastrukturális fejlesztése, elérhetőségük javítása.
- A vidék kulturális és épített örökségének megőrzése, helyreállítása.
- Város-vidék kapcsolatok helyreállítása.

E stratégiai területhez a következő **vidékstratégiai nemzeti programok** kapcsolódnak.

7.7.1 Képzés, szakoktatás program

A vidéki települések fennmaradásának, megújításának elengedhetetlen feltétele a jó színvonalú, térben, időben elérhető oktatási lehetőségek biztosítása. A fogyatkozó gyereklétszám és az önkormányzatok működési nehézségei miatt sok településen gondot okoz az iskola fenntartása. Az iskola nemcsak oktatási tér, hanem kulturális, szellemi szervező erő is, tanárai a település értelmiségének jelentős részét alkotják. Annak ellenére, hogy vidéki környezetben minden lehetőség adott ahhoz, hogy az oktatásba a természetismeretet, az élővilágért, környezetünkért való felelősséget, a fenntartható életmóddal és gazdálkodással kapcsolatos szemléletet, ismereteket beépítsük, a környezeti nevelés nem képezi az oktatás hangsúlyos részét. Az egykori iskolakertek a legtöbb iskolából eltűntek. Nem jellemző a „hely” ismeret oktatása, a település, a térség, a táj értékeinek, múltjának hangsúlyos tanítása sem. A mezőgazdasági, élelmiszeripari szakmák presztízse alacsony, emiatt nem vonzó a fiatalok számára. Hasonló okból alakultak ki a kisipari hiányszakmák, amelyek pedig a helyi gazdaság fontos területét képezik vidéken. A cigánygyerekek esetében gond az iskolai beilleszkedés, a nagyfokú lemorzsolódás. Magyarországon máig jellemző, hogy az emberek a szakképző iskolából, egyetemről kikerülve befejezik a tanulást, miközben a gyors változások miatt lényegében „élethosszig való tanulásra” vagyunk kényszerítve. A korszerű gazdálkodás is a szakmai tudás folyamatos megújítását teszi szükségessé a gazdálkodók számára.

Stratégiai irányok és teendők

1. A vidéki iskolák működésének, fejlesztésének – beleértve az infrastruktúrát és az oktatási színvonalat – segítése a vidékfejlesztés eszközeivel. Amennyiben a településen nem biztosítható az iskola, az elérhetőség biztosítása.
2. A szakképzés működő és intézményes eszközeinek fenntartása, kihasználása pl. szakiskolai ösztöndíj rendszer, regionális/megyei fejlesztési és képzési bizottságok.
3. A felnövekvő generáció környezettudatossága érdekében a környezeti nevelés hangsúlyos kezelése – a meglévő szakmai hálózatra alapozva – az oktatás minden szintjén, beépítve az óvodai nevelésbe, a vidéki iskolák tantervébe, a pedagógusképzésbe, módszertani felkészítést nyújtva a tanároknak.
4. Az agrárszakképzésben, agrár felsőoktatásban a kisüzemi léptékben is működtethető termesztés- és tenyésztéstechnológia bemutatása, oktatása, a tájfajták, helyi fajták, fajtakutatások megismertetése, az ökológiai gazdálkodás hangsúlyos képzése.
5. Országos iskolakert program, mozgalom keretében az iskolakertek felélesztése, létesítésük ösztönzése, megfelelő szaktanácsadói rendszer biztosításával.

6. A „helyi” ismeret oktatása helyi tantervekkel, a helyi, táji értékek megismertetésével, a helyi, térségi identitást erősítése céljából.
7. A vidéki gazdaság szakmai utánpótlása és szakmai megalapozása érdekében a gyakorlati igényekhez igazodó, a korszerű fenntartható gazdálkodásra irányuló mezőgazdasági, kertészeti, erdészeti, élelmiszeripari szakképzés erősítése, javítva az intézményi és infrastrukturális feltételeket, hangsúlyt fektetve a pályaaorientációra, a gyakorlati oktatásra, e szakmák presztízsének növelésére.
8. A vidéki helyi gazdaság fejlesztéséhez szükséges a kézműves, ipari, kereskedelmi szakmák – iskola-rendszerű, nem iskolarendszerű – oktatásának fejlesztése, főleg az alap- és hiányszakmák esetében, összehangolva a szakképzést a gazdasági igényekkel.
9. A mezőgazdasági, kertészeti, környezetgazdálkodási, természetvédelmi, erdészeti, élelmiszeripari, tájépítészeti, vidék- és település- és területfejlesztési felsőfokú képzés fejlesztése.
10. Külföldi szakmai gyakorlat, tapasztalatcsere programok támogatása.
11. Ösztönözni kell a szakképző valamint felsőoktatási intézményeket a gyakorlatban hasznosítható, biztos alapokat adó képzés mellett a mezőgazdasági termelés és feldolgozás igényeinek megfelelő képzés kialakítására. A felsőfokú és posztgraduális képzést végző intézményekkel együttműködve át kell tekinteni a vezetőképzés helyzetét az agrár- és élelmiszergazdaságban.
12. Korszerű, gyakorlatban hasznosítható, a vidékstratégia szempontjait figyelembe vevő képzés a mezőgazdasági és élelmiszer-feldolgozó vállalkozások vezetői, illetve a mikro-és kisvállalkozások alacsonyabb képzettségű vezetői számára. A tantervekben hangsúlyt kell helyezni azokra a területekre, amelyeken a vállalkozások vezetőinek jelenleg komoly hiányosságai vannak: stratégiai gondolkodás, offenzív vállalkozási stratégiák kialakítása, együttműködési technikák alkalmazása, korszerű menedzsment ismeretek, piacra jutási módszerek, marketing, vállalkozási etika, társadalmi felelősségvállalás.
13. A vállalkozások ösztönzése a gyakorlati képzések feltételeinek biztosítására a közép- és felsőfokú oktatás számára, gyakorlati oktatóhelyek biztosítása.
14. Gyakornoki és ösztöndíjprogramok támogatása.
15. Önkormányzati vezetők és szakemberek képzése, többek közt a közigazgatás, helyi fejlesztés, közösségi részvétel, tervezés, épített környezet témákban.
16. A vidéki helyszíneken megvalósuló, a vidéki lakosságot, gazdálkodókat célzó, a helyben történő foglalkoztatás, önfoglalkoztatás lehetőségét megteremtő felnőttképzés egyéb formáinak támogatása, például nyelvi, informatikai tanfolyamok.
17. Az oktatás, képzés, tájékoztatás, szaktanácsadás intézményrendszerének átalakítása, megerősítése olyan módon, hogy az a vidék és a helyi közösségek megerősítését szolgálja, a tervezés és fejlesztés pedig tényleges társadalmi partnerségen alapuljon.
18. A termelési lehetőségek kihasználása érdekében a felnövekvő generáció megtanítása a biztonságos és minőségi élelmiszertermelésre, kertészkedésre és háziállatok nevelésére.
19. A nyilvános könyvtárak az élethosszig tartó tanulás támogatásában, a vidéki lakosság képzésében, korszerű információkkal történő ellátásában nagy tapasztalatokkal rendelkeznek, ezért javasolt a rendszer működésének folyamatos támogatása.

7.7.2 Fogasztói szemléletformálás program

A magyar lakosság jelentős része táplálkozásában és vásárlásában szemléleti és anyagi okok miatt nem figyel az egészséges, illetve a hazai, helyi élelmiszerek fogyasztására. Mindez hozzájárul az egészségügyi problémákhoz és a helyi, hazai gazdaság megerősödését is gátolja. Elengedhetetlenül fontos, hogy a fenntartható életmóddal és fogyasztással kapcsolatos ismeretek elterjedjenek, a lakosság a fogyasztás tágabb társadalmi vonatkozásairól – például a jelenlegi vásárlási szokásokról és a fogyasztási szerkezet társadalmi, környezeti hatásairól is – megfelelő tájékoztatást kaphasson, amely alapján már felkészülten dönthet arról, hogy hogyan változtassa meg fogyasztói magatartását. Mindez az óvodai és általános iskolai nevelésben és oktatásban sem kap kellő hangsúlyt.

Stratégiai irányok és teendők

1. Az óvodai, valamint az alap és középfokú iskolai képzésbe a legfontosabb fogyasztói, táplálkozási, élelmiszerhigiéniai, ételkészítési ismeretek oktatásának beillesztése.
2. A fogyasztók egészséges, kiegyensúlyozott étrenddel kapcsolatos felvilágosítása, és abban való segítségük, hogy az élelmiszerek árában azok valódi értékét, a minőségük által képviselt többlet értékeket fel- és elismerjék.
3. A vásárlói tudatosság kialakulásának segítése a hazai és a helyi, illetve a környezetbarát termékek irányában. A fogyasztókban annak tudatosítása, hogy a magyar termékek vásárlásával magyar munkahelyeket védenek meg.
4. A hazai élelmiszerlánc szereplőinek ösztönzése, hogy saját kampányaikkal csatlakozzanak a kormányzati fogyasztói felvilágosító, tudatosító kampányokhoz.
5. Korszerű információs rendszer kiépítése és folyamatosan működtetése a fogyasztói visszajelzések, ötletek, észrevételek gyűjtésére, rendszerezésére és hasznosítására. Az elemzések eredményeinek széleskörű megismertetése, tájékoztatás.

7.7.3 Népfőiskola program

Magyarországon máig jellemző, hogy az emberek a szakképző iskolából, egyetemről kikerülve befejezik a tanulást, miközben a gyors változások miatt lényegében „élethosszig való tanulásra” vagyunk kényszerítve. A korszerű gazdálkodás is a szakmai tudás, módszertan folyamatos megújítását teszi szükségessé a gazdálkodók számára. A felnőttképzés vidéki környezetben hagyományokon alapuló formája a népfőiskola, amely közművelődési keretben szervezi a vidéki lakosság képzést, szemléletformálását. A program keretében támogatni, erősíteni szükséges a népfőiskolai mozgalmat és annak működését, összhangban a tájközpontok fejlesztésével. Ez magában foglalja a vidéki és helyi népfőiskolák képzési programjának támogatását, a népfőiskolai infrastruktúra fejlesztését, a népfőiskolai együttműködések ösztönzését.

Stratégiai irányok és teendők

1. Ki kell dolgozni a népfőiskolai, vidéki felnőttképzés és -oktatás hatékony működéséhez leginkább optimális szervezeti kereteket és működési formákat. Fejleszteni kell a népfőiskolák rendszerét és a kulturális intézmények (könyvtárak és közművelődési intézmények) felnőttképzési programjait a vidéki lakosság érdekeinek megfelelően.
2. Törekedni kell a képzések helyben történő biztosítására, hogy mindenki számára elérhetők legyenek.
3. Az erre alkalmas épületeket a népfőiskolai oktatás rendelkezésére kell bocsátani, hogy a helyi infrastrukturális adottságok a helyi népfőiskolai oktatás szolgálatában álljanak (pl. közösségi házak, iskolák, könyvtárak, kollégiumok stb.)
4. Törekedni kell, hogy az épületek infrastrukturális felszereltsége azonos legyen, így teremtve azonos tanulási feltételeket, lehetőségeket.
5. Területi egységenként (akár megyénként) kell népfőiskolai, felnőtt oktatói előadói, szakértői adatbázist kialakítani.
6. Törekedni kell a szorosabb együttműködésre a népfőiskolák és a vidéki felnőttképzést és oktatást támogató intézmények, valamint a különböző partnereik (pl. önkormányzatok, a vidékfejlesztésben érintett helyi szakemberek, helyi intézmények, egyházak és civil szervezetek) között.
7. A népfőiskolai oktatásban különböző területi szintű programtípusok megvalósítását kell ösztönözni (helyi tematikus szintű, kistérségi szintű, országos szintű programok). Emellett külön népfőiskolai programtípust kell megvalósítani az alacsony iskolai végzettségűek felzárkóztatásáért.

7.7.4 Modellgazdaságok, tájközpontok, agrár-szaktanácsadás program

A tájjellegű gazdálkodási hagyományok megőrzésére, a korszerű gazdálkodás kereteibe illesztésére, mindezek gyakorlati bemutatására bemutató gazdaságok, tájközpontok létesítése és működtetése szükséges. Jelenleg is találunk az országban tájközpont feladatokat vállaló gazdaságokat és bemutató gazdaságokat, vagy bemutatókra alkalmas, modellértékű gazdálkodást folytató gazdaságokat, rendszerszerű támogatásuk azonban hiányzik. A szaktanácsadási rendszer biztosított, versenyképességét azonban nehezíti, hogy a multinacionális vállala-

latok ingyenes szaktanácsadást biztosítanak termékeik forgalmazásakor, míg az állami szaktanácsadásért a gazdálkodóknak díjat kell fizetniük. A szaktanácsadási rendszerben különösen fontos a hitelesség, fontos, hogy a helyi – ismert és a közösség által elismert – szakemberek végezhesék ezt a tevékenységet.

Stratégiai irányok és teendők

1. A tájgazdálkodási hagyományokat feltáró, tájfajtaikat, őshonos fajtaikat termelésben tartó, táji gazdálkodási hagyományokat folytató, bemutató, térség-szervezési szerepet vállaló, fenntartható vidékfejlesztést oktató tájközpontok, tájintézetek létesítése és fejlesztése.
2. Bemutató gazdaságok létesítése, fejlesztése, szakmai programjaik támogatása, kiemelten az ökológiai gazdálkodás, tájgazdálkodás területén.
3. Falugazdász hálózat megerősítése.
4. Korszerű szaktanácsadási rendszer működtetése. A szaktanácsadás elérhetőbbé tétele a gazdálkodók számára, adott esetekben biztosítva a díjmentesen igénybe vehető állami szaktanácsadás lehetőségét is, melynek keretében a gazdálkodók korszerű ismeretekhez és információkhoz juthatnak, kiemelten az ökológiai gazdálkodás, őshonos állatfajtaikat, tájgazdálkodás, környezetgazdálkodási, környezetvédelmi témakörökben. Szaktanácsadásban a minőség- és felelősségbiztosítás rendszerének erősítése.
5. Oktatási intézmények, kutatóhelyek és szaktanácsadó vállalkozások bevonásával olyan, egységes alapelvek szerint működő agrár- és élelmiszer-feldolgozási szaktanácsadói hálózat kiépítése különösen a mikro- és kisvállalkozások számára a napi tevékenységük során felmerülő kérdésekben, valamint a fejlesztés és innováció, a marketing és a vállalatvezetés/menedzsment területén.
6. Szaktanácsadók rendszeres továbbképzése.

7.7.5 Kutatás-fejlesztés, innováció program

Magyarországon az agrár- és környezetügyi kutatás-fejlesztési tevékenységet végző, mintegy negyven kutatóintézet több felügyeleti szerv irányítása alatt működik. Kutatóintézeteket tart fenn a Magyar Tudományos Akadémia, a Vidékfejlesztési Minisztérium, a Nemzeti Erőforrás Minisztérium keretében a felsőoktatási intézményi kör, továbbá néhány magánvállalkozás. A VM koordinálja és irányítja az agrár- és környezetügyi kutatás-fejlesztés és innovációt, valamint érvényesíti az ágazati érdekeket a tudomány- és technológiapolitikai testületekben és ügyekben. A VM Vidékfejlesztési Minisztérium jogelődjéhez 24 kutatóhely (költségvetési és vállalati gazdálkodású) tartozott, jelenleg 7 költségvetési kutatóintézetet (AKI, KÉKI, MBK, ÁTK, ERTI, HAKI, MGI) működtet. Magyarországon a kutatók és a kutató-fejlesztők száma általánosan elmarad az EU tagállamoktól. Mindezt a kutatóintézeti létszámleépítések, egyes kutatóintézetek megszüntetése, a jövőbeli viszonyok változása miatti pályaelhagyás, az "agyelszívás" és a kedvezőtlen hazai pályázati lehetőségek idézték elő. Nemzetközi összehasonlításban az infrastruktúra, a kutatási berendezéseink színvonala is lényeges elmaradásban van, sok területen a műszerpark állapota leromlott, és bár a kutatóhelyek felszereltsége az utóbbi 5-6 évben javult, számos vonatkozásban még messze nem megfelelő. Az agrár- és élelmiszer-tudományi kutatóintézeti hálózat szorító működési, fenntartási problémákkal küzd, fejlesztése intézményi, infrastrukturális, szakmai és szakember vonalon egyaránt alapvető fontosságú. A VM fenntartású intézmények mellett az akadémiai, valamint az egyetemi, főiskolai kutató helyek fejlesztése is szükséges. Figyelmet kell fordítani a kutatási eredmények gazdálkodók részére történő közvetítésére, a közvetlen innovációk terjesztésére, segítésére. Az agrár-, élelmiszer-tudományi és környezetügyi kutatás megosztott felügyelete és finanszírozási struktúrája számos jogi, szabályozási és támogatási anomáliát teremtett. A stratégiai célok érvényre juttatása, a felügyelet összehangolása és a közös munka hatékonyságának javítása érdekében a hazai agrár- és környezetügyi kutatások szakmai és pénzügyi összhangját meg kell teremteni.

Stratégiai irányok és teendők

1. Az egységes és átfogó Kutatási+Fejlesztési+Innovációs stratégiához illeszkedve új agrár- és környezettudományi ágazati K+F+I stratégia megalkotása, új irányvonalak kijelölése, a hazai és nemzetközi pályázati rendszerek prioritásainak meghatározása és a prioritások érvényre juttatása a hazai és nemzetközi pályázati kiírásokban (OTKA, NFÜ).
2. Az agrár-, élelmiszer-tudományi és környezetügyi kutatási infrastruktúra, intézmények fejlesztése, működési feltételeik javítása, kutatási programjaik támogatása. Az agrár- és környezetügyi kutatás-

fejlesztési feladatok megvalósítása, infrastrukturális háttérének megteremtése, műszerbeszerzési programok indítása, a szükséges költségvetési támogatási források biztosításával.

3. Új intézmény finanszírozási rendszer kidolgozása.
4. A kutatóintézetek szaktanácsadási tevékenységének javítása.
5. A kutatási és az oktatási szakterületek (felsőoktatás és a középfokú szakoktatás) kapcsolatának erősítése, a tudomány- és technológiapolitikai programokban való fokozott részvétel, a nemzetközi kutatási térségbe történő minél szélesebb körű bekapcsolódás.
6. Mivel az árverseny megnyerését a magyar élelmiszergazdaság erőforrásai és kapacitásai nem teszik lehetővé, az innováció segítségével az árra kevésbé érzékeny termékek és szolgáltatások felé történő elmozdulás.
7. Az ágazat szempontjából hasznos hazai alapkutatások, valamint a gyakorlatban felhasználható alkalmazott kutatások, technikai fejlesztések (egészséges, adalékanyag-mentes termék- és technológiafejlesztés, fenntarthatóság, ökológiai gazdálkodás, élelmiszerbiztonság, vállalatirányítás, stb), valamint a gyakorlati tapasztalatokkal rendelkező gazdálkodók kutatásokba való bevonásának (ötletek, kísérletek) ösztönzése.

7.7.6 Falufejlesztés, vidéki értéktár és örökség program

Vidéki térségeink gazdag kulturális és épített örökségének megőrzése kiemelkedő fontosságú a vidéki települések megújítása, fejlesztése szempontjából. Egyrészt azért, mert helyi, térségi vagy nemzeti jelentőségű történeti és kulturális értéket képviselnek, másrészt azért, mert tapasztalat- és tudástárat (pl. könyvtárak) jelentenek számunkra, amelyből a jelenben és a jövőben is meríteni tudunk. A vidéki építészeti örökség részét képező gazdasági épületek, kúriák, kastélyok, várak, egyházi épületek jelentős részének állapota leromlott, megfelelő hasznosításuk sem minden esetben megoldott. Jelentős építészeti értéket képviselnek a hagyományos falusi lakóházak, porták, melyek esetében a közösségi értéket (örökség) szükséges elfogadtatni a tulajdonosokkal, törekedve az értékőrző korszerűsítési megoldásokra. Az uniós vidékfejlesztési támogatásoknak köszönhetően esztétikailag is számos település, illetve településrész megújul. Sok térségben és településen azonban máig leromló faluképpel találkozunk, hiányos infrastruktúrát találunk. Az önkormányzatok forráshiányuk miatt önerejükből csak részben tudják a szükséges fejlesztéseket megvalósítani.

Stratégiai irányok és teendők

1. Térségi, települési komplex falu- és vidékfejlesztési stratégiák kidolgozása.
2. Vidéki épített örökség védelme, a népi építészeti örökség megőrzése. Támogatni szükséges a helyi épített környezet minőségének javítását az értékvédelem és a faluképvédelem eszközeinek alkalmazásával, a főépítési rendszer kiterjesztésével.
3. Az örökségértéket képező vidéki épületek, épületegyüttesek szükség esetén funkcióváltással vagy új funkcióval történő megújításának, a helyi közösségi életbe és a turizmusba történő bekapcsolásuknak a támogatása, a vidékfejlesztés eszközeivel való segítése.
4. A helyi építészeti értékek felmérésének, örökség- és értékleltárak készítésének, a tulajdonosok örökségvédelemmel kapcsolatos szemléletformálásának támogatása, a hagyományos falukép megőrzésére irányuló kezdeményezések ösztönzése.
5. A vidéki szellemi és kulturális örökségkincs gyűjtése, feltárása és bemutatása, zenei, mesei, népszokásbeli, kézműves hagyományaink ápolása közösségi keretekben, átadása a kulturális intézmények (könyvtárak) közreműködésével.
6. Falvaink és vidéki településeink megújulásának, a település szükségletéhez és környezetéhez igazodó infrastrukturális fejlesztésének a vidékfejlesztés eszközeivel történő segítése, ezáltal a vidéki lakosság életminőségének növelése, vonzó lakókörnyezetet biztosítva számukra.
7. Az építészeti környezetkultúra javítása. Az építési kultúra, az építési anyag,- és technológiai minőség jelentős javítása kulturális, gazdasági és egészségügyi szempontok figyelembevételével. A klíma,- és energiatudatos, ugyanakkor az egészséges életvitelt biztosító minősített építőanyagok, építési rendszerek elterjesztése, alkalmazásának elősegítése és érvényesítése.

8. A komplex településtervezési és építészeti szemlélettel végzett munka szükségessége a település-tervezés és épülettervezés területén.
9. A vidéki életformának, a (hagyományos) faluképnek megfelelő/illeszkedő épített környezet építészeti minőségének a megőrzése, helyreállítása, fejlesztése, az épített környezet, az épületek építészeti színvonalának emelése.
10. A közösségi együttlét intézményeinek megerősítése, a különböző korosztályok találkozási és közös időtöltési, szórakozási lehetőségeinek megteremtése, a nyilvános könyvtárak, és a könyvtári szolgáltató helyek, valamint az Integrált Községi Szolgáltató Terek (IKSZT) fejlesztése EU programjának folytatása.
11. Takarékos területhasználat, a barnamezős beruházások előtérbe helyezése a zöldmezős beruházásokkal szemben.
12. A természeti és kulturális örökség fenntartását, falvak fejlesztését szolgáló programok támogatása.
13. A falumegújításban található jó példák feltárásának, megosztásának, a nemzetközi falumegújítási projektekben való részvételnek a támogatása.
14. A településfejlesztési, településüzemeltetési célú közfoglalkoztatás ösztönzése.
15. A falugondnoki szolgálatok, a falumegújításra irányuló helyi kezdeményezések támogatása.
16. A vidék fejlődését elősegítő közlekedési infrastruktúra fejlesztése, elérhetőség javítása, a centrális úthálózat helyett összekötő utak kiépítése a környezeti szempontok figyelembe vételével. A belső közlekedési kapcsolatrendszer javítása.
17. E-közigazgatás bevezetése, elterjesztése.
18. A vidéki közbiztonság (vagyon, termés) javítása.

7.7.7 Egészségügyi ellátás, egészségfejlesztés program

Az egészségi állapotot és annak meghatározó tényezőit tekintve jelentős a területi, illetve társadalmi-gazdasági tényezők szerinti egyenlőtlenség hazánkban. Az életkörülményeken (alapszükségletek, fűtés, élelem, víz, megfelelő lakhatás stb.) túl a szolgáltatások (egészségügy, oktatás, szociális védelem), a munka és munkakörülmények, valamint az egészségmagatartás is meghatározó tényező. Ahhoz, hogy a kistelepülésen élő embernek ugyanolyan esélye legyen egészségének megőrzésére, illetve a gyógyulásra, a szakemberek összehangolt, egybefogott munkájára van szükség a hozzáférhetőség egyenlő esélyének biztosításával. A Semmelweis Terv is kiemeli, hogy az alapellátás az ellátórendszer kulcseleme, így prioritásként kell kezelni.

Stratégiai irányok és teendők

1. A méltánytalan egyenlőtlenségek csökkentése érdekében a szociális, oktatási, foglalkoztatási és egészségügyi ellátások összehangolt fejlesztése és alkalmazása szükséges.
2. Erősíteni szükséges a házi orvosi, házi gyermekorvosi hálózat képességét és érdekeltiségét a helyben befejezett ellátások arányának növelésére, a prevencióban, egészségnevelésben való aktív részvételre.
3. Cél, hogy a kritikus megbetegedések és sérülések szakmailag meghatározott időablakai az ország egész területén betarthatók legyenek. A Semmelweis Terv alapján a sürgősségi ellátásban az „egy kapus” modell megvalósítása indokolt a prehospitális és az intézményi szakban egyaránt. Meg kell szervezni az Országos Mentőszolgálathoz centralizált egységes diszpécseri és az ehhez kapcsolt ügyeleti rendszert, illetve a megfelelő szintű sürgősségi osztály kialakítását minden aktív ellátást végző kórházban. Mérlegelni kell az adott térség településszerkezetét, térszerkezeti adottságait, illetve közlekedés-földrajzi, továbbá a népességszám, demográfiai jellemzők helyzetét is.
4. Lépéseket kell tenni arra, hogy a kis népsűrűségű térségek (kistelepülések) gyógyszerellátása megfelelő szinten legyen biztosított, így növelve a hozzáférési esélyegyenlőtlenséget.

7.8. Térségi komplex vidékfejlesztési nemzeti programok

A speciális, térségi összehangolást kívánó problémák kezelése, illetve a társadalmi-gazdasági szempontból kirívóan leszakadó térségek fejlesztése térségi programok keretében lehetséges. Az eddigi vidékfejlesztési gyakorlatból hiányzott a helyi vidékfejlesztési programokon túlmutató térségi programok lehetősége. A jelenlegi uniós finanszírozási rendszer nem kedvez a térségi programok megvalósításának, ugyanakkor a különböző csatornákon egy térségbe jutó forrásból megvalósuló egyedi fejlesztések a tapasztalatok szerint nem eredményeznek összehangolt térségi fejlődést. Még inkább igaz ez Kárpát-medencei léptékben.

Szakpolitikai célkitűzések

- Speciális térségi vidékfejlesztési problémák kezelése.
- Az elmaradott, perifériális vidéki térségek felzárkóztatása.
- A foglalkoztatás növelése a hátrányos helyzetű vidéki térségekben.
- A Kárpát-medence magyarlakta vidéki térségei fejlődésének segítése.

E komplex térségi programcsoporthoz a következő **térségi komplex vidékfejlesztési nemzeti programok** kapcsolódnak.

7.8.1 Tanyás térségek fejlesztési programja

A tanya – mint hagyományos gazdálkodási, települési és létforma – a magyar társadalmi, településszerkezeti- és gazdaságtörténeti örökség több évszázados múlta visszatekintő része. Sajátos társadalom-földrajzi, építészeti, nyelvi, néprajzi és tájképi sajátosságai révén a tanyás településrendszer a magyar nemzeti örökség, illetve az európai örökség részét képezi. Az elsősorban az Alföldre jellemző tanyák száma az elmúlt évtizedekben jelentősen lecsökkent, és a megmaradt tanyák egy része is elvesztette hagyományos mezőgazdasági funkcióját. A tanyák épületállománya leromlott, infrastruktúrájuk fejletlen, számos tanyán máig nincs villany. Külterületi jellegük miatt többségében nehezen elérhetők, közbiztonsági problémák jellemzik a tanyavilágot. A tanyán élők között jelentős a szociális segítségre szoruló (idősek, szegények) aránya. Tanyás vidékeink ugyanakkor teljesen megfelelnek a fenntartható fejlődés, az integrált vidékfejlesztés és a többfunkciós mezőgazdaság Európában kialakult fejlesztési modelljének, és megfelelő fejlesztésekkel minden esély megvan arra, hogy a tanyarendszer korszerű formában megújuljon.

Stratégiai irányok és teendők

1. A tanyás térségek átfogó fejlesztési programjának és cselekvési tervének elkészítése a társtárcákkal együttműködve, részben az eddigi felmérésekre és tervanyagokra, részben további felmérésre és tervezésre alapozva.
2. A tanyás térségek, tanyás külterülettel rendelkező önkormányzatok, illetve a tanyai gazdálkodók, lakosok számára érdemi és közvetlen fejlesztési forrás biztosítása.
3. Hosszú távú tanyaprogram keretében a tanyákra vonatkozó jogi szabályozás szükséges alakítása, melynek szempontjai: a tanyai lakosság önkormányzati képviselője, a tanyás külterületre vonatkozó településfejlesztési és -rendezési tervezés, szabályozás megújítása, a közbiztonság javítása, a szolgáltatások elérhetőségének javítása, az infrastrukturális fejlesztés (a környezeti szempontok figyelembevételével), a tanyai birtokrendezés.
4. A tanyák tevékenység diverzifikációjának segítése: az önellátást szolgáló termelés mellett a termékek és szolgáltatások piacán való megjelenésének támogatása, a „több lábon állás” ösztönzése.

7.8.2 Aprófalvas térségek fejlesztési programja

Az ország településhálózatának harmada, mintegy 1050 település 500 főnél kisebb lélekszámú aprófalva. Az aprófalvak főképp az ország domb- és hegyvidéki területein, Északkelet-Magyarországon, Nyugat- és Dél-Dunántúlon fordulnak elő nagyobb számban. Az alacsony lélekszámú aprófalvak társadalma kiemelten sérülékeny. Többségüket rendkívül kedvezőtlen demográfiai és társadalmi folyamatok jellemzik, amely a gazdasági teljesítményükre is negatív hatással van. A demográfiai és társadalmi problémák halmozottan jelentkeznek azon aprófalvak esetében, amelyek földrajzilag és gazdaságilag is perifériális térségben, a gazdasági centrumoktól távol találhatók. Ezen falvak esetében az elöregedés, a tartós és rendkívül magas munkanélküliség, az – ebből adódó – elvándorlás, valamint a szociális és etnikai szegregáció kialakulása általános és egyre veszélyesebb.

lyesebb jelenség. Számos aprófalú küzd közlekedési, elérhetőségi nehézségekkel, amely a munkába és iskolába járást is ellehetetleníti. A problémákat súlyosbítja egyes települési funkciók, szolgáltatások ellátásának alacsony fokú fenntarthatósága. Egyes, már drasztikus mértékben leszakadt aprófalvas térségek problémáinak megoldása, leszakadásuk megállítása és a folyamat megfordítása kiemelten fontos feladat a vidékpolitika számára. A gyakran természetközeli, nyugalmat sugárzó aprófalvak kilábalásának pillére lehet pl. az agrárgazdaság, az agrárgazdaságon alapuló közfoglalkoztatás, a szociális gazdaság, a turizmus, vagy a rekreáció.

Stratégiai irányok és teendők

1. A napi munkába járás, ingázás igényeihez maximálisan illeszkedő akadálymentes és fenntartható közösségi közlekedést fejlesztése.
2. Az aprófalvak gazdasági létalapját biztosító gazdasági tevékenységek fejlesztése.
3. Azoknak a helyi vállalkozások támogatása, amelyek az aprófalvas térségekben szociális szempontokat is figyelembe vesznek a gazdasági tevékenységük végzése során. A szociális gazdaság kialakulásának, tartós és fenntartható működésének ösztönzése.
4. A helyi népesség szociális, egészségügyi, adminisztrációs igényeinek minél kevesebb utazással történő kielégítése, rendszeres mozgó szolgáltató rendszerek kiépítésének támogatása.
5. A helyi tehetséges fiatalok mentorálása. Hosszú távú programmal segíteni szükséges őket taníttatásuk és elhelyezkedésük során. Helyben maradáshoz és letelepedést segítő programokkal az értelmiség helyben maradásának segítése.
6. Helyi közösségek kialakulásának, fejlesztési programjaik közös kidolgozásának segítése.
7. Az aprófalvak falusi turizmushoz, öko- és aktív turizmushoz kapcsolódó infrastruktúrájának és a kapcsolódó szolgáltatások kínálatának térségileg összehangolt fejlesztése.

7.8.3 Tisza-völgy komplex fejlesztési program

A Tisza-völgy térségi programban történő együttes kezelést egyrészt a társadalmi-gazdasági hátrányok, másrészt az árvíz, a belvíz, az aszály és általánosságban az éghajlatváltozás okozta környezeti fenyegetettség megoldandó problémái indokolják. A térség felzárkóztatása, fenntartható fejlesztése szorosan kapcsolódik a kormány kiemelten kezelt komplex programjához, a Vásárhelyi Terv Továbbfejlesztéséhez (VTT), melynek fő célkitűzése az árvízvédelem új típusú eszközökkel történő magas szintű biztosítása és az érintett térség terület- és vidékfejlesztése. Ennek keretében cél az árvízi tározók területén, valamint a kapcsolódó területeken a tájgazdálkodás meghonosításával és alkalmazásával a vízkészlet-gazdálkodás javítása, valamint a Tisza-menti települések infrastruktúrájának fejlesztése is, melyek a térség harmonikus fejlődésének alapfeltételei. A Tisza-térség problémája nem kizárólagosan vízügyi jellegű, szorosan összefügg a helytelen területhasználattal, ezért a fejlesztéseket komplexen, térségi összefüggésrendszerben szükséges meghatározni, a nemzetközi kapcsolódásokra tekintettel.

Stratégiai irányok és teendők

1. A táji rendszer működőképességének biztosítása, valamint a fenntartható társadalmi-gazdasági fejlődés feltételeinek megteremtése az ökológiai kritériumok maximális figyelembevételével.
2. A vízkészlet-gazdálkodás fejlesztése, alkalmazkodás a klímaváltozás kihívásaihoz.
3. A Tisza-völgy árvízvédelmi biztonságának növelése, egyrészt az árvízszintek csökkentését eredményező, nagyvízi meder vízszállító képesség javítása és a hazai ártéren kiépíthető árapasztó tározásos rendszer megvalósítása, másrészt a jelenlegi árvízvédelmi rendszer előírások szerinti kiépítése révén.
4. A Tisza-menti, természetszerű (mély)árterek reaktiválása, bevonása a vízgazdálkodásba. A rendszeres, sekélyvízi elárasztásra alapozott ártéri tájgazdálkodási rendszerek megvalósítása.
5. A tájhasználat igazítása az egyes területek ökológiai adottságaihoz és a lehetséges vízpótláshoz, a szántóművelés kiváltása az arra alkalmatlan területeken.
6. A Tisza-térség elérhetőségének javítása, a helyi úthálózat felújítása.
7. A partvonal ökoturisztikai fejlesztése.

8. A foglalkoztatás bővítését lehetővé tevő helyi és térségi gazdaságfejlesztés, benne a hálózati együttműködések, a helyi tradíciókon alapuló termékek előállítása, ökológiai gazdálkodás.

Tisza-tó fejlesztése az ökoturizmus jegyében alprogram

Stratégiai irányok és teendők

1. Turisztikai hálózatépítés.
2. Turisztikai infrastruktúra minőségének fejlesztése.
3. Meglévő és új gazdálkodó szervezetek foglalkoztatását elősegítő beruházásainak támogatása.
4. Hagyományos technológiák és termékek felelevenítése, turisztikai célú fejlesztése.
5. Hagyományörző csoportok tevékenységének elősegítése.
6. Identitástudat fejlesztése helyi hagyományok és értékek gyűjtésével, feldolgozásával.
7. Helyi termékek feldolgozottsági szintjének növelése.
8. Koordinált marketing támogatása.
9. A mezőgazdaságot kiegészítő, nem mezőgazdasági jellegű tevékenységek fejlesztése.
10. Teljes termékpályás beruházások ösztönzése.

7.8.4 Homokhátság program

A Duna-Tisza közti Homokhátság két fő problémakörrel küzd. Az egyik, hogy az ország legjelentősebb tanyás térsége, ahol a legnagyobb számban maradtak fenn a tanyák. A hátsági településeken a külterületi népesség aránya magas, sok helyen 50% fölötti. A másik az elmúlt évtizedekben érvényesülő erőteljes talajvízszint-csökkenés, amelynek eredményeképpen az ENSZ félsivatagos területté nyilvánította. A térség egykori tavai többségében eltűntek, a szántóföldi mezőgazdaság az évenként rendkívül eltérő csapadékviszonyok miatt csak meglehetősen kockázattal folytatható. A víz szempontjából a legérzékenyebb térségben intenzív kertészeti kultúrákat találunk. A gazdálkodás folytatásához és a táj fennmaradásához vízvisszatartásra, vízpótlásra, adott esetben gazdálkodási modellváltásra van szükség.

Stratégiai irányok és teendők

1. A 2001-2008 között működő Homokhátsági Speciális Célprogram folytatása, kiemelten a szárazságtűrő és alternatív növények termesztésbe vonása, az erre vonatkozó termesztési és fajtakísérletek, modellértékű tájgazdálkodási projektek megvalósítása, a vízgazdálkodás, a tájhasználat és a gazdálkodás összhangját megteremtő gazdálkodási rendszerek, agrotechnikai módszerek terjesztése.
2. A Duna és a Tisza vízgazdálkodási jellegű programjaihoz illeszkedve a Homokhátság vízgazdálkodási problémáinak rendezése, összekapcsolva a Táj- és agrár-környezetgazdálkodási programmal.
3. A belvízrendszerek felülvizsgálata, a belvízelvezetés, a vízigényes kultúrák és ipari tevékenységek visszaszorítása.
4. A Tanyás térségek programjával összhangban a tanyai gazdaságok megmaradásának, piacra jutásának segítése, hogy tájfenntartó szerepüket betölthessék.

7.8.5 Ormánság program

A dél-baranyai Ormánság hazánk egyik legelmaradottabb térsége, fejlődési problémái évtizedekre nyúlnak vissza. Az 1800-as évek elején még virágzó ártéri gazdálkodás folyt a térségben, amelynek azonban a Dráva szabályozása véget vetett, és az Ormánság gyors hanyatlásnak indult. Jelenleg a gyenge infrastrukturális ellátottsággal rendelkező aprófalvas térségben nagyon magas a munkanélküliség, és az alacsony életszínvonalból, a foglalkozási lehetőségek hiányából adódóan igen jelentős az elvándorlás. A lakosság jelentős része roma.

Stratégiai irányok és teendők

1. Az Ős-Dráva program keretében komplex víz- és tájgazdálkodási rendszer kiépítése, a folyószabályozás előtti állapot lehetőség szerinti visszaállításával, csatornák, tavak létesítésével, a helyi tudásra alapozva.

2. A táji adottságokhoz igazodó mezőgazdaság fellendítése, a tájgazdálkodás keretében legelők és gyümölcsösök területének növelése, a méhészet, a halászat, a helyi termékek, helyi feldolgozás fejlesztése, tájfajták, ökológiai gazdálkodás, szövetkezés.
3. Helyi gazdaság, szociális gazdaság, foglalkoztatás szervezése.
4. A roma lakosság képzése, jövedelemtermelő munkához juttatása, önellátásra való képességének megteremtése.
5. A leromló települések építészeti és közösségi megújítása.
6. Turizmus fejlesztése.
7. Folyamatos mentorálás biztosítása.

7.8.6 Cserehát program

A Cserehát hazánk egyik legfejletlenebb területe. A zömében aprófalvas településekből álló területen összesen mintegy százezer ember lakik. A térségben a munkanélküliség jelentősen meghaladja az országos átlagot, főleg a belső-csereháti településeken, ahol gyakori, hogy csak a falu életét irányító, kiszolgáló közintézményeknél dolgozó embereknek van munkája. A Cserehát településein nagyon magas a roma népesség aránya, az iskolákban gyakori a szegregáció. A rossz elérhetőség, a gyenge infrastruktúra gátolja a gazdaság fejlődését. A térségben ugyanakkor sok kihasználatlan lehetőség is rejlik, leginkább az értékes természeti környezet. A programot a tervi előzmények és a helyi kezdeményezések jól megalapozzák.

Stratégiai irányok és teendők

1. A tervi előzményekre és a helyi kezdeményezésekre építve hosszú távú, átfogó térségi fejlesztési program megvalósítása a Csereháton, melynek középpontjában a helyi gazdaság fejlesztése áll.
2. Háztáji gazdálkodás, élelmiszertermelés ösztönzése, kiskerti termelési kultúra újjáélesztése, falusi kispiacok, helyi piacok létesítése.
3. Mintagazdaságok, bemutató és tangazdaságok létrehozása.
4. Mikro- és családi vállalkozások létrehozásának ösztönzése.
5. Szociális gazdasági formák kialakításának elősegítése, szociális földprogramok támogatása.
6. A falusi- és ökoturizmus fejlesztése.
7. Megújuló energia alapú térségfejlesztés: biomassza, egyéb alternatív energiaforrások.
8. Elérhetőség javítása: utak állapotának javítása, buszhálózat fejlesztése, járatsűrűség növelése, átszállások csökkentése.
9. Oktatás színvonalának növelése és képzések lebonyolítása, iskolák felújítása, bővítése, felnőttképzés támogatása; fiatalok közösségi tevékenységeinek támogatása; munkahelyi képzések támogatása; gazdasági oktatás bevezetése.
10. A térség fekvéséből adódóan a határon átnyúló együttműködésekben rejlő fejlesztési lehetőségek kihasználása.
11. Program mentorálás, amely kiterjed a közösségi részvétel ösztönzésére.

7.8.7 Tokaj-Hegyalja Világörökségi Térségfejlesztési Program

2011. június 14-én az Országgyűlés 2012. január 1-i hatályba lépéssel elfogadta a világörökségi törvényt. A törvény egyik fő rendelkezése, hogy 2012. január 1. és 2012. december 31. között el kell készíteni mind a nyolc hazai világörökségi helyszínen az ún. világörökségi kezelési tervet. Ez Tokaj-Hegyalja esetében, amely 2002-ben a kultúrtáj kategóriában kapta meg a világörökségi címet, alapja és kiindulása lehet két egymásra épülő, egymást szervesen kiegészítő szakmai anyag elkészítésének és megvalósításának Tokaj-Hegyalja Világörökségi Kezelési Terv (mint világörökségi értékvédelem) és Tokaj-Hegyalja Világörökségi Térségfejlesztési Program (mint értékalapú fejlesztéspolitika) címen. Ezek a tervezési anyagok és megvalósításuk egyszerre biztosíthatják majd az UNESCO Világörökség Egyezményben vállalt nemzetközi kötelezettségvállalások teljesítését, Tokaj-hegyalja és térségének munkahelyteremtő, jövedelemtermelő és lakosságmegtartó erejének a növelését, a helyi életminőség javítását, valamint egy adott térségben – egy világörökségi borvidéken keresztül – tudják megjeleníteni és megvalósítani a Nemzeti Vidékstratégia helyileg értelmezhető célkitűzéseit és szellemiségét. Tokaj-Hegyalja további sikeres fejlődése pozitív hatást gyakorolhat a hazai

borágazat egészére is, valamint jelentős kisugárzással bírhat a borvidék tágabb környezetében a Zempléni-hegység térségére, a Hegyközre, a Bodroghözre, a Szerencsi-dombságra és a Taktaközre.

Stratégiai irányok és teendők

1. A Tokaj-Hegyalja Világörökségi Térségfejlesztési Program hosszú távú, átfogó és fenntartható térségi fejlesztésekre irányul, különös tekintettel a világörökségi értékvédelemre, az agrárgazdaságra, a komplex vidékfejlesztésre és a turizmusra, amelynek eredményeként jelentősen megerősödhet a térség legfontosabb termékének, a hungarikumként is jegyzett tokaji bornak a jövedelemtermelő képessége.
2. Ennek érdekében a szőlő- és borágazat termelési és piacra jutási feltételeinek, a humán erőforrás, az oktatási, kutatási és egyéb szakmai hátterének javítása, valamint az alapvető termelési, gazdálkodási és infrastrukturális alapjainak megerősítése (pl. a szükséges fajtanemesítések és szelekciók, a termőhelyek védelme, a történelmi dűlők szőlőtermesztési rehabilitációja, dűlőutak karbantartása stb.).
3. A szőlő- és borágazat mellett az ahhoz kapcsolható hagyományos iparágak, valamint a többi borvidéki agrártermelési és feldolgozó ágazat áttekintése és fejlesztése, tekintettel az erdőgazdaságra, a gyümölcsstermelésre és az állattenyésztésre, továbbá ezek piacra jutási feltételeinek erősítésére, beleértve a helyi áruk helyi piacokon történő megjelenését is.
4. A fejlesztési programoknál figyelem a térség világörökségi címmel is elismert kulturális, építészeti, természeti, táji és szellemi értékeire, természeti erőforrásaira, valamint prioritásként azok védelmére (talajminőség, vízbázisok, ökoszisztéma szolgáltatások stb.), amelyek a borkultúrával együtt a térségbe irányuló turizmus fő vonzerejét jelentik.
5. A természeti értékek bemutatása hatékonyságának az Aggteleki Nemzeti Park Igazgatóság ökoturisztikai tevékenységén keresztül történő erősítése, a természetvédelmi szakmai szempontú indokoltság függvényében a Tokaj-Bodroghzug Tájvédelmi Körzet nemzeti parki szintre emelése.
6. Az ipari üzemek tervezésének és működésének térségi illesztésére, a szükséges turisztikai infrastruktúra kialakítására (megfelelő minőségű úthálózat, kerékpárútvonalak, túraútvonalak stb.), és az egységes Tokaj-hegyaljai térségi marketing munka megtervezésére és megvalósítására törekvés, amely nemzetközi szinten is képes bemutatni Tokaj-Hegyalját, a tokaji bort, ezeken keresztül pedig Magyarországot.
7. A program során kiemelt figyelem fordítása a kutatásra és az oktatásra, valamint a helyi értelmiség megerősítésére, annak érdekében, hogy kellő számú és minőségi tudással bíró szakember tudja támogatni a program, és hosszabb távon a térség munkáját, eredményeit, melyhez intézményi alapot a Vidékfejlesztési Minisztérium által 2011. augusztus 1-én Tarcalon újraindított Tokaji Borvidék Szőlészeti és Borászati Kutatóintézet adhat.
8. A térség kulturális életének és a társadalmi felzárkóztatási programok hatékony megvalósulásának támogatása.

7.8.8 „Vidékfejlesztési együttműködések a Kárpát-medencei határontúli magyarsággal” program

A Kárpát-medence országai között a természeti, földrajzi adottságokat kihasználó többrétű kapcsolatrendszer érvényesítése nemzetpolitikai érdek. Elengedhetetlen, hogy a kapcsolatrendszerben rejlő előnyöket kihasználjuk, a magunk javára fordítsuk. A kárpát-medencei együttműködés egyik területét a természeti erőforrások fenntartható használata, elsősorban a vízgazdálkodás képezi, másik területét a területfejlesztési keretben zajló, vidékfejlesztési tartalmú együttműködések, harmadik elemét a magyar közösségek közötti, vidékfejlesztési jellegű együttműködések jelentik. Tekintettel arra, hogy a határontúli magyarság jelentős része vidéki térségben él, és a Kárpát-medence egészében meghatározók a vidéki térségek, a vidékfejlesztési együttműködések bővítése, mélyítése a kárpát-medencei kapcsolatrendszer fontos eleme lehet. Ma igen jelentős eltérések vannak a kistermelő – családi gazda – és nagyüzem megítélésben, a jövő útjának célkitűzésében, a szabályozásban a térség uniós és nem uniós államaiban egyaránt, miközben mindenütt a dekonjunktúra, a kereskedelmi kiszolgáltatottság, a világcégek árversenyos diktátuma érvényesül az agráriumban.

Stratégiai irányok és teendők

1. A határon átnyúló stratégiai együttműködés erősítése, melynek fő területei a gazdaságfejlesztés, a környezetügy és a szakmai kapcsolattartás.
2. A Kárpát-medencében megfogalmazódó térségi programok közötti szinergia erősítése, megvalósításuk elősegítése.
3. A gazdaságfejlesztés keretében vidékfejlesztési oldalról hozzájárulás a Kárpát-medencei Gazdasági Tér kialakításához, a hálózati gazdaság fejlesztéséhez, nemzetstratégiai keretprogramok megvalósításához (pl. Agrármarketing program).
4. A LEADER térségek közötti együttműködések ösztönzése.
5. A környezetügyi együttműködés keretében közös környezetvédelmi, természetvédelmi és vízgazdálkodási programok, projektek végrehajtása szükséges, például Duna, Tisza programok.
6. A gazdaszervezetek közötti kapcsolatépítés, szakmai együttműködés erősítése, közvetlen kapcsolatokat létesítve az anyaországi és a külhoni gazdák között. Az egyeztetések célja a közös álláspont kialakítása, egységes föllépés, hatékonyabb érdekérvényesítés az uniós szabályozás tekintetében.
7. A szomszédos Európai Unió tagállamok derogációs-tagállami vállalásainak áttekintése, a felmerült kötelezettségek teljesítése kapcsán a jövőbeni egységes és közös tagállami érdekérvényesítés és megoldás keresése.

8. A VIDÉKPOLITIKAI CÉLOK ÉRVÉNYESÍTÉSÉT SZOLGÁLÓ ESZKÖZ- ÉS INTÉZMÉNYRENDSZER

A stratégia és vidékstratégiai nemzeti programjai megvalósításának, az ahhoz szükséges **valódi gazdaság- és társadalompolitikai fordulat** előfeltétele, hogy az agrár- és vidékfejlesztés területén is megtörténjen a tényleges rendszerváltás, az értékrend-váltás, az erkölcsi megújulás és a közösségek államának visszaszerzése.

8.1. A vidékstratégia megvalósítását szolgáló eszközök

A stratégia megvalósításában kiemelt szerepe van a megfelelő **pénzügyi eszközök** (pl. támogatások, fejlesztési és beruházási hitelek) biztosításának és a vidékfejlesztést segítő, ösztönző **szabályozási környezet** kialakításának. A vidékstratégia céljait a környezetpolitika, az agrár- és élelmiszergazdasági politika, valamint a vidékfejlesztési politika egészében érvényesíteni kell, az alábbiak szerint:

- a támogatási rendszert – beleértve a fejlesztéspolitikai eszköztárt, az értékelési és bírálati rendszert és az eljárásrendet – meg kell újítani, tovább kell fejleszteni, amelynek során a vidékstratégia szakmai céljaihoz történő hozzájárulást, a nemzeti és helyi közösség számára hasznos teljesítmények elismerését, az egyszerűsítést, az ügyfélbarát, problémamegoldó és fejlesztésorientált megoldásokat kell érvényre juttatni;
- a környezetügyre, agrár- és élelmiszergazdaságra és a vidékfejlesztésre rendelkezésre álló uniós forrásokat a vidékstratégia céljaira és a vidékstratégiai nemzeti programokban megfogalmazott feladatokra tekintettel kell tervezni és felhasználni. A 2014-2020 közötti uniós költségvetési időszakkal kapcsolatos magyar tárgyalási álláspontot és tervezési folyamatokat a vidékstratégia céljaira és szempontjaira kell építeni;
- az éves nemzeti költségvetésben figyelembe kell venni a vidékstratégia nemzeti és térségi programjaiban megfogalmazott feladatokat, amelyek megvalósítását nemzeti forrásból is segíteni szükséges;
- a vidéki települések, térségek intézményrendszerét, infrastruktúráját, elérhetőségét érintő ágazati és területfejlesztési programokban figyelembe kell venni a vidékstratégia nemzeti és térségi programjaiban megfogalmazott szempontokat és feladatokat;
- a vidékstratégiai célkitűzések elérése érdekében az uniós fejlesztési programok kapcsolódó intézkedéseit és az elkülönült nemzeti fejlesztési előirányzatokat, egyéb állami pénzeszközöket összehangolva, a vidékstratégia szempontjaira tekintettel kell működtetni;
- a közigazgatás és az államháztartás reformja során elő kell segíteni, hogy az állami és decentralizált szervezetek, intézmények szakmai feladataik ellátása során hangsúlyosan vegyék figyelembe a vidékstratégia nemzeti és térségi programjaiban megfogalmazott feladatokat;
- a közigazgatás reformja során elő kell segíteni, hogy a területfejlesztési koordinációs feladatok a vidékstratégia térségi összehangolást kívánó szempontjaira, térségi programjaiban megfogalmazott feladataira tekintettel valósuljanak meg;
- a közigazgatás reformja során erősíteni kell a helyi önkormányzatokat abban, hogy a vidékstratégiaiban megfogalmazott célok eléréséhez helyi eszközökkel és forrásokkal hozzájáruljanak.

8.1.1 A vidékstratégia megvalósítását segítő központi pénzügyi eszközök

A vidékstratégiai célok megvalósításához az agrár- és vidékfejlesztést, környezet-, természetvédelmet és vízügyet szolgáló nemzetközi, uniós és a nemzeti költségvetésben biztosított hazai pénzügyi eszközrendszer a fenti szempontrendszer szerint összehangolt, a vidékstratégiában megfogalmazott szakmai célrendszer megvalósulását segítő működése szükséges.

8.1.1.1 A Közös Agrárpolitika keretében Magyarország számára rendelkezésre álló források

A Nemzeti Vidékstratégia megvalósításának elsődleges és közvetlen pénzügyi eszközét a Közös Agrárpolitika (KAP) keretében rendelkezésre álló források jelentik, az alábbi támogatási rendszerekkel:

- teljes mértékben uniós finanszírozású, jelenleg az Európai Mezőgazdasági Garancia Alapból (EMGA) biztosított KAP 1. pilléres támogatások: a közvetlen és az agrárpiaci támogatások;

- a gazdálkodóknak juttatott területalapú uniós forrást kiegészítő, 100%-ban hazai költségvetési finanszírozású „top-up” forrás 2013-ig, a fenti támogatási rendszerhez kapcsolódva;
- a hazai társfinanszírozással megvalósuló, jelenleg az Európai Mezőgazdasági és Vidékfejlesztési Alapból (EMVA) biztosított KAP 2. pilléres vidékfejlesztési támogatások: a Darányi Ignác Terv (ÚMVP) keretében igénybe vehető támogatások.

Az európai megállapodásban rögzített közösségi, valamint nemzeti társfinanszírozási igényű forráskeretek a **2007-2013-as tervciklusra** adottak. 2013-ig a 7 éves időszakra vonatkozó mintegy 1300 Mrd vidékfejlesztési forrásnak már csupán 20%-a áll rendelkezésre a **Darányi Ignác Terv (ÚMVP)** keretében, azonban az egyes jogcímek esetében a lekötés és a tényleges kifizetés közötti különbség jelentős tartalékot takarhat.

Az agrár- és vidékfejlesztési uniós források felhasználására vonatkozóan 2012-13-ban érvényesítendő prioritások:

- a Darányi Ignác Terv keretében kiírásra kerülő jogcímek forrásallokációja során, továbbá a jogcímek támogatási feltételeinek, szakmai szempontrendszerének kialakításakor szükséges figyelembe venni a vidékstratégia céljainak és vidékstratégiai nemzeti programjai megvalósításának elősegítését;
- a Darányi Ignác Terv keretében elő kell segíteni a Leader keretében megvalósuló helyi vidékfejlesztési programok helyi közösségek érdekében történő, a helyi gazdaságot és a helyi társadalmat egyaránt erősítő végrehajtását;
- a Darányi Ignác Terv keretében törekedni kell a támogatások igénybevételének a szakmai szempontok csorbulása nélkül történő egyszerűsítésére és gyorsítására;
- a Darányi Ignác Terv keretében megvalósuló agrár-vidékfejlesztési támogatásokat a források hatékony felhasználása érdekében szükséges összehangolni az Új Széchenyi Terv támogatási rendszerével.

A **2014-2020 közötti uniós költségvetési keret** előkészítés alatt áll. A 2014–2020-as időszakra vonatkozó uniós költségvetésre tett bizottsági javaslatok a KAP kiadásokat várhatóan a 2013-as nominál értéken tartják. A jelenlegi információk szerint a Közös Agrárpolitikára a 2014-2020 közötti időszakban 387 milliárd eurót fordít az Unió az alábbi megoszlás szerint:

- 281,8 milliárd € az I. Pillérre
- 89,9 € a II. Pillérre
- 4.5 milliárd € kutatásra, innovációra az élelmiszerbiztonság terén, a zöld gazdaságra és a fenntartható mezőgazdaságra
- 2.2 milliárd € élelmiszerbiztonságra
- 2.5 milliárd € élelmiszersegély a legrászorultabb embereknek
- 3.5 milliárd € a mezőgazdasági szektor kríziseire
- 2.5 milliárd € az Európai Globalizációs Alkalmazkodási Alapra

A Bizottság által közzétett jogszabálytervezetek ismeretében arra következtethetünk, hogy a Magyarországnak jutott közvetlen földalapú támogatások (I. pillér) nominál értéken nem változnak, de reálértéken csökkenéssel kell számolnunk. A II. pillér és a többi támogatás tekintetében még nem állnak rendelkezésre tagországi szintű adatok.

A vidékstratégia eredményes végrehajtása érdekében a **2014-2020 közötti uniós költségvetési időszakra vonatkozóan az alábbi prioritások** fogalmazhatók meg:

- az uniós agrár- és vidékfejlesztési forrásokkal kapcsolatos előkészítő tárgyalásokon a vidékstratégia célrendszerét és szakmai szempontjait érvényesíteni szükséges, a magyar tárgyalási álláspontot ez alapján szükséges megfogalmazni;
- az uniós 2. pilléres támogatások felhasználásra vonatkozó nemzeti agrár- és vidékfejlesztési program tervezése során a vidékstratégia célrendszerét és szakmai szempontjait érvényesíteni szükséges a célok, a forrásallokáció, az intézkedések és a támogatási feltételek kialakításában;
- az agrár- és vidékfejlesztési támogatások felhasználása során a vidékstratégia nemzeti programjaiban megfogalmazott feladatok végrehajtására fokozottan tekintettel kell lenni;
- a programfinanszírozást és a kohéziós politika támogatási rendszereivel való szakmai kapcsolódásokat erősíteni szükséges.

A KAP reform kapcsán érvényesítendő magyar agrár- és vidékpolitika stratégiai szempontok az alábbiakban fogalmazhatók meg:

- a Közös Agrárpolitika kétpilléres szerkezetének megtartása;
- a támogatások méltányosabb megosztása a gazdálkodók között;
- a közvetlen támogatások felső határának bevezetése, abban az esetben, ha a visszatartott közvetlen támogatási összeg nemzeti hatáskörbe kerül, illetve a támogatás elvonása foglalkoztatás bővítéssel részben vagy egészben kompenzálhatóvá válik; ezzel összefüggésben a birtokmérettel arányos, degresszív támogatás;
- támogatásra a valós termelési tevékenységet folytató aktív gazdák legyenek jogosultak;
- a fiatal gazdák, a kis- és közepes gazdaságok szempontjainak hangsúlyosabb figyelembe vétele a támogatási rendszerekben;
- a fenntartható gazdálkodás és a tájfenntartás elősegítését szolgáló zöld komponens (zöldítés) az egyszerűsítési célkitűzésre és a szakmai szempontokra tekintettel történő érvényesítése;
- a Közös Agrárpolitika eszközei a fenntarthatóságot, a vidéki közösségek és gazdaság életképességét, valamint az élelmiszerbiztonságot garantálva járuljanak hozzá az EU mezőgazdaságának versenyképességéhez és a hatékony élelmiszertermeléshez;
- a magyar agrár- és vidékpolitikai szakmai célok, nemzeti sajátosságok érvényesítését lehetővé tevő bizonyos fokú rugalmasság a támogatási rendszerben;
- a szabályozás és a támogatási rendszer – beleértve az ellenőrzést és az értékelési rendszert is – egyszerűsítése, a szakmai szempontok érvényesíthetőségére tekintettel;
- a kohéziós és regionális politika támogatási rendszereivel történő szinergikus kapcsolat kialakítása, biztosítása, a vidéki térségek összehangolt fejlesztése, a vidékpolitikai célok átfogó érvényesítése, komplex vidékfejlesztési programok megvalósíthatósága érdekében.

8.1.1.2 A Közös Halászati Politika keretében Magyarország számára rendelkezésre álló források

A Közös Agrárpolitikával szoros kapcsolatban van a Közös Halászati Politika, melynek keretében jelenleg az Európai Halászati Alap (EHA) hazai társfinanszírozással megvalósuló, a **Darányi Ignác Terv – Halászati Operatív Program (HOP)** forrásai állnak rendelkezésre.

A halászati uniós források felhasználására vonatkozóan 2012-13-ban érvényesítendő prioritások:

- a Darányi Ignác Terv keretében kiírásra kerülő HOP jogcímek forrásallokációja során, továbbá a jogcímek támogatási feltételeinek, szakmai szempontrendszerének kialakításakor szükséges figyelembe venni a vidékstratégia céljainak és vidékstratégiai nemzeti programjai megvalósításának elősegítését;

A 2014-2020 közötti uniós költségvetési időszakra vonatkozó prioritások:

- az uniós forrással kapcsolatos előkészítő tárgyalásokon a vidékstratégia célrendszerét és szakmai szempontjait érvényesíteni szükséges, a magyar tárgyalási álláspontot ez alapján szükséges megfogalmazni;
- a támogatások felhasználására vonatkozó nemzeti halászati program tervezése során a vidékstratégia célrendszerét és szakmai szempontjait érvényesíteni szükséges a célok, a forrásallokáció, az intézkedések és a támogatási feltételek kialakításában;
- a halászati támogatások felhasználása során a vidékstratégia nemzeti programjaiban megfogalmazott feladatok végrehajtására fokozottan tekintettel kell lenni;
- a programfinanszírozást, az agrár- és vidékfejlesztési politika, valamint a kohéziós politika támogatási rendszereivel való szakmai kapcsolódásokat erősíteni szükséges.

8.1.1.3 A kohéziós és regionális politika keretében Magyarország számára rendelkezésre álló források

A Nemzeti Vidékstratégia megvalósításának további pénzügyi eszközeit a kohéziós és regionális politika keretében **környezetügyi célokra**, továbbá **vidékfejlesztési célokat is szolgálva** rendelkezésre álló források jelentik, az alábbi támogatási rendszerekkel:

- a hazai társfinanszírozással megvalósuló, jelenleg az Új Széchenyi Terv keretében megvalósuló Környezet és Energia Operatív Program (KEOP) környezet-, természetvédelmi, vízügyi és energiapolitikai forrásai;
- a hazai társfinanszírozással megvalósuló, jelenleg az Európai Regionális Fejlesztési Alapból finanszírozott, az Új Széchenyi Terv keretében megvalósuló Regionális Operatív Program (ROP) és Gazdaságfejlesztési Operatív Program (GOP) vidékfejlesztést, többek közt élelmiszeripart, turizmust, vidéki vállalkozások fejlesztéseit támogató forrásai;
- a hazai társfinanszírozással megvalósuló, jelenleg az Európai Regionális Fejlesztési Alapból finanszírozott, az Új Széchenyi Terv keretében megvalósuló Közlekedési Operatív Program (KÖZOP) vidéki térségek elérhetőségét, logisztikai kapcsolatait támogató forrásai;
- a hazai társfinanszírozással megvalósuló, jelenleg az Európai Regionális Fejlesztési Alapból támogatott határon átnyúló, illetve transznacionális programok keretében elérhető forrásai;
- a hazai társfinanszírozással megvalósuló, jelenleg az Európai Szociális Alapból finanszírozott, az Új Széchenyi Terv keretében megvalósuló Társadalmi Megújulás Operatív Program (TÁMOP) és Társadalmi Infrastruktúra Operatív Program (TIOP) vidékfejlesztési vonatkozású, oktatási, egészségügyi, szociális célú forrásai.

Az európai megállapodásban rögzített közösségi, valamint nemzeti társfinanszírozási igényű forráskeretek a **2007-2013-as tervciklusra** adottak, bizonyos szempontok azonban érvényesíthetők.

A kohéziós és regionális politika uniós forrásai felhasználásában 2012-13-ban érvényesítendő vidékstratégiai prioritások:

- az Új Széchenyi Terv keretében kiírásra kerülő KEOP, ROP, GOP, KÖZOP, TÁMOP, TIOP pályázati felhívásokban szükséges figyelembe venni a vidékstratégia céljainak és vidékstratégiai nemzeti programjai megvalósításának elősegítését;
- A Darányi Ignác Terv támogatási rendszerét – tekintettel annak forráshiányos területeire (pl. élelmiszer-feldolgozás, helyi piacok) – a források hatékony felhasználása érdekében össze kell hangolni az Új Széchenyi Terv keretében megvalósuló támogatási rendszerekkel.

A vidékstratégia eredményes végrehajtása érdekében a 2014-2020 közötti uniós költségvetési időszakra vonatkozó prioritások:

- az uniós kohéziós és strukturális forrásokkal kapcsolatos előkészítő tárgyalásokon a vidékstratégia környezeti céljait és a vidéki térségek kiegyenlített fejlesztésére vonatkozó környezeti, gazdasági és társadalmi céljait is érvényesíteni szükséges a magyar tárgyalási álláspontban;
- az uniós fejlesztéspolitikai támogatások felhasználásra vonatkozó nemzeti fejlesztési terv és operatív programok tervezése során a vidékstratégia célrendszerét és szakmai szempontjait is érvényesíteni szükséges a célok, a forrásallokáció, az intézkedések és a támogatási feltételek kialakításában;
- a kohéziós és strukturális támogatások felhasználása során a vidékstratégia nemzeti programjaiban megfogalmazott feladatok végrehajtására is tekintettel kell lenni;
- a programfinanszírozást és az agrár- és vidékfejlesztési, valamint halászati politika támogatási rendszerével való szakmai kapcsolódásokat erősíteni szükséges.

A kohéziós és regionális politika előkészítése kapcsán érvényesítendő magyar vidékstratégiai szempontok az alábbiakban fogalmazhatók meg:

- a kohéziós és regionális politika eszközei a területileg kiegyenlített fejlődést szolgálják, erősítve a gazdasági, társadalmi és területi kohéziót, biztosítva a vidéki térségek fejlesztését, a vidéki népesség megtartását;
- a kohéziós és regionális politika eszközei a fenntarthatóságot – kiemelten a környezeti célú beruházásokat –, a vidéki gazdaság életképességét biztosítva járuljanak hozzá az EU gazdaságának versenyképességéhez és a társadalmi kohézióhoz;
- az agrár- és vidékfejlesztési, valamint a halászati politika támogatási rendszereivel történő szinergikus kapcsolat kialakítása a vidéki térségek összehangolt fejlesztése, komplex vidékfejlesztési programok megvalósítása érdekében;

- a vidék- és környezetpolitikai szempontokat is magukba foglaló magyar szakmai célok, nemzeti sajátosságok érvényesítésének lehetősége a támogatási rendszerben.

8.1.1.4 További EU-s és nemzetközi források

A Nemzeti Vidékstratégia megvalósítása érdekében szükséges igénybe venni azokat a további uniós és nemzetközi forrásokat, amelyek elősegítik a kormányzati, illetve a helyi szereplők fejlesztési tevékenységeinek finanszírozását, többek között:

- az Európai Unió LIFE+ természetvédelmet, biodiverzitás megőrzését, környezetvédelmet célzó forrásai;
- EU kutatási keretprogramok forrásai.

8.1.1.5 Nemzeti források

A Nemzeti Vidékstratégia megvalósításának fontos eszközét képezik a nemzeti költségvetésben biztosított források, melyek megalapozhatják, kiegészíthetik és segíthetik az uniós források hatékony felhasználását, továbbá biztosítják a nemzeti szakpolitikai feladatok ellátását, az alábbiak szerint:

- a Nemzeti Vidékstratégia vidékstratégiai nemzeti programjaira a Darányi Ignác Terv keretében, a nemzeti költségvetésben nevesítve biztosított fejlesztési források, mint például a Tanyafejlesztési Program előirányzat;
- a Darányi Ignác Terv keretében megvalósuló, agrár- és vidékfejlesztési célokat szolgáló további, a nemzeti költségvetésben biztosított notifikált vagy „de minimis” támogatások, mint például az Iskolatej vagy az Iskolagyümölcs program;
- a Darányi Ignác Terv keretében biztosított agrár-károlyhítési és biztosítási, finanszírozási eszközök;
- a környezetvédelmi feladatokra a nemzeti költségvetésben biztosított működési és fejlesztési források;
- a természetvédelmi feladatokra a nemzeti költségvetésben biztosított működési és fejlesztési források;
- a vízügyi, vízgazdálkodási feladatokra a nemzeti költségvetésben biztosított működési és fejlesztési források;
- a vidéki térségek fejlesztését is segítő terület- és településfejlesztési feladatokra a nemzeti költségvetésben biztosított fejlesztési források;
- a vidéki térségek fejlesztését is segítő foglalkoztatáspolitikai feladatokra a nemzeti költségvetésben biztosított források;
- a nemzeti költségvetésben a szakigazgatási és szakmai intézmények működtetésére, feladataik ellátására biztosított intézményfinanszírozási források.

A nemzeti finanszírozás, illetve társfinanszírozás költségvetési forrásfedezeteit az alábbiak biztosíthatják, fokozatosan növelve az agrár- és vidékpolitika költségvetési mozgásterét:

- az adózási eszközök továbbfejlesztése, különös tekintettel a foglalkoztatás ösztönzésére, az egészséges étel-miszerellátás biztosítására, valamint a környezethasználat szempontjaira;
- az állami földek esetében megszabott reális földbérleti díjak, a földhöz és a mezőgazdasági ágazatokhoz, valamint az étel-miszerlánchoz kapcsolódó illetékek, járulékok, bírságok;
- a csökkenő társadalmi költségekből (munkanélküli segély, egészségkassza kiadásai, szociális segélyek, közbiztonsági kiadások) származó megtakarítások;
- a visszaszerezhető nemzeti vagyonelemek és közpénzek.

A nemzeti források felhasználására vonatkozóan érvényesítendő prioritások:

- a nemzeti költségvetés eszközeivel elő kell segíteni a vidékstratégia megvalósítását;
- a nemzeti költségvetés szerepvállalásával elő kell segíteni az agrárium működési biztonságát biztosító agrárfinanszírozást, agrárbank létrehozását;
- a nemzeti költségvetés eszközeivel segíteni szükséges a környezetügyi, agrár- és vidékfejlesztési célokra irányuló uniós források felhasználását;
- a vidékfejlesztési, környezet-, természetvédelmi és vízügyi feladatok ellátását az intézmények működésének és feladatainak finanszírozásával, a szakmai koordináció érvényesítésével, a vidékstratégia megvalósítását elősegítő módon biztosítani szükséges;

- a nemzeti költségvetés eszközeivel elő kell segíteni a vidékfejlesztés helyi és térségi feladatainak el-
látását.

8.1.2 A vidékstratégia helyi és térségi pénzügyi eszközei

A Nemzeti Vidékstratégia megvalósításához nélkülözhetetlen, hogy az **önkormányzatok és társulásaik**, a vidékfejlesztési feladatokat ellátó **települési és térségi szervezetek** rendelkezzenek olyan pénzügyi eszköz-
zökkel, amelyekből a helyi fejlesztési feladatokat finanszírozni képesek. A vidékstratégia helyi és térségi
eszközei elsősorban az alábbiak lehetnek:

- a vidéki települési önkormányzatok településfejlesztési, helyi gazdaságfejlesztési pénzeszközei;
- az uniós kohéziós és regionális politika, valamint a hazai területfejlesztési politika keretében a vidéki tér-
ségek fejlesztését segítő, decentralizált területfejlesztési források.

8.1.3 A vidékstratégia megvalósításához szükséges forráskoordináció

A vidékstratégia céljainak hatékony megvalósítása érdekében a költségvetés és az egyes szakpolitikai prog-
ramok tervezése, végrehajtása során a vidékstratégiában rögzített célokat figyelembe kell venni. Kiemelten
szükséges az összehangolás érvényesítése:

- az adópolitikában;
- a foglalkoztatáspolitikában;
- a gazdaságpolitikában és a vállalkozásösztönző programokban;
- az energiapolitikában;
- az oktatásügyben és a kulturális politikában;
- az egészségügyben és a szociális politikában;
- a köz- és vagyonbiztonság javításában;
- a kutatási és innovációs politikában;
- a térségi közlekedésfejlesztésben;
- az önkormányzati szabályozásban;
- a területpolitikai és területfejlesztési szabályozásban.

8.1.4 A vidékstratégia megvalósítását segítő szabályozási eszközök

A vidékstratégiai célok megvalósításához elengedhetetlen a szakmai és támogatáspolitikai célok érvényesü-
lését segítő szabályozási környezet megteremtése, a helyi fejlesztéseket, a helyi gazdaság, a vidéki közössé-
gek fejlődését gátló szabályok felszámolása. A vidékstratégia céljainak elérése érdekében a **hazai jogalkotás**
és az alkotmányozás keretében az alábbi szempontok érvényesítése szükséges:

- a jogalkotási tevékenység során figyelembe kell venni a vidékstratégiában megfogalmazott szakmai
célokat és a vidékstratégiai nemzeti programok végrehajtásához szükséges feladatokat;
- az adópolitika eszközeivel – például az élelmiszerek ÁFA-jának csökkentésével, a kistermelői,
mikrovállalkozási és kézműves tevékenységekre adott kedvezményekkel – elő kell segíteni a vidékstra-
tégia nemzeti programjainak megvalósítását;
- egyszerűsíteni kell a termelésre, feldolgozásra, értékesítésre, valamint a vidéki gazdaság működésére,
településfejlesztésre, a támogatások igénybevitelére vonatkozó szabályozást, csökkenteni kell a bürok-
ráciát, az élelmiszerbiztonsági és a környezeti célok csorbulása nélkül;
- a vidékstratégia szempontjából kulcsfontosságú általános alapértékek védelmét, így az egészséghez, az
egészséges környezethez és élelmiszerekhez való jogot, a biológiai sokféleség megőrzését, a vidéki kör-
nyezetben található természeti erőforrások, a föld, a vízbázisok, a nemzeti kulturális örökség részét ké-
pező tájak, gazdálkodási, települési értékek megőrzését, a fenntarthatóságot, a jövő nemzedékek jogait
jogszabályokkal elő kell segíteni;
- az ágazati szakpolitikák szabályozási rendszereinek összehangolása szükséges, különösen a mező-
gazdaság, a környezet- és természetvédelem és a vízgazdálkodás terén.

A fenti jogalkotási feladatokon túl **kiemelten az alábbi törvények, jogszabályok** felülvizsgálata és módosítá-
sa, illetve megalkotása szükséges:

- a földtörvény további módosítása a földvédelemre, a földvásárlási és földbérleti szabályokra, a zsebszerződések felszámolására, a birtokrendezésre, a mezőgazdasági termőterületeket veszélyeztető zöldmezős beruházások korlátozására tekintettel;
- a földvagyon-gazdálkodás és földrendezés helyi közösségekhez történő közelebb vitele érdekében a Nemzeti Földalapot, a Nemzeti Vagyongazdálkodás Tanácsot és a Magyar Nemzeti Vagyongazdálkodó ZRt.-t, továbbá a helyi birtokrendezési bizottságokat és azok működését érintő joganyag áttekintése, újrafogalmazása;
- a korszerű üzemgazdasági szabályozás megteremtése, a családi gazdálkodó, őstermelő, kistermelő stb. kategóriák újradefiniálása;
- a kereskedelmi törvény helyi feldolgozást és kereskedelmet, helyi piacokat, az áruk jelölését (eredet, összetétel, GMO-tartalom, CO₂-kibocsátási egyenérték, stb.), a hazai termékek arányának növelését (minőségellenőrzés, visszatérítések, stb.) érintő elemeinek újraszabályozása ösztönzésük érdekében (a témáért felelős minisztérium által meghatározott ütemezésben);
- a kistermelői élelmiszer-előállítás, -feldolgozás és -értékesítés feltételeit, valamint a piacok rendjét szabályozó rendeletek további módosítása e tevékenységek ösztönzése érdekében;
- a magyar élelmiszerkönyv felülvizsgálata az egészséges táplálkozás erősítése érdekében;
- a „magyar termék” rendeleti szabályozása a hazai alapanyagok élelmiszeripari felhasználásának ösztönzése érdekében;
- az agrárkamarról szóló törvény megalkotása a korszerű gazdasági köztestületi önkormányzatiság és az agrárium teljes vertikumának összefogása érdekében;
- a hungarikumokról szóló törvény megalkotása a nemzeti értékek rendszerszerű gyűjtése, védelme és támogatása érdekében;
- a közbeszerzés szabályainak felülvizsgálata a közétkeztetés helyi termékekre való építése érdekében (a témáért felelős minisztérium által meghatározott ütemezésben);
- a szövetkezetekre vonatkozó törvény, joganyag áttekintése a szövetkezés – beleértve a szociális szövetkezeteket – elősegítése érdekében (a témáért felelős minisztérium által meghatározott ütemezésben);
- a mezőgazdasági, agrár-vidékfejlesztési, valamint halászati támogatásokhoz és egyéb intézkedésekhez kapcsolódó eljárás egyes kérdéseiről szóló törvény, valamint a földrendező és a földkiadó bizottságokról szóló törvény felülvizsgálata.

8.2. A végrehajtás intézményrendszere, szervezeti keretei

A stratégia végrehajtásának kulcseleme a **hatékony, az emberekhez közelebb álló és az ügyintézési folyamatot leegyszerűsítő, kevésbé bürokratikus végrehajtó intézményrendszer, és szellemi infrastruktúra**. A stratégia megvalósítása érdekében az agrár- és vidékfejlesztés, az élelmiszergazdaság, valamint a környezet-, természetvédelem és a vízgazdálkodás intézményrendszerének megerősítése, továbbfejlesztése szükséges. Ki kell alakítani azokat a koordinációs mechanizmusokat, szervezeti megoldásokat, amelyekkel a stratégia nemzeti programjai hatékonyan és eredményesen végrehajthatók. Ez egyaránt kíván szemléleti megújítást, intézmény- és szervezetfejlesztési, valamint eljárásrendi feladatokat.

8.2.1 Az átláthatóság és a felelősségvállalás szempontjának érvényesítése

A vidékstratégia megvalósításának fontos elemét képezi az **átláthatóság biztosítása** a szakpolitikai döntéshozatalban, az intézmények működtetésében és a támogatáspolitikában. Mindennek alapfeltétele az eredeti funkcióihoz, vagyis a közjó védelméhez és előmozdításához visszatérő **erős, a közösség környezeti, társadalmi és gazdasági érdekeit védő állam**, amely indirekt (adózási és támogatási), illetve direkt (jogi) eszközeivel a köz számára hasznos teljesítmények és az értékteremtő munka felé tereli a gazdaság szereplőit, közpénzeket csak a közjó növelésére fordít. Ennek során biztosítja:

- a magyar gazdaság jelentős mértékben vidéki térségekben található erőforrásainak: a termőföld („*barna állomány*”), a vízkészletek („*kék állomány*”) és a szellemi tőke („*szürke állomány*”) megőrzését;
- a kiváló magyar áruk (helyi, regionális termékek és hungarikumok), a magyar termelők és fogyasztók, a helyi közösségek védelmét;

- a nemzet fenti körbe tartozó, a vidéki közösségek létének alapját adó stratégiai vagyonának megőrzését, illetve visszaszerzését, és a közjót szolgáló működtetését;
- a vidéki helyi közösségek számára fontos szolgáltatások és a közösségek identitását adó intézmények fenntartását;
- a társadalmi szolidaritás erősítése, a területi és társadalmi egyenlőtlenségek mérséklése révén a nemzeti és helyi közösségi összetartozás érzésének erősítését.

Az átláthatóság, a felelősségi rendszer kialakítása érdekében érvényesítendő szempontok:

- a szakpolitikai és támogatáspolitikai döntéshozatal átvilágítása, átláthatóvá és nyilvánossá tétele, a szabálytalanságok feltárása és a jogkövetkezmények érvényesítése;
- a szabálytan kifizetések, jogtalan piaci versenyelőnyt biztosító földbérleti szerződések megszüntetése;
- a privatizációs hibák, visszásságok kivizsgálása, lehetőség szerinti korrigálása.

Mindezzel érvényesíthető az a demokratikus alapelv, hogy *„aki közös kasszákat és vagyont kezelt, annak a kulcsok átadásakor el kell számolnia a közösség rá bízott értékeivel”*.

8.2.2 A vidékstratégia megvalósításának országos koordinációs feladatai

A vidékstratégia rendszerszerű megvalósítása országos koordinációt igényel, melynek ki kell alakítani speciális intézményközi formáit és mechanizmusát. Az országos intézményi koordináció során az alábbiak érvényesítése szükséges:

- Vidékpolitikai Tárcaközi Bizottság létrehozása és működtetése a Vidékfejlesztési Minisztérium koordinálásával, valamennyi minisztérium részvételével a vidékstratégia megvalósításához szükséges vidékpolitikai intézkedések, ágazati szakpolitikák és programok összehangolása, a végrehajtás ellenőrzése és elősegítése céljából;
- a vidékstratégia nemzeti programjainak kidolgozására, megvalósítására és nyomon követésére szakmai tárcaközi munkacsoportok létrehozása és működtetése a szakterületileg érintett minisztériumok, államtitkárságok, valamint reprezentatív szakmai szervezetek részvételével;
- a vidékstratégiai célok érvényesítésében érintett intézmények közti együttműködés erősítése;
- a vidékstratégiai célok érvényesítésében szerepet vállaló intézmények, civil szervezetek, egyházak, vállalkozások hálózatos együttműködésének és partnerségi kapcsolatrendszerének kialakítása;
- az alulról szerveződő, önkéntes gazdatársulások, szövetkezők ösztönzése, országos hálózataik kialakításának elősegítése;
- a vidékfejlesztési szakemberek közötti közvetlen információáramlás erősítése, a vidékstratégia szakmai céljainak eléréséhez szükséges tudásátadás, tapasztalatcsere, a központi és a helyi szint közötti szakmai kommunikáció szervezeti keretének kialakítása a Magyar Nemzeti Vidéki Hálózatra (MNVH) építve.

8.2.3 A szakigazgatási, végrehajtási intézményrendszer fejlesztésének feladatai

A vidékstratégia megvalósítása a jól működő intézmények megerősítését, valamint az intézményrendszer továbbfejlesztését kívánja meg a szakmai feladatok hatékony ellátása érdekében. Ennek keretében szükséges:

- az agrárigazgatás és az élelmiszerlánc felügyelet intézményei irányításának, szakmai kapacitásainak, infrastruktúrájának, belső koordinációs mechanizmusainak megerősítése;
- a környezetvédelmi, természetvédelmi és vízügyi intézményrendszer szakmai kapacitásainak és infrastruktúrájának megerősítése;
- a stratégia végrehajtásában speciális jelentőséggel rendelkező nemzeti park igazgatóságok fejlesztése;
- a Mezőgazdasági és Vidékfejlesztési Hivatal eljárásrendjének egyszerűsítése, ügyfélbarát jellegének fokozott erősítése, a biztonságos intézményi működés biztosítása;
- a Vidékfejlesztési Minisztérium szakmai háttérintézményei szakmai kapacitásainak erősítése, intézményi működésük biztosítása;
- az agrárkamara megújulásának elősegítése, működésének biztosítása szakmai feladatainak ellátása és szolgáltatási tevékenységének erősítése érdekében;
- az agrár- és élelmiszergazdasági szakterületen működő szakmai kamarák működésének segítése szakmai feladataik ellátása és szolgáltatási tevékenységük erősítése érdekében;
- a külterületi őrszolgálatok (mezőőr, természetvédelmi őr, vadőr stb.) együttműködésének fejlesztése.

8.2.4 A szaktanácsadási, képzési, kutatási intézményrendszer fejlesztésének feladatai

A tájékoztatás, képzés támogatása, intézményrendszerének működtetése és fejlesztése a helyi közösségek, a gazdák segítését, tájékozottságuk, képzettségük és ezzel versenyképes gazdálkodásuk növelését, továbbá a fogyasztói tudatosság kialakítását, a részvételi technikák elsajátítását, a környezeti szemlélet erősítését szolgálja. Ennek érdekében:

- a mezőgazdasági szaktanácsadást, a gazdálkodók tájékoztatását biztosító falugazdász hálózat működési biztonságának biztosítása, a működés személyi, szakmai, infrastrukturális feltételeinek javítása, a hálózat bővítése;
- a mezőgazdasági szaktanácsadást, a gazdálkodók tájékoztatását biztosító agrárkamari tanácsadó és szaktanácsadói hálózat bővítése, fejlesztése;
- a mezőgazdasági országos szaktanácsadási központ, a regionális, a területi és a szakmai szaktanácsadási központok működésének biztosítása, fejlesztése;
- a biológiai alapok megőrzését végző hazai génbank hálózat hosszú távú működtetési feltételeinek biztosítása, fejlesztése;
- a mezőgazdasági, erdő- és vadgazdálkodási, élelmiszeripari szakképzés – kiemelten a VM fenntartásában működő – intézményei működésének biztosítása, képzési tevékenységük kiemelt támogatása, fejlesztése, tevékenységük térségi, helyi gazdaságfejlesztésbe történő integrálása, a gyakorlati oktatás erősítése;
- a mezőgazdasági, erdő-, vadgazdálkodási, halászati, élelmiszeripari, vidékfejlesztési, környezetpolitikai, vízgazdálkodási felsőfokú képzés összehangolt fejlesztése;
- népfőiskolák létrehozása, működésük biztosítása a vidéken élők (különösen az alacsony képzettséggel rendelkezőket) a mindennapi életben való eligazodáshoz szükséges általános és gyakorlati tudással való felruházása érdekében;
- bemutató és mintagazdaságok, nyitott porták, tájközpontok kialakítása és működtetése;
- a mezőgazdasági, agrárpolitikai, erdő-, vadgazdálkodási, halászati, élelmiszer-tudományi, vidékfejlesztési, környezetpolitikai, vízgazdálkodási kutató intézetek működésének biztosítása, erősítése, kutatásaik, tudományos tevékenységük támogatása;
- a génbank és a biológiai alapokhoz tartozó kutatóintézeti hálózat megerősítése;
- a kutatás-fejlesztést és az innovációt biztosító intézményi együttműködések, partnerségi kapcsolatok erősítése;
- a környezet-, agrár- és vidékpolitikát megalapozó stratégiai kutatások, szakpolitikai kutatási, tervezési, szakmai műhelyeinek megerősítése, intézményi kapcsolataik erősítése.

8.2.5 A vidékstratégia megvalósításának helyi és térségi koordinációs feladatai

A helyi és térségi vidékfejlesztési feladatok szervezését a közigazgatási reformmal, a területfejlesztéssel, az uniós fejlesztési programok szervezeti struktúrájával összhangban, velük együttműködésben szükséges biztosítani. A vidékstratégia megvalósításának feltétele, hogy helyi és térségi szinten olyan intézményi és szakmai, szakpolitikai koordináció valósuljon meg, amely mozgósítja és a tervezési, fejlesztési folyamatba bevonja a helyi szereplőket, együttműködést alakít ki közöttük, biztosítja a település és a térség területének, erőforrásainak használata feletti közösségi ellenőrzést és felelősségvállalást. Mindehhez szükséges:

- a kistérségi társulások, LEADER helyi vidékfejlesztési akciócsoportok a helyi intézmények, vállalkozások és civil szervezetek lehetőség szerint minél nagyobb mértékű bevonásával vizsgálják felül, illetve dolgozzák ki a térségi vidékfejlesztési programjaikat, amelyek magukba foglalják a térség természeti erőforrásai fenntartható használatának, környezeti értékei védelmének, vízgazdálkodásának, területhasználatának, a mezőgazdasági termelés, a helyi gazdaságfejlesztés, a települések infrastrukturális fejlesztésének, örökségvédelmének, a lakosság képzésének, szemléletformálásának helyben vállalt tennivalóit;
- a vidékfejlesztés kistérségi és helyi szakmai műhelyei működésének biztosítása, munkaszervezeteik szakmai kapacitásainak erősítése;
- a vidékfejlesztési (LEADER) helyi akciócsoportok működési feltételeinek felülvizsgálata, kiemelten a területi lefedettség, a méret és az adminisztráció tekintetében;

- a vidékfejlesztésben érintett helyi és kistérségi gazdasági szereplők együttműködésen, kölcsönös gazdasági és szakmai előnyökön alapuló országos hálózatos szerveződéseit elősegítő helyi együttműködési formák, szervezetek kialakítása, erősítése, működésük támogatása;
- a helyi önkormányzatok felkészítése, szakmai segítése a vidékstratégia céljainak megvalósulását eredményező településfejlesztési, helyi gazdaságfejlesztési, helyi közösségfejlesztési feladataik ellátásában;
- az érintett intézmények területfejlesztési feladataik ellátása során vállaljanak szerepet a vidékfejlesztés és a területhasználat szakpolitikai feladatainak térségi koordinálásában;
- meg kell teremteni a térségi komplex vidékfejlesztési programok megvalósításának helyi intézményi feltételeit, támaszkodva a meglévő intézményi kapacitásokra és együttműködésre;
- elő kell segíteni a vidékfejlesztésben résztvevő szervezetek, szakértők szakmai kapcsolatrendszerének bővítését, tapasztalatcseréjüket, módszertani segítségüket, a jó gyakorlatok és előremutató szemlélet közvetítését, melynek érdekében a Magyar Nemzeti Vidékfejlesztési Hálózat működésének biztosítása, szakmai feladatvállalásainak megújítása, erősítése, hálózati tevékenységének bővítése szükséges.

8.3. A vidékstratégia nemzetközi környezete

A vidékstratégia jövőképeinek valóra váltásához és a kitűzött célok eléréséhez a fentiekén túl **nemzetközi erőfeszítésekre, tárgyalásokra is szükség van.** Több kérdésben Magyarország kezdeményező szerepet kell vállaljon, és érdekei szerint a szakpolitikai vita tárgyává kell tegyen egyes kérdéseket. A legtöbb területen nemzetközi együttműködésre van szükség az uniós és WTO szabályok módosításához, így a környezet-, agrár- és vidékpolitikai kérdések az ország nemzetközi kapcsolatrendszerének fontos területét kell képezzék a jövőben.

8.3.1 Az Európai Unió szakpolitikai szabályozásával kapcsolatos vidékstratégiai kérdések

Az európai egységes piac és a Közös Agrárpolitika szabályozásával kapcsolatban szorgalmazni kell:

- az élelmiszer fogalmának újradefiniálását, pontosabb megfogalmazását a természetes alapanyagok szempontjának megjelenítésével;
- az élelmiszerek nagy távolságokra való szállítása helyett a helyi, regionális ellátásnak kedvező szabályozási megoldásokat, például helyi termékekre vonatkozó eltérő szabályozások;
- az adalékanyagok, tartósítószeresek használatának adóztatása;
- az élelmiszer-önrendelkezés kérdésének EU-szintű átgondolását;
- a genetikailag módosított fajták beengedésével kapcsolatos döntés európai parlamenti, illetve nemzeti hatáskörbe utalását;
- az állategészségügyi – állatvédelmi intézkedések újragondolását.

8.3.2 A közép-európai és kárpát-medencei együttműködés vidékstratégiai kérdései

- a kárpát-medencei gazdasági tér kialakítása érdekében a gazdasági együttműködés erősítése a szomszédos országokkal állami, vállalkozói és társadalmi szervezet szinten;
- az agrárpolitikai érdekek összehangolása, egységes és együttes képviselése az Európai Unióban;
- részvétel az Alpok-Adria GMO-mentes régióban, a régió Kárpát-medence egészére történő kiterjesztése;
- a kárpát-medencei gazdaszervezetek együttműködésének erősítése, kapcsolatrendszerük bővítése, működésük, szakmai tevékenységük segítése;
- az európai vidéki hálózat keretében a kárpát-medencei vidékfejlesztési műhelyek együttműködésének kialakítása, erősítése, tapasztalatcsere és tudásátadás;
- a Kárpát-medence vidéki térségeit egybekapcsoló transznacionális oktatási, kutatási, tervezési, fejlesztési programokban történő kezdeményező szerepvállalás;
- az Európai Gazdasági Térségekben rejlő vidékfejlesztési lehetőségek kihasználása a határon átnyúló kapcsolatrendszerben;
- az európai szövetkezetek nyújtotta lehetőségek kihasználása a vidékfejlesztésben;
- a környezetvédelmi, természetvédelmi és vízügyi nemzetközi együttműködésekben, projektekben kezdeményező szerepvállalás;

- a Duna stratégia vidékfejlesztési szempontjainak és tartalmának erősítése;
- az EU támogatáspolitikája vonatkozásában a „legjobb gyakorlatok” megosztása a közép-európai országok között.

8.3.3 Az agrárdiplomácia vidékstratégia megvalósítását segítő eszközei

A magyar agrárdiplomácia intézmény- és eszközrendszere jelentősen segítheti a vidékstratégia megvalósítását, melyhez az alábbiak szükségesek:

- Az agrár-, élelmiszergazdasági, valamint a környezetpolitikai szempontok képezzék hangsúlyos részét a külpolitikai stratégiának és kapcsolatrendszernek;
- Magyarország agrár- és élelmiszer külpiazi stratégiájának újrafogalmazása a vidékstratégia agrár- és élelmiszergazdasági szakmai céljainak figyelembe vételével;
- az agrárdiplomácia működjenek közre a magyar vidékstratégia, agrár- és élelmiszerpolitika szakmai céljaival kapcsolatos nemzetközi tájékoztatásban, vállaljanak szerepet azok közvetítésében a nemzetközi partnerek felé;
- az Európai Bizottsággal, az Európa Parlamenttel, a nemzetközi szervezetekkel (FAO, stb.) való kommunikációnak, kapcsolatrendszernek képezze hangsúlyos részét a vidékstratégia szempontjainak képviselője;
- az agrárdiplomáciai külképviselők folyamatosan adjanak tájékoztatást a befogadó országok agrár- és élelmiszergazdasági szabályozásban, piacvédelemben, agrármarketingben; valamint a helyi gazdaságfejlesztésben alkalmazott megoldásairól.

8.4. Nyilvánosság, társadalmi részvétel a vidékstratégia megvalósításában

Ahhoz, hogy a jövőre fel lehessen készülni, a közösségnek mindenekelőtt **a múltjával és a jelenével kell tisztába kerülnie, és ebből kiindulva kell a jövőről párbeszédet folytatni.** Alapvető a támogatási rendszerek, a közpénzek felhasználásának átláthatósága, a stratégia, majd az az alapján megfogalmazott nemzeti és térségi, helyi programok tervezésének és megvalósításának nyilvánossága, valamint a vidékstratégiában megfogalmazottakkal kapcsolatos kommunikáció és szemléletformálás.

A támogatási rendszer átláthatóságának biztosítása:

- az agrár- és vidékfejlesztési támogatások kedvezményezettjeinek nyilvánosságra hozása mindenki számára érthető és hozzáférhető formában (visszamenőlegesen is);
- az agrár- és vidékfejlesztési támogatások felhasználásával kapcsolatos jelentések, beszámolók, fontosabb adatok nyilvánosságának biztosítása;
- a támogatásoknál alkalmazott értékelési szempontrendszer nyilvánossá tétele.

A tervezés és megvalósítás nyilvánosságának biztosítása:

- a vidék mai súlyos gazdasági, szociális, kulturális válsága okainak közérthető megfogalmazása a nyilvánosság számára;
- a vidékstratégia nemzeti és térségi programjainak kidolgozása és megvalósítása során az érintett reprezentatív szakmai, civil és tudományos szervezetek részvétele;
- a vidékstratégia honlapjának kialakítása és működtetése a stratégiával kapcsolatos dokumentumok, információk közzétételére;
- a vidékstratégia végrehajtását segítő helyi és térségi vidékfejlesztési programok kidolgozása a vidékfejlesztésben érintett szereplők bevonásával, lehetőség szerint a részvételen alapuló közösségi tervezési módszerekre építve.

Szemléletformálás a vidékstratégia érvényesítése érdekében:

- a vidéki értékek, ezen értékek jelentőségének feltárása és kézzelfoghatóvá tétele az oktatás, a média és az internet segítségével, a vidéki értékeket bemutató honlap indítása közösségi feltöltéssel;
- széleskörű kampány indítása az egészséges táplálkozás és életmód, a helyi termékek és piacok népszerűsítésére;
- széleskörű kampány indítása a fenntarthatóság napi gyakorlati megoldásainak népszerűsítésére;
- a jó gyakorlatok, közérdeklődésre számot tartó kezdeményezések, társadalmi ötletek közzététele a vidékstratégia honlapján.

8.5. A folyamatok nyomon követése

8.5.1 A stratégiai monitoring rendszer kialakítása, működtetése

A stratégia végrehajtását, az intézkedések hatékonyságát, a szakmai teljesítményeket folyamatosan értékelni, a stratégia beavatkozási logikáját időszakonként felülvizsgálni szükséges. Ennek alapja az a **vidékstratégiai** (vidékfejlesztési) **információs, monitoring és értékelési rendszer**, amely a vidéki térségek helyzetét, a vidéket jellemző gazdasági, társadalmi, környezeti folyamatokat, a közpénzből megvalósított fejlesztések szakmai és területi hatásait kimutatja és értékeli, az átláthatóságot és a visszacsatolást biztosítja. A folyamatok nyomon követése érdekében szükséges:

- vidékstratégiai információs, monitoring és értékelési rendszer kialakítása és működtetése;
- az agrár-, környezeti és területi információs rendszerek összehangolt működésének biztosítása;
- az agrár- és élelmiszergazdaság, valamint vidéki térségek helyzetére és környezeti állapotára, továbbá a stratégia programjainak előrehaladására, céljai teljesülésére vonatkozó **éves stratégiai jelentések** készítése;
- a folyamatok értékelésére az ökológiai paramétereken alapuló, a társadalmi és gazdasági komponenseket is tartalmazó **komplex** (környezeti, gazdasági és társadalmi) **fenntarthatósági, agrár-ökológiai és vidékfejlesztési indikátorrendszer** kidolgozása;
- a különböző támogatások felhasználási módjainak összehasonlíthatósága, a támogatások tényleges hatásának, hatékonyságának mérhetősége érdekében a **vidékfejlesztési források hatékonyság-indikátorainak fejlesztése**.

8.5.2 A vidékstratégia indikátorai, számszerűsített célkitűzései

A vidékstratégiai monitoring és értékelési rendszer alapját az indikátorok képezik, céljainak megvalósulását a stratégiai indikátorok mérik. Ezeken túl a vidékstratégiai nemzeti programok szintjén is további indikátorokat szükséges meghatározni, mely azok kidolgozása során történik meg.

A célkitűzések között az egyik legfontosabb a munkahelyteremtés, a vidéki foglalkoztatás növelése, ezért a **változás fő indikátorának a mezőgazdaságban foglalkoztatottak számának növekedését tekintjük**. Az összes munkaerő-ráfordítás értéke az **éves munkaerőegységgel (ÉME)** fejezhető ki, amelynek segítségével a néhány órás, illetve időszakos munkavégzés teljes munkaidős munkavégzésre (évi 1800 óra) számítható át. A tényleges munkaerő-ráfordításról akkor kapunk reális képet, ha nemcsak a fizetett bér munkát vesszük számításba, hanem az egyéni gazdaságokra jellemző, a háztartások tagjai által végzett nem fizetett munkavégzést is. A gazdasági szervezetekre ugyanis kizárólag a **fizetett (bér)munka**, míg az egyéni gazdaságokra a **„nem fizetett” önfoglalkoztatás** a jellemző, melyet kiegészít a fizetett (bér)munka. Ez alapján a nem fizetett és az időszakos munkavégzést is figyelembe véve pl. 2009-ben annyi időt kötött le a mezőgazdasági tevékenység végzése, mintha 424 ezren egész évben teljes munkaidőben dolgoztak volna. Ezt az értéket 2020-ra jelentősen emelni kívánjuk. A munkahelyteremtés mellett az egyéb célkitűzések teljesülését további indikátorok figyelemmel kísérésével tudjuk nyomon követni. Ezen indikátorok és kitűzött célértékeik egyúttal a stratégiai irányváltást is jelzik.

A stratégia céljai megvalósításának nyomonkövetésére a **9. táblázat**ban összefoglalt indikátorokat javasoljuk. A táblázat az indikátorok jelenlegi (2008-2010) és célértékeit (2020) is tartalmazza.

Stratégiai cél	Tématerület	Indikátor megnevezése	Kiinduló érték	Célérték 2020
1. Tájaink, természeti értékeinek, erőforrásainak védelme és fenntartható használata	Talajállapot	Szervestrágyázott terület nagysága (ezer ha, 2010)	680	480
	Vízminőség	Jó ökológiai állapotot elérő vízforrás víztestjeink aránya az országos vízgyűjtő-gazd. tervben (VGT) foglaltak szerint (% , 2010, 2021)	8	21
		Jó ökológiai állapotot elérő tó víztestjeink aránya az országos vízgyűjtő-gazd. tervben (VGT)	18	72

Stratégiai cél	Tématerület	Indikátor megnevezése	Kiinduló érték	Célérték 2020
		foglaltak szerint (% , 2010, 2021) Jó kémiai állapotot elérő <i>felszíni alatti</i> víztesteink aránya az országos vízgyűjtő-gazd. tervben (VGT) foglaltak szerint (% , 2010, 2021)	68	77
	Erdősültség	Összes erdőterület nagysága (ezer ha, 2010)	1 913	2100
	Biodiverzitás	Országos jelentőségű védett természeti területek aránya (% , 2010)	9,1	9,2
		Az országos tűzokálomány nagysága (példány)	1500	1700
		Agrár-élőhelyek jellemző madárfajainak állományváltozási indexe	100	100
		Erdei élőhelyek jellemző madárfajainak állományváltozási indexe	100	100
		Mezőgazdasági biodiverzitás megőrzését szolgáló földhasználat területi kiterjedése (millió hektár, 2010)*	0,56	1,2
	Természeti értékek megőrzése	A nemzeti park igazgatóságok vagyonkezelésében álló területek nagysága (ha)	288 419	430 000
2. Sokszínű és életképes agrártermelés	Állattenyésztés	Állattenyésztés részesedése a mezőgazdaság termelési értékéből (% , 2010)	35,6	45
	Kertészet	Kertészet részesedése a mezőgazdasági termelés értékéből (% , 2010)	9,2	15
	Agrár-környezetgazdálkodás	Agrár-környezetgazdálkodás jellegű programba tartozó terület nagysága (ezer ha, 2010)	1 163	2 000
	Ökológiai gazdálkodás	Ökológiai gazdálkodásba vont terület nagysága (ezer ha, 2010)	133	350
3. Élelmezési- és élelmiszerbiztonság	Helyi értékesítés	Helyi, közvetlen értékesítés aránya a teljes élelmiszerforgalmazásban (% , 2010)	7	20
	Élelmiszer-feldolgozás	Feldolgozott termékek aránya az élelmiszergazdasági kivitelből (% , 2008)	40	55
	Hazai termékek	Hazai termékek aránya az élelmiszerkereskedelemben (% , 2010)	65	80
4. A vidéki gazdaság létalapjainak biztosítása, a vidéki foglalkoztatás növelése	Mezőgazdasági munkaerő	Mezőgazdasági foglalkoztatás (éves munkaerőegység, fő, 2010)	436 656	700 000
	Földhasználat	Egyéni, családi gazdaságok részesedése a földhasználatban (% , 2010)	52,5	60
	Vállalkozások	Működő vállalkozások ezer lakosra jutó száma a vidéki térségekben db, 2008)	43,7	50
	Megújuló energia	Megújuló energia aránya a teljes energiafelhasználáson belül (% , 2009)	7,4	14

Stratégiai cél	Tématerület	Indikátor megnevezése	Kiinduló érték	Célérték 2020
5. A vidéki népesség megtartása, életminőségének javítása	Vándorlás	Vándorlási különbözet ezer lakosra jutó száma a vidéki térségekben (% , 2009)	-5,4	0
	Fiatal gazdák aránya	45 év alatti egyéni gazdálkodók aránya (% , 2010)	21,6	30
	Iskolázottság	Alacsony iskolai végzettséggel rendelkezők aránya (% , 2009)	56,1	50
	Egész életen át tartó tanulás	A 25-64 éves népesség részvétele az oktatásban, képzésben (% , 2009)	2,8	5

Megjegyzés: * = biodiverzitási szempontból releváns horizontális és zonális AKG célprogramokban és a Natura 2000 gyepgazdálkodási programban támogatott területek.

9. táblázat: A stratégia indikátorai

8.6. A stratégia ütemezése, lépései

A vidékstratégia megvalósításának az uniós finanszírozási időszakhoz igazodva két szakasza van: a 2013-ig tartó kétéves időszak, valamint a 2014-2020 közötti hétéves időszak. A 2013-ig terjedő időszak uniós forrásait az ország már nagyrészt felhasználta, így nagyobb forrásra, abból nagyobb volumenű, átfogó fejlesztésekre 2014-től nyílik lehetőség. Az erre való felkészülés kiemelten fontos. Ezzel is összefüggésben a vidékstratégia megvalósításának legfontosabb, rövid távú lépései, feladatai a következők, melyeket a **Darányi Ignác Terv, a Nemzeti Vidékstratégia végrehajtási programja** keretében hajtunk végre:

- Kiemelt jogalkotási feladatok: a földtörvény módosítás, birtokrendezési törvény, üzemszabályozási törvény, a családi gazdaságokról szóló törvény, kistermelői és helyi piac rendelet feladatainak felgyorsítása.
- Egyszerűsítés, bürokrácia csökkentése a pályázatok, kérelmek vonatkozásában.
- A Darányi Ignác Terv uniós források meghirdetése 2012. januárban, és ütemezetten, a forrásfelhasználás függvényében.
- A vidékstratégia vidékstratégiai nemzeti programjainak kidolgozása, szakmai előkészítése és kidolgozottsági fokának megfelelő elindítása 2012. első félévben:
 - Tanyafejlesztési program
 - Demográfiai földprogram
 - „Egészséges helyi terméket a közétkeztetésbe” program
 - Ökológiai gazdálkodási program
 - Cserehát program
 - Tokaj-Hegyalja Világörökségi Térségfejlesztési program
 - „Vidékfejlesztési együttműködések a Kárpát-medencei határon túli magyarsággal” program
- A vidékstratégia folyamatban lévő vidékstratégiai nemzeti programjainak ütemezett megvalósítása, további programjainak kidolgozása (2012-2013).
- A 2014-2020 közötti agrár-vidékfejlesztési program tervezésére való felkészülés, a tervezés elindítása a vidékstratégia szempontrendszerének érvényesítésével 2012. januárban.
- A 2014-2020 közötti nemzeti fejlesztési terv tervezésének elindításába történő bekapcsolódás a vidékstratégia szempontrendszerének érvényesítésére 2012. januárban.
- Vidékpolitikai Tárcaközi Bizottság létrehozása 2012. első félévben.
- Szemléletformáló kampányok elindítása 2012. első félévben.

Epilógus

Felteheti persze az olvasó a kérdést: „*Van minderre esélyünk? Képesek leszünk ilyen változást elérni a magyar vidéken?*”

Nos, az itt leírtak megvalósításához mindenekelőtt **hitre van szükségünk!** Hinnünk kell mindenekelőtt a sikerben, bízunk kell magunkban és egymásban. „*Ha magad nem hiszed el, hogy nyerhetsz, biztosan veszíteni fogsz!*” – tartja egyebek mellett a versenysport logikája, ami más területekre is igaz. Hinnünk kell abban, hogy adottságaink, hagyományaink, a földhöz kötődő kultúránk továbbá belső erőforrásaink nemzeti elkötelezettségű, „*patrióta*” és „*nép-párti*” gazdaság- és társadalompolitikával, erre irányuló közakarattal párosulva – minderre képessé tesznek bennünket. Ebben a ma – bár darabjaira töredezett, szétzilált, ám – még létező gazdaközösségekre és a vidék társadalmára – a feltételezettnél is nagyobb mértékben és magától értetődően – számíthatunk, ha sikerül ezeket a vidéki közösségeket, benne a gazdák közösségeit is újjászervezni!

De **nemcsak magunkban bízhatunk.** Wass Albert szavaival bízhatunk abban is, hogy: „*A világ fölött őrködik a Rend, s nem vész magja a nemes gabonának, de híre sem lesz egykor a csalánnak; az idő lemarja a gyomokat. A víz szalad, a kő marad, a kő marad.*” És bár – Ady 1912-es szavaival élve – ma is „*Seregesen senkik jönnek, meg-rabolnak, elköszönnek, gúnnyal, szabadon*”, és bár – Bibó szavaival – „*a hazugságok zsákutcájába beszorult* el-
tek *erkölcsi és értelmi lezüllése*” végzetesnek látszik, mégis és mindezek ellenére van esélyünk a vázolt jövőkép megvalósítására. Ehhez azonban úrrá kell lennünk azon a „*fortélyos félelmen*”, ami az 1950-es évek után az elmúlt években újra igazgatta az életünket. **Bátorság is kell tehát a félelmeink legyőzéséhez.** Álljon itt ennek erősítésére Máté evangéliumából néhány sor (10,26-33): „*Abban az időben Jézus ezt mondta apostolainak: Ne féljete az emberektől! Nincs rejtett dolog, amelyre fény ne derülne, sem titok, amely ki ne tudódnék. Amit én sötétben mondok nektek, azt ti mondjátok el világosan: és amit fülbe súgva hallotok, hirdessétek a háztetőkön!*”

Dr. Fazekas Sándor
Vidékfejlesztési miniszter